KULTÚRÁK KERESZTÚTJÁN

MADÁCSY JÓZSEF

A mélypont ünnepélye

Az Anonim Alkoholisták Közössége Magyarországon

L'Harmattan

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

A mélypont ünnepélye. Az Anonim Alkoholisták Közössége Magyarországon

The Nadir Celebrated. The Fellowship of Alcoholics Anonymous in Hungary

Madácsy József

https://orcid.org/0000-0002-4179-8624

Addikciótudományok / Addiction sciences (12754), Antropológia, néprajz / Anthropology, ethnology (12857), Szociálpolitika, szociális munka és jólét / Social policies, work and welfare (12847)

magyarországi Anonim Alkoholisták, kulturális antropológia, orvosi antropológia

Alcoholics Anonymous in Hungary, cultural anthropology, medical anthropology

ISBN 978-963-646-397-7 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-646-397-7

https://openaccess.hu/

Madácsy József

A MÉLYPONT ÜNNEPÉLYE

KULTÚRÁK KERESZTÚTJÁN 34.

A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Néprajztudományi Intézet, az MTA kiváló kutatóhelye
a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék
és a L'Harmattan Kiadó közös sorozata

Sorozatszerkesztő:

Vargyas Gábor

• Madácsy József

A mélypont ünnepélye

Az Anonim Alkoholisták Közössége Magyarországon

PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék
HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Néprajztudományi Intézet, az MTA kiváló kutatóhelye
L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2025

A kötet megjelenését a Bázis Addiktológiai Szolgálat, az INDIT Közalapítvány és a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kara támogatta.

© Madácsy József, 2025
© PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2025
© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet, az MTA Kiváló Kutatóhelye, 2025
© L'Harmattan Kiadó, 2025

ISBN 978-963-646-219-2
ISSN 1586-1953

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó igazgatója.
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-70-554-3177
harmattan.hu

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: (33) 1 40 46 79 20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SLR
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Olvasószerkesztő: Tiszóczi Tamás
Borítófotó: Gyertya az Anonim Alkoholisták logójával. Fénykép az A.A. keszthelyi országos találkozójáról. Madácsy József felvétele, 2010.
Borítóterv: Gembela Zsolt
Tördelte: Csernák Krisztina
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter

A mélypont ünnepélye

Az ólak véres melegében
ki mer olvasni?
És ki mer
a lemenő nap szálkamezejében,
az ég dagálya és
a föld apálya idején
útrakelni, akárhová?

Ki mer
csukott szemmel megállani
ama mélyponton,
ott, ahol
mindíg akad egy utolsó legyintés,
háztető,
gyönyörü arc, vagy akár
egyetlen kéz, fejbólintás, kézmozdulat?

Ki tud
nyugodt szívvel belesimúlni
az álomba, mely túlcsap a gyerekkor
keservein s a tengert
marék vízként arcához emeli?

Pilinszky János

• TARTALOM

1. BEVEZETÉS 11
1.1. Az értekezés célja, felépítése 11
1.2. Mi az A.A.?. 11
1.3. Az értekezés empirikus bázisa – módszertani megfontolások 13
1.3.1. Résztvevő megfigyelés 14
1.3.2. Interjúk 21
1.3.3. Kérdőíves vizsgálat 25
1.4. Irodalmi források 29
1.5. Etnográfiai leírás 32
1.6. Etnográfiai-antropológiai szemléleti, értelmezési keretek 34

2. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSTÓL AZ ALKOHOLIZMUSIG 37
2.1. Az alkoholfogyasztás története, jelentéseinek komplexitása 37
2.2. Problémás alkoholfogyasztás 39

3. AZ ALKOHOLIZMUS 46
3.1. Értelmezési modellek 46
3.2. Kulturális relativizmus 47
3.3. Az alkoholizmus diagnosztikai kritériumai 51
3.4. Ivási típusok 55

4. AZ ANONIM ALKOHOLISTÁK TÖRTÉNETE 58
4.1. Az alkoholizmus morális elítélése: az amerikai szesztilalom időszaka. . . 58
4.2. A Közösség megalakulásához vezető négy mozzanat. 59
4.2.1. Az Oxford Csoport 63
4.3. A „vakrepülés" időszaka. Az Oxford Csoport „alkoholista osztaga" 67
4.4. Az „alkoholista osztag" kiválása az Oxford Csoportból 70
4.5. Az Anonim Alkoholisták Közösségének növekedése 75
4.6. Világméretű növekedés és a „józan kultúra" terjedése 78
4.7. Az A.A. Magyarországon 79

5. ALKOHOLISTÁK AZ A.A.-BAN. 85
5.1. A „normi"-k 85
5.2. Az alkoholisták. 88
5.3. Az A.A. alkoholizmuskoncepciója 92

5.3.1. A betegségkoncepció dilemmái 96
5.3.1.1. Paraalkoholizmus 96
5.3.1.2. „Spirituális betegség?" – Bűn, jellemhiba vagy betegség? . . . 97
5.3.1.3. A felelősség kérdése 98
5.3.1.4. Pragmatizmus: túllépés a „spirituális betegség" jelentésambivalenciáin 100
5.4. Az „alkoholista karakter" 102
5.5. Az A.A.-sztori 108
5.6. Alkoholista típusok 116
5.7. A magyarországi A.A.-ban mért demográfiai adatok 119
5.8. Alkoholkarrier 127

6. AZ A.A. PROGRAMJA 138
6.1. A Tizenkét Lépés előképe: az Oxford Csoport hat pontja 138
6.2. A Tizenkét Lépés 139
6.3. Spiritualitás 147
6.4. A spiritualitás jelentései 160
6.5. A program megvalósítása a magyar A.A. Közösségben 168
6.6. Az A.A.-ban való felépülés értelmezési lehetőségei 173

7. AZ A.A. SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE 177
7.1. A „Három Örökség" 177
7.2. Az A.A.-logó 178
7.3. Az önkéntesség elve 180
7.4. „Önző program" 181
7.5. Az A.A. Tizenkét Hagyománya 182
7.6. Szervezeti szintek az A.A.-ban 188
7.6.1. Az A.A.-tagok 188
7.6.2. Az A.A.-csoport 191
7.6.3. Csoportok „fölötti" szerveződési szintek 197
7.7. Megjegyzések az A.A. szervezetéhez 202
7.8. Szekta, önkéntes társulás, vagy egyik sem? 209
7.9. Az A.A. működése 212
7.9.1. A.A.-találkozók 212
7.9.2. Az A.A.-gyűlés 214
7.9.2.1. Az A.A.-gyűlések menete 215
7.9.2.2. Az A.A.-gyűlések típusai 226
7.9.2.3. Megjegyzések az A.A.-gyűlésekről 230
7.10. „Szent helyek" 231

8. AZ A.A. ÉLETMÓD 233
8.1. Az A.A. kalendáriuma 233
8.2. Emberi kapcsolatok, hétköznapok 236

8.3. Akronímák, szlogenek 241
8.4. Humor 244

9. GREGORY BATESON RENDSZERELMÉLETI-KIBERNETIKUS A.A.-ÉRTELMEZÉSE 247
9.1. Bateson elgondolása. 247
9.2. Bateson méltatása és bírálata 258
9.2.1. A magányos ivó problémája 259
9.2.2. Bateson, az A.A. és a sztoikus filozófia 260
9.3. Összegző megállapítások Bateson A.A.-értelmezése kapcsán 267

10. AZ ALKOHOLISTA EGZISZTENCIA 274

11. ÖSSZEGZÉS 279

FELHASZNÁLT IRODALOM 283
MELLÉKLETEK
1. melléklet. A magyar nyelven megjelent A.A.-irodalom jegyzéke 303
2. melléklet. A Világszolgálat Tizenkét Elve 305
3. melléklet. Az Általános Szolgálati Konferencia az USA-ban és Kanadában . 306
4. melléklet. Az alkoholizmus-betegség progresszív felfogása. 307
5. melléklet. Visszaesési jelek 308
6. melléklet. A.A.-szlogenek 310
7. melléklet. A.A.-akronímák 312
8. melléklet. Segédlet a Negyedik Lépéshez. 315
9. melléklet. Segédlet a napi normál leltárhoz 318
10. melléklet. Érzések 319
11. melléklet. Kérdőív az A.A. 2009. évi országos találkozójáról 320

• 1. BEVEZETÉS

1.1. Az értekezés célja, felépítése

Az értekezés célja az Anonim Alkoholisták (Alcoholics Anonymous, A.A.) magyarországi közösségének etnográfiai leírása.[1] A leírás bevezetésképpen taglalom a terepmunka során felmerülő módszertani és etikai dilemmákat, illetve az értekezés kutatási előzményeit és elméleti kereteit (1. fejezet), majd áttekintést adok az alkoholfogyasztással és alkoholizmussal kapcsolatos néhány alapvető megfontolásról (2–3. fejezet). Ezt követően tárgyalom

– a Közösség történetét (4. fejezet),
– a nem alkoholistákról adott leírását (5.1.)
– az alkoholistáról kialakított képét (5.2–4. és 5.6. fejezet),
– az alkoholkarrier és a felépülés narratív sajátosságait (5.5.),
– a magyar A.A. Közösség demográfiai, szociokulturális jellemzőit (5.7. fejezet),
– az alkoholkarrier folyamatát (5.8. fejezet),
– a Közösség programját és megvalósításának mikéntjét (6. fejezet),
– a Közösség szervezeti és működési sajátosságait, beleértve tárgyi kultúráját is (7. fejezet),
– az A.A.-életstílus néhány vonatkozását (8. fejezet),
– Gregory Bateson A.A.-ról adott rendszerelméleti-kibernetikai értelmezését (9. fejezet), és végül
– az alkoholista egzisztencia sajátosságait (10. fejezet).

Mindezen témák tárgyalása során kitérek a Közösségben elterjedt eszmék és gyakorlatok jelentéseinek, illetve az ezek értelmezéséhez nélkülözhetetlen kulturális, elsősorban tudományos, filozófiai, vallási és spirituális kontextusoknak az elemzésére.

1.2. Mi az A.A.?

Az A.A. definiálásának legközvetlenebb módja, ha a Közösség önmagáról alkotott meghatározását idézem, illetve kommentálom. E meghatározás szerint

[1] E kötet azonos címmel írt doktori értekezésem (Madácsy 2013a) egyes részleteiben javított és aktualizált változata.

> „az Anonim Alkoholisták olyan emberek közössége, akik megosztják egymással tapasztalataikat, erejüket és reményüket azért, hogy megoldhassák közös problémájukat, és segíthessenek másoknak felépülni az alkoholizmusból. A tagság egyetlen feltétele az ivással való felhagyás vágya. Az A.A.-tagság nem jár illetékkel vagy díjjal, mi önellátók vagyunk saját hozzájárulásainkból. Az A.A. nem szövetkezik semmiféle szektával, felekezettel, szervezettel vagy intézménnyel, nem politizál; nem kíván semmiféle vitába bocsátkozni, nem támogat, és nem ellenez semmilyen ügyet. Elsődleges célunk józannak maradni, és segíteni más alkoholisták józanodását."[2]

A fenti önmeghatározásból látható, hogy az A.A. Közössége kizárólagosan egyetlen problémára, az alkoholizmusra koncentrál, és e probléma megoldására törekszik, melynek érdekében két célt tűz ki:
1. a Közösségbe tartozók alkoholizmusból való felépülését és józanságuk megtartását, illetve
2. az A.A. üzenetének eljuttatását a „még szenvedő alkoholistákhoz".

Az, hogy ezek a célok miképpen valósíthatók meg, alapvetően annak alapján kerültek az A.A. története során kidolgozásra, hogy a Közösség úttörő generációja saját tapasztalatai, tudományos és vallásos képzetek alapján milyen képet alkotott az alkoholizmusról, illetve az alkoholistáról, és hogyan képzelte el önmagához, a „Másikhoz", illetve általában a világhoz való viszonyát. Az alkoholizmus betegségének különleges státuszát már nyelvi kifejezésének szerkezete is mutatja: nem azt mondjuk, hogy „alkoholizmusom van", hanem a betegséget és az „én"-t összekapcsoló „alkoholista vagyok" kifejezést használjuk. Ez tökéletesen egybevág az A.A. azon elképzelésével, hogy alkoholistának lenni egyfajta másságot jelent, azt, hogy „a testem és az elmém, végső soron én magam másképp működök, mint a többiek". Lényegében tehát, ami az A.A. nézeteinek kiindulópontját illeti, egy sajátos emberi létmód, az *alkoholista egzisztencia* egyfajta megéléséről és jelentésének közösségi megalkotásáról van szó, amely kulturálisan közvetített jelentéskonstrukciókon keresztül ölt formát. Az A.A. elképzeléseinek legtöbbje ezen alapul, és ebből válik érthetővé, hogy
1. milyen módon lehet az alkoholizmusból felépülni, illetve a felépülés üzenetét továbbítani, illetve
2. miképpen épülhet fel és működhet egy közösség, amely ezeket a célokat tűzi ki maga elé.

[2] https://www.anonimalkoholistak.hu/index.php/bemutatkozas/bemutatkozas (letöltés: 2025. március 28.).

1.3. Az értekezés empirikus bázisa – módszertani megfontolások

Az A.A. Közösségében végzett kutatásaimat 2005-ben kezdtem meg. Számomra rendkívül szerencsés körülménynek mondható, hogy tagja lehettem a PTE BTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszéken 2006 és 2011 között Prof. Dr. Kelemen Gábor vezetésével zajlott *Pszichoszociális változás és az átalakulás retorikája a 12-lépéses mozgalmakban* című OTKA kutatás[3] kutatócsoportjának. Az OTKA csoportban zajló kutatások, műhelymunkák, konferenciák óriási segítséget jelentettek önálló doktori kutatásaim megtervezésében és kivitelezésében. A kutatómunka megkezdése óta eltelt hét év során kutatásaim alapját három módszertanilag elkülöníthető, de egymással összefüggő adatgyűjtési eljárás képezte. Az első években a terepmunka, ezen belül a kapcsolatteremtés, illetve benyomások, információk gyűjtése, A.A.-meetingeken és találkozókon való *(1) résztvevő megfigyelés* volt hangsúlyos. Az alapvető tájékozódás, a terep előzetes feltárása megfelelő előkészítésnek tűnt arra, hogy az adatgyűjtést *(2) interjúk* segítségével, illetve *(3) kérdőíves vizsgálattal* folytassam. Ezek az adatgyűjtési módszerek jelentették – a résztvevő megfigyelés folytatása mellett – a kutatás középső szakaszát. A kutatás – jelen állapota szerinti – záró szakaszát néhány célzottabb, egy-egy konkrét kérdést tisztázó interjú, illetve csökkentett időtartamban, alkalomszerűen végzett résztvevő megfigyelés jellemezte.

Az eltérő módon gyűjtött adatok egyrészt különböző „keménységűek", illetve „finomságúak" voltak, másrészt lehetővé tették az eredmények egymásra vonatkoztatva történő ellenőrzését. A kérdőíves vizsgálat „keményebb", számszerűsíthető és általánosítható adatok gyűjtését tette lehetővé. Ezeknek az adatoknak azonban sem gyűjtése, sem értelmezése, illetve ellenőrzése, korrigálása nem lett volna lehetséges a finomabb módszerek nélkül. Interjúk és terepmunkán szerzett megfigyelések nélkül egy kérdőív lehet irreleváns, eleve hibásan, a vizsgált közösség tagjai számára idegenszerűen szerkesztett, másfelől egy csak kérdőíves vizsgálatra alapozott kutatás során az adatok akár durva leegyszerűsítése vagy félreértése sem zárható ki, különösen, ha a kutató és a vizsgált populáció – a kutató tudomása nélkül – eltérően értelmezi a kérdéseket. A kemény, általánosított, kvantitatív adatokat tehát részben egyéni interjúkból származó kvalitatív adatokkal igyekeztem finomítani, miközben a kvantitatív adatok segítettek megőrizni a kutatói tárgyszerűséget, gyakran irányt mutattak egy-egy eseti információ relevanciájának megítélésében. A kemény adatok finomításához másrészt a résztvevő megfigyelés is hozzájárult, ahol a vizsgált közösség nem az interjúhelyzet mesterséges szituációjában, hanem természetes közegében nyilvánul meg. Ha az interjúk adatai finomabbak a kérdőívből nyert adatoknál, akkor a résztvevő

[3] K68619-es számon bejegyzett OTKA kutatás.

megfigyelés – a környezet vagy a kimondott, elhangzott tartalmak mellett – még az interjúanyagoknál is szubtilisebb „imponderábiliákra" (Malinowski 2007), a közösségi atmoszférára, viszonyokra, a tagok viselkedésére vonatkozó adatgyűjtést is lehetővé tesz. A résztvevő megfigyelés tehát finomította akár a kérdőív, akár az interjúk során nyert adatokat: korántsem biztos ugyanis, hogy mindaz, amit a kutató a kérdőívekből kiolvas, vagy az interjúk során hall, megegyezik azzal a viselkedéssel, amelyet hosszas résztvevő megfigyelés során tapasztal.

A fentebb leírt folyamat némileg leegyszerűsítve abban összegezhető, hogy a kérdőív, az interjúk, illetve a résztvevő megfigyelés – a kiküszöbölhetetlen kutatói szubjektivitással együtt – egy, az adatgyűjtés során kölcsönös korrekciós lehetőségeket tartalmazó rendszert alkotott: a keményebb adatok segítettek a részletekben való túlzott elmerülés elkerülésében, a kutatói szubjektivitás mérséklésében és az általánosítható, mégis „kézzelfogható" eredmények megfogalmazásában, míg a finomabb adatok élőbbé tették, kiegészítették, gazdagították, árnyalták vagy korrigálták a keményebb adatokat.

1.3.1. Résztvevő megfigyelés

A kutatás kezdeti időszakában igyekeztem nem csupán az A.A. Közösségébe, hanem a szenvedélybetegségből ún. tizenkét lépéses módszerrel felépülők szélesebb körének világába is betekintést nyerni. Így az A.A. gyűlései mellett részt vettem a Narcotics Anonymous Hungary (Névtelen Drogfüggők) gyűlésein és egyik országos találkozóján, a Névtelen Szerencsejátékosok, az alkoholisták hozzátartozói számára alakult Al-Anon Családi Csoportok, a diszfunkcionális családokban nevelkedett Anonim Felnőtt Gyermekek, illetve az Anonim Szex- és Szerelemfüggők néhány gyűlésén. E tágabb értelemben felfogott terepmunkát kiegészítették szenvedélybetegek színházterápiás előadásain való részvételeim, illetve két szenvedélybetegséggel foglalkozó konferencia szervezésében való részvételem, melyek egyike kifejezetten a tizenkét lépéses csoportokat tette meg témájának.

Az aktív szenvedélybetegek, illetve „felépülők" világában további, még szélesebb körű megfigyelési, tapasztalatszerzési alkalmakat kínált, hogy egyetemi oktatóként, hallgatói intézménylátogatásokat szervezve, többször ellátogattam különböző pécsi, illetve baranyai szenvedélybeteg-ellátó intézményekbe. E látogatások során betekintést nyerhettem az INDIT Közalapítvány több intézményébe, nevesül az Addiktológiai Ambulancia, a Füge Deviancia Prevenciós Központ, a „Tisztás" Szenvedélybetegek Nappali Intézménye, a TÉR Közösségi Szolgálat, az Alternatíva Ifjúsági Iroda, valamint a Bulisegély Szolgálat működésébe. Ugyancsak tapasztalatszerzési lehetőséget jelentettek a PTE AOK Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinikán, illetve a pécsi Egyesített Egészségügyi Intézmények Lelki Egészségvédő és Gondozó Intézetében (LEGI)

tett látogatásaim. Az ezekben az intézményekben dolgozó szakemberek jól ismerik a felépülő szenvedélybetegek tizenkét lépéses csoportjait, azok programját, szellemiségét, kapcsolatuk azonban viszonylag távolabbinak mondható velük: a tizenkét lépéses csoportokat az ellátórendszer nélkülözhetetlen, de teljességgel független elemének tekintik, oda klienseket „delegálnak", némelyek közülük a csoportok ismertetését honlapjukon közzéteszik, avagy számukra terembérlési lehetőséget biztosítanak. Más, általam ugyancsak többször látogatott intézmények – a drogrehabilitációs intézmények részéről a komlói Leo Amici 2002 Addiktológiai Alapítvány, illetve a kovácsszénájai Mérföldkő Egyesület és a pécsváradi Változóház, valamint a közösségi és nappali ellátások részéről a Bázis Addiktológiai Közösségi Szolgálat – már szorosabb, felépülés-metodikai kapcsolatban vannak a tizenkét lépéses programokkal: azok módszereit a terápiás folyamatban közvetlenül alkalmazzák, részben talpra állt szenvedélybeteg-segítő szakemberekkel dolgoznak, rendszeresen hívnak „megosztásra" tizenkét lépéses csoportokban józanodókat, illetve a terápiás folyamatot igyekeznek e csoportokba kivezetni. Ezek az intézmények az intézményi ellátásokat és a tizenkét lépéses módszert ötvöző Minnesota-modell (Szikszay 2000; Szász 2011) szerint működnek, vagy legalábbis egyes működési elemeket abból vettek át. Szervezetileg azonban, a tizenkét lépéses csoportok deklarált függetlensége okán, nincs átfedés, összefonódás ezen intézmények, illetve a tizenkét lépéses önsegítő csoportok között. Az addiktológiai ellátórendszer mindezen pécsi és Pécs környéki intézményeiben tett látogatások egyben számos beszélgetéssel töltött órát jelentettek az ott dolgozó szakemberekkel. Látogatásaim során a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumba is eljutottam, majd 2012-ben a tagjává váltam. 2021-től önkéntes munkában szerhasználó kliensekkel is dolgozom a pécsi Addiktológiai Ambulancián. Tapasztalataimat külföldön is bővíthettem, amikor 2008-ban lehetőségem nyílt résztvevő megfigyelőként háromhetes terepmunkát végezni az angliai Noningtonban található, ugyancsak tizenkét lépéses módszert alkalmazó PROMIS Recovery Centre-ben. Angliai tartózkodásom során 8 interjút is készítettem, illetve néhány A.A.-meetingre is eljutottam.[4]

Ami a szűkebb értelemben vett kutatási terepemet, az A.A. Közösségét illeti, jellegénél fogva nem ad lehetőséget a résztvevő megfigyelés klasszikus formájának kivitelezésére, melynek során az antropológus hosszabb időszakra „beköltözik" egy területileg is behatárolható közösség élőhelyére, és velük együtt élve sajátítja el kultúrájukat. Az A.A. tagjai ugyanis nem alakítanak ki elkülönült életközösséget, hanem a világ különböző tájain, a maguk társadalmi közegében elvegyülve élik mindennapjaikat. Közösségük tagjaiként meghatározott helyeken és időközönként gyűlnek össze: kisebb

[4] Angliai kutatómunkámat vendéglátóm, dr. Robert Lefever nagylelkű felajánlása, az L-A-EX/452/2006-os számú Leonardo Mobilitás Projekt ösztöndíja, illetve a fentebb említett *Pszichoszociális változás és az átalakulás retorikája a 12-lépéses mozgalmakban* című, K68619-es számú OTKA kutatás tette lehetővé.

A.A.-csoportokként többnyire heti rendszerességgel tartott A.A.-gyűléseken – más néven A.A.-meetingeken –, nagyobb számban pedig különböző területi, országos, nemzetközi vagy világtalálkozókon, ezeken túlmenően pedig informális összejöveteleken. Elsősorban ezek, illetve a többnyire kórházakban, börtönökben végzett „üzenettovábbítások", az A.A. Általános Szolgálati Irodája, illetve a józanodók lakásai azok a helyszínek, ahol antropológiai terepmunka végezhető, így ezen a terepen a „többhelyszínű" kutatás, illetve a „rövidebb, de többszöri ott-tartózkodás" (Hoppál 2008: 321, 328–333.) metódusainak kombinációja volt alkalmazható.

Terepmunkám során mintegy 100 A.A.-meetingen vettem részt Pécs városában, melyek között néhány kórházi gyűlésen végzett üzenettovábbítást is megfigyelhettem. Módszertanilag indokoltnak tűnt, hogy meetinglátogatásaim javát egyetlen város gyűléseire koncentráljam. Az A.A. tagsága Pécsen mintegy 200–300 fő körülire becsülhető, amely még átlátható méretű populációt jelent, és amelyben viszonylag kisebb méreténél fogva megvalósítható a Közösségben való jelenlétnek az a gyakorisága, amellyel az antropológus ottlétét már természetesnek tekintik. Közvetlenebb kapcsolatba azokkal a pécsi A.A.-tagokkal kerültem, akikkel mint adatközlőkkel interjúkat készítettem, és közülük is kiemelkedik öt „kulcsadatközlő" (Feischmidt 2007: 228.) – köztük egy nő és négy férfi –, akikkel mélyebb, személyes kapcsolatba kerültem: valamennyien „öregfiúknak" mondhatók, több mint egy évtizedes A.A.-s józanodási tapasztalattal a hátuk mögött. Egyikük ma már nincs az élők sorában, a többiekkel azonban mindmáig kapcsolatban vagyok. Pécs városát az A.A.-meetingekkel való jó ellátottsága is alkalmas tereppé teszi. Budapest után e városban található a legtöbb, 2012 októberében szám szerint heti tizenkét, 2024 áprilisában tizenegy A.A.-gyűlés, ami elsősorban annak köszönhető, hogy a város környékén kiugróan magas azoknak a rehabilitációs intézményeknek a száma, amelyek alkalmazzák a tizenkét lépéses felépülési módszert, és terápiájukat a tizenkét lépéses csoportokba vezetik ki. Ilyenek a már említett Leo Amici, a Mérföldkő és a Változóház, illetve a magyarországi Minnesota-modellben működő kórházi kezelés „fellegvára", a Szigetvári Városi Kórház Addiktológiai Osztálya. A pécsi A.A.-meetingeken túlmenően jelen voltam a Kaposvári (2005), a Szolnoki (2008), a Pécsi (2009) és a Keszthelyi (2010) Országos A.A.-találkozón, több Szekszárdi Területi A.A.-találkozón (2006, 2007, 2011), a III. Csepel-szigeti A.A.-találkozón Szigethalomban (2008), illetve egy Kecskeméti Területi A.A.-találkozón (2010). Az A.A.-meetingek 60 perc időtartamúak, a területi és országos találkozók pedig többnyire két, két és fél naposak. Hozzáadva mindehhez azokat a nehezen számszerűsíthető órákat, amikor meetingek után vagy a városban sétálva kötetlen beszélgetéseket folytattam A.A.-tagokkal, a budapesti Általános Szolgálati Irodában vagy A.A.-tagok lakásában jártam, megközelítőleg 650 órát töltöttem a szűkebb értelemben vett kutatási terepen.

Mint azt már a terepmunka megkezdésekor megtapasztalhattam, az A.A.-meetingek és -találkozók kifejezetten „kellemes", „könnyű terepnek" mondhatók abban az értelemben, hogy a tagok barátságosak, segítőkészek, ottlétem célját gyorsan megértették és elfogadták, részint a Közösség toleráns szellemiségének köszönhetően, részint abban is bízva, hogy kutatásaim valamiképpen az A.A. ügyének is hasznára lehetnek. A meetingek és találkozók az egymást követő „megosztásokkal" ugyanakkor kényelmes megfigyelői pozíciót biztosítottak. A terep „nehézsége", megterhelő volta egyfelől abból adódott, hogy gyakran hallottam megrázó, olykor tragikus élettörténeteket, másfelől abból, hogy terepmunkám során fokozatosan ráébredtem saját érintettségemre, arra, hogy miként a legtöbb magyar családban, úgy az én családomban is jelen van az alkohol mint probléma. Részben ebből az okból bizonyos mértékig valóban „intenzív" *résztvevő* megfigyelővé váltam (Hoppál 2008: 325.) a terepmunka során, egyensúlyozva a benti–kinti, szubjektív–objektív, émikus–étikus tapasztalásmódok (Borsányi 1988; Lewis 2004; Hoppál 2008; Eriksen 2006; Rácz–Hoyer 1995: 247.) között: egyes elhangzott történetek emlékeztettek a családomban zajlott eseményekre, ezzel engem is lelki munkára késztetve. Az A.A.-tagok – utólag ez már evidens –, ha nem is mondják, tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy az emberek nem „véletlenül" kerülnek köreikbe, és ezt általában jóval előbb tudják, mint a betoppanó „vendég", „érdeklődő" vagy „zöldfülű antropológus" (Barley 2006). Az alkoholisták hozzátartozóinak közösségébe mindazonáltal nem léptem be, az A.A. Közösségében pedig kutatói státuszomat az esetenként szorossá váló kapcsolatok közepette is törekedtem megőrizni, ezzel fenntartva a „megfigyelői távolságot" (Kapitány–Kapitány 2008: 372.). A gyűlések elején szokásos rövid bemutatkozó körben a „Sziasztok, Józsi vagyok, vendég" vagy „…érdeklődő" mondattal mutatkoztam be. Az A.A.-meetingeken – egy alkalomtól eltekintve, amikor egy kis létszámú gyűlésen megkértek, hogy mondjam el ottlétem célját – nem szólaltam meg. Miután a saját érintettségemre vonatkozó, ritkán előforduló és távolról sem rámenős tapogatózásokat nemigen háríthattam el, utalásszerűen színt vallottam. E témában azonban nem kezdeményeztem beszélgetéseket, és ezt az érdeklődők, miután beérték azzal, hogy tudatában vagyok érintettségemnek, és nem tagadom akár magam előtt, akár előttük, részleteiben nem firtatták. Ezekre a színvallásokra természetesen mindig meetingen kívüli informális beszélgetéseken került sor – nem alkoholistaként meetingen való megszólalásnak részemről nem is igen lett volna helye. Úgy tűnt, emberi hitelességem „megméretése" szempontjából egyesek számára mégis fontos volt látni, hogy képes vagyok-e nyílttá tenni saját esetleges érintettségemet. Ezenkívül mint kutatót is joggal érhetett volna a kérdés: milyen szakember, kutató is az, aki saját érintettségével – ha van ilyen – nincs tisztában? Ilyen kérdéssel, véleménnyel közvetlenül hozzám intézve, sohasem találkoztam, az azonban sokat elmondott, hogy a Közösség tagjai időnként humoros formában elővették az orvos, pszichiáter,

pszichológus etc. sztereotip figuráját, aki ilyen-olyan helyzetekben kapcsolatba kerül A.A.-tagokkal, és szakmai érdeklődést mutat, miközben feltűnő vehemenciával hárítja, hogy neki bármilyen kapcsolata lenne a problémával. Ezekhez a kezdeti puhatolózásokhoz kapcsolható az antropológus egy másik fajta megméretése. A Közösség egyes tagjai szemlátomást nemcsak arra voltak kíváncsiak, hogy érintett vagyok-e valamilyen módon a problémájukban, hanem arra is, hogy milyen lelkülettel, attitűddel végzem a kutatásaimat. Vajon azért vagyok ott, hogy megmondjam nekik, mit hogyan is kellene csinálniuk, vagy szorult belém annyi alázat, hogy tanulni mentem közéjük? Úgy tűnt, e tekintetben voltak már egyes A.A.-csoportoknak szakemberekkel szembeni negatív tapasztalatai. Első A.A.-meetingjeim egyikén a gyűlés után körbeálltak, mint valami csodabogarat, és láthatóan igen jó benyomást tett rájuk, amikor közöltem, hogy szeretném a lehető legjobban megismerni az A.A.-t. Éppígy, kutatómunkám későbbi szakaszában kifejezetten meglepődtek azon, hogy szeretném elolvastatni, véleményeztetni velük azt, amit róluk írok. Úgy tűnt, a tudomány magas lován ülőkkel szemben nem ehhez vannak szokva. Végső soron természetesnek tekintettem, hogy „ők" éppúgy kíváncsiak lehetnek rám, ahogy én rájuk, és ahogy az antropológus figyeli a közösséget, a közösség éppúgy figyeli az antropológust. Ugyanakkor úgy tűnt etikusnak, hogy ha ők őszintén feltárják előttem történeteiket, gondolataikat, érzéseiket, akkor én se rejtőzzek a megközelíthetetlen kutatói álca mögé, hanem valahol a kutatói és az embertársi szerepek között egyensúlyozzak.

Terepmunkám feltételei szerencsésnek mondhatók abban a tekintetben, hogy miközben élvezhettem a „saját társadalomban" végzett kutatómunka előnyeit, és elkerülhettem az idegen nyelvű kulcsinformátorokra való rá-utaltságból származó lehetséges torzításokat, a nyelv- és kultúraismeret hiányosságaiból fakadó problémákat. A saját kultúra tanulmányozása során tipikusan fellépő egyik kihívás, az „én" és a „másik" közötti határ meghúzása is szinte automatikusan adódott. Ha családi érintettségemről tudott is a vizsgált közösség egy része, aminek híre valószínűleg valamelyest el is terjedhetett, az határozott választóvonalat képezett közöttünk, hogy nem vagyok alkoholista. Ezt kétféle módon kommentálták beszélgetőtársaim terepmunkám során. Volt, aki hangsúlyozta, hogy én, akárcsak egyik orvosa, igen sokat tudhatok az alkoholizmusról és az A.A.-ról, de egyet nem tudhatok: nem tudok alkoholistaként gondolkodni, miután nem vagyok az. Ahhoz, hogy valaki tudja, mit érez, hogyan gondolkodik egy alkoholista, ahhoz alkoholistának kell lenni. Másfelől mind idehaza, mind Angliában előfordult, hogy egy-egy jól sikerült beszélgetés során beszélgetőpartnerem megjegyezte: „Kár, hogy nem vagy alkoholista." Kettős identitásomat, azt hogy inkább „külső" vendég vagyok, de egy kicsit „bent" is vagyok, egy-egy A.A.-tag is megfogalmazta, már terepmunkám elején és később is, abban a formában, hogy „az A.A. barátja lehetsz". Megtisztelőnek éreztem ezt a reménybeli titulust, bár amikor először hallottam, nem igazán voltam tisztában azzal,

hogy mit is jelent. Esetleg egyszer lesz majd valamilyen beiktatás, ahol kineveznek az A.A. barátjának? Ilyesféle beiktatásról természetesen nincs szó. Az A.A. mindenféle ceremónia nélkül egyszerűen barátainak nevezi azokat a nem alkoholista személyeket, akik valamilyen módon segítségére vannak a Közösségnek, elismerik, és szigorúan nem anyagi értelemben – ez az A.A. Hagyományaival ellentétes lenne – támogatják az A.A. ügyét.

A terepmunka sajátságos kihívásaival a bizalmas információk rögzítésének, nyilvánosságra hozatalának akadályai formájában szembesültem. Miután az értekezés tárgya egy tagjai inkognitóját szigorúan védő anonim közösség, ez a körülmény mind a terepmunka, mind a tárgy kifejtése során néhány – a kutatási módszerekre is kiható – kutatásetikai döntés meghozatalát tette szükségessé. Az A.A. Közösségének ajánlásai, szellemisége – még ha ismeretesek is ellenpéldák, mint Arminen (1998) kutatása – nem támogatja, hogy a meetingeken hangfelvételek készüljenek. A meetingek végén rendszerint felolvasásra kerülő szövegek között szerepel, hogy

> „a vélemények, amik itt elhangzottak, szigorúan azé a személyé, aki elmondta. Vedd ki belőle, ami neked hasznos, és hagyd a többit. A dolgokat, amit itt hallottál, bizalommal mondták el, így neked is úgy kell kezelned, hogy bizalmas. Hagyd azokat a falak között a szobában, vagy raktározd emlékezetedben."

A felvételkészítés az etikai problémákon túl metodológiai szempontból is aggályos lett volna: még ha a kutató alkalmanként el is tudná fogadtatni ilyen jellegű igényét, a felvételkészítés ténye befolyásolhatja, megzavarhatja a gyakran személyes, rendkívül bizalmas információk megosztását a Közösségben. Bár ez magáról a kutatói jelenlétről is elmondható, egy, a Közösség által már ismert emberi személy ilyen jellegű befolyásoló szerepe valószínűleg kisebb mértékű. Ha a kérdést ismét etikai perspektívából vesszük szemügyre, számomra nem tűnt vállalhatónak, hogy egyes A.A.-tagok ne szólaljanak meg, vagy távol maradjanak a meetingtől egy esetleges hangfelvétel miatt, különös tekintettel arra, hogy ezek a tényezők szenvedélybetegségükből talpra álló emberek számára szó szerint létfontosságúak lehetnek. A fenti megfontolások az A.A.-gyűléseken történő egyidejű jegyzetelést sem tették volna ildomossá: furcsán, sőt zavaróan, „illetlenül", „antropologizálóan" (Borsányi 1988: 79.; Eriksen 2006: 44.) hathat, ha a kutató jegyzeteket ír, miközben valakik sorstársaik előtt megosztják életük bizalmas titkait, örömeit vagy fájdalmait. Eme korlátok között mozogva már a terepmunka kezdetétől szinte kézenfekvőként adódott az a lehető legtapintatosabb, bár kétségtelenül információvesztéssel járó módszer, hogy a meetingeket követően a lehető legrövidebb időn belül igyekeztem a tőlem telhető legteljesebb mértékben felidézni, illetve terepfeljegyzések formájában rögzíteni az elhangzottakat. A terepnaplókban törekedtem rögzíteni a helyszínnel kapcsolatos észrevételeimet, a résztvevők

számát, elhelyezkedését, a meeting menetét, a rituális elemeket, a használt eszközöket, szimbólumokat, a hozzászólások tartalmát, illetve az ezekkel kapcsolatos kérdéseimet és észrevételeimet, a hozzászólások formai jegyeit, valamint a tipikus szófordulatokat. Kutatómunkám későbbi szakaszában találkoztam Heath C. Hoffmann (2006) tanulmányával, amely hasonló körülmények között hasonló módszer alkalmazásáról tudósít. Feljegyzéseimet különböző helyszínekről, meetingeken használt eszközökről, érmékről és személyes tárgyakról készült fényképekkel egészítettem ki.

A fenti megfontolások egy további kutatásetikai döntést implikáltak, jelesül azt, hogy még ha saját használatra készítettem is viszonylag pontos jegyzeteket, azok alapján felismerhető, személyes történeteket nem idézek, hanem az A.A.-meetingekről csupán ismétlődő motívumokat, vagy elvonatkoztatással származtatott, általánosított információkat közlök. Az A.A.-meetingeken elhangzottakat a lehető legerősebb védelem illeti meg, azokat *személyekhez köthető módon* mások tudtára hozni az A.A. mint anonim Közösség Hagyományainak durva megsértését jelenti. Az etikai megfontoláson túl a tipizáló, általánosító leírást az is indokolja, hogy az antropológiai kutatás tárgyai nem annyira az egyes megszólalók által képviselt különösségek, hanem a „tipikus", közös elemek, azok, amelyekre általános elterjedtségük okán valóban az egész Közösségre jellemző sajátosságokként tekinthetünk (Borsányi 1988: 64.; Tobiassen 1982: 80–82.).

Az említett óvintézkedések természetesen önmagukban nem képesek annak a zavaró körülménynek a kiküszöbölésére, amely a megfigyelést végző, „betolakodó" antropológus puszta jelenlétéből adódik. Ezt a problémát eleinte azzal igyekeztem elhárítani, hogy kizárólag nyitott gyűléseket látogattam, melyek célja, hogy érdeklődők számára bemutassa a Közösség működését. Később, amikor a Közösség tagjai már jobban megismertek, ottlétem ellenére gyakran zártnak nyilvánították a nyitott gyűléseket, és a zárt gyűlés „munkarendje" szerint haladtak, kifejezésre juttatva ezzel, hogy nem tekintenek zöldfülű érdeklődőnek, akinek alapvető dolgokat kellene elmondani, vagy kívülállónak, aki előtt nem szívesen nyilvánulnak meg. Ettől kezdve már főként zárt gyűléseket látogattam. Hogy mégis a lehető legkisebb zavart okozzam jelenlétemmel, tudatosan kihagyásokkal, rendszertelenül vettem részt a meetingeken.

Mindezen próbálkozásaim közepette, hogy a közelség/távolság megfelelő arányait megtaláljam, két további körülmény is segített abban, hogy az A.A. Közösségének elfogadott, többé-kevésbé természetes „tartozékává" válhassak. Az egyik, hogy egyetemi oktatóként egy kurzus keretében lehetőségem nyílt arra, hogy beszélgetéseket szervezzek A.A.-tagok és egyetemi hallgatók között, a másik pedig, hogy lassan elterjedt a hír, hogy doktori értekezésemet az A.A. Közösségéről írom. Mindkét körülmény olyasvalakivé tett a Közösség tagjai szemében, aki egyfajta közvetítőként hozzájárulhat egyik legfontosabb célkitűzésükhöz, az „üzenettovábbításhoz". Mindez hozzájárulhatott ahhoz,

hogy az „idősebb", tapasztaltabb józanodók nagyon segítőkésznek mutatkoztak akár a legfurcsábbnak tűnő kérdéseim megválaszolásában is, és ilyen módon kölcsönösen előnyös együttműködés alakulhatott ki közöttünk. Azzal pedig, hogy akarva-akaratlanul az A.A.-tagok által végzett üzenettovábbító szolgálat közvetítő elemévé váltam, megfigyeléseim résztvevői jellege tovább erősödött. Meg kell természetesen jegyeznem, hogy a Közösség tagjai részéről tanúsított készségesség korántsem csupán személyemnek szólt. Az érdeklődők iránti nyitottság és segítőkészség az A.A. Közösségében uralkodó általános attitűdnek tűnik, melyet számos A.A.-gyűléseken érdeklődőként részt vevő egyetemi hallgató megerősített. Mégis, mindezek ellenére, vagy mindezekkel együtt, az antropológiai beszámolókból ismert idegenség, a Közösséghez nem tartozás érzése mindvégig megmaradt bennem, és ennek kiküszöbölése nem is volt célom, hanem kutatómunkám természetes és szükségszerű velejárójának tekintettem.

1.3.2. Interjúk

Az A.A.-tagok általában készségesnek mutatkoztak abban, hogy hangfelvételen rögzített interjúkat készítsek velük. Az A.A.-meetingeken kívül kevésbé erősek a vélemények nyilvánosságra hozatalának szabályai: az A.A.-tagok elmondhatják történeteiket, nézeteiket nyilvánosan, az A.A. azonban személyes kilétük titokban tartását ajánlja. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy szerepelhetnek különböző médiumokban, de nyomtatott vagy elektronikus szövegekben és rádióban vezetéknév nélkül, filmfelvételen pedig az előbbi megszorítás mellett arc nélkül, „kitakarással". A tudományos írásműben való megjelenés ugyanezeknek a kritériumoknak kell hogy megfeleljen, azaz interjús hanganyagok – kép nélkül – rögzíthetők, illetve idézhetők, ha abba az interjút adó személy beleegyezik. Keresztnevek – akár valósak, akár kitaláltak –, esetleg a vezetéknevek kezdőbetűi említhetők. Én magam spontán módon készült rögzítetlen, illetve megtervezett és rögzített interjúim adatközlői különböző kéréseinek „legnagyobb közös osztóját" keresve úgy döntöttem, hogy a nevek említését az értekezésből teljességgel mellőzöm. Adatközlőimre olyan utalásokkal hivatkozok, mint az „egyik adatközlőm", az „egyik interjúalanyom", „egy beszélgetés során hallottam", vagy az adatközlők neme, kora vagy józanságban eltöltött ideje alapján történő körülírással. Ha idézett szövegekben nevek vagy személyes adatok azonosítására alkalmas információk hangoztak el, azokat töröltem vagy megváltoztattam. Keresztnévvel és esetleg a vezetéknév kezdőbetűjével csak olyan személyekre utalok, akik az A.A. történetéből egyébként is ismertek.

Az interjúk idézhetőségének vonatkozásában a „titkosság" – amikor a kutató ismeri a válaszadó személyét, de azt nem hozza nyilvánosságra – és a „tájékozott beleegyezés", más néven „informált konszenzus" elvét (Babbie

2003: 534–535.; Kvale 2005: 118–120.) alkalmaztam. A keretek ilyen meghatározása során – mintegy válaszként – több interjúalanyom elmondta, és ez általánosan használt „formula" az A.A.-ban, hogy az interjú során mondottak nem az A.A. „hivatalos" álláspontját tükrözik, ő maga nem az A.A. nevében beszél, hanem saját véleményét fejti ki.

Már a terepmunka kezdetétől kerestem azokat a személyeket, akik potenciális adatközlők lehetnek. Igyekeztem a tapasztaltabb józanodókhoz fordulni kérdéseimmel a meetingek után, de gyakran a véletlen sodort össze beszélgetőtársakkal, akik A.A.-találkozók szálláshelyein a szobatársaim voltak, vagy meetingjein mellettem ültek. Nemegyszer támadt olyan érzésem, hogy nemcsak én választom az adatközlőt, hanem az adatközlő is választ engem. Az ilyen beszélgetések rendszerint személyes és gyümölcsöző kapcsolattá fejlődtek, esetenként ugyanazzal a személlyel több interjú felvételét eredményezték. A kutatás kezdeti időszakában jellemzően *strukturálatlan, spontán interjú*kat, „barátságos beszélgetéseket" (Spradley 1979: 55–58.) folytattam, melyekről ritkán készült felvétel. Felvételek híján a beszélgetések alatt általában kulcsszavakkal, majd röviddel azt követően részletesebben jegyzeteltem. A spontán zajlott interjúk többsége az egészen rövid, néhány perces interakcióktól az egyórás beszélgetésekig terjedt, de előfordultak hosszabb, együtt elszállásolva, együtt sétálva vagy kávéházban ülve folytatott beszélgetések is. Ahogy ismereteim és kérdéseim bővültek és artikulálódtak, a spontán interjúk folytatása mellett egyre inkább áttértem a *félig strukturált interjú* módszerének alkalmazására. Ez jól megfelelt a kvalitatív adatgyűjtés megkívánta nyitottság, rugalmasság és interaktivitás követelményeinek, melyek alapján igyekeztem választ kapni kérdéseimre, de olyan módon, hogy nem erőltettem rá az adatközlőre saját koncepciómat, hanem meghallgattam, „beszéltettem", hagytam saját ritmusában, stílusában, érzés- és gondolatvilágában megnyilvánulni őket, és kérdéseimet a megfelelő pillanatban ebbe próbáltam belefűzni (Babbie 2003: 336–338.; Brednich 1982: 64.; Lehmann 1982: 53.; Kvale 2005: 92.) Így a kérdések sorrendje és a beszélgetés menete nem volt rögzített (Héra–Ligeti 2005: 153–154.), és megmaradt annak lehetősége, hogy az adatközlő megőrizze számára megszokott elbeszélésfűzését, stílusjegyeit, én pedig ugyanakkor váratlan információkhoz, új adatokhoz juthassak, melyek menet közben új területeket nyithatnak; mindazonáltal a tervezett kérdésekre is igyekeztem választ kapni. Mindez általában viszonylag hosszabb, két, két és fél órás interjúkat eredményezett.

A félig strukturált interjúk készítésekor törekedtem az etnográfiai interjú szabályainak megfelelően eljárni, amely az interjú során vissza-visszatér ugyan a barátságos beszélgetés talajára, azonban szem előtt tart néhány követendő elvet: az explicit cél meghatározását, az adatközlőnek adott etnográfiai magyarázatokat arra vonatkozóan, milyen jellegű információkat igényel a kérdező, illetve az etnográfiai kérdések felvetését. Utóbbiak egyaránt tartalmaztak leíró, egy-egy terület (pl. az alkoholista gondolkodás jellegzetességei)

egészére irányuló strukturális és a mondottak jelentésének megvilágítását célzó kontrasztkérdéseket (Spradley 1979: 58–68.). A „kontrasztálás", vagy jelentéssel való telítés leghatékonyabb eszközének az adatközlő életéből vett példák kérése bizonyult. Miután mind az aktív alkoholista karrier, mind a felépülés körülményei egyszerre „tanúságtételek" (Kovács 2007b: 374.), az adatközlők egész életét átfogó megélt események, melyek identitásuk alapelemeivé válnak, és egyúttal etnográfiai információkkal is szolgálnak, az interjúk többsége a narratív élettörténeti interjú és a tematikus „vezérfonal-interjú", sőt, amennyiben a válaszadó élettörténete összefonódik a Közösség történetével, egyben az oral history interjú (Kovács 2007a: 269–270, 271–276.) sajátos kombinációja.

A kutatómunka előrehaladtával, ahogy kérdéseim egyre célzottabbakká váltak, egyre inkább előtérbe kerültek a *strukturált interjúk*. Előfordult, hogy korábbi interjúk után felmerültek további pontosító kérdések (Babbie 2003: 300.), vagy a Közösséggel kapcsolatban kiegészítő adatokra volt szükség, azonban ezek az interjúk gyakran az etnográfiai leírás folyamata közben felmerülő kérdések, kétségek eloszlatását, a leírás ellenőrzését is szolgálták. E strukturált interjúk többségéről nem készült felvétel, egy alkalommal azonban rögzítettem, tekintettel a felvetődő kérdések – az alkoholizmusért viselt felelősség, a betegség spirituális aspektusa, az aktív alkoholista és a józan gondolkodás különbsége – bonyolultságára.

Az interjús adatgyűjtés a nemzetközi kutatásokban szokásosnak mondható mennyiség (15+/–10) szintjén ért el információs „telítettséget" (Kvale 2005: 108.). Összességében 25 hangfelvételt készítettem kutatómunkám során, melyek körülbelül 40 órányi hanganyagot tesznek ki. A 25 hangfelvételből 20 egyéni interjú, míg 5 felvétel az általam szervezett találkozások beszélgetéseit rögzíti, melyek során 3-3 A.A.-tag a PTE BTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék egyik kurzusán, egyetemi hallgatók előtt megosztotta élettörténetét, illetve beszélgetett velük. A 20 egyéni interjúból kettő, a dr. Kelemen Gáborral, illetve a dr. Robert Lefeverrel folytatottak nem A.A.-tagokkal készültek, ők nem alkoholista adatközlőként kerültek bevonásra a kutatásba. A további 18 interjú 11 A.A.-taggal készült, közülük 10 fő tapasztalt, több mint 10 év folyamatos absztinenciával rendelkező józanodó, 1 fő pedig néhány éve józanodott a felvétel időszakában. A 10 tapasztalt józanodó közül hárommal több (5, 3, illetve 2) interjúfelvétel készült, a többiekkel 1-1, bár az utóbbi adatközlők közül néggyel több nem rögzített beszélgetésünk is volt.

A hangfelvételek közül 4 az említett OTKA kutatás részeként került rögzítésre, melyek közül háromból teljes átírás készült. Az OTKA kutatás során 7 további A.A.-taggal készült interjú, melyeket a kutatócsoport más tagjai vettek fel. E hét interjúról is teljes átírás készült, melyek szövegeit az értekezés elkészítésében szintén felhasználtam, így az általam készített 25 interjúhoz képest további empirikus anyaggal szolgáltak. Ezenkívül teljes átírás készült a Dr. Robert Lefeverrel felvett interjúról is, melynek elkészítését ugyancsak

az OTKA kutatás támogatta. A további hanganyagokból – a kutatómunka céljainak megfelelően – részleges átírás készült.

Az A.A.-tagokkal készült interjúk főbb tematikus egységei:
– alapadatok,
– alkoholkarrier,
– a változás momentuma,
– józan élet,
– Közösség,
– spiritualitás és Felsőbb Erő,
– alkoholista és józan mentalitás, gondolkodásmód,
– józanodók és „normi"-k összehasonlítása,
– józanodás és makrotársadalmi környezet.

E nagy témákon belül voltak hangsúlybeli eltolódások: a 11 interjúalany közül 6 a pécsi A.A. tagja volt, közülük egy mára elhunyt, egy pedig pécsiből időközben ceglédivé lett lakos: ők „tipikus" adatközlők. A többi adatközlő a Közösségben betöltött pozíciójának, speciális tudásainak megfelelően került kiválasztásra (közülük csupán az egyik pécsi lakos):
– a „Nagykönyv"[5] egyik magyar nyelvre fordítója (néhai budapesti lakos),
– a magyarországi alapító, aki az első A.A.-csoportot indította hazánkban (szigethalmi lakos),
– az A.A. Általános Szolgálati Irodájának az interjúkészítéskor aktuális vezetője (budapesti lakos),
– a magyar A.A. korábbi nemzetközi kapcsolattartója (szekszárdi lakos),
– egy csoportközi kapcsolattartó (pécsi lakos).

Az utóbbiakkal készült interjúkban természetesen nagyobb hangsúlyt kaptak a magyarországi A.A. történetét, szervezetét, működését érintő kérdések. A nem A.A.-tagok közül Dr. Kelemen Gábor addiktológusként részese volt azoknak a folyamatoknak, melynek során a pécsi A.A. létrejött, így vele erről a témáról beszélgettünk, míg a Dr. Robert Lefeverrel készített interjú az addikció természete, betegségkoncepciója, illetve a tizenkét lépéses felépülési módszer alkalmazási lehetőségei témaköreiben mozgott (Madácsy 2009a).

Az interjúk – a résztvevő megfigyelés mellett – nagy szerepet játszottak a kvalitatív adatok gyűjtésében és, mint említettem, a kvantitatív adatgyűjtés előkészítésében és ellenőrzésében.

[5] A Közösség köreiben egyszerűen csak „Nagykönyv"-nek nevezett alapmű címe: *Anonim Alkoholisták. Az alkoholizmusból felépült sok ezer férfi és nő története.*

1.3.3. Kérdőíves vizsgálat

A terepmunka során folytatott megfigyeléseim, beszélgetéseim, illetve az interjúk során egyre határozottabban jelentkezett számomra az a kérdés, hogy ugyan az A.A. programjának körvonalai jól megismerhetők a Közösség irodalmán keresztül, arról azonban keveset árulnak el e szövegek, hogy magyarországi A.A.-tagok pontosan miként valósítják meg a józanodás programját. A résztvevő megfigyelés és az interjúk pedig, bár részletgazdag adatokat eredményeztek, akár csak óvatosabb általánosítások megfogalmazására sem adtak kellő alapot. Egyre inkább szükségesnek tűnt olyan nagyobb mintából merített, „keményebb" kvantitatív adatok gyűjtése, amelyek a kutatómunka gerincét képezhetik, és amelyek alapján általános megállapítások tehetők arról, hogy a Közösség tagjai „ténylegesen" miként valósítják meg a programot, illetve egyéb tényezőkről.

E cél megvalósítása érdekében kérdőíves adatfelvételt végeztem az A.A. 20 éves magyarországi fennállását ünneplő, 2009. július 10–12-én, Pécsen rendezett XV. Országos Találkozóján. (A Kérdőívet ld. a 11. mellékletben.) A vizsgálat, mint említettem, részben arra keresett választ, hogy az A.A. tagjai miképpen valósítják meg a Közösség józanodási programját. Az erre vonatkozó kérdések megszerkesztéséhez használt vezérfonál a Közösség öt ajánlása volt:

„Ne igyál!"
„Járj a gyűlésekre!"
„Legyen szponzorod!"
„Dolgozz a Lépéseken!"
„Vállalj szolgálatot!"

A Kérdőív ezek (4. kérdéscsoport) mellett az alábbi területekre fókuszált:

1. aktív ivási időszak, leállási kísérletek, egyéb addikciók;
2. az absztinencia és az A.A.-tagság időtartama;
3. az A.A.-ba jutás útja;
4. az A.A. ajánlásainak tényleges megvalósítása;
5. vallásosság, spiritualitás, Felsőbb Erő, világnézeti változások;
6. a józanodás kezdetét meghatározó esemény;
7. botlások, visszaesések az A.A.-tagság alatt;
8. józanodást elősegítő tényezők;
9. el nem fogadott elemek az A.A. programjában;
10. meetingeken kívüli közösségi aktivitások;
11. sorstársakkal és „normi"-kkal való kapcsolatok;
12. demográfiai adatok.

A 2., 3. és 12. kérdéscsoport kapcsán rendelkezésemre álltak előzetes információk, jelesül a magyarországi A.A. Általános Szolgálati Irodája (ÁSZI) 2008-ban végzett kérdőíves vizsgálatának eredményei, melyeket az ÁSZI nagyvonalúan rendelkezésemre bocsátott.[6] Az *A.A. ÁSZI 2008-as Kérdőíve* ezenkívül a honi csoporttal és szponzorral rendelkezést, illetve az A.A.-ba lépés előtt igénybe vett segítségeket is mérte. Felhasználtam emellett az A.A. General Service Office 2007-ben végzett vizsgálata, az *A.A. 2007 Membership Survey* (Alcoholics Anonymous 2008) eredményeit is.[7] Ahol összehasonlítható adatok rendelkezésre állnak, saját kutatásom eredményeit az *A.A. ÁSZI 2008-as Kérdőív* és az *A.A. 2007 Membership Survey* eredményeivel összehasonlítva mutatom be.

Az Anonim Alkoholisták magyar tagságára nézve a többi kérdéskörben nem állt rendelkezésre a jelen kutatáshoz képest előzetesen feltárt adat.

A vizsgálat önkitöltős, önkéntes és anonim kérdőív segítségével zajlott. A találkozón a szervezők közlése szerint körülbelül 600 fő vett részt, közülük összesen 127 válaszadó vállalkozott a regisztrációs pultnál hagyott kérdőívek teljes vagy részleges kitöltésére. A kitöltött kérdőívek közül egy kizárásra került.[8] Az eredményeket valószínűleg befolyásolja, hogy a mintában szereplő válaszadók többségükben a Közösség vélhetően aktívabb, az országos találkozón megjelent tagjai, illetve ezen belül is a nagyobb válaszadói hajlandósággal rendelkezők közül kerültek ki.

A vizsgálati minta az A.A. Közösségének egészére nézve nem reprezentatív, az eredmények nem tesznek lehetővé a válaszadók körén túlmutató, a teljes magyarországi tagságra kiterjedő általánosításokat. Az értekezés további részeiben tenni fogok megállapításokat, amelyeket az egyszerűség kedvéért a „magyar A.A.-tagságra" vonatkozónak tüntetek fel, minthogy azonban e megállapításokat a kérdőíves vizsgálat eredményeire alapozom, az ismertetett korlátokat figyelembe kell venni.

Mint fentebb jeleztem, a kemény adatoknak mind a gyűjtése, mind az értelmezése óvatosságot, illetve finomabb, kvalitatív kutatómunkával történő ellenőrzést-finomítást is igényel. Kétségtelenül vannak jól operacionalizálható (Babbie 2003) változók, mint például a válaszadók életkora, folyamatos absztinenciájának időtartama, heti meetinglátogatásának gyakorisága etc.

[6] Az A.A. ÁSZI 2008-as Kérdőívének adatfelvétele során minden A.A.-csoport megkapta postai úton a kérdőíveket, illetve az abban az évben Szolnokon tartott országos A.A.-találkozón is kihelyezésre kerültek. Az így visszakapott összesen 252 kitöltött kérdőív kisebb része postai úton érkezett, zöme a találkozón került kitöltésre. Az adatgyűjtés az A.A. közössége és a nyilvánosság tájékoztatása céljából történt. A vizsgálat eredményei egyelőre publikálatlanok, kézirat formájában léteznek. Köszönettel tartozom az A.A. ÁSZI-nak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a felmérés eredményeit.

[7] Az A.A. 2007 Membership Survey egy, az USA és Kanada területén élő tagság körében, 8000 fős reprezentatív mintán végzett kutatás eredményeit összegzi.

[8] Az adatközlő nem az A.A., hanem más 12 lépéses közösség tagja.

Ezeknél már valamelyest nehezebben mérhető és számszerűsíthető például az, hogy a válaszadóknak hány szoros baráti kapcsolata van a Közösségen belül, illetve azon kívül, figyelembe véve a „szoros baráti kapcsolat" fogalmának első ránézésre fel sem tűnő bonyolultságát, a fogalom jelentésének értelmezéséből adódó bizonytalanságot. Még nehezebb az olyan tevékenységek mérése, mint a Közösség tagjaként végzett szolgálat vagy a napi ima és elmélkedés. Az előbbi adattípus mérésének általam választott módja az adott időszak alatti „darabszámra", az utóbbié pedig adott időszakban a tevékenységgel eltöltött időre való rákérdezés volt. Bár a darabszám és az időráfordítás mérése viszonylag jól kezelhető mennyiségi adatokat eredményez, az ilyen jellegű kérdésekre adott válaszok egyrészt keveset árulnak el a tevékenység minőségéről, másrészt e kérdések olyan időkategóriákat erőltethetnek a válaszadókra, amelyeket nem szívesen alkalmaznak, vagy amelyek egyesek számára egyenesen értelmetlenek. E problémák esetenként olyan válaszokat szültek, hogy „ezt nem lehet számokban kifejezni" vagy „folyamatosan" (végez ti. valamilyen tevékenységet). Kétségtelen tehát, hogy zárt kérdések alkalmazása okozhat frusztrációt egyes válaszadókban, egy legalább minimális fogalmi „kényszer" alkalmazása azonban valószínűleg elkerülhetetlen a kvantitatív adatgyűjtés során.

A kérdőíves vizsgálatból nyert adatok a fenti limitációkat figyelembe véve, kellő óvatossággal kezelve mindazonáltal erős közelítésekre és hipotézisgenerálásokra szolgáltatnak lehetőséget. Az 1. táblázat segítségével nyomon követhető, hogy az ország – illetve Európa – mely területeiről hány fő érkezett a találkozóra. A táblázat összehasonlításképpen tartalmazza az országban hetente tartott összes A.A.-meeting megyénkénti számadatait is, melyekből a Közösség lokális elterjedtségére következtethetünk. Az adatsorok összevetéséből jól látható a dél-dunántúli régióból érkező tagok korántsem meglepő felülreprezentáltsága, az adatsorok azonban összességükben mégis inkább korrelálnak.

Ezenkívül tekintetbe vehetjük, hogy a lakóhelyre vonatkozó kérdésre válaszoló 122 fő a becsült teljes magyar tagság 5–10%-át teszi ki, illetve azt, hogy az eredmények egy része összevethető az *A.A. ÁSZI 2008-as Kérdőív* – ugyancsak nem reprezentatív, de más mintából, más időpontból származó – eredményeivel.

A kérdőív révén nyert adatok egy a célra kialakított Excel 2007 adatbázisban kerültek rögzítésre, feldolgozásuk részben ugyancsak az Excel 2007, valamint az SPSS 17 szoftverek segítségével történt.

1. táblázat. A heti A.A.-meetingek száma és a kérdőív válaszadóinak lakóhely szerinti megoszlása vármegyénként összegezve

Vármegye/Ország	Egy hétre eső A.A.-meetingek száma 2010-ben Magyarországon, vármegyénként (db)*	Az A.A. 2009. évi pécsi országos találkozóján megjelentek száma vármegyénként/országonként (fő) (N=122**)	Egy hétre eső A.A.-meetingek száma 2023-ban Magyarországon, vármegyénként (db)***
Pest	43	21	54
Baranya	21	38	24
Bács-Kiskun	11	9	19
Somogy	9	12	11
Győr-Moson-Sopron	7	1	9
Tolna	7	5	7
Zala	6	6	6
Borsod-Abaúj-Zemplén	5	3	4
Csongrád	5	7	5
Hajdú-Bihar	5	2	9
Jász-Nagykun-Szolnok	5	5	5
Fejér	3	2	7
Heves	3	3	5
Veszprém	2	1	7
Békés	1	3	3
Komárom-Esztergom	1	–	5
Nógrád	1	1	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1	–	1
Vas	1	–	2
Egyesült Királyság		1	
Olaszország		1	
Románia		1	

* http://www.anonimalkoholistak.hu/hu/gyulesek (letöltés: 2010. október 12.).

** A kérdőívet kitöltő 126 személy nem mindegyike válaszolt a lakóhelyére vonatkozó kérdésre.

*** https://www.anonimalkoholistak.hu/index.php/budapesti-gyulesek; https://www.anonimalkoholistak.hu/index.php/videki-gyulesek (letöltés: 2024. április 2.). Az adatokat legutóbb 2023-ban frissítették.

1.4. Irodalmi források

Az értekezés az empirikus adatok mellett nagymértékben támaszkodik az Anonim Alkoholisták Közösségének irodalmára – az „A.A.-irodalomra"–, illetve kisebb mértékben az ezen források holdudvarába tartozó „A.A.-folklórra" (Alcoholics Anonymous 2010b: 95.) és az ezek által használt kapcsolódó művekre. Maga az A.A. Közössége éles különbséget tesz az A.A.-irodalom, illetve a -folklór között: előbbiek a Közösség „hivatalos" nézeteit tükrözik, utóbbiak ezzel szemben magánvélemények, eszmefuttatások, sztorik, „mendemondák" etc. E folklórszövegek közé sorolhatók a magyar vonatkozásban fontos forrásnak tekinthető *Lépésről Lépésre,* azaz az A.A. magyarországi folyóiratának írásai, mely korábban *Folyó-irat* néven jelent meg, az egyéb sajtótermékekben, kéziratokban vagy az interneten terjesztett írások, különböző médiumokban vagy filmekben való szereplések, A.A.-tagok által rögzített hangfelvételek etc. Mindezekben gyakran összekeverednek a különböző pszichológiai, pszichiátriai és addiktológiai elméletekből és gyakorlatokból átvett elemek, illetve az A.A. nézetei. A nézetek ezen keveredése részben annak köszönhető, hogy az A.A. tagságának jelentős része más módszerekkel is próbálta kezeltetni alkoholizmusát, illetve egy része A.A.-tagságát megelőzően olyan intézményekben kapott kezelést, amelyek eleve keverik az A.A. tizenkét lépéses módszerét más terápiás módszerekkel. Mindezen szakmai információk mellett természetesen számtalan más jellegű – vallási, irodalmi, populáris etc. – eszme, illetve sokféle stílus keveredik az A.A.-folklórban. Adatközlőim szerint az A.A.-ban folyamatos törekvést jelent a „külső" nézetek elhatárolása az A.A. nézeteitől (vö. Szász 2011), különösen az, hogy az újonnan alakult A.A.-csoportok meetingjein – és a régebbieken is – csak valóban „kanonizált" A.A.-irodalom kerüljön felolvasásra.

Az A.A. „kanonizált" szövegkorpuszába az A.A. copyright jelzését és jóváhagyását[9] tartalmazó művek tartoznak. E művek teljes felsorolását a *2011–2012 Conference-Approved Literature & Other A.A. Material* című *A.A.-irodalom-katalógus* (Alcoholics Anonymous 2012a) tartalmazza, köztük 11 könyvvel és brosúrával, a *Grapevine* folyóirattal, 56 pamflettel és különböző világszolgálati anyagokkal. 2024-ben már 15 könyv és 60 pamflet szerepel a hivatalos listán, hogy csak a legfontosabb „műfajokat" említsük (Alcoholics Anonymous 2024b). A magyar nyelven megjelent és így a magyar A.A.-tagság körében használatos a könyvek közül 2013-ban 9 kötet, a pamfletek közül pedig 20 füzet volt fellelhető, 2024-ben pedig a könyvek száma ugyancsak 9, míg a pamfleteké 31-re nőtt (1. melléklet), bár az utóbbiakból a Közösség

[9] A jóváhagyás a „This is A.A. General Service Conference-approved literature", azaz „Az A.A. Általános Szolgálati Konferenciája (USA) által jóváhagyott irodalom" szöveg formájában jelenik meg.

weboldalán utoljára 2020-ban frissített adatok szerint csak 25 érhető el (Anonim Alkoholisták 2024). Ezeken túlmenően a *Grapevine*-ból vett, a *Folyó-irat*ban, illetve a *Lépésről Lépésre* lapjain megjelent fordítások is – bár nem autorizáltak – autentikus A.A.-forrásoknak tekinthetők (vö. Alcoholics Anonymous 2012a).

Adatközlőim többféle véleményt megfogalmaztak az A.A. irodalmának magyar nyelvű fordításával kapcsolatban. Ahogy az A.A. Közösségének egész története során voltak és minden valószínűség szerint lesznek is viták – egy demokratikus szerveződésű közösségben természetes módon –, úgy a magyarországi Közösségben is előbukkannak nézeteltérések a legkülönbözőbb kérdésekről, köztük az A.A.-irodalomról. A korábbi évek egyik vitája a Tizenkét Lépés angol nyelvű eredetijében szereplő függő tagmondatok magyar fordítása körül kerekedett. Az Első Lépés szövege: „We admitted we were powerless over alcohol – that our lives had become unmanageable" (Alcoholics Anonymous [2007a]: 21.), magyar fordításban jelen idejű megfogalmazást tartalmaz: „Beismertük, hogy tehetetlenek *vagyunk* az alkohollal szemben – hogy életünk irányíthatatlanná vált." (Alcoholics Anonymous 1995a: 21.; kiemelés – M. J.) Egyesek úgy vélték, helyesebb lenne a fordítás korrekciója, a múlt idejű „*tehetetlenek voltunk"* kifejezés használata. Felületesen szemlélve jelentéktelennek tűnhet a *vagyunk* és a *voltunk* különbsége, az A.A. programjának alaposabb ismerői számára azonban kitűnik, hogy az A.A. betegségkoncepciójának alapjait érintő kardinális kérdésről van szó. Eszerint az alkoholizmus ugyan tünetmentessé tehető, de nem gyógyítható betegség, arról múlt időben beszélni nem lehet. Akik a jelen idejű fordítás mellett foglaltak állást, úgy vélték tehát, hogy a múlt idő használata kifejezetten félrevezető lenne, azt a látszatot keltené, mintha az A.A. programjának követői múlt időben beszélnének alkoholizmusukról. E vitát követően végül megmaradt az eredeti fordítás jelen idejű szövege.

Egy másik, a Tizenkét Lépés szövege körül az utóbbi években zajlott vita ellenkező kimenetellel, a fordítás korrekciójával zárult. A Második Lépés: „Came to believe that a Power grater than ourselves could restore us to sanity" (Alcoholics Anonymous [2007a]: 25.) korábbi fordítása szerint: „Arra a meggyőződésre jutottunk, hogy egy nálunknál hatalmasabb Erő helyreállíthatja lelki egészségünket." (Alcoholics Anonymous 1995a: 26.) A szöveg legújabb, harmadik, javított magyar nyelvű kiadásában már a következő olvasható: „Eljutottunk arra a hitre, hogy egy nálunk hatalmasabb Erő helyreállíthatja elménk épségét." Látható, hogy a javítás pontosabbá teszi a fordítást, azonban puszta technikai korrekciónál ebben az esetben is többről van szó. A „lelki egészségünket" és az „elménk épségét" kifejezések más asszociációkat keltenek, s e különbségek megfontolása az alkoholizmus természetéről és kezelésmódjáról alkotott A.A.-s elképzelések mélyére vezet. Több adatközlőm elmondta, hogy a korábbi magyar fordítás részben egy egyházi személytől – ti. László atyától – származik, aki a különböző fordítási variációk közül

időnként egyfajta „finomított", a vallásos nyelvezethez közelebb álló kifejezéseket, ebben az esetben a „lelki egészség" kifejezést választotta. Az újabb fordítás, az „elménk épsége", egy másfajta stílust képvisel, amely közelebb áll az eredeti angol szöveg „keményebb", gyakorlatiasabb, pragmatikusabb szóhasználatához. Az „elménk épsége" kifejezés nem csupán abban különbözik az előbbitől, hogy nélkülözi a vallási mellékzöngéket – ami egyébként a mondat fordításának másik javításában, a „hit" szóban visszaköszön –, hanem abban is, hogy világosabban utal arra, amit az A.A. az alkoholizmusról gondol, vagyis arra, hogy az egyfajta sajátos őrület, a józan ész elvesztése, és ez az, amit a felépülési program helyre kíván állítani.

További példa a magyar szöveg „finomítására", melyre egy ma már újra Magyarországon élő, 1956-ban az USA-ba emigrált magyar származású A.A.-tag hívta fel a figyelmemet, egy a „Nagykönyv" 3. fejezetében szereplő mondat: „Olyan emberhez hasonlítunk, aki elvesztette lába alól a talajt, és nem tud újra talpra állni." (Alcoholics Anonymous 1994a: 29.) Az angol szöveg ennél keményebb, húsba vágóbb: „We are like men who have lost their legs; they never grove new ones." (Alcoholics Anonymous [2001]: 30.), azaz körülbelül az a jelentése, hogy „olyanok vagyunk, mint azok az emberek, akik elvesztették a lábukat; sosem fognak újat növeszteni".

Végül, visszatérve a Tizenkét Lépés magyar szövegének javításaira, egy, a Tizenkettedik Lépésben szereplő részlet, a „Having had a spiritual awakening as the result of these steps" (Alcoholics Anonymous [2007a]: 109.) korábbi fordításában „A Lépések eredményeként lelki ébredést tapasztaltunk" (Alcoholics Anonymous 1995a: 108.), míg az újabb fordításban „E Lépések eredményeként spirituális ébredést éltünk át" (Alcoholics Anonymous 2011: 108.) szerepel. Túl azon, hogy az átélni ige erősebbnek, sokkal inkább a személyes élettörténetbe szervesültséget kifejező igének tűnik a tapasztalni igénél, az új fordítás – és ez lényegesebb – a „lelki ébredés" helyett „spirituális ébredésről" beszél. Itt a Közösségben alkotott és értett jelentések hálójában ugyancsak érzékenyebb szál rezdüléséről van szó, mint ami külsődleges ránézésre feltűnhetne. A „lelki ébredés" szó a magyarban vallási kontextust sugall, ami nem egészen felel meg az eredeti szerzői szándéknak. Amikor a Közösség társalapítója, Bill W. az A.A. „Nagykönyv"-ét s benne a Tizenkét Lépést írta, és megpróbálta kiegyensúlyozni a tagság körében meglévő világnézeti különbségeket, éppenséggel függetlenedni kívánt mindenféle vallástól, de oly módon, hogy eközben megtartsa egy, az egyes józanodók által egyénileg felfogott Felsőbb Erő eszméjét. Az, hogy az A.A. „spirituális" (spiritual) és nem „vallási" (religious) közösség, a tagság számára kényes és lényeges különbséget hordoz.

A fordítással kapcsolatos fenti változások jelentőségének eltúlzása azonban akár félrevezető is lehetne. Lényeges itt egy másik adatközlőm véleményét is említeni, aki úgy véli, időnként túlzottak az A.A.-irodalom fordítása körüli aggodalmak, különösen, amikor azt feltételezik, hogy fordítási eltérések

miatt sokan visszaeshetnek aktív alkoholizmusukba. Az eltérések szerinte valójában csekély számban vannak jelen, ahogy a jelentéskülönbségek is igen csekélyek, s a használt kifejezések az A.A.-irodalom teljes kontextusában tökéletesen érthetők. Magyar józanodók ezrei használták probléma nélkül a korábbi fordítást. Szerinte nem azon múlik valakinek a visszaesése, hogy „lelki" vagy „spirituális" ébredésről olvas, hanem azon, hogy megtörténik-e a maga ébredése – bármit is értsen ezen –, vagy nem él át egyáltalán semmiféle lelki vagy spirituális ébredést.

1.5. Etnográfiai leírás

A terepmunka, illetve az értekezés elkészítése során igyekeztem folyamatosan tudatosítani, részint ismeretelméleti, részint módszertani, részint pedig etikai megfontolásból, hogy az etnográfiai-antropológiai leírás nem objektív adottságoknak tekinthető tényeket tár fel, hanem kultúrák szövevényes, rugalmas, időnként ambivalens, töredezett, ellentmondásos jelentésmezőiben mozog. A posztmodern episztemológia általában (Lyotard 1993a; 1993b) és vele a posztmodern antropológia felismerte a nagy, átfogó „metaelbeszélések" megrendülését, illetve azt, hogy a megismerés, különösen az emberek megismerése nem rendelkezik tiszta objektivitással és abszolút kitüntetett megismerő pozícióval: mind az adatközlők, mind az etnográfusok beleszületnek valamely kultúrának nevezett végtelen jelentéshálóba, melyet aztán maguk is alakítanak, s amikor találkoznak egymással, közösen hoznak létre újabb jelentéseket (Rabinow 2007; Robben 2007). Az tehát, amit „adatnak" nevezhetünk, többszörösen konstruált és értelmezett jelentés, melyet az etnográfus tudományának megfelelő és mindenekelőtt kulturálisan meghatározott szabályok alapján – Geertz (2006: 719.) kifejezése szerint a magyarázat magyarázatát adva (vö. Clifford 2005: 76.) –, értelmező és alkotó módon ír le, melynek során a jelentésrétegek és finom jelentésárnyalatok feltárásával eljut a szöveggel analóg módon felfogott kultúra „sűrű leírásához". E felismerések elvezettek az antropológia interpretatív irányzatának megjelenéséhez, melynek dilemmáival, melyek szerint az etnográfiai leírás bizonyos fokig szükségképpen interpretációs folyamat, és legjobb esetben is egy csoport kultúrájának csupán *egy* lehetséges leírását adhatja, magam is szembesültem.

Mindezek elismerése jelen értekezés keretei között nem jelenti a fenomenológiai leírásra mint ideálra való *törekvés* teljes feladását. A fenomenológia az interpretatív antropológiával együtt – az utóbbi merít az előbbiből – érzékeli a vizsgált egyének és csoportok által vallott nézetek vagy akár az identitás, a múlt, az élettörténet konstruált voltát (Thune 1977; vö. Titon 1982: 96.), azonban a kutatást olyan folyamatnak tekintik, melyben az előítélet-mentes kutató számára a vizsgált fenomén „önmagát megmutatja" (Heidegger 1989: 131.).

Az etnográfiai leírás fenomenológiai beállítottsága kétféle értelemben is jelen van az értekezésben: 1) a leírások nem kívánnak állításokat tenni az addikcióról vagy a felépülésről, illetve a hozzájuk kapcsolódó „tárgyak" objektív természetéről, hanem egy önmagát józanodónak nevező közösség által konstruált fenoméneket kívánnak megragadni (vö. Küllős 1982: 164.); 2) ha nincs is tiszta fenomenológiai leírás, abszolút kutatói neutralitás, a Közösség tagjai által kialakított elképzeléseket, amennyire lehetséges, émikusan, belső összefüggéseik alapján, a lehető legkisebb kutatói befolyás mellett igyekeznek megragadni. Ez a második szempont már módszertani kérdéseket is érint. A jelenségek objektív szubsztancialitásának tagadása és konstruált voltának elismerése a fenomenológiában, illetve az a belátás, hogy nem ragadhatók meg steril módon izolálható jelentéstartalmak az egyoldalú kutatói interpretációban, korántsem jelenti az antropológiai terepmunka során alkalmazott módszerek feleslegessé válását. Az etnográfiának továbbra is módszeresen gyűjtött „adatokra" van szüksége, még ha mind az adataihoz, mind az adatgyűjtési módszereihez, mind az adatok leírásához kritikusan viszonyul is. Számomra e dilemmák a legmarkánsabban abban az ismétlődő szituációban jelentkeztek, ahol a „diszciplináltan", fegyelmezetten gondolkodó kutató, aki törekszik a szimbólumok, jelentések mélyebb, általánosítható megértésére, a fogalmi ellentmondások kiküszöbölésére, frusztrálódik a mindennapi életvilág „felületességétől", „önmagát nem értésétől" és „ellentmondásosságától". Beletelt némi időbe, a kutatás és leírás során kétségek között töltött órába ennek a rejtett, ízig-vérig étikus nyomásnak a tudatosítása, amelynek elmulasztása legalább olyan torzító hatású lehet, mintha az antropológus hanyag módon gyűjtené az adatait. E kutatói önreflexiónak hozadéka lett számomra a túlzott értelemkeresés, a túlságosan steril, szépen lekerekített, ellentmondásmentes leírás kísértésének elutasítása, vagyis a vizsgált közösség „mindennapi tudásában" meghúzódó magától értetődőségek, megválaszolatlanságok, jelentésbeli tisztázatlanságok vagy a különböző jelentésrétegek „inkonzisztenciájából" eredően ellentmondásosnak *tűnő* elgondolások (Schütz 1984: 405–406) elfogadása, különösen olyan bonyolult témák esetében, mint az alkoholizmusért viselt felelősség kérdése vagy a bűn és „spirituális betegség" fogalmainak különbsége.

Az értekezés leírásaiban megvan tehát egyfelől a fenomenológiai igény a jelentések önmagukból való kibomlásának engedésére, a kutatói szubjektum zárójelbe tételére (Marcus–Fischer 1995), másrészt annak elismerése, hogy a jelentések az interpretáció folyamatában módosulhatnak, így a fenomenális leírás igénye bizonyos fokig meghaladott elképzelés. Ezeknek az ismeretelméleti és metodológiai problémáknak a megléte felvet egy lehetséges továbblépési irányt, nevezetesen a posztmodern antropológiának azt az elgondolását, hogy az etnográfusnak „hatalmat" biztosító, monologisztikus leírásból áttérjen az adatközlőkkel folytatott párbeszéd során kialakuló diszkurzív, dialogikus leírásba (Clifford 2007: 486–487.). A posztmodern

dialogicitásigény a dialógusfilozófiában gyökerezik, melyben az Én és Te közötti viszony eredendőbb, mint az Én, az előbbi ontológiai elsőbbséget élvez az utóbbihoz képest (Ebner 1995: 170.; Buber 1999: 6.), következésképpen a dialógus is eredendőbb megnyilvánulás, mint a monológ. A dialogicitás mint módszertani kritérium jogossága belátható, amennyiben figyelembe vesszük, hogy ha a vizsgált embercsoport interpretációinak etnográfusi interpretációja úgyis elkerülhetetlen, akkor már az értelmezési folyamat váljon explicitté, illetve konszenzusossá az adatközlő és a kutató dialógusában. Úgy vélem, ez önmagában valójában korántsem új keletű, s nagyon is megszokott eljárás a „másik"-ra nyitott antropológusok körében, nevezetesen hogy az adatközlővel beszélget arról, mit is jelent egy rítus vagy egy fogalom. A dialogikus eljárásban az ismeretelméleti és módszertani megfontolások mellett etikai szempontok is szerepet játszanak. „A társadalomelemzésnek el kell fogadnia a tényt, hogy az általa vizsgált tárgyak egyben elemző alanyok is, akik az etnográfusokhoz – illetve azok írásaihoz valamint etikai és politikai elveihez – kritikusan viszonyulnak." (Rosaldo 2003: 275.) Az etnográfus nem tárgyiasíthatja el kénye-kedve szerint adatközlőit, s műve megjelenésével nem okozhat tudatosan kárt nekik, így az interpretatív antropológia, mint Denzin (1999) kifejti, különösen érzékeny az emberi méltóság tiszteletére, az etnográfia felelősségére. Ezzel a kettős – az adatközlő és a tudományos tárgyszerűség iránti – lojalitás helyzetébe kerül, melyet találóan fogalmaz meg Luhrmann (2005: 73.), részben Geertzet idézve:

> „Meg kell tehát tanulni egy olyan elfogulatlanságot, amely nem a morális elképzelések tudományos félretolása, de nem is morális tisztesség szubjektivista diadala. »A distancia nem az együttérzésre való képtelenségből fakad, hanem egy olyasfajta együttérzésből, amely elég rugalmas ahhoz, hogy állja a morális reagálás és a tudományos megfigyelés közti roppant feszültséget.«"

1.6. Etnográfiai-antropológiai szemléleti, értelmezési keretek

A fenti módszertani, illetve etnográfiai leírással foglalkozó fejtegetésekben már körvonalazódtak azok az általános, filozófiai eredetű antropológiai keretelméletek, amelyek az értekezés alapvető szemléleti beállítottságát jellemzik: egyfelől a fenomenológia és vele együtt az émikus leírás mint törekvés, másfelől az interpretativitás mint a leírás elkerülhetetlen étikus eleme, harmadrészt a dialogicitás mint az émikus–étikus fogalmiság együttese és ugyanakkor kettősségének feszültsége. Az értekezés, legalábbis részben, az A.A.-ban alkotott kulturális konstrukciók, elképzelések olyan „sűrű leírására" törekszik, amely tekintetbe veszi e három közelítésmódot.

A részben (Madsen 1974; Denzin 1987a; 1993; Frois 2009) vagy egészében (Denzin 1987b; Wilcox 1998; Brandes 2002) az A.A.-ra irányuló etnográfiai-antropológiai monográfiák szemléletükkel, az A.A. „életvilágáról" adott leírásaikkal, illetve leírási tematikájukkal jelen értekezés nélkülözhetetlen előzményei közé sorolandók. Madsen klasszikus műve a „nature–nurture"-vita, azaz az alkoholizmus biológiai, illetve pszichológiai és kulturális meghatározóinak kontextusában foglalkozik az A.A.-val. Miközben a vita tekintetében igyekszik elkerülni az egyoldalúságot, s inkább holisztikus közelítést alkalmazni, az A.A.-t egyfajta „népi pszichoterápiát" alkalmazó „kríziskultuszként" írja le, amely nem tart igényt tudományos alátámasztásra, mégis sikeres az alkoholizmus kezelésében, szemben az inkább sikertelennek mondható, tudományos alapokon nyugvó intézményi kezelésmódokkal. Denzin etnográfiai leírásai részint az aktív alkoholista egyénben fellépő, negatív érzelmekkel terhelt belső harcra koncentrálnak, melyben az amerikai társadalom egyénre nyomást gyakorló ellentmondásai tükröződnek, részint pedig a felépülés kezelőintézményekben kezdődő, majd az A.A.-ban folytatódó szocializációs folyamatára s az eközben zajló reidentifikációra. Wilcox műve taglalja az „alkoholista gondolkodás" jellemzőit, illetve világossá teszi, hogy bárki gondolkodhat alkoholista módon anélkül is, hogy inna – amely az A.A. betegségkoncepciójának egyik lényeges összetevője. Ezenkívül egyrészt átfogó etnográfiai leírást ad az A.A. Közösségéről, másrészt áttekinti az alkoholizmussal kapcsolatos kutatásokat, és ezeket összegezve, illetve mindezt saját kutatásaival kiegészítve megkísérel olyan alapvetőnek mondható „tényeket" megállapítani, amelyekben a témát övező viták szerinte nyugvópontra juthatnak: az alkoholfogyasztás általában „normális", funkcionális viselkedés, s a problémás ivás megjelenése jellemzően összefügg az állami szinten szerveződő komplex társadalmak működésével – de ezekben is csak egy kisebbséget érint; a lerészegedésig tartó ivásban kiemelkedő szerepe van a társadalomban élő egyén alapvető függőség–függetlenség konfliktusának; s végül az alkoholizmus elsődleges oka – legalábbis az amerikai társadalomban – az alkoholistában működő (Bateson kapcsán később részletesen tárgyalandó) „episztemológiai hiba" (Wilcox 1998: 120–121.). Brandes a mexikói viszonyok között működő A.A.-ról ad „sűrű leírást". Különösen figyelemre méltóak voltak számomra az A.A. és a protestantizmus kapcsolatáról megfogalmazott gondolatai. Frois a Portugáliában működő tizenkét lépéses közösségek közül nemcsak az A.A.-t, hanem másokat – mint a Families Anonymous, illetve a Narcotics Anonymous – is bevon vizsgálatába, általános etnográfiai leírást adva e közösségekről, s különös hangsúlyt helyezve az anonimitás szerepére.

Ami általában véve a Közösség hit- és eszmerendszerének leírását illeti, jelen értekezés elsősorban abban különbözik a fenti monográfiáktól, hogy nagyobb hangsúlyt helyez ezen elképzelések kontextuális elemzésére, az A.A. „filozófiája" számára forrásként szolgáló vallási, tudományos, filozófiai és spirituális eszmék ötvözéséből adódó sajátos jelentések értelmezésére.

Empirikus kutatásaim nyilvánvalóan eltérnek a fentiektől abban, hogy a magyar A.A. Közösségre irányulnak, és arról igyekeznek alapvető adatokat gyűjteni. Közvetlenül a témához kapcsolódó magyarországi etnográfiai előzmények híján ebben a magyar A.A. említett kérdőíves vizsgálatára (Anonim Alkoholisták 2008), Kelemen, B. Erdős, Csürke és Borst kapcsolódó műveire (B. Erdős – Kelemen – Csürke 2003; Kelemen – B. Erdős 2004; Kelemen – B. Erdős – Madácsy 2007; B. Erdős – Kelemen – Csürke – Borst 2011), illetve Szász (2011) magyarországi A.A.-tagokat megszólaltató interjúkötetére támaszkodhattam. Közvetett etnográfiai előzményként szolgált ugyanakkor Rácz és Hoyer (1995) valamelyest rokon terepen, a Jereván-lakótelepi alkohol- és droghasználók körében végzett szociálpszichológiai és etnográfiai vizsgálatát leíró tanulmánysorozata. Nagy (2015) 12 lépéses programokról írt doktori értekezése néhány évvel saját kutatásaim után jelent meg.

Az A.A. programjának leírásában jelentősnek tekintem továbbá, és felhasználom, illetve továbbgondolom Bateson (1971) rendszerelméleti-kibernetikai értelmezését, az A.A. nézetei és a protestáns teológia közötti párhuzamok Antze (1987) által adott elemzését, valamint Turnernek (2002) a szenvedés kultuszáról adott leírását. Az A.A. mint szervezet szerkezetének és működésének értelmezése során az értekezésben szerepet kapnak a communitas és struktúra turneri fogalmai (Turner 2002), Mary Douglas (2007) társadalom- és csoportosztályozása, Heath C. Hoffmann (2006) A.A.-ban végzett kutatása a csoportkontroll-folyamatokról, valamint a van Gennep (2007) és Turner (2002) által elemzett átmeneti rítusok. A Hymes-féle (1975; 1992) „beszélés néprajza" lényeges keretelmélet az A.A.-ban zajló beszédesemények, különösen a sajátos kommunikációs szabályokkal működő A.A.-gyűlések leírásának vonatkozásában, melyek egyszersmind szoros összefüggésben állnak az A.A.-ra irányuló identitás- és narratívakutatással, Cain (1991), Steffen (1997) és Swora (2001a; 2001b) elemzéseivel, illetve Thune (1977) fenomenológiai megközelítésével.

• 2. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁSTÓL AZ ALKOHOLIZMUSIG

2.1. Az alkoholfogyasztás története, jelentéseinek komplexitása

Jóllehet az égetett szeszek elterjedése a középkor végéig váratott magára, a növényi vagy állati eredetű, cukor- vagy keményítőtartalmú anyagokból erjesztett italokat ősidőktől kezdve fogyasztották világszerte. Már néhány példa említése sejtetheti az erjesztéssel készült sörök és borok sokféleségét: a kanadai őslakosok cukorjuharfából, a mexikóiak agavéből, a dél-amerikai indiánok kukoricából, maniókából és pálmából, az afrikai népek kölesből és ugyancsak pálmából, a Mediterráneum és Európa népei szőlőből, gabonából vagy mézből, az ázsiaiak úgyszintén kölesből, ezenkívül rizsből, pálmából, tejből etc. erjesztettek alkoholos italokat (Braudel 1985: 250–251.; Jakabházy 1910: 190–192.).

Az alkoholfogyasztás az ókorban gyakran szakrális tevékenységek része, akár a bacchanáliák extázis-élményére, akár az egyiptomiak azon hitére gondolunk, hogy alkoholmámorban az ember közelebb kerülhet az istenekhez. Mezopotámiában az i. e. 4. évezredben – sőt, valószínűleg azt megelőzően is –, illetve az egyiptomi óbirodalomban vagy a bronzkori Európában már bizonyosan fogyasztottak sört. Mint Hoffmann Tamás (2001: 321.) idézi, egy négyezer éves asszír felirat szerint „aki nem ismeri a sört, nem is tudja, mi a jó". Közismert tény, hogy a *Codex Hammurapi* már szabályozta a sör előállítását. Európában a sört főként az északi gabonatermelő vidékeken fogyasztották, de a középkorban már Spanyolországban is igen elterjedt volt. A bortermelés feltehetően a Mediterráneumból indult, a régészeti leletek szerint Damaszkusz környékén már a 4. évezredben készítettek bort. Európa felé a zsidó-keresztény és a görög-latin kultúra közvetítette. A szőlőművelés az ókorban és a középkorban főként Európa déli népeire volt jellemző, de a kereszténységgel együtt fokozatosan északabbi területekre is eljutott. Miután a sör az északi pogány világban éppúgy a vallási kultusz része volt, mint a kereszténységben a bor, a sörfogyasztó és borfogyasztó kultúrák találkozása nem volt egészen feszültségmentes. Montanari (1996: 30.) leírása szerint a *Szent Kolumbán élete* megemlékezik arról, hogy a VII. században a szent, belefújva, összetörte a Wotannak áldozó svábok „gyalázatos", ördögi italát rejtő söröskorsót. Mindazonáltal a profán világ, sőt a kolostorok mindennapjaiban is jól megfért egymás mellett a sör és a bor. Részint, mivel a tiszta víz ritkaságnak számított, a sóval tartósított élelmiszerek fogyasztása utáni szomjoltóként, részint magas tápértékű élelmiszer gyanánt, részint ünnepekkor és nemkülönben élvezeti cikként, mámorító hatásáért, a kocsmai

élet, illetve egyéb társas érintkezések kellékeként helyenként meglepően nagy mennyiségben fogyasztották ezeket az italokat a középkori és a kora újkori Európában. Hoffmann Tamás (2001: 322–323.) a XVI. század elejére vonatkozóan például a felső-németországi városok kapcsán fejenként napi 1,3 liter körüli borfogyasztási adatokra hivatkozik, míg Bázelben kevesebb, napi 2–4 dl volt az átlagos boradag – bár az utóbbi fogyasztási adat úgy jön ki, ha a csecsemőket is beleszámoljuk. Hoffmann említést tesz arról is, hogy mindez általánosságban nem jelentett gát nélküli dőzsölést, hiszen az illendő mennyiséget szokások szabályozták – még ha ezeket nem is mindenki tartotta be. A középkori túlzó, sztereotipizáló leírások a mértékletesen fogyasztó déliekről, és a mértéktelenül vedelő északiakról számoltak be, s az utóbbiakon leggyakrabban a németeket értették. E sztereotípiák, ha nem is vehetők szó szerint, mélyreható kulturális különbségeket tükröznek: míg délen a mértékletesség jelentette a férfiasságot és az erőt, addig északon a minél nagyobb fogyasztási kapacitás. Az „északiak" ezen beállítottságát a reformáció után teológiailag is megtámogatta a böjtöt elutasító, szabad fogyasztást hirdető protestantizmus (Montanari 1996: 132–137.; Braudel 1985: 237.).

Közép- és Nyugat-Európában a XVI. századtól jelentősen nőtt az alkoholfogyasztás. Az átlagos napi fejadag elérhette a másfél-három, néhol esetleg a négy liter bort, illetve a hasonló vagy akár még ennél is nagyobb mennyiségű sört. A XVII. századi Angliában napi három liter sört ittak fejenként – és mivel e becslés számításakor a gyerekeket is figyelembe vették, a felnőttek adagja ennél valamivel nagyobb lehetett (Montanari 1996: 145.). Az alkoholfogyasztás elterjedtségét, illetve tápanyagként való használatát mutatja Hoffmann Tamás szerint (2001: 322.), hogy Itália, Svájc vagy Magyarország egyes területein nem tejjel, hanem higított borral itatták reggel a gyerekeket. Hozzátartozik mindehhez az is, hogy a középkorban az alkoholt sok helyen gyógyszernek tekintették, így nemritkán a kórházakban is nagy mennyiségű bort itattak a betegekkel. Miután az európai alkimistáknak sikerült a lepárlás ősi technikáját tömény szesz előállítására alkalmazniuk, eleinte az „aqua vitae" is csodagyógyszerként terjedt a kontinensen. A XVII. századra azonban már teljességgel elterjedt a gyógyászaton kívüli, mindennapi fogyasztása is, különféle gyümölcspálinkák, melaszból készített rum, gabonapárlatok és likőrök formájában (Montanari 1996: 148.).

Ha az alkoholfogyasztás az ókorban gyakran szakrális tevékenységet jelentett, a középkorban pedig a táplálkozás részét képezte, akkor napjaink fogyasztói kultúrájában az alkoholt, bár sok helyütt ma is a táplálkozás része, döntően mégis élvezeti cikként fogyasztják, illetve ünnepek és társas események részeként. Ugyanakkor tovább hordozza a jelentések mindazon gazdagságát, amelyre a „nyugati" kultúrába való több évezredes beépülése során szert tett. Mint „sanguis Christi", lehet az istenséggel való egyesülés misztikus eszköze, ahogy lehet démoni, sőt sátáni erők anyagi manifesztuma, lehet gyógyszer és méreg, illetve lehet az emberi kapcsolatokat, vagy

ellenkezőleg, az izolációt, elmagányosodást erősítő szer, az öröm vagy a bánat társa, bátorságot adó szíverősítő, vagy éppen a problémáktól való menekülés segédeszköze, az igazság vagy a téboly, a kötelékekből való felszabadulás vagy a rabság itala, vagy akár szomjoltó, amely állandó szomjúságot kelt. Hosszan lehetne a példákat sorolni, azonban ennyi is elegendő annak érzékeltetésére, hogy az alkohol milyen mélységes ambivalenciát, ellentétes tartalmakat hordozó szimbólum a „nyugati" kultúrában. Olyan képlékeny, paradox mezőt jelenít meg, amelyben a jelentések nem egyértelműen tisztázottak, ahol a „jó" és a „rossz" nem különül el világosan. Szimbolikusan analóg a vérrel (Krisztus vére), a lélekkel vagy szellemmel – a spiritus mint a bor kétszeres lepárlásából keletkezett tiszta szesz a „spiritus vini", azaz a „bor lelke" után kapta a nevét –, és természetesen szoros kapcsolatban áll a vággyal és a szenvedéllyel, amelyekhez kultúránk szintén ambivalensen viszonyul. Platón, majd a keresztény szerzők egyszerre láthatták a vágyban a bukás és a lélek felemelkedésének lehetőségét, miként a szenvedélyben a „hübriszt" vagy bűnt, illetve az istenségnek való odaadást. Hasonlóan, a részegség és a mámor is jelen lehet Loyolai Szent Ignác imájában – „Krisztus vére, részegíts meg engem" –, és éppúgy lehet a Szentlélekkel eltelő apostolok pünkösdi mámora, mint Noé vétke vagy akár a végső lealjasodás szimbóluma. Minden alkohollal, ivással, részegséggel kapcsolatos jelenség ebben a kulturálisan közvetített, ellentmondásos, bonyolult jelentésmezőben helyezkedik el, ami tetten érhető akár az olyan egészen hétköznapi, részeg embertársunkra tett megjegyzés kétértelműségében is, mint a „na, ő már jól érzi magát". Az alkohol megkerülhetetlenül jelen van hétköznapjainkban és még inkább hétvégéinkben és ünnepeinkben, legyen szó akár a nyílt utcán alkoholos befolyásoltság alatt tartózkodókról, az utcákra (is) kitelepülő vendéglátóhelyekről, alkoholreklámokról, filmekről, a boltok italpultjairól, az alkoholtartalmú illat-, tisztálkodási és ápolószerekről, gyógyászati készítményekről vagy édességekről, élelmiszerekről. Borotválkozás vagy csokoládéevés közben gyakran nem is vagyunk tudatában annak, hogy alkohollal kerültünk kapcsolatba. A „normális" vagy „szociális" ivóknak ugyan nem feltétlenül tűnik fel, az alkohol mindenütt jelenvalóságára érzékeny felépülőben lévő alkoholisták számára azonban nyilvánvaló tény, hogy nehéz egy átlagos napot úgy eltölteni, hogy az ember ne találkozna az alkohollal valamilyen formában.

2.2. Problémás alkoholfogyasztás

A kereszténység már a kezdetektől, Pál apostol óta elítélte a részegeskedést, s a mértéktelen alkoholfogyasztást bűnnek tekintette. A XVI–XVII. században röpiratok tömegei árasztották el a városokat, melyek „az italozás elvetemült kárhozottjait" ostromolták. Magyarországon már a középkorból ismeretesek

Károli, Bornemissza, Pázmány és mások túlzott alkoholfogyasztással szembeni intelmei, melyeket a reformkorban többek között Wesselényi, Kossuth és Széchenyi szesziparunkat ostromló fellépései, majd az Országos Magyar Alkoholellenes Egyesület 1901-es megalakulása követtek (Kárpáti 1979; Kelemen 1994b). A kora újkori Európában azonban összességében mégis elnézőbben kezelték a részegeseket, összevetve azzal, hogy a középkorban még pellengérre állították őket. Mint Hoffmann Tamás (2001: 363, 367.) írja, „a részeg szépen-csendben emancipálódott", olyannyira, hogy a XIX. századi Kelet-Európában a vodkaivás már a „népbetegség" méreteit öltötte. Az újkori társadalmi átrendeződések okozta megrázkódtatás során rohamosan növekedett a problémás alkoholfogyasztás. A már korábban is „veszélyeztetettnek" számító matrózokhoz és katonákhoz csatlakoztak a városokba zúduló nincstelen parasztok tömegei. „A pálinkásflaskák az újkor hajnalán tűntek fel, sokasodtak az ipari forradalom idején, és velük együtt nőttön-nőtt az alkoholisták tömege" – folytatja Hoffmann Tamás (2001: 365.) –, miközben a másik oldalon sűrűsödtek a tömény szesz előállítását, forgalmazását – rendszerint eredménytelenül – tiltó városi rendeletek, illetve, főként az északi-nyugati protestáns polgári körökben, felerősödtek a mértékletességi mozgalmak és az alkoholellenesség. Paradox módon éppen a protestantizmus, amely korábban felszabadította az „északiak" fogyasztását a katolikus böjt szigora alól, vált a kapitalizálódó Európában az önfegyelem, az önkontroll, a szorgalom, a mértékletesség és a takarékosság legelszántabb hirdetőjévé, és ezzel megteremtette azt a kulturális referenciabázist, amelynek talaján ma megkülönböztetjük a normális és abnormális ivást, illetve megformálódott az alkoholizmus legfontosabb ismérve, a kontrollvesztés fogalma (Kelemen 1994b).

Az Egészségügyi Világszervezet becslése szerint az ezredfordulót követően mintegy kétmilliárd ember fogyasztott alkoholos italokat a világon (WHO 2004: 1.). A 2. táblázatban 185 ország becsült alkoholfogyasztási adatai láthatók.

Az adatokból kirajzolódik, hogy az alacsonyabb alkoholfogyasztású országok zöme az iszlám, a hinduizmus és a buddhizmus uralta térségekből, illetve Óceániából kerülnek ki, míg a magasabb fogyasztású országok között főként a nagyrészt keresztény vallású népek által lakott európai, európai eredetűekkel benépesített (USA, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland), afrikai, karibi, valamint dél-amerikai országok dominálnak.

2. táblázat. A 15 év feletti népesség évi egy főre eső regisztrált alkoholfogyasztása, tiszta szeszben számolva

Ország	Liter	Ország	Liter	Ország	Liter	Ország	Liter
Irán	**0,00**	Madagaszkár	**1,38**	Libanon	**4,13**		
Kuvait	**0,00**	Szamoa	**1,42**	Antigua és Barbuda	**4,24**	Fehéroroszország	**8,12**
Líbia	**0,00**	Malawi	**1,44**	Burkina Faso	**4,38**	Kanada	**8,26**
Szaúd-Arábia	**0,00**	Törökország	**1,48**	Kína	**4,45**	Thaiföld	**8,47**
Szomália	**0,00**	Üzbegisztán	**1,52**	Belize	**4,50**	USA	**8,51**
Banglades	**0,00**	Eritrea	**1,54**	Guam	**4,50**	Argentína	**8,55**
Mauritánia	**0,01**	Ghána	**1,54**	Mexikó	**4,62**	Bosznia-Hercegov.	**8,62**
Pakisztán	**0,02**	Guatemala	**1,64**	Peru	**4,68**	Lengyelország	**8,68**
Algéria	**0,03**	Közép-afrikai Közt.	**1,66**	Zimbabwe	**5,08**	Venezuela	**8,78**
Nepál	**0,08**	Kiribati	**1,66**	Tanzánia	**5,29**	Olaszország	**9,14**
Comore-szk.	**0,08**	Mozambik	**1,67**	Brazília	**5,32**	Ausztrália	**9,19**
Jemen	**0,08**	Fidzsi-szk.	**1,69**	Botswana	**5,38**	Dominikai Közösség	**9,19**
Indonézia	**0,10**	Elefántcsontpart	**1,71**	Costa Rica	**5,45**	Bahama-szk.	**9,21**
Egyiptom	**0,10**	Maldív-szk,	**1,72**	Kirgizisztán	**5,50**	Görögország	**9,30**
Niger	**0,11**	Kenya	**1,74**	Koreai N. D. K.	**5,68**	Lettország	**9,31**
Jordánia	**0,11**	Lesotho	**1,83**	Izland	**5,74**	Burundi	**9,33**
Guinea	**0,14**	Mongólia	**1,96**	Norvégia	**5,81**	Szváziföld	**9,51**
Sri Lanka	**0,18**	Izrael	**1,99**	Suriname	**5,82**	Hollandia	**9,74**
Irak	**0,20**	Ecuador	**1,99**	Guyana	**5,84**	Új-Zéland	**9,79**
Csád	**0,23**	Kongói Dem. Közt.	**2,01**	Kolumbia	**5,92**	Észtország	**9,85**
Szudán	**0,27**	Gambia	**2,27**	Chile	**6,02**	Holland Antillák	**9,94**
Kambodzsa	**0,36**	Honduras	**2,28**	Panama	**6,04**	Nigéria	**10,04**
Mianmar	**0,36**	Kongó	**2,36**	São Tomé és Prínc.	**6,07**	Belgium	**10,06**
Marokkó	**0,41**	Namíbia	**2,39**	Dominikai Közt.	**6,11**	Egyesült Királyság	**10,39**
Tádzsikisztán	**0,41**	Grúzia	**2,41**	Haiti	**6,51**	Finnország	**10,43**
Katar	**0,44**	Albánia	**2,51**	Szlovénia	**6,55**	St. Lucia	**10,45**
Szenegál	**0,48**	Nicaragua	**2,53**	St. Vincent	**6,58**	Oroszország	**10,58**
Mali	**0,49**	Bahrein	**2,63**	Sierra Leone	**6,64**	Svájc	**11,53**
Brunei	**0,49**	Szingapúr	**2,73**	Paraguay	**6,66**	Magyarország	**11,92**
Bhután	**0,57**	Egy. Arab Emírségek	**2,75**	Ciprus	**6,67**	Dánia	**11,93**
Szíria	**0,62**	Bissau-Guinea	**2,76**	Barbados	**6,70**	Spanyolország	**12,25**
Mikronézia	**0,64**	Kazahsztán	**2,89**	Laosz	**6,72**	Litvánia	**12,32**
Tunézia	**0,65**	Angola	**2,91**	Málta	**6,74**	Szlovákia	**12,41**
Türkmenisztán	**0,77**	Zambia	**3,02**	Ruanda	**6,80**	Portugália	**12,49**
India	**0,82**	Libéria	**3,12**	Svédország	**6,86**	Ausztria	**12,58**
Salamon-szk,	**0,86**	Mauritius	**3,16**	Azerbajdzsán	**6,94**	Horvátország	**12,66**
Egyenlítői Guinea	**0,90**	Trinidad és Tobago	**3,22**	Uruguay	**6,96**	Németország	**12,89**
Etiópia	**0,91**	Jamaica	**3,37**	Bulgária	**7,13**	Bermuda	**12,92**
Togo	**0,95**	Bolívia	**3,43**	Japán	**7,38**	Réunion	**13,39**
Pápua Új-Guinea	**1,01**	Salvador	**3,45**	Grenada	**7,39**	Franciaország	**13,54**
Malajzia	**1,06**	Seychelle-szk.	**3,61**	St. Kitts és Nevis	**7,62**	Moldovai Közt.	**13,88**
Dzsibuti	**1,08**	Kuba	**3,65**	Románia	**7,63**	Írország	**14,45**
Vanuatu	**1,11**	Kamerun	**3,66**	Francia Polinézia	**7,68**	Cseh Közt.	**16,21**
Benin	**1,22**	Zöld-foki Közt.	**3,72**	Koreai Közt.	**7,71**	Luxembourg	**17,54**
Örményország	**1,23**	Fülöp-szk.	**3,75**	Dél-Afrika	**7,81**	Uganda	**19,47**
Omán	**1,32**	Ukrajna	**4,04**	Új-Kalenónia	**7,83**		
Vietnám	**1,35**	Macedónia	**4,12**	Gabon	**7,97**		

(WHO 2004: 11–12.)

A fenti adatok természetesen kiegészítendők az egy főre eső évi nem regisztrált alkoholfogyasztással, amely 1995 után a 15 évnél idősebb népesség körében, tiszta alkoholban megadva 5 liter körül, vagy 5 és 10 liter között mozgott a volt Szovjetunió több utódállamában, Burundiban, Kenyában és Zimbabwében, a Koreai Köztársaságban és a Seyscelle-szigeteken, és 10 liternél is többre becsülték Mauritiusban és Ugandában, valamint a Moldovai Köztársaságban. A nem regisztrált alkoholfogyasztás kiegyenlítheti például az olyan rokon népek, mint az ukránok, oroszok és fehéroroszok fenti (2. táblázat) fogyasztási adataiban mutatkozó valószínűtlen különbségeket. A Magyarországra vonatkozó becslés 4 litert mutatott (WHO 2004: 16.).

A 2004-es jelentésben első 20 helyen álló országok egy főre eső alkoholfogyasztása az újabb, 2019-as globális WHO-adatok szerint a 15 év feletti népesség körében, tiszta szeszben, literben számolva a következőképpen alakult (WHO 2024): Uganda 6,82, Luxemburg 11, Cseh Köztársaság 12,73, Írország 10,91, Moldovai Köztársaság 7,45, Franciaország 11,44, Réunion –, Bermuda –, Németország 10,56, Horvátország 9,64, Ausztria 11,9, Portugália 10,37, Szlovákia 10,3, Litvánia 11,93, Spanyolország 10,73, Dánia 9,16, Magyarország 10,79, Svájc 9,41, Oroszország 7,29, St. Lucia – (WHO 2024). Bár a 2004-es jelentésben foglaltak és a 2019-es adatok között vannak eltérések, a 2018-as WHO-jelentés kategorizációja szerint Magyarország a 10–12,4 litert fogyasztó országok közé, a 12,4 liter felett fogyasztók után, a második vonalba esik (WHO 2018: 42.).

A 2. táblázat adataiból látható, hogy Magyarország az alkoholfogyasztás mennyiségét tekintve a 17. helyet foglalta el az a világ országai között. Csupán a fogyasztási adatokra támaszkodva azonban nem alkothatnánk reális képet a fogyasztás problematikusságára vonatkozóan, hiszen ez alapján azt mondhatnánk, hogy több nyugat-európai ország megelőzi Magyarországot. Ám a mennyiségbeli különbségek sok esetben a fogyasztási kultúra eltéréseivel magyarázhatók: egyes országokban relatíve többen isznak, de mértékletesebben, míg más országokban kevesebben, de mértéktelenebbül. Az egészségügyi szervezetek az alkoholprobléma – az alkoholisták számának – becslésére leggyakrabban nem a fogyasztási adatokat, hanem a májzsugorban (cirrózis) történő elhalálozások számát[10] veszik alapul, melyben Magyarország már a 2. helyen állt (3. táblázat). Figyelemre méltó, hogy a „top 20-as lista" országaiból 12 a volt Szovjetunió tagállamai vagy a Varsói Szerződés közép-kelet európai posztkommunista államai közül kerül ki. Az adatok egy része azonban

[10] Az alkoholisták számának becslésére az ún. Jellinek-formulát használják, amely eredetileg: *az egy év alatt májcirrózisban meghaltak száma x 0,6 x 144.* A szorzók segítségével igyekeznek egyaránt tekintetbe venni, hogy nem minden májbeteg alkoholista, illetve azt is, hogy nem minden alkoholista májbetegségben hal meg. A KSH nem alkalmazza a 0,6-os szorzót, mivel csak az alkoholos eredetű májcirrózisos haláleseteket veszi figyelembe. (Ld. erről a 4. táblázat módszertani összefoglalóját: https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/ege_modsz.html)

fokozott óvatossággal kezelendő: a felsorolt országok közül Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán, Egyiptom, Azerbajdzsán és Kazahsztán muszlim többségű ország – melyek alkoholfogyasztása a 2. táblázat adatai szerint alacsony –, illetve ezeknél az országoknál a statisztika készítői jelzik (mint Moldova esetében is), hogy a halálozási adatok sem teljes körűek (WHO 2004: 58.). A felsorolt iszlám országokban nem jellemző a nem regisztrált alkoholfogyasztás magas aránya sem, kivéve a legcsekélyebb muszlim többséggel rendelkező Kazahsztánt, ahol az erre vonatkozó becslés 4,9 liter.

3. táblázat. A világ első 20 országa a májcirrózisban meghaltak standardizált 100 ezer lakosra jutó száma alapján

Rang-sor	Ország	Májcirrózis miatti elhalálozás (fő)	Rang-sor	Ország	Májcirrózis miatti elhalálozás (fő)
1.	Moldova	65,03	**11.**	Kazahsztán	23,20
2.	Magyarország	45,79	**12.**	Horvátország	20,90
3.	Türkmenisztán	42,35	**13.**	Ukrajna	20,72
4.	Üzbegisztán	39,05	**14.**	Chile	20,49
5.	Kirgizisztán	38,36	**15.**	Koreai Közt.	20,02
6.	Románia	37,09	**16.**	Észtország	17,39
7.	Mexikó	36,15	**17.**	Bahama-szk.	16,91
8.	Egyiptom	35,89	**18.**	Mauritius	15,78
9.	Azerbajdzsán	34,02	**19.**	Ecuador	15,45
10.	Szlovénia	26,29	**20.**	Ausztria	14,95

(WHO 2004: 56–58.)

A következő táblázat számai már közvetlenebbül fókuszálnak a problémás alkoholfogyasztás Magyarországi adataira, és részben a fenti májcirrózis-adatokhoz kapcsolódnak, ugyanis, mint a 8. lábjegyzetben említettem, az alkoholisták számának becslése a májcirrózis miatt bekövetkezett halálozások számán alapul.

4. táblázat. A magyarországi alkoholisták becsült számának, illetve a nyilván tartott (kezelésbe vett) alkoholisták számának idősoros adati

Év	Az alkoholisták becsült száma, ezer	Nyilvántartott alkoholista férfi	Nyilvántartott alkoholista nő	Nyilvántartott alkoholista ismeretlen	Nyilvántartott alkoholista összesen	Tízezer lakosra jutó nyilvántartott alkoholista
1997	808	38 349	10 746	–	49 095	48
1998	860	38 568	11 405	–	49 973	49
1999	866	36 403	10 840	–	47 243	47
2000	829	32 326	9 946	–	42 272	41
2001	755	30 318	9 046	–	39 364	39
2002	718	26 554	8 973	–	35 527	35
2003	718	26 296	8 776	–	35 072	35
2004	692	24 340	8 879	–	33 219	33
2005	432	24 470	8 418	–	32 888	33
2006	509	21 682	7 340	–	29 022	29
2007	490	18 778	7 262	–	26 040	25
2008	539	14 301	5 670	181	20 152	20
2009	559	11 178	3 893	–	15 071	15
2010	522	13 772	4 856	356	18 984	19
2011	475	11 675	3 907	453	16 035	16
2012	434	8 108	3 277	–	11 385	11
2013	390	8 651	3 392	370	12 413	13
2014	408	11 188	3 556	–	14 744	15
2015	393	11 329	4 354	–	15 683	16
2016	375	12 952	5 033	–	17 985	18
2017	379	10 753	3 893	646	15 292	16
2018	394	..	..	..	..	..
2019	389	..	..	..	..	..
2020	392	..	..	..	..	..
2021	415	..	..	..	..	..
2022	413	..	..	..	..	..

(KSH 2024)

Feltűnő, hogy a 4. táblázat adatai szerint az alkoholisták becsült száma és a kezelésbe vett alkoholisták száma között nagyságrendbeli eltérés van. A legutóbbi, 2017-es adat szerint csupán minden huszonötödik alkoholista részesül valamilyen hivatalosan nyilvántartott kezelésben. Huszonötből huszonnégy tehát vagy nem kíván változtatni alkoholfogyasztásán, vagy szeretne változtatni, de a társadalmi stigma visszatartja attól, hogy orvosi segítséget kérjen, és a maga erejéből próbálkozik, esetleg alternatív segítségmódokkal kísérletezik. Megfigyelhető továbbá, hogy a két adatsor közötti különbség tendenciájában tovább nő: míg az alkoholisták becsült száma 21 év elteltével mintegy felére csökkent, a nyilvántartásba vett alkoholisták száma ugyanebben az időszakban harmadára apadt.

Felvethető az idősoros adatokkal kapcsolatban a Jellinek-formula alapján végzett becslés helytállóságának kérdése. Fél évszázad eltelt a formula kidolgozása óta. Az orvostudomány ez idő alatt tett fejlődésének köszönhetően ma több májzsugorban szenvedő beteget tudnak megmenteni, ebből következően a formula alkalmazása ma alulbecsült számot eredményezhet. Az alkoholizmus kutatásában, illetve kezelésében dolgozó szakemberek körében leginkább elfogadott álláspont szerint a magyar népesség mintegy 7–10%-a problémás alkoholfogyasztó (Elekes 2004: 48.). Ugyanakkor Magyarországon „az alkoholfogyasztás nem tartozik a kifejezetten társadalmi elítélés alá tartozó viselkedési formák közé", s a népesség zömének alkoholfogyasztása nem tekinthető problémásnak (uo. 35, 60.).

Az is megfontolandó, hogy a májcirrózisos megbetegedés akár több évtized alatt alakul ki – tehát a halálozási adatokon alapuló fenti becslés nem annyira a jelent, mint inkább a múltat tükrözi.

• 3. AZ ALKOHOLIZMUS

3.1. Értelmezési modellek

Az alkoholizmusról kialakult kép sokoldalúságát jól mutatja az általános magyarázó modellek – nemritkán egymással is keveredő – sokfélesége. Pols és Henry-Edwards (idézi: Wurm 2003: 490.) öt általános modellt különböztetett meg, s ezeket ugyan eredetileg a kábítószer-abúzussal kapcsolatban vázolták fel, természetesen az alkoholizmus esetében is alkalmazzák őket:

1. *Erkölcsi modell*, melyet a korai, vallásos indíttatású absztinenciamozgalmak képviseltek, és amely gyakran a bűn kontextusában értelmezi az alkoholizmust.
2. *Betegségkoncepció*, amelynek kidolgozása az Anonim Alkoholisták Közösségéhez, majd tudományos megközelítésben Jellinekhez fűződik. Ez a modell uralja – a szociális tanulási modell mellett – a jelenlegi orvostudományi paradigmát, és alapját képezi az „alkoholfüggőségi szindróma" kórkép megfogalmazásának.
3. A *szociális tanulási modell* az Egészségügyi Világszervezet által elfogadott biopszichoszociális megközelítés egyik alapja. E modell egyik ismert produktuma a kodependencia-jelenség leírásában használt koncepció a diszfunkcionális viselkedésminták transzgenerációs átadásáról (Kelemen–Gál 1990: 32.) (Tegyük hozzá ehhez, hogy a biopszichoszociális megközelítés magába foglalja a betegségkoncepciót is.)
4. A *tömegfogyasztási modell* közösségi, illetve országos keretben, közegészségügyi szinten kezeli a kérdést, és az alkoholizmus becslésében fogyasztási adatokkal dolgozó Ledermann-számításokból eredeztethető.
5. A sokak között Viktor Frankl által is képviselt *egzisztencialista modell*, amely annyiban szembehelyezkedik a betegségkoncepcióval, hogy a választás mindenkori – az elvonási tünetek közepette is meglévő – szabadságát s ezzel a személyes felelősséget hangsúlyozza.

E modelleket kiegészíthetjük néhány további közelítésmóddal:

– Az alkoholfogyasztás szociológusok és antropológusok által gyakran preferált funkcionalista modellje elsősorban az alkohol szociális, rekreációs és rituális-szakrális használatát tartja szem előtt. A funkcionalista közelítés a normasértő devianciáknak is társadalmi funkciót tulajdonít, akár „biztonsági szelep", akár lázadás, akár az anómiára adott reakció formájában.

További szociológiai és antropológiai modellek:
– az urbanizációs folyamatokra fókuszáló ökológiai elmélet,
  • s vele a kriminalizációs vagy rendészeti modell, amely eredetileg a századforduló társadalom- és városkritikai mozgalmához kapcsolódott;
– a szubkultúra- és partiélmény-elméletek;
– az egyén és a társadalmi intézmények interakcióit, például a „címkézést" vizsgáló szimbolikus interakcionista elméletek;
– a fenomenológia, amely az adott csoportban konstruált jelentésekre összpontosít, vagy
– a devianciát a hatalmon kívül rekedéssel magyarázó konfliktusmodell.
– Az antropológiában további ismert értelmezési keret a később részletesebben tárgyalandó batesoni kibernetikai modell.
– A betegségmodellen belül ismeretes
  • a degeneracionista modell, amely szerint organikus és szociális tényezők együttese alakítja ki az alkoholizmust mint öröklött degenerációt;
  • az alkoholizmust ismeretlen eredetű kémiai dependenciának tekintő (neuro)biológiai-genetikai modell;
  • a szerhasználat terjedését a fertőző betegségek mintájára elképzelő epidemiológiai modell, amely részint a tömegfogyasztási modellhez is társítható;
  • az organikus modell, amely szerint az alkoholizmus a tartós szerhasználat okozta szervi és pszichiátriai elváltozás;
  • a pszichiátriaibetegség-modell, mely szerint a szerhasználat valamely pszichiátriai problémát kíván csillapítani;
  • a pszichológiai modell az alkoholizmust a személyiségfejlődés torzulásának tekinti (Kalapos 2007: 75.; Zacher é. n.; Kelemen–Gál 1990; Buda 1992; Elekes 2004; Rácz–Hoyer–Komáromi–Sasvári 2000; Demetrovics 2001; 2007a; Lajtai 1999; 2007; Pikó 2007; Paksi 2007; Douglas 1987; Heath 1987).

3.2. Kulturális relativizmus

Bár az A.A.-tagok az öndiagnózist, illetve az egyes szám első személyű betegségbeismerés elsődlegességét hangsúlyozzák, mint betegségük „laikus szakértői" (Kelemen 1994a: 159.), természetesen tisztában vannak azzal, hogy az alkoholizmusnak vannak jelei, legalábbis a tudományos szemlélet által uralt kultúrákban többé-kevésbé objektívnek mondott, diagnózis felállítására alkalmas kritériumai. E kritériumok megállapítása azonban korántsem egyszerű feladat, különösen, ha figyelembe vesszük a kulturális antropológia által támogatott émikus megközelítést, amely szerint alkoholizmusról mint „problémáról" akkor beszélhetünk, ha maga a vizsgált

közösség, kultúra a jelenséget problematikusként konstruálja meg. Eszerint az alkoholizmusfogalomra nem adható külsődleges, étikus, ha úgy tetszik, „objektív" definíció, hanem a jelenség leírása szükségképpen kulturálisan meghatározott s ennélfogva kultúránként eltérő lehet.

Az 1940-es évek kutatási fejleményeiben sajátos fordulatot jelzett Bunzel (1940) mexikói és guatemalai maja indiánok körében végzett terepmunkája, amelyből kirajzolódott, hogy az alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó jelentéseknek két különböző rendszere van jelen a maja közösségekben, melyek nem magyarázhatók sem a farmakológiai hatások, sem a személyiségi különbségek mentén, hanem csak a kulturális kontextus különbözőségeiből. Mandelbaum (1965) negyedszázaddal később rámutatott, hogy mind a „normális", mind az „abnormális" ivás *tanult viselkedés* (Wilcox 1998: 14–15.; Douglas 1987). Hasonlóan, a szabadidő-elmélet megalkotói, MacAndrew és Edgerton (1969) bírálták azokat az elméleteket, amelyek csak az alkoholizmus egyetemes, kultúráktól függetlenül fennálló pszichológiai hatásait kívánják leírni, minthogy ez a fajta egységesítő törekvés elfedi az alkoholfogyasztás kulturális különbségeit. Szerintük minden társadalom létrehozza a maga szabadidőperiódusait, amikor a társadalom tagjainak nem kell elszámolniuk viselkedésükkel. Az alkoholt ilyenkor fogyasztják, a részeg viselkedés pedig már maga is tanult, kulturálisan meghatározott mintákat követ. Példaként szolgálhat a Marshall (1983) által leírt pszeudointoxikáció jelensége a Tahiti-szigetekieknél, dakotáknál és másoknál, ahol az italozók már az üveg felbontásakor részeg viselkedést mutatnak. MacAndrew és Edgerton pedig többek között a brazíliai urubu indiánokat említik, akik józanon kegyetlen fejvadászok, részegen viszont együtt táncolnak az ellenségeikkel – az alkoholfogyasztás tehát nem mindenütt jár együtt gátlástalan és agresszív viselkedéssel. További adalékként szolgálnak Kunitz és Levy navahók és a szomszédos népek körében végzett kutatásai, amelyeknek egyszer s mindenkorra véget kellene vetnie annak a szélesen elterjedt tévhitnek, hogy „az alkoholabúzus magas aránya bizonyos indián populációk körében biológiai alapokon nyugszik" (idézi: Marshall–Ames–Bennett 2001: 158.). Room (2001) MacAndrew és Edgerton mérföldkőnek tekinthető művére alapozva további vizsgálatokat végzett a „nedves" és „száraz" kultúrák különbségei, az intoxikáció „szellemektől való megszállottságként" vagy „automatizmusként" meghatározott sajátos jelentései, a részeg viselkedéssel kapcsolatos felelősség/felmentés dilemma, illetve a pszeudointoxikáció terén. Ha e szerzők érvelésének megfelelően már a gyakran leginkább egyetemesnek, biológiailag meghatározottnak tekintett intoxikált viselkedés is eltérő kulturális mintázatokat mutat, akkor az „alkoholizmus", mint komplexebb minősítést tartalmazó fogalom, még inkább kultúrafüggő lehet. Jellemző példa, hogy a „szorongó amerikai" tézisét megfogalmazó antropológus, William Madsen (1974) alkoholizmusról adott leírását kifejezetten a korabeli észak-amerikai társadalomra vonatkoztatva fogalmazza meg. Egyszerre több elemet egyesít: a genetikai öröklés és

a tanult viselkedés mellett a szorongástól való meneküléssel magyarázza az alkoholizmust, amely együtt jár az amerikai társadalom értékváltozásaival és az értékek közötti konfliktusokkal. Elgondolása szerint az alkoholista visszahúzódik az értékkonfliktusos világból, mert nyugalomra, biztonságra és önbecsülésre vágyik.

A fentiekhez képest az orvostudományi, epidemiológiai kutatások sokkal inkább objektiváló nyelvezettel, egyetemes összefüggéseket keresve törekednek leírni az alkohol okozta hatásokat, illetve az alkoholizmus kórképét. Úgy tűnik tehát, hogy mint Nagy (2005) megállapítja, az alkoholfogyasztás kutatásában az antropológiai, illetve az epidemiológiai irányokat többé-kevésbé egymással szemben álló, kultúratudományi, illetve pszichobiológiai megközelítésekként tekinthetjük. Az orvostudományi irányultságú kutatók általában „szigorúbbak", az alkoholizmus tekintetében „keményebb" kritériumokat fogalmaznak meg, míg az antropológusok gyakran funkcionalista megközelítésükből adódóan (Room 1984) „megengedőbbek", s erősen kétségesnek tekintik az orvostudomány szerintük túlzott aggályosságát, illetve azt a törekvését, hogy a normális és abnormális ivás közötti határvonalat egyszer s mindenkorra meghúzza (Nagy 2005; Heath 1987).

A kultúratudomány és az orvostudomány fentebb felvázolt szembenállását természetesen magát is számos körülmény árnyalja, relativizálja a társadalmilag konstruált jelentések posztmodern világában. Egyrészt az orvostudomány, pontosabban a pszichiátria ugyancsak kitermelte a maga antipszichiátriai mozgalmát, amely felismerni véli a pszichiátriai betegségek, illetve a „drog" mint veszélyes ellenség konstruált, mitizáló voltát (Szasz 2001; 2002). Ugyanakkor napjainkban a pszichiátriai és addiktológiai diszciplínák mainstream kutatásai is egyre inkább kinövik az egyénfókuszú biológiai megközelítést, s az addikció meghatározásában tekintetbe veszik a szélesebb szociális kontextust, akár a „biopszichoszociális rehabilitációról" (Kelemen – Csákiné Király 2004), akár a „kritikai addiktológiáról" (Kelemen – B. Erdős 2004), akár a deviáns viselkedés hatalmilag konstruált voltának hangsúlyozásáról (Rácz 1988) legyen szó. Magában a tudományos nyelvezetben is mutatkozó szemléleti különbségeket mutatja továbbá, hogy amíg a BNO és a DSM-IV diagnosztizálható „betegségről" beszél (ld. a 3.3. fejezetet), addig a WHO kerülni igyekezvén a stigmatizálást, nem betegséget, hanem „alkohollal összefüggő problémákat" és „ártalmas ivást" említ (Rácz 1999: 35.). Ismét másfelől nézve a kérdést, a betegségek, jelen esetben az addikció orvostudományi konstruálása maga is a kultúra része, amely egyszerre vizsgálja a szenvedélybetegséggel kapcsolatos jelenségeket, illetve társadalmi-politikai befolyása révén formálja is a róla kialakított jelentéseket, és ebben a szerepében immár nem annyira a kultúratudományi megközelítéstől eltérő fókuszú tudomány, hanem annak tárgya. Ékes példa erre az antropológia kultúrkritikai szerepének felélesztése iránt támadt igény, egy olyan korban, amikor egyre-másra jelennek meg a média által közvetített legkülönbözőbb, gyakran ellentmondásos, ugyanakkor

komoly következményekkel járó társadalmi-politikai konstrukciók a droggal folytatott háborúról, a különböző pszichoaktív anyagok legalitásának és illegalitásának kérdéséről (Hunt–Barker 2001: 183.). Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy maga az antropológia is egy a diskurzust konstruáló tényezők között (Hoppál 2008: 323.). Miközben elismerjük, hogy az iménti megfontolásokkal együtt valóban észlelhető az orvostudomány és a kultúratudomány szemléletének fenti különbsége, vitája, egyben azt is érzékelhetjük, hogy maga ez a vitatottság, az alkoholfogyasztással kapcsolatos jelenségek megfogalmazásainak kétségessége, ambivalenciája is része a róla folyó diskurzusnak. Végül az is lényeges szempont, hogy e diskurzus multi- és interdiszciplinárissá válása közepette e viták megteremthetik az együttműködés lehetőségeit, különös tekintettel az antropológiai-etnográfiai kutatások kultúraspecifikus jegyekre való érzékenységére, ami lehetővé teszi, hogy a jövő antropológusai általában és még inkább az orvosi antropológia képviselői hozzájáruljanak az ezredforduló utáni prevenciós és kezelési célok megfogalmazásához, ilyen jellegű programok végrehajtásának megtervezéséhez, illetve értékeléséhez (Marshall–Ames–Bennett 2001: 161.; Todd–Joanning–Enders–Mutchler–Thomas 1990). Figyelemre méltóak e vonatkozásban Spicer (2001: 234.) városi amerikai indiánok körében végzett kutatásai, melyek során egyik adatközlője, bírálva az alkoholizmus kezelésében gyakorta megnyilvánuló etnocentrizmust, elmondta, hogy a legtöbb kezelési programot a fehér emberek számára tervezték. Számukra evidens, hogy gyerekkorukban iskolába jártak, hogy reggel meghatározott időben fel kellett kelniük, vagy hogy olyan udvariassági formulákat használtak, mint a „kérem", „köszönöm", míg az indiánok számára nem. Terepmunkám során magam is találkoztam a kulturális különbségek egyfajta megfogalmazásával. 2010 őszén egy szociális intézmény vezetője tervezte, hogy egy többségében romák lakta pécsi városrészen megkísérli facilitálni egy roma A.A.-csoport létrejöttét. Erre vonatkozó kérdésemre egyik interjúalanyom, a pécsi A.A. Közösség akkor tizenhárom éve józanodó, közösségi ügyekben, szolgálatvállalásban aktív tagja elmondta, hogy

> „annyira más a cigányoknak a kultúrája, annyira eltérő, hogy ez igazából… például azt mondják, hogy Amerikában a négereknek ugyan van A.A.-csoportjuk, de külön van. Ugye az eltérő kultúrák nem nagyon férnek meg, mert ugye itt egy ilyen helyen annyira őszinte emberi és végül is kultúrához köthető beszélgetések vannak, viselkedésformákhoz kapcsolódó beszélgetések vannak, erkölcsi normákhoz kapcsolódó beszélgetések vannak. Na most viszont ezeknek az etnikai csoportoknak annyira más a kultúrájuk… és ahhoz valahogy szerintem lehet, hogy kicsit más formákat is kellene az ő kultúrájukhoz kitalálni."

Kérdésemre, hogy tud-e Magyarországon működő roma csoportról, azt a feleletet kaptam, hogy „nem, de hát az A.A. nem etnikai alapon szerveződik". Beszélgetésünk során érzékelhetően jelen volt a dilemma, hogy bár az A.A. nem etnikum, hanem egy közös probléma alapján szerveződik, létezhetnek olyan kulturális különbségek, amelyek gátolják a csoportként működést. Józanodása során interjúalanyom mindössze egy roma származású sorstársat ismert a Közösségben, azonban vele kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a többségi társadalomba mélyebben integrálódott, a többséghez hasonló gondolkodású, akkoriban éppen felsőfokú tanulmányokat folytató társukról volt szó. A fenti interjúrészlet gondolatai természetesen nem az A.A., hanem egy józanodó személy véleményét tükrözik. A beszélgetés során, úgy vélem, mindketten tudatában voltunk annak, hogy Magyarországon „politikailag" igen érzékeny területen mozgunk. A hazai A.A. Közösségben természetesen kiépülhetnek olyan spontán kapcsolatok, amelyek idővel több roma származású alkoholistát vonzanak a Közösségbe, akár a meglévő csoportokhoz kapcsolódva, akár saját csoportokat alapítva. Ugyanakkor ez a példa is jól mutatja, hogy az alkoholizmus kezelését célzó programok felépítésekor nélkülözhetetlenek az egy-egy populációra jellemző kulturális, világnézeti, mentalitásbeli különbségek vagy az alkoholfogyasztással kapcsolatban konstruált kultúrspecifikus jelentések figyelembevétele. Ha a fenti gondolatok nem is a szóban forgó népcsoport tagjától származnak, jelezhetik, hogy a roma népesség körében alkoholfogyasztásra irányuló antropológiai kutatások lehetnek szükségesek.

3.3. Az alkoholizmus diagnosztikai kritériumai

Az alkoholfogyasztással, illetve alkoholizmussal kapcsolatos orvostudományi leírások, a jelentések társadalmi konstruálásában elfoglalt hatalmi pozíciójukból kifolyólag, külön figyelmet érdemelnek. Az addiktológiai szakirodalomban előfordulnak a „biztonságos határ", az „alacsony szintű kockázat", a „kockázati ivók", a „problémás ivók", illetve a dependencia, más néven addikció fokozatai (Kelemen – Csákiné Király 2004: 72–74.). Alacsony szintű kockázatnak azok vannak kitéve, akik a biztonságos határt nem lépik át, illetve sosem isznak kockázatos körülmények között, például várandósság esetén vagy mielőtt autót vezetnének. A „biztonságos határt" – melynek megállapítását bizonyára sok antropológus vitatná – a napi két egység, illetve társaságban négy egység ital jelenti, amelynek számítási módja szerint egy egységnek 1 dl bor, 2 dl sör vagy egy kis kupica (8-9 gramm etanolt tartalmazó) töményital jelenti, az idézőjel azonban jelzi, hogy Kelemen és Csákiné Király leírása szerint e határ rendszeres elérése már nem nevezhető biztonságosnak. A biztonságos határ innenső oldalát másként „szociális", „kulturált" vagy „társasági" ivásnak is

nevezik, melynek esetében az alkoholfogyasztás nem éri el az intoxikációt, illetve ünnepekre korlátozódik (Szikszay–Tóth 2007: 12.). A kockázati ivóknál nem tapasztalható egészségkárosodás, de előfordulnak ivással kapcsolatos nehézségek, például balesetek vagy lehangoltság. A problémás ivóknál már visszatérő gondok jelentkeznek a családban, a munkahelyen, autóvezetés közben, az egészségi állapotban etc. Ezt a típusú ártalmas vagy visszaélésszerű szerhasználatot a pszichiátriai betegségek korábbi diagnosztikai kézikönyve, a DSM-IV abúzusként nevesíti (American Psychiatric Association 1995: 94, 97.; Demetrovics 2007b: 36–37.). Végül a BNO-10 – a betegségek nemzetközi statisztikai osztályozásának tizedszer revideált kiadása – az F09-es kód alatt tárgyalja a dependencia általános, nem szerspecifikus fogalmát:

> „Viselkedési, kognitív és fiziológiai jelenségek meghatározott együttese, amelyik ismételt használatot követően alakulhat ki. A következők jellemzik: erős vágy a gyógyszer bevételére, a használatának kontrollálási nehézsége, a káros következmények ellenére a szedés folytatása, a drog szedésének az előnyben részesítése más aktivitásokkal szemben, és hiányérzet, megnövekedett tolerancia, valamint néha fizikai megvonási tünetek." (BNO-10: 266–267.)

A DSM-IV a BNO-10-hez hasonlóan, de az erős vágy (szeréhség, sóvárgás, craving) említése nélkül, pszichoaktívszer-dependencia összefoglaló név alatt írja le a szerfüggőség – közte az alkoholfüggőség – tüneteit, melyet a „szer használatának maladaptív módja"-ként definiál, „amely klinikailag jelentős károsodáshoz vagy zavarhoz vezet", s melyre jellemző „legalább 3 az alábbiakból, bármikor ugyanabban a 12 hónapos időszakban":

(1) szertolerancia kialakulása
   a) a kívánt hatáshoz fokozott mennyiség szükséges,
   b) azonos adag esetén a hatás csökkenése;
(2) megvonás
   a) szerspecifikus megvonásos szindróma,
   b) „ugyanolyan (vagy közel hasonló) szer bevétele a megvonásos tünetek csökkentésére vagy elkerülésére";
(3) a szernek a szándékoltnál „gyakran nagyobb adagokban vagy hosszabb időszakig" tartó használata;
(4) „állandó kívánság, sikertelen kísérletek" a szer kontrollálására;
(5) jelentős időráfordítás és aktivitás a szer megszerzésére, használatára vagy a hatásaitól való megszabadulásra;
(6) „fontos szociális, foglalkozási vagy rekreációs tevékenységek feladása vagy csökkentése a szerhasználat miatt";
(7) „a szerhasználat folytatása […] állandó vagy visszatérő fizikai vagy pszichológiai problémák megléte ellenére" (American Psychiatric Association 1995: 90–91.).

A pszichiátriai zavarok diagnosztizálása 2013 óta a kötet átdolgozott kiadása, a DSM-5 alapján történik. A DSM-5 újításai között szerepel, hogy megszünteti az abúzus–dependencia megkülönböztetést, és egységesen a „szerrel összefüggő és addiktív zavarok" betegségmegnevezést használja, melyenken belül a tünetek száma alapján tesz fokozati különbséget. Eszerint 2-3 tünet megléte enyhe, 4-5 tünet mérsékelten súlyos, míg 6 vagy több tünet súlyos zavarra utal. A tünetek között itt már a szer iránti sóvárgás is megjelenik. A DSM-5-ben az alkoholhasználat-zavar a szerrel összefüggő és addiktív zavarok egy típusa: olyan problémás alkoholhasználati mintázat, mely klinikailag jelentős károsodást vagy szenvedést okoz, ami az alábbiak közül legalább kettőben megnyilvánul egy 12 hónapos időszakban:

1. A szándékoltnál gyakran több alkohol fogyasztása a szándékoltnál hosszabb időszak során.
2. Tartós vágy vagy sikertelen erőfeszítések az alkoholhasználat csökkentésére.
3. Jelentős időráfordítás (beszerzés, ivás, felépülés).
4. Sóvárgás.
5. Fontos szerepkötelezettségek kudarca (munkahelyi, otthoni, iskolai).
6. Folyamatos alkoholhasználat az ivás miatti nyilvánvaló interperszonális és társas problémák ellenére.
7. Fontos tevékenységek feladása az alkohol miatt (társas, szabadidős).
8. Ismétlődő alkoholhasználat kockázatos helyzetekben (pl. vezetés, veszélyes gép használat közben, terhesség alatt).
9. Folyamatos alkoholhasználat az ivás miatt kialakuló, súlyosbodó, tartóssá váló vagy visszatérő testi vagy lelki problémák ellenére.
10. Alkoholtolerancia kialakulása: ugyanazon hatásért növelni kell a mennyiséget, vagy azonos mennyiség bevitele esetén csökken a hatás.
11. Megvonás: alkoholbevitel nélkül megvonási tünetek fellépése, vagy alkohol, vagy hasonló hatásmechanizmusú szer (pl. nyugtatók) használata a tünetek enyhítésére vagy elkerülésére (American Psychiatric Association 2013: 329–331.).

A fenti tünetek mellett, vagy azokat kiegészítendő, az A.A.-ban józanodóktól gyakran hallható, illetve az addiktológiai szakirodalomban olvasható (vö. Alcoholics Anonymous 1998: 21.) ivásproblémára utaló jel lehet az is, ha valaki ismétlődően reggel (ld. pl. Harsch 1990: 10.), illetve magányosan iszik. További intő jelek lehetnek, ha emlékezetkiesései, konfliktusai vannak ivása miatt, „racionalizál", azaz alibiket gyárt az ivásra, szégyelli ivását, felhalmozza és rejtegeti az italt, esetleg zugivóvá válik (Jellinek 1985). Közismert jellemző a megvonással együtt jelentkező kézremegés. Egyik interjúalanyom említette, hogy mintegy negyven év ivás után eljutott abba a fázisba, hogy reggel a kocsmában ivócimboráját kellett megkérnie, hogy menjen el vele a mellékhelyiségbe, és itassa meg vele az első felesét, ugyanis kézremegése

miatt kilöttyintette volna az italát, így azt önállóan nem tudta elfogyasztani. Miután az első ital megvolt, már egyedül is boldogult. Lehetséges alternatívaként utalt a „sálas trükkre", majd érdeklődésemre kifejtette, hogy a remegő kéz problémáját olyan módon is meg lehet oldani, hogy az illető sálat köt arra a csuklójára, amelyben a poharat fogja tartani, a sálat átveti a nyakán, másik kezével megfogja a másik végét, és a sálat megfeszítve, ezzel a kezével húzza fel szájához a poharat tartó kezét. Igen súlyosnak mondható, józanodók által elmondott, még aktív korszakukban tapasztalt tipikus tünet, ha valaki nem képes végigaludni az éjszakát, mert az alvás közben csökkenő véralkoholszint következtében fellépő megvonás miatt felriad, s pótolnia kell a lebomlott alkoholt. Az imént említett adatközlőm számára az igazi mélypontot az jelentette, amikor alkoholtoleranciája olyan mértékben megnövekedett, hogy a vágyott hatást nem tudta elérni: gyakorlatilag már extrém mennyiség elfogyasztása után sem hatott rá az alkohol. Az A.A.-tagok elmondása szerint nem ritka, hogy a megnövekedett szertolerancia hatására valaki naponta egy-másfél liter töményitalt vagy négy-öt liter bort vagy akár ennél is többet fogyasszon el. Szintén súlyos, akár halálos kimenetelű tünet lehet az intoxikációs és a megvonásos delírium, illetve felléphetnek különböző pszichés zavarok, demencia és számos testi szövődmény, betegség (American Psychiatric Association 1995). Nem ritkák a kettős vagy duális – egyszerre pszichiátriai és addiktológiai – diagnózissal rendelkező betegek. Az alkoholisták mintegy 50–70%-a esetében van szó elsődleges alkoholizmusról, míg a fennmaradó 30–50% alkoholizmusa valamely pszichiátriai betegség következményeképpen lép fel (Rácz 1999: 56.).

Az A.A.-tagok szerint az alkoholizmus kifejlődése egyénileg nagy eltéréseket mutathat, szélsőséges esetben akár néhány ivási alkalom után kialakulhat. Az Anonim Alkoholisták Keszthelyen tartott 2010. évi országos találkozóján saját szekciót alkottak azok a 20. életévük körül járó fiatalok, akik az alkoholfüggőség rendkívül gyors kialakulásáról számoltak be, s igen korán az A.A. tagjaivá váltak. Bár mindössze néhány, öt-hat fiatalról volt szó, idősebb józanodók már érzékelhető fejleményként kommentálták, hogy egyre gyakoribb a húsz év körüliek vagy akár az annál is fiatalabbak megjelenése az A.A.-ban. Jellemző, hogy e fiatalok családjában van idősebb józanodó, ami megkönnyíti a Közösségbe való bejutásukat. Tipikusnak mindazonáltal az mondható, hogy mintegy tizenkettő–tizenöt év ivás után fejlődik ki teljességgel az alkoholfüggőség (Szikszay–Tóth 2007).

3.4. Ivási típusok

Ugyan a klinikai gyakorlatban empirikus igazolhatatlansága miatt nem terjedt el (Rácz 1999: 34.), az addiktológiai szakirodalomban és egyes elemeiben laikus józanodók között is meglehetősen ismert és elterjedt Jellinek alkoholizmustípusokról adott jellemzése, aki az „új megközelítést" – az alkoholizmus betegségkoncepcióját – részben az Anonim Alkoholisták tapasztalataira alapozva fejtette ki (Jellinek 1960: 9.) Jellinek egy meglehetősen tágan értelmezett alkoholizmusfogalom alapján, mely szerint alkoholizmusnak tekinthető az ivás minden formája, amely kárt okoz, az alábbi típusokat nevezte meg:

*Alfa alkoholizmus*nak nevezi azt a típust, amelynek esetében tisztán pszichológiai jellegű, folytonos függőségről van szó, s az alkoholfogyasztás testi vagy lelki fájdalom enyhítése érdekében történik. Az alfa ivó ivása féktelen, megszeg egyes társadalmi normákat (emiatt konfliktusos ivónak is nevezik), de nem jut el a kontrollvesztésig, illetve az absztinenciára való képtelenségig. Jelentkezhetnek zavarok társas kapcsolataiban, a családi költségvetésben, kimaradhat alkalmanként a munkahelyről, csökkenhet a produktivitása, felléphetnek táplálkozási zavarok, de nincsenek megvonási tünetei, és nem mutatkozik súlyosbodó, progresszív folyamat. Az alfa alkoholizmus esetenként gamma alkoholizmussá fejlődhet, de az alfa ivók közül sokan megmaradnak a maguk típusában, és esetükben akár 30-40 éves, súlyosbodás nélküli ivási karrier is megfigyelhető. Ez a típus nem önmagában vett betegség, hanem az ivás inkább valamely mögöttes patológia enyhítésének tekinthető. Az alfa alkoholizmust problémaivásnak is nevezik, Jellinek azonban kerüli ezt a megnevezést.

A *béta alkoholizmus* nem jár sem pszichológiai, sem fizikai függőséggel, megvonási tünetekkel, esetében azonban olyan egészségkárosodások léphetnek fel, mint a polineuropátia, a gyomorhurut vagy a májcirrózis. Az ivás alkalmi jellegű, de gyakori, ösztönzője leggyakrabban valamely társadalmi vagy foglalkozási csoportba – például a tartós munkanélküliséggel küszködők közé vagy a hadseregbe – tartozás, melyhez szegényes táplálkozási szokások társulhatnak. Ide sorolható az ún. „tévé-alkoholista" típus is. A fizikai károsodások mellett az alkoholfogyasztás e típusával együtt járhatnak anyagi gondok, csökkent produktivitás vagy az élettartam megrövidülése. E típus szintén gamma alkoholizmussá fejlődhet, de ennek valószínűsége kisebb, mint az alfa ivók esetében.

Annak a jelenségnek a leírása, amelyet mai fogalomhasználattal alkoholizmusnak nevezünk, a jellineki tipológiában a *gamma alkoholizmus*sal kezdődik. Erre jellemzőek a részben a DSM-IV-ben és DSM-5-ben is szereplő tünetek, mint (1) a szerzett, megnövekedett alkoholtolerancia, (2) az adaptív sejtmetabolizmus, (3) a megvonási tünetek és a szer iránti sóvárgás, azaz

a fizikai szerdependencia és (4) a kontrollvesztés. A gamma ivók esetében határozottan azonosítható a folyamat progresszivitása, éspedig a pszichológiai függőségből a fizikaiba történő átlépés és a viselkedés megváltozása. Az ivásnak ez a típusa okozza a legsúlyosabb károsodásokat mind egészség, mind az interperszonális kapcsolatok, az anyagi és szociális helyzet tekintetében. Jellinek szerint az angolszász országok uralkodó alkoholizmustípusa a gamma típus. Mint utal rá, szerinte kizárólag ez a típus az, amelyet az Anonim Alkoholisták – explicite a kontrollvesztés és a sóvárgás, implicite a gamma alkoholizmusra jellemző további ismérvek alapján – alkoholistaként azonosítanak, holott kutatásai szerint a tagság mintegy 10-15%-a olyan alfa alkoholista, aki sosem veszítette el a kontrollt, hanem csak alkalmazkodott a Közösség nyelvezetéhez. Valószínűnek tartja ugyanakkor, hogy az alfa ivók csak kis hányada kér segítséget az A.A.-tól, a béta ivók pedig szinte egyáltalán nem teszik ezt, hanem zömmel az egészségügyi intézményekhez fordulnak problémáikkal.

A *delta alkoholizmus* legfőbb ismérve, hogy rendelkezik a gamma alkoholizmus első három jellemzőjével, ugyanakkor a negyedik, a kontrollvesztés nem jelentkezik. A delta ivó tehát képes az alkoholbevitel mennyiségét szabályozni, az absztinenciára ugyanakkor nem képes, ez esetben megvonási tünetek jelentkeznek. E típus látszólag moderáltan, de folyamatosan fogyaszt alkoholt, és mivel nincs kitéve a gamma típusra jellemző szociális és pszichológiai nyomásnak, illetve nem figyelhető meg nála a részeg viselkedés gamma ivók esetében szélsőséges megváltozása, viszonylag észrevétlen maradhat. A környezetében uralkodó ivási szokásoknak megfelelően nagy mennyiséget is fogyaszthat, az alkoholizmust megelőző pszichológiai vulnerabilitása azonban alacsony mértékű. Jellinek megrögzött ivásnak is nevezi e típust, s előfordulását jellemzően Franciaországba, illetve a hagyományosan nagy borfogyasztó országokba teszi.

Az *epszilon alkoholizmus*tól, azaz a periodikus ivástól vagy dipszomániától szenvedő alkoholista, mint neve is mutatja, nem folyamatos alkoholfogyasztó, hanem időszakosan, rohamszerűen iszik, s ezek során súlyos károsodásokat szenvedhet el. Ennek a típusnak a maga korában viszonylag újonnan megjelent változataként utal Jellinek a *pszeudoperiodikus alkoholizmus*ra, amely jellemzően azoknál a gamma alkoholistáknál fordul elő, akik nem részesültek teljes kezelésben az A.A. programban vagy másutt, és képesek a 3–12 havi absztinenciára, ezután azonban berúgnak, hogy a kilengést követően ismét visszatérjenek a „józansághoz".

Jellinek úgy véli, hogy az alkoholizmusnak igen sok típusa létezik az említetteken túl, s néhányat utalásszerűen megemlít ezek közül. Ilyen a *robbanó ivás (explosive drinking)*, amely, úgy tűnik, az epszilon alkoholizmussal rokonítható. Az *alkoholizálás* (a francia *alcoolisation* kifejezésből) a delta alkoholizmusra emlékeztet, miután jellemzően egészségkárosító hatású, illetve csökkenti az élettartamot, más komplikációval, fizikai vagy

pszichológiai dependenciával azonban nem jár. Említi az egyes kultúrákra jellemző túlzott mértékű *hétvégi ivás*t, amely verekedések, iskolából vagy munkából kimaradások, illetve túlköltekezés formájában okozhat kárt. Végül a *fieszta* (ünnepi) ivás és *alkalmi ivás* elsősorban balesetokozás miatt lehet ártalmas (Jellinek 1960: 36–39.; Harsch 1990: 9–11.; Rácz 1990: 34.).

Míg a gamma, delta, epszilon, pszeudoperiodikus és explozív ivókat minden bizonnyal a mai pszichiátriai és addiktológiai fogalomhasználatnak megfelelően is alkoholistáknak mondanánk, az alfa és béta típusú ivókat – kémiai függőség kialakulása híján – Jellinekkel ellentétben ma általában nem sorolnánk a szó szoros értelmében vett alkoholisták közé, hanem ezekben az esetekben inkább „veszélyeztetettségről" vagy abúzusról beszélnénk, és gyakran éppen a szerző által elutasított problémaivás, problémás ivás vagy nagyivás kifejezéseket használnánk. A nagyivók viszonylagos rendszerességgel nagy mennyiségű alkoholt fogyasztanak, alkoholfüggőség azonban esetükben nem lép fel. A problémaivás elnevezés gyakran arra utal, amikor valakinek valamilyen probléma megléte, melyet csillapítani akar, okozza az ivását (Szikszay–Tóth 2007: 14.). A problémaivás terminust ugyanakkor a fentebb már tárgyalt problémás ivással szinonim értelemben is használják (Környey–Kassai-Farkas 2009: 71.), amikor is az italozás okoz az alkoholfogyasztó életében problémákat. A problémaivás és a problémás ivás fogalmainak határai könnyen egybemosódhatnak, lévén, hogy az italfogyasztás és a probléma ok-okozati iránya – mint Saint-Exupéry (2011) iszákosa esetében, aki azért iszik, mert szégyelli magát, és azért szégyelli magát, mert iszik – körkörössé válhat. A fogalmi zavar elkerülése érdekében Környeyhez és Kassai-Farkashoz hasonlóan Rácz (1999: 35.) is a „problémát okozóan" történő ivást nevezi problémaivásnak. A „problémaivó" fogalmát ugyanakkor az A.A. irodalma – és olykor a szakirodalom is – az alkoholizmussal megegyező értelemben használja (ld. pl. Alcoholics Anonymous 1998: 24.). Az alkoholizálókat, hétvégi, ünnepi és alkalmi ivókat ma ugyancsak inkább „veszélyeztetetteknek" tekintenénk, akik valahol az alkoholt a társadalmi normáknak teljességgel megfelelően fogyasztó szociális ivók és a nagyivók, problémaivók vagy esetleg az abuzáló ivók határán helyezhetők el.

• 4. AZ ANONIM ALKOHOLISTÁK TÖRTÉNETE

4.1. Az alkoholizmus morális elítélése: az amerikai szesztilalom időszaka

Az Anonim Alkoholisták Közösségének megalakulását közvetlenül megelőző időszakban, az 1930-as évek elején még javában tartott a szesztilalom az Amerikai Egyesült Államokban. A prohibíció társadalmi feltételrendszerének kialakításában döntő szerepet játszott a 19. században zömmel fehér protestáns középosztálybeliek támogatásával kibontakozott józansági mozgalom. E vallási indíttatású mozgalom az egész társadalomra kiterjedő teljes absztinenciát követelt, miután gyakorlatilag démonizálta, minden szociális probléma forrásának tekintette az alkoholt, s az alkoholfogyasztást bűnnek bélyegezte. Az 1826-ban megalakult Amerikai Józansági Társaság, amely jelentős szerepet játszott a mozgalmi eszmék artikulálásában, a század közepétől már nem elégedett meg a teljes absztinencia követelésével sem, hanem immár az átfogó alkoholtilalom bevezetéséért küzdött. A mozgalmárok rendkívül szervezett propagandatevékenységet fejtettek ki: a „száraz lobbi" jelentős hatást gyakorolt a közvéleményre, mígnem a 19. század végére az alkoholtilalom kérdése a választási kampányoknak is állandó témájává vált. Miután a századfordulótól egyre több tagállam rendelt el alkoholtilalmat, 1919 januárjában ratifikálták az USA Alkotmányának 18. kiegészítését, amelyet októberben a végrehajtásáról szóló Nemzeti Prohibíciós Törvény, más néven Volstead törvény elfogadása követett. A rendelkezés szerint tilos volt „a részegítő szeszes italok fogyasztási célból történő előállítása, forgalmazása vagy az Egyesült Államokba való szállítása, importja vagy az Egyesült Államokból vagy annak fennhatósága alá tartozó területekről történő exportja" (Sárosi 2007). A tilalom 1920 januárjában hatályba lépett. Bár a szövetségi szintű szabályozás erre nem terjedt ki, egyes tagállamok betiltották az alkoholos italok személyes használat céljából történő tartását és vásárlását is. A törvény elért ugyan némi sikert az egy főre jutó alkoholfogyasztás és az alkoholfogyasztással összefüggésbe hozható megbetegedések csökkentésében, azonban előrevetítette kudarcát, hogy súlyos problémákat termelt ki a korrupció és bűnözés terén, gazdasági érdekeket sértett, s a polgárok önrendelkezésének szükségtelen és aránytalan korlátozásával járt (Sárosi 2007). Az amerikai Alkotmány 1933 decemberében ratifikált 21. kiegészítése végül visszavonta a 18. kiegészítést, így a tagállamok ismét saját hatáskörükben szabályozhatták az alkoholos italok előállítását, kereskedelmét és forgalmazását.

„Ironikus módon Bill, Dr. Bob és az A.A. többi úttörője éppen a szesztilalom éveiben ittak a legkeményebben." (Alcoholics Anonymous 2010c: 100.)

Más szóval az a nemzedék, amelybe az Anonim Alkoholisták úttörői tartoztak, olyan érában volt aktív alkoholista, amelyben általában megvetéssel beszéltek az alkoholizmusról, gyengének, morálisan elítélendőnek, bűnösnek bélyegezve az alkoholistákat. Bár az általános szesztilalom az Alkotmány 18. kiegészítésének visszavonásával véget ért, ez nem jelentette azt, hogy az alkoholizmus társadalmi megítélése is azonnal megváltozott volna.

4.2. A Közösség megalakulásához vezető négy mozzanat

Az Anonim Alkoholisták társalapítója, a New York-i tőzsdeügynök Bill Wilson[11] 1961 januárjában levelet váltott Carl Gustav Junggal, melyben a neves svájci pszichiátert nevezte meg a Közösség létrejöttéhez vezető események egyik elindítójaként. Mint Bill W. felidézi a levélben, az üzletember Rowland Hazard 1931 táján[12] Svájcba utazott, s közel egy éven keresztül Jung segítségével próbált meg felépülni alkoholizmusából. Az Egyesült Államokba való visszatérését követően azonban újra inni kezdett. Miután visszatért Svájcba, hogy folytassa a terápiát, Jung nem látta értelmét a további kezelésnek (Alcoholics Anonymous 2010c: 114.). Mint Bill W. írja Jungnak,

> „akkor következett az a beszélgetés Önök között, amely azon eseménysorozat első láncszemévé vált, amely az Anonim Alkoholisták megalapításához vezetett. […] Mindenekelőtt Ön őszintén közölte vele, hogy ami bármilyen további orvosi vagy pszichiátriai kezelést illet, esete reménytelen. Ez a nyílt és alázatos kijelentés kétségkívül az első alapkő, melyre Társaságunk azóta felépült. […] Amikor ezután megkérdezte Öntől, hogy van-e bármilyen más remény, Ön azt felelte, hogy lehetséges, amennyiben spirituális vagy vallási élményben részesül – egyszóval egy igazi megtérés. Javasolta, hogy illeszkedjen be valamilyen vallásos közegbe, és remélje a legjobbakat." (Wilson 1961.)

Rowland H. – megfogadva Jung tanácsát – az Oxford Csoport nevű vallási megújulási mozgalom tagja lett, melynek segítségével valóban józan tudott maradni.

1934 nyarán egy alkalommal Ebby Thacher a Vermont állambeli Manchesterben frissen festett háza tetejére szálló galambokra lövöldözött, s miután korábban már két ízben megbírságolták botrányos részegségei miatt, ezúttal

[11] Azaz William Griffith Wilson. – Az A.A.-nak nincs külön ajánlása a már elhunyt tagok névtelenségének védelmére, így a Közösség már nem élő történeti figurái esetében gyakran a vezetéknevet is kiírják. Egyébiránt Bill W.-nek közismertsége okán már életében sem volt lehetősége arra, hogy névtelen maradjon.

[12] White és Kurtz 1926-ra datálja az eseményt (White–Kurtz 2008: 39.).

komolyabb büntetésre számíthatott. Rowland H. azonban, aki néhány hittestvérével együtt ebben az időben felkarolta Ebbyt, a bíróságon kezességet vállalt érte, így elkerülte a börtönbüntetést. Rowland hatására Ebby is csatlakozott az Oxford Csoporthoz, és ha időlegesen is, de sikerült kijózanodnia (Alcoholics Anonymous 2010c: 113–115.; White 2003). Mindezeket az eseményeket – Jung és Rowland H., illetve Rowland H. és Ebby T. találkozását s az utóbbiak kijózanodását az Oxford Csoportban – az Anonim Alkoholisták megalapításához vezető *négy fő mozzanat* (Kelemen 1994a; Kurtz 1991) *közül az elsőként* tartják számon a Közösség történetírói. Ezen első láncszem nyomán leszűrődött, hogy egyes orvosok elismerték az orvostudomány alkoholizmussal szembeni tehetetlenségét, illetve hogy egy, az alkoholista életében bekövetkező spirituális fordulat mindazonáltal reményt nyújthat.

Ebby még abban az évben New Yorkba költözött. Novemberben meglátogatta otthonában régi barátját és ivócimboráját, a lecsúszott tőzsdeügynök Bill W.-t, aki akkorra túl volt már három kórházi elvonókúrán a Towns kórházban, és akit visszaesései után orvosa, dr. William Duncan Silkworth immár az agylágyulás határán, végstádiumban lévő, reménytelen alkoholbetegnek diagnosztizált. Dr. Silkworth – akkoriban meglehetősen merész módon – egyfajta allergiával és megszállottsággal jellemezhető *betegségnek* tekintette az alkoholizmust, ami döntő hatással volt Billre: először történt meg, hogy problémáját illetően nem moralizálóan, elítélő hangnemben beszéltek vele, hanem betegként kezelték. Ebby azzal a szándékkal érkezett Billhez, hogy beszámoljon felépüléséről, s ezzel továbbadja neki az Oxford Csoport spirituális üzenetét, különösen azt, hogy bár ő maga is reménytelen esetnek tűnt, egy egyszerű program segítségével meg tudott szabadulni az alkoholtól. Bill visszaemlékezése szerint ennek lényege az alkohollal szembeni vereség beismerése, erkölcsi leltár készítése, a bűnök meggyónása, jóvátétel a másoknak okozott károkért, mások iránti önzetlen odaadás és erőért imádkozás Istenhez e szabályok betartásához. „És ha nem hiszem, hogy van Isten, akkor próbáljak meg imádkozni ahhoz az Istenhez, aki *esetleg létezhet*" – idézi Bill Ebby szavait (Alcoholics Anonymous 2010a: 62–63.; kiemelés az eredetiben). Kettejük találkozása az Anonim Alkoholisták Közösségének megalapításához vezető *második mozzanat*. Bill számára utólag világossá vált annak jelentősége, hogy ezúttal nem külső, a problémában nem érintett személlyel beszélt az alkoholizmusról, hanem a „közös szenvedés rokoni kötelékében *egy alkoholista beszélgetett egy másik alkoholistával*" (Alcoholics Anonymous 2010c: 63.; kiemelés az eredetiben). Rendkívüli jelentőséggel bírtak számára Dr. Silkworth szavai a betegségről, ezek azonban, úgy tűnt, önmagukban mégsem voltak elégségesek ahhoz, hogy józan tudjon maradni. Az viszont, hogy egy sorstársával beszélt, aki ráadásul példát állított elé kijózanodásával, hatékonyabb motivációnak bizonyult.

Habár Billnek eleinte voltak kétségei Ebby beszámolója kapcsán – különösen az „Isten szó" (Alcoholics Anonymous 1994a: 11.) zavarta –, nem tudta kivonni

magát a találkozás hatása alól. Bár folytatta az ivást, azokban a napokban ellátogatott a New York-i 23. utcába, a Kálvária Episzkopális Misszióba.[13] Végül 1934 decemberében újabb elhatározástól fűtve, negyedszer is befeküdt a Towns kórházba. Kórházi szobája magányában, teljes tehetetlenségében és kétségbeesésében azt kiáltotta: „Ha van Isten, mutatkozzon meg!" Ekkor érte az a spirituális élmény, amelyet a Közösség alapításához vezető *harmadik mozzanatként* emlegetnek.

> „A szobámat hirtelen leírhatatlanul fehér fény árasztotta el. Elmondhatatlan extázis vett erőt rajtam. […] Ezután lelki szemeimmel megláttam egy hegyet. A hegytetőn álltam, és erős szél fújt. Szél, de nem levegő, hanem szellem süvített körülöttem. Erős volt és tiszta, és átsöpört rajtam. És ekkor belém hasított egy gondolat: »Szabad ember vagy.«" (Alcoholics Anonymous 2010c: 121–122.)

Bill nem volt egészen biztos abban, hogy nem őrült-e meg, Dr. Silkworthnek kellett efelől biztosítania. Néhány nap múlva élménye további megerősítést nyert, amikor Ebby bevitte neki William James *The Varieties of Religious Experience* (A vallásos élmény változatai) című könyvét. James pragmatikus érve, mely szerint a spirituális élmények annyiban mindenképpen valóságosnak tekinthetők, amennyiben hatni képesek átélőik életére, meggyőzte ezen élmények – s ezzel a sajátja – valóságosságáról. A könyv segítségével felfedezte továbbá, hogy a vallásos élmények sokfélesége mögött gyakori közös vonás a megelőzőleg fellépő végső kétségbeesés és összeomlás, a vereség beismerése, illetve egy Felsőbb Erőhöz fordulás. Megrázó felismerés volt ez Bill számára, mivel úgy látta, hogy pontosan ez történt vele. A későbbiekben Bill Jamest jelképesen az Anonim Alkoholisták egyik alapítójának nevezte (Alcoholics Anonymous 2010a: 68.; 2010c: 124–125.; Thomsen 1999: 208.; James 2008).

Bill W. valóban nem ivott többé élete hátralévő részében. Spirituális élményét követően azon morfondírozott, hogy a Dr. Silkworthtől és Ebbytől tanultak alapján milyen sok alkoholistán lehetne segíteni. Mint írta, „láncreakciót indíthatnánk be, hogy létrehozzuk az alkoholisták egyre növekvő Közösségét, és feladatunk az lenne, hogy meglátogatunk más, még mindig szenvedő részegeseket és megszabadítjuk őket" (Alcoholics Anonymous 2010c: 126.). A kórházból való kikerülése utáni hónapokban az Oxford Csoport tagjaként lázasan igyekezett más alkoholistákon segíteni, különösen a Kálvária Misszióban, illetve a Towns kórházban. Nem tudott ugyan egyetlen pártfogoltjával sem tartós sikert elérni, számottevő eredmény volt azonban, hogy ő maga józan maradt. Úgy tűnt, hogy az Oxford Csoporttól tanult önzetlen adás elve legalább neki segített. Azonban, mint Dr. Silkworth

[13] A Misszió a lecsúszott embereket segítette, s az Oxford Csoport helyi vezetője, Samuel Shoemaker tiszteletes irányítása alatt álló Kálvária Templomhoz tartozott.

felhívta rá a figyelmét, elkövetett egy taktikai hibát: túl sokat prédikált az erkölcsi elvekről és saját spirituális élményéről, s ezzel elijesztette a vallásos megközelítéstől gyakran ódzkodó részegeseket. Beszéljen inkább az orvosi dolgokról: „Ha mindezt egy másik alkoholista mondja, […] akkor talán összeomlanak azok a kemény egók." (Alcoholics Anonymous 2010a: 72.) Csak ezután hozakodjon elő a spirituális elvekkel – tanácsolta Dr. Silkworth.

Amikor Bill 1935 tavaszán üzleti úton az ohioi Akronban tartózkodott, a hotelben, ahol lakott, újra megkísértette az alkohol. Rémületében felötlött benne, hogy ha józan akar maradni, szüksége van egy alkoholistára, akivel beszélhet. A telefonhívások végül az alkoholista sebészorvoshoz, a szintén Oxford Csoport-tag Dr. Robert Holbrook Smithhez – közismert nevén Dr. Bobhoz – vezették el. Kettejük találkozása az Anonim Alkoholisták megalakulásához vezető út *negyedik állomása*. Bill megfogadta Dr. Silkworth tanácsát. Saját szavai szerint

> „beszélgetésünk teljes mértékig *kölcsönös* volt. Felhagytam a prédikálással. Tudtam, nekem éppen annyira szükségem van erre az alkoholistára, mint neki énrám. *Erről volt szó.* És az A.A. Tizenkettedik Lépésének szellemében végzett munkának a lényege ma is ez a kölcsönösség, az adok-kapok. Rájöttünk, hogyan kell az üzenetet továbbadni. A végső, a hiányzó láncszem ott volt a Dr. Bobbal folytatott első beszélgetésemben." (Alcoholics Anonymous 2010a: 74.; kiemelés az eredetiben.)

Dr. Bob hamarosan maga is kijózanodott, és Bill mellett az Anonim Alkoholisták Közösségének társalapítója lett. Kijózanodásának időpontját, 1935. június 10-ét tekintik a Közösség megalakulása napjának.

A fentiekből látható, hogy Bill W., akitől a fenti visszaemlékezések zöme származik, ugyanabban a narratív szerkezetben írja le az Anonim Alkoholisták Közössége kialakulásához vezető eseményeket, mint amely Billnek a Közösség lehetséges növekedésére vonatkozó „látomásában" megjelenik. A Közösség (elő)története eszerint egy Felsőbb Erő által elindított és irányított *láncreakció*, személytől személyig haladó üzenetátadás mintázata szerint konstruálódik. A mintázat közvetlen forrása minden bizonnyal az Oxford Csoport elképzelése volt: „…egyszerű közös pontokat kerestek a vallásokban, amelyek képesek megváltoztatni az emberek életét. Láncreakció beindításában reménykedtek, abban, hogy egy személy továbbadja a jó hírt a következőnek. Céljuk a világ megtérése volt." (Alcoholics Anonymous 2010c: 128.) Ami pedig az Oxford Csoportban kialakított láncreakciós mintát illeti, nyilvánvalóan a „tegyetek tanítvánnyá minden népet" újszövetségi missziós küldetéseszmében gyökerezik (Mt 28,19). A mintázat mai továbbélésére jó példát szolgáltat az angliai PROMIS Rehabilitációs Központban végzett terepmunkám során Dr. Robert Lefeverrel készített interjúm egy részlete. A 12 lépéses módszert alkalmazó

intézmény[14] akkori vezetője arról beszél, hogy a 12 lépéses addiktológiai tanácsadó képzést tekinti legfontosabb aktuális feladatának:

> „Szóval nem akarok az univerzum királya lenni. Az eszméket akarom terjeszteni, és ez az, amiért tanácsadókat szeretnék képezni; mert ha segíteni tudok egy tanácsadónak, az a tanácsadó segíthet ezer betegnek. Ha segíteni tudok ezer tanácsadónak, az egymillió beteg. Én magam sosem találkozhatnék egymillió beteggel, de segíthetek ezer tanácsadónak. Vagy talán segíthetek tíznek, és ők is tíznek, ami százat tesz, és ők is tíznek, ami összesen ezret jelent. Minél többet tudok dolgozni az eszméken és azok terjesztésén, annál több emberhez jut el." (Madácsy 2009a: 87–88.)

Bár dr. Lefever nem tagja az Anonim Alkoholisták Közösségének, elmondása szerint maga is többféle viselkedési addikcióval és étkezési zavarral küszködik, melyeken a 12 lépéses módszerrel dolgozik, amikor pedig tanácsadókról beszél, szintén olyan emberekre gondol, akik maguk is szenvedélybetegek. Mindaz tehát, amiről az idézetben beszél, a 12 lépéses közösségek – köztük az Anonim Alkoholisták – szemléletét tükrözi (Madácsy 2009a). Mint mondja, nem akar az univerzum királya lenni: tudatában van annak, hogy nem saját érdemeiről van szó, nem egyedül végzi a munkát, hanem egy sokszereplős folyamat részeként tekint önmagára.

Mint az Anonim Alkoholisták előtörténetéből is kiolvasható, a láncreakciós folyamat hangsúlyozott eleme a „mi"-tudat, éspedig legalább két értelemben:

1. A „mi" megléte, vagyis az üzenetátadás mozzanata szükséges az „én" józanságához. A józanodás folyamatában tehát a „mi" eredendőbb, mint az „én". Az A.A. egyik szlogenje szerint „Én ittam – mi józanodunk."
2. Az üzenetátadás csak az alkoholisták által alkotott „mi"-relációban működik, azaz a „mi, alkoholisták" elhatárolódik az „ők, nem alkoholisták"-tól.

A történetleírásból látható az is, hogy ami a jelenben tapogatózás, az az utólagos visszatekintés számára a Felsőbb Erő által vezérelt összefüggő, célszerű folyamattá válik.

4.2.1. Az Oxford Csoport

Az Oxford Csoport keresztény megújulási mozgalmat Frank Buchman amerikai lutheránus lelkész alapította 1921-ben, eredetileg Első Századi Keresztény Közösség néven. A mozgalom 1928-ban vette fel az Oxford Csoport

[14] A 12 lépéses módszert eredetileg az Anonim Alkoholisták dolgozták ki az alkoholizmusból való felépülésre, később azonban más függőségekből felépülők közösségei is átvették. A PROMIS-ban a tizenkét lépéses módszert alkalmazzák a legkülönbözőbb típusú szenvedélybetegek esetében.

nevet, majd tíz évre rá, miután az Oxfordi Egyetem – a névazonosságot elkerülendő – megkérte őket, hogy ne használják az Oxford nevet, ismét átkeresztelték, ezúttal Morális Újrafelfegyverkezésre. Buchman és követői nem tartották magukat önálló vallási felekezetnek, és nem építettek saját teológiai rendszert, hanem működésüket különböző keresztény egyházakon belül fejtették ki. A mozgalom viszonylag laza szerveződést mutatott:

> „Az Oxford Csoporthoz nem lehet tartozni. Nincs névjegyzéke, tagsági díja, jelvénye, szabályai, földrajzi helye. Olyan, mindenféle rangú, hivatású és mesterségű emberek csoportjának elnevezése, akik sok különböző országban átadják életüket Istennek, és spirituális életvezetésre törekednek a Szentlélek vezetésével. Az Oxford Csoport nem vallás: nincs hierarchia, nincsenek templomok, adományok; munkásainak nincs fizetése, nincsenek terveik, csak Isten Terve; minden ország a hazájuk, és minden ember a testvérük. […] Nem támogat semmit, ami nem fundamentuma minden keresztény hitnek, és nem foglal állást felekezeti vitákban." (The Layman With a Notebook, 2008: 6.)

A mozgalom követői – mint eredeti neve is mutatja – az őskeresztény életvitel gyökereihez kívántak visszatérni, átadták életüket Istennek, és a Szentlélek közvetlen útmutatásaira bízták magukat. Mint elkötelezett, Bill W. szerint igen agilis hittérítőknek végső céljuk az volt, hogy önnön megváltozásukkal és mások változásának elősegítésével, egyfajta személytől személyig haladó *láncreakció* beindítása folytán, a világ irányítását visszaadják Istennek, s így közreműködjenek a bűntől megrontott világ Krisztus általi helyreállításában. A már megtérteket „megváltozottaknak" nevezték. Buchman úgy vélte, az üzenettovábbítás leghatékonyabb eszköze, ha világszerte helyi vezetőknek, befolyásos embereket próbálnak megtéríteni. A mozgalom hamarosan ismertté vált Európában, Kínában, Ausztráliában, Afrikában és Amerikában, s az 1920–1930-as években meglehetős népszerűségnek örvendett. Az 1930-as évek Amerikájában Bill W. lakhelyén, New Yorkban működött központjuk Dr. Samuel Shoemaker episzkopális lelkész vezetésével, de természetesen Amerika-szerte sokhelyütt voltak csoportjaik, többek között a dr. Bobnak otthont adó ohiói városban, Akronban is.

Az Oxford Csoport név tehát nem egyetlen, hanem a világ különböző tájain működő számos kisebb-nagyobb csoportot takar. A mozgalom követői tartottak kisebb, bensőségesebb, rendszeres csoport-gyűléseket, illetve nagyobb, inkább reprezentatívnak mondható összejöveteleket, „házi partikat". Utóbbiakon közös étkezések, imák, meditációk, útmutatáskérések, tanúságtételek zajlottak, többnyire néhány ismert ember vezetésével. A tanúságtevők valamennyien saját életük gyökeres megváltozását hozták fel bizonyságul arra, hogy az Oxford Csoport által hirdetett elvek és életmód bizonyíthatóan működnek. Úgy vélték, ahhoz, hogy az üzenet továbbítható legyen valakinek,

csak az szükséges, hogy az illető elfogadja, hogy szüksége van a változásra. A házi partik, mint nevük is mutatja, nem a vallásos szertartások mintáját követték. Kozmopolita szellemiségűek voltak, nem törődtek társadalmi, sőt vallási különbségekkel sem, a megjelenteket vendégként kezelték, hangsúlyozták a teljes egyenlőséget és testvériséget, és igyekeztek a túlzott komolyságot mellőzve, vidáman tölteni az időt. Az egalitás további kifejeződése volt, hogy a kisebb, általában heti rendszerességgel zajló csoport-gyűlések váltott vezetéssel zajlottak. Többnyire az aktuális gyűlésvezető felolvasott egy Bibliából kiválasztott részletet, majd tanúságot tett élete megváltozásáról, ezt követően megnyitották a gyűlést a szabad hozzászólások számára, s végül elmondták saját hitvallásukat.

Pál rómaiakhoz írt levele nyomán Buchman fundamentális jelentőségűnek tekintette minden ember bűnösségének tanítását. Ő és követői a bűnt az önközpontúság spirituális betegségének, éspedig fertőző betegségnek tartották, így munkájukat gyógyításként fogták föl, gyakran „léleksebészetnek" (Walter é. n.) nevezve azt. Úgy tartották, hogy a bűnnel szemben az emberi akarat tehetetlen, az erősebb ellenséggel szemben meg kell tehát lengetnie a fehér zászlót, azaz vereségét beismerve meg kell adnia magát. A bűn „megszállottságából" megszabadulni, „kijózanodni", a világtól Isten felé fordulni csak Isten segítségével, a neki történő önátadással, illetve az ellenséggel szembeni *megadással* lehet. Az ember mélyreható változásának ezt a kettős kulcsmozzanatát – amely egyszerre megadás, illetve önátadás – *surrender*nek nevezték. A bűn a saját különbözőségét tételező emberi ego tartozéka, az „én" átadásával, az egocentrikusságból az Isten-centrikusságba való váltással tehát a bűnt is átadja az ember, így az eltávozik tőle. Az új, „megváltozott élet" Isten-vezérelt és Krisztus-tudatos. Ennek velejárójaképpen nagy hangsúlyt helyeztek a szolgálatra, az önzetlen, ellenszolgáltatás nélküli jócselekedetek gyakorlására, így léleksebészetüket ingyenesen gyakorolták – bár elfogadtak önkéntes hozzájárulásokat. Az önátadásra rendszerint térdre ereszkedve került sor, mialatt a jelölt a csoport jelenlétében imát mondott, átadta bűneit Istennek, és élete irányítását rá bízta. A mozgalom követői számára a bűntől való megszabaduláshoz, a spirituális újjászületéshez nem ködös ideálokra, hanem a gyakorlatban alkalmazható elvekre van szükség, mint az 5. táblázatban látható „Abszolútok", „Procedúrák" vagy „Szabályok", valamint a „C."-k.[15]

[15] A mozgalom korai szakaszában vezérelvekként használták az ún. „Öt C."-t is: Bizalom (Confidence), Beismerés (Confession), Meggyőződés (Conviction), Megtérés (Conversion) és Folyamatosság (Continuance) (Patton 2004).

5. táblázat. Az Oxford Csoport által követett spirituális életvitel legfontosabb elvei

A „Négy Abszolút"	**Az „Öt Procedúra" vagy „Öt Szabály"**
Abszolút becsületesség Abszolút tisztaság Abszolút önzetlenség Abszolút szeretet	Add át Istennek! Fogadd el Isten irányítását! Kérj útmutatást! Jóvátétel Megosztás

(The Layman With a Notebook 2008: 8.; Alcoholics Anonymous 2010b: 52.)

Az Oxford Csoport tagjai szerint az abszolútok teljes megtartására csak Jézus volt képes, perfekcionizmusukra vall ugyanakkor, hogy ezekre a hívőknek is *törekedniük* kell. Az önátadás után – annak mintegy állandó gyakorlásaként – Isten akaratának követése az útmutatás (guidance) alapján történt, melyet a megváltozottak hitük szerint közvetlenül Istentől vettek át, általában a reggeli imát követő elcsendesedés alatt (Kurtz 1991: 28, 49.; The Layman With a Notebook 2008: 8–9.). Az útmutatás gyakorlatilag azt jelentette, hogy a hívek az elcsendesedés alatt, amely akár egy-két órán át is tarthatott, papírt és ceruzát tartottak a kezük ügyében, és lejegyezték mindazt, ami spontán módon elméjükbe villant. Az így kapott üzeneteket Isten adott napra szóló, személyre szabott tervének vélték. A gyakorlatot egyedül is végezték, nemritkán azonban csoportosan, s eredményét összevetették, és együtt kísérelték meg értelmezni. A sugalmazásokat ugyanakkor nem fogadták el feltétel nélkül, hanem a Közösség tekintélyesebb tagjai ellenőrizték azokat.

Megosztás (sharing) alatt kétféle, bár lényegében egymással összekapcsolódó folyamatot értettek: alapos önvizsgálatot követően a bűnök megvallását Isten és egy már megváltozott személy mint tanú előtt, illetve tanúságtételt, azaz élettörténetük – mint üzenet és egyben Isten munkálkodásának bizonyítéka – mások, nemritkán sokak előtti elmondását. A megosztás gyakorlatának alapja az Oxford Csoport által igen fontosnak tartott Jakab levél egyik verse volt: „Valljátok meg azért egymásnak a bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok." (Jak 5,16; The Layman With a Notebook 2008: 20.) A megosztás hitük szerint egyszerre gyógyítóan hatott arra, aki elmondta, és arra is, aki hallgatta: nem leereszkedés, patronálás, hanem közös érdek. Úgy vélték, mérsékli az ego túltengésre való hajlamát, az ember különlegességtudatát, elszigeteltségérzését és kétségbeesését, és egyúttal reményt ad és felszabadít, s a bűnök hasonlóságának felismerése révén erősíti az embertársakkal való azonosulást, közösségtudatot. A megosztás nem jelenthette más személyek vélt bűneinek bevonását a vallomásba, vádaskodást, mentségek keresését, hanem csakis a vallomástevő saját részének, gyengeségeinek, bűneinek beismerését.

Az Oxford Csoport elutasította a túlzott elméletieskedést, a mozgalomban elsősorban gyakorlatot, életvitelt láttak. A világ megújítását célzó – fentebb

említett – evangelizációs tevékenységük jól illett ebbe a határozottan pragmatikus, gyakorlatias, eredményorientált és tényekre, bizonyítékokra támaszkodó szemléletmódba, hiszen, mint vélték, „a hit tettek nélkül halott" (Mt 6,10; Mt 26,39; 3Móz 19,18; Mt 22,39; Jak 2,26). Hasonlóan jól illeszkedett ebbe az az elképzelésük, hogy a bűnök puszta megvallása önmagában nem elég, hanem szükséges azok tettekre váltása is, a bocsánatkérés, vagy a megromlott kapcsolatok valamilyen módon történő helyreállítása, az, hogy *jóvátételt* (restitution) nyújtsanak a másoknak okozott károkért.

Mindezek az alapvető működési elvek, módszerek és a szemléleti alapok némelyike, az, hogy nincsenek kötelező szabályok, hierarchia, fizetés, névjegyzék, tagsági díj, nem támogatnak más ügyeket és nem vesznek részt vitákban, általános spirituális elveket követnek, az önközpontúságból kivezető utat a *surrender*ben látják, csoportokba szerveződnek, gyűléseket tartanak váltott vezetéssel, ingyenes szolgálatot vállalnak, üzenettovábbítást végeznek, önvizsgálatot és megosztásokat tartanak, jóvátételt nyújtanak, illetve alapszemléletük nem elméleti, hanem gyakorlati-pragmatikus – az A.A.-ra szabott formában mind megjelennek majd az Anonim Alkoholisták Közösségében is.

4.3. A „vakrepülés" időszaka. Az Oxford Csoport „alkoholista osztaga"

Bill W. az Anonim Alkoholisták történetének első, 1937 végéig, vagy egy másik változat szerint 1939-ig – a „Nagykönyv", azaz az Anonim Alkoholisták című könyv megjelenéséig – tartó időszakát a „vakrepülés" időszakának nevezte (Alcoholics Anonymous 1994a: XX; Alcoholics Anonymous 2010c: 178.). Ebben az időszakban a Közösségnek nem volt saját neve, sőt, valójában önálló közösségnek sem volt mondható, minthogy az alapítók és józanodó alkoholista társaik teljességgel az Oxford Csoporton belül, ahogy nevezték, annak „alkoholista osztagaként" működtek.

Az első hónapokban – 1935 nyarán –, amikor Bill és Dr. Bob Akronban elkezdte felépíteni az első józanodó alkoholista csoportot, Bill Dr. Bobnál és feleségénél, Anne-nél lakott. Minthogy a „Nagykönyv" 1939-ig nem létezett, a kezdeti években a Bibliát tekintették alapvető olvasmányuknak. A Hegyi beszéd, Pál első korinthusi levelének 13. fejezete és Jakab levele különös jelentőséggel bírt számukra (Alcoholics Anonymous 2010b: 94.), utóbbi olyannyira, hogy néhányan egyenesen azt javasolták, hogy nevezzék Jakab Klubnak az akkor még névtelen Közösséget.[16] A Biblián túl merítettek az

[16] Az Egyesült Államokban a legtöbb A.A.-gyűlésen a mai napig elmondják a Miatyánkot is az A.A. saját imája, a Békesség-ima mellett. Magyarországon és a világ sok más táján ez nem jellemző, hanem csak a Békesség-imát szokás elmondani.

Oxford Csoport elveiből, és annak tagjai által kedvelt spirituális olvasmányokból[17] és szlogenekből.[18]

Dr. Bobéknál „Bill emlékei szerint minden reggelük áhítattal kezdődött. Elcsendesedtek egy időre, és ezalatt várták az isteni útmutatást és sugallatot. Aztán Anne felolvasott a Bibliából." (Uo. 69.) Az alapítók lelkesen vetették bele magukat az új felépülők utáni „emberhalászatba", s közben szorgalmasan látogatták szerda esténként T. Henry Williams és Clarace Williams házát, az Oxford Csoport akroni gyűléshelyét. Az akroni gyűléseken akkor még az alkoholista Oxford Csoport-tagok kisebbségben voltak.

> „A szerda esti gyűlést vezető személy témának általában felolvasott valamit a *Felső szoba* című metodista folyóiratból vagy valamilyen más irodalomból. Néha olyan témák kerültek szóba, mint a »végső erőfeszítésem« vagy a »legszentebb célom«. Az elcsendesedés is része volt a gyűlésnek. Aztán különböző emberek beszéltek a személyes tapasztalataikról.
>
> Gyűlés után az új embert felvittük az emeletre, ahol egy férfiakból álló csoport megkérte, hogy adja át életét Istennek, kezdjen el a négy abszolút szellemében élni, és segítsen más rászorulóknak.
>
> Mindez egy imacsoport formáját öltötte. A fiúk néhányan együtt imádkoztak, az új ember pedig külön fohászban kérte Istent, hogy szabadítsa meg az alkoholtól. Amikor ezzel végzett, így szólt: »Köszönöm, Isten, hogy megszabadítasz ettől.« Imájában általában deklarálta hajlandóságát, hogy életét átadja Istennek." (Alcoholics Anonymous 2010b: 137.)

Az önátadás szertartásának a közösségi történet ezen korai időszakában elmaradhatatlan velejárója volt a jelölt letérdeltetése is.

Bill az Akronban töltött hónapok után – New Yorkba visszatérve – létrehozta a második józanodó csoportot, amely az első években ugyancsak az Oxford Csoport keretein belül működött. A New York-i Oxford Csoport vezetője, Dr. Samuel Shoemaker tiszteletes, akivel már akroni utazása előtt is kapcsolatban volt, rendkívül nagy hatással volt Billre, s ezzel együtt az Anonim Alkoholisták alapvető eszméire. Bill későbbi visszaemlékezése szerint „a korai A.A. az önvizsgálatról, a jellemhibák beismeréséről, az okozott károkért nyújtott jóvátételről és a másokkal végzett munkáról szóló elképzeléseit egyenesen az Oxford Csoporttól és közvetlenül Sam Shoemakertől, korábbi amerikai vezetőjüktől vette, és sehonnan máshonnan" (Alcoholics Anonymous [2003a]: 39.).

[17] Ilyenek voltak például a *Fölső szoba* című, ma is létező ökumenikus felfogású metodista folyóirat, amely napra szóló bibliai idézeteket tartalmazott, Emmet Fox *A hegyi beszéd* vagy Henry Drummond *A legcsodálatosabb dolog a világon* című könyve.

[18] „Az emberekkel törődj, ne a könyvekkel!", „Ha megnyerted a vitát, elvesztetted a vitapartnered!", „A történeted érdekes, nem a véleményed!" (Alcoholics Anonymous 2010b: 52–53.)

A kezdeti tapogatózás bizonytalanságait jelezte, hogy nem volt egészen világos, milyen jellegű legyen a Közösség: vallásos vagy nem vallásos, laikus vagy professzionális. Előbbi dilemmára jellemző példát szolgáltattak azok a viták, amelyek a készülőfélben lévő „Nagykönyv" munkálatait övezték, nevezetesen, hogy az „Isten" szó szerepeljen-e, illetve milyen mértékben szerepeljen benne. Az utóbbi kérdés kapcsán nézetkülönbségeket generált, hogy a Közösség hozzon-e létre kórházakat, alkalmazzon-e fizetett szakembereket. További problémát jelentett, hogy a tagok milyen mértékben vállaljanak közszereplést, illetve a Közösség elfogadjon-e külső anyagi felajánlásokat. A tét, mint kiderült, minden vitás esetben végső soron élet-halál kérdése volt: hogy lehet a józanodás üzenetét a lehető legtöbb alkoholistának eljuttatni, illetve mi segíti leginkább a Közösség fennmaradását és a már bent lévő tagok józanodását. 1936 tavaszán Bill W. csaknem elfogadott egy fizetett alkoholterapeuta állást Charles Towns kórházában. Társai állították meg:

> „Nem veszed észre – folytatta –, hogy belőled sohasem lehet profi? Charlie nagyon rendes volt velünk, de nem látod, hogy az A.A.-t nem köthetjük össze a kórházával vagy bármelyik másik kórházzal? Azt mondod, Charlie ajánlata etikus. Igen, az. De az A.A. nem etikai alapokon működik, még annál is jobbnak kell lennie. Charlie ötlete jó, de nem elég jó. Ez élet-halál kérdése, Bill, és itt csak a legjobb felel meg." (Alcoholics Anonymous 2010a: 108.)

Egy másik nevezetes eset 1937–38 fordulóján történt, amikor Bill és társai saját kórházakra – melyek közül az elsőt Dr. Bob vezette volna – próbáltak pénzt szerezni az ifjabb John D. Rockefellertől. A milliomost mélyen megérintette a józanodók ügye, végül azonban, noha Bill és Bob nehéz anyagi helyzetét enyhítendő, rendelkezésükre bocsátott ötezer dollárt, nagyobb összeggel mégsem támogatta a Közösséget, mondván, hogy „attól tartok, hogy a pénz elrontaná ezt a dolgot". Bill ehhez fűzött kommentárja szerint „az ifjabb John D. Rockefeller tett arról, hogy akkor és ott megmentse a Közösséget önmagától, valamint a pénz, a vagyon és a hivatásosság szükségtelen kockázataitól. Az A.A. történetének egyik nagy fordulópontja volt ez. Rockefeller hatalmas vagyona tönkretehetett volna minket." (Alcoholics Anonymous 2010a: 161.) A Rockefeller-epizód negatív tanulsága mellett, mintegy melléktermékként, pozitív hozadékkal is járt: 1938 nyarán a milliomos bizalmi körébe tartozó támogatók segítségével New Yorkban létrehozták a mozgalom számára szervezeti formát biztosító Alkoholista Alapítványt, melynek igazgatótanácsában részben alkoholista, részben az A.A. barátaiként számon tartott nem alkoholista tagok vettek részt, illetve egy tanácsadó testületet, amely az igazgatótanács munkáját segítette.

Bill W. visszaemlékezése szerint a „vakrepülés" időszakának vége felé, 1937 végén, amikor Bill meglátogatta Dr. Bobot, közös számvetésük során

rádöbbentek, hogy már negyven józanodó tagja van a Közösségnek. Mint Bill írja, „egy jóindulatú láncreakció indult ki Dr. Bobtól és tőlem – egyik alkoholista a másiknak adja át a jó hírt. Micsoda hatalmas dolog volt ez a felismerés! Végre biztosak voltunk a dologban. Nincs többé vakrepülés." (Alcoholics Anonymous 2010c: 178.) A „vakrepülés" periódusa lényegében egyfajta magzati állapothoz hasonlítható, melynek során a józanodók Közössége az Oxford Csoport méhében növekedett, miközben a Csoporttól s vele a keresztény tanításból, William Jamestől és Dr. Silkworthtől tanultakat saját tapasztalataikhoz igazítva fokozatosan kidolgozták az Anonim Alkoholisták programját, „anélkül hogy tudták volna, pontosan mit is csinálnak" (Alcoholics Anonymous 2010b: 94.).

4.4. Az „alkoholista osztag" kiválása az Oxford Csoportból

Az Oxford Csoport és alkoholista osztagának viszonya valószínűleg sosem volt teljesen feszültségmentes. Az Oxford Csoport tagjai többnyire jól szituált középosztálybeliekből kerültek ki, s úgy vélték, céljukat, a világ megtérését nem annyira a lecsúszott emberek megsegítése, mint inkább a gazdag, befolyásos emberek megnyerése szolgálja. Az alkoholista osztag a létszámának növekedésével mind New Yorkban, mind Akronban egyre kínosabbá vált az Oxford Csoport számára. Egyes „Oxford Csoport-tagok úgy érezték, hogy az alkoholisták részvétele csökkenti saját presztízsüket […]. Néhány oxfordos még egy előzetes szűrőt is javasolt, hogy csak a társadalmilag legelfogadhatóbb alkoholisták léphessenek be." (Alcoholics Anonymous 2010b: 156.) Miközben Bill, Dr. Bob és társaik megszállottan dolgoztak újabb és újabb alkoholisták kijózanításán, s munkájukat szinte kizárólag ennek szentelték, az Oxford Csoport nem alkoholista tagjai – még ha a Csoport az 1930-as években tanúságtételei révén valóban sok alkoholistán segített is – nehezményezték, túlzott mértékűnek tartották az alkoholistákkal való foglalkozásukat. Maga Buchman is csupán részletkérdésnek tekintette az alkoholisták ügyét. Mint mondta: „Messzemenően támogatom, hogy megváltoztassuk a részegeseket, de egész részeg nemzetek is a gondjainkra vannak bízva." (Uo. 131.) Előfordultak rendzavarások is a piások részéről, így, mint Bill W. írja, „nem csoda, ha barátaim az Oxford Csoportban úgy gondolták, hogy inkább felejtsem el az alkoholistákat" (uo. 132.). Növelte a feszültséget, hogy Bill, miután úgy vélte, hogy az alkoholistáknak olyan speciális problémáik vannak, amelyeket egymás között tudnak leginkább megosztani, feleségével, Loisszal közös Clinton utcai otthonában egy, a Kálvária-templomban gyűlésező főcsoporttól elválasztott gyűlést indított alkoholistáknak. Válaszképpen „1935 év vége táján a Kálvária Misszióban lakó alkoholisták azt az utasítást kapták, hogy ne látogassák a Clinton Street-i gyűléseket" (Alcoholics Anonymous 2010c: 169.).

A fokozatosan gyülemlő feszültségek, illetve elvi különbségek 1937-re odáig jutottak, hogy a Bill W. és társai által képviselt New York-i „alkoholista osztag" kivált az Oxford Csoportból. Később Bill egy levelében azt írta, hogy az Oxford Csoport és a keresztény üzenetre helyezett hangsúly mentette meg az életét, ugyanakkor a Csoportnak voltak olyan attitűdjei, amelyek miatt kis híján visszament inni. „El kellett dönteni, hogy átvesszük azt, ami működik, és elutasítjuk azt, ami nem." (Uo. 171.)

1939 májusa újabb lépést hozott: Clarence Snyder kezdeményezésére a clevelandiek – akik addig az akroni gyűlést látogatták – kiváltak az akroni Oxford Csoportból, és saját csoportot alapítottak városukban. Az Al G. otthonában tartott gyűléseken még keveredtek az alkoholisták és az Oxford Csoport, 1939 novemberében azonban megalakult Clevelandben is az első teljes egészében alkoholistákból álló csoport, amelyet akkor még Borton Csoportnak neveztek (Alcoholics Anonymous 2010b: 167.). A kiválást megelőző feszültségről, az akroni Oxford Csoporton belüli alkoholisták diszkriminációjáról tanúskodik Clarence ironikus visszaemlékezése, mely szerint voltak a Csoportban „magukat átadottak", vagyis a kisebbségben lévő alkoholisták, illetve „átadottabbak", sőt „legátadottabbak" is, s az Oxford Csoportban deklarált egyenlőségeszme ellenére az átadottabbak és legátadottabbak igyekeztek a szerdai gyűlés irányítását a kezükben tartani (uo. 137.). Ezenkívül a „galambok" – ahogy Dr. Bob nevezte az újoncokat (uo. 144.) – között akadtak, akiknek nem tetszett életük irányításának átadása, illetve az egész „spirituális körítés". Clarence és társai kiválása már csak azért is fontos jel volt, mert a vallásossághoz inkább ragaszkodó, „konzervatív" szemlélet kezdettől jóval erősebb volt az akroni alkoholista osztagban, mint a New York-i alkoholisták körében. Ebben minden bizonnyal jelentős szerepet játszott, hogy maga Dr. Bob jóval vallásosabb volt az inkább liberális szemléletű, fáradhatatlanul tervező, kísérletező, újító Billnél. Dr. Bob gyakorlatilag a végsőkig lojális maradt az Oxford Csoporthoz és különösen barátjához, a csoportgyűléseknek otthont adó T. Henry Williamshez. Az elszakadást több akroni józanodó számára is megnehezítette T. Henry rendkívüli emberi kvalitása, nagylelkűsége, aki más, nem alkoholista tagoktól eltérően valóban egyenlőnek tekintett minden csoporttagot. Miután azonban az alkoholisták fokozatosan többségbe kerültek a Csoporton belül, s egyre kevésbé viselhették a Csoport által rájuk tukmált elveket és gyakorlatokat, valamint az egyenlőtlen bánásmódot, a szakítás elkerülhetetlenné vált. Dr. Bob 1939 végén látogatást tett New Yorkban Billnél, majd hazatérése után bejelentette T. Henrynek, „hogy a fiúk elégedetlenek, […] és kitartott amellett, hogy máshol fognak összegyűlni" (uo. 216.). Az akroniak kiválása véglegesítette az Oxford Csoport és a „Nagykönyv" címe (ld. az 5. lábjegyzetet) nyomán hamarosan Anonim Alkoholistákként ismertté váló Közösség szakítását.

Amennyiben össze kívánjuk foglalni, hogy milyen okok vezettek a szakításhoz, megkülönböztethetjük azokat a tényezőket, amelyek 1) az alkoholisták

és nem alkoholisták alapvető célkitűzéseinek különbségeit, 2) a közöttük dúló ellenérzéseket, 3) az Oxford Csoport vallási elképzeléseit, valamint 4) működésmódját és módszereit, továbbá 5) a „Nagykönyv" megjelentetésével kapcsolatos nézeteltéréseket és végül 6) a Csoport körüli politikai vitákat érintik (uo. 139, 153–165.; 2010c: 170–174.).

1) Mint fentebb már említettem, az Oxford Csoport és az „alkoholista osztag" között nézeteltérést szült, hogy míg a Csoport a világ megváltásán dolgozott, s ennek érdekében befolyásos embereket kívánt megnyerni, addig az alkoholisták saját sorstársaik megmentésével voltak elfoglalva. A célkitűzés – és egyúttal a társadalmi státusz és a stílus – különbségét jól jellemzi az, ahogy egyik interjúalanyom felidézte az A.A. történetének ezen epizódját: „Az Oxford Csoport tagjai a lelküket akarták megmenteni, az alkoholisták pedig a seggüket [ti. az életüket]." Az alkoholistákkal végzett munka specifikumai ugyanakkor további problémákat szültek, ugyanis hamarosan világossá vált, hogy az Oxford Csoport elképzelései és módszerei számos ponton akadályozzák ezt a fajta szolgálatot.

2) Az alapvető célkitűzések különbségeibe kódolt feszültségeket tovább terhelte egyfajta kölcsönös bizalmatlanság és antipátia is, ami a két csoport szociokulturális hátterének, viselkedés- és beszédmódjának eltéréseiből és természetesen az alkoholizmusnak a Csoporton belül is valamelyest érezhető stigmatizáltságából eredt. Imént idézett adatközlőm utalt arra is, hogy az Oxford Csoport tisztes, magas társadalmi presztízsű tagjait zavarta, hogy az alkoholisták megjelentek szép, tiszta házaikban, dohányoztak, és lehamuzták a szőnyeget. Az Oxford Csoport tagjai sajátos kettős kötésben találhatták magukat, amikor a krisztusi szeretet gyakorlása mélyre süllyedt, alkoholista embertársaik megmentésére sarkallta őket, ugyanakkor az, hogy befogadták őket körükbe, valamelyest csökkentette társadalmi elfogadottságukat, s ezzel hátráltatta célkitűzésüket, hogy „megváltoztassák" a helyi hatalmasságokat. A szélesebb társadalomban eleve meglévő törésvonal elit és lecsúszottak között – tompított formában – a Csoporton belül is leképeződött. A nem alkoholisták közül sokakat zavart a szerintük szalonképtelen alkoholisták jelenléte, míg az alkoholisták a többiek álszent és kirekesztő viselkedését kifogásolták. E feszültségek az első években még jobbára kimondatlanul maradtak, 1939 táján azonban már egyre nyíltabban kifejezést nyertek. Az alkoholisták úgy érezték, hogy „»nem akarnak minket«. Ez volt a legfinomabb kifejezés, amit az Oxford Csoport nem alkoholista tagjainak többségéről mondtak, akik külön gyűléseket tartottak, és nem vegyültek az alkoholistákkal." Állítólag maga Frank Buchman sem „igazán szívelte Oxford Csoportjának eme leghíresebb, hasznos melléktermékét" – mármint az Anonim Alkoholisták Közösségét (Alcoholics Anonymous 2010b: 156.).

3) Bár az Oxford Csoport annyiban nyitott volt, hogy a különböző keresztény felekezetek szembenállásán túllépett, s ezzel valamennyi keresztény hívő számára befogadóvá vált, annyiban mégis zárt volt, hogy a keresztény vallás

keretei között maradt. Köztudomásúak voltak ugyanakkor Buchman és a Csoport protestáns gyökerei, ami a Csoport felekezeti függetlensége ellenére is sok esetben távolítólag hatott a katolikusokra. Az alkoholisták szerint az alkoholbetegekkel végzett munkában nagyobb fokú befogadókészség, tolerancia bizonyult szükségesnek, mint ami az Oxford Csoportban volt tapasztalható. Akiknek gyakran az életük múlik azon, hogy megmaradnak-e a Közösségben, nem lehet azt mondani, hogy vagy egyetértenek a Csoport nézeteivel, például az Isten létezésébe vetett hittel, vagy kizárják őket. Úgy vélték, a felépülő alkoholisták Közösségéből senkit nem lehet kizárni semmilyen viselkedés, hit vagy vélemény miatt. Bill W. azt is érvként említette, hogy a kezdeti időkben az Egyesült Államokban az Anonim Alkoholisták Közösségének sok tagja, mintegy 25%-a katolikus volt; ha a protestáns gyökerekkel rendelkező Oxford Csoport nézeteinek elfogadása kötelező lett volna, az sok katolikus alkoholistát távol tartott volna a Közösségtől. A már csoporttag katolikusok között pedig egyesek sérelmezték, hogy a Csoportban nem a katolikus Biblia volt használatban. Az ateisták, nem keresztény vallásúak és egyéb világnézetűek esete még problematikusabbnak mutatkozott. Ha az alkoholizmus nem vallások és világnézet szerint válogat, a józanodó alkoholisták Közössége hogy vehetné magára a felelősséget, hogy világnézete alapján az egyik alkoholistát befogadja, a másikat pedig nem? Továbbmenve, ha a józansághoz emberi erőnél több, isteni kegyelem szükséges, ugyanakkor a konkrét tapasztalatok tanúsága szerint a program ateistáknál is működött, ki formálhatna jogot arra, hogy gátat szabjon a kegyelem ilyen irányú működésének?

Másfelől azt tapasztalták, hogy csak a program önkéntes elfogadása használ, minden külső kényszer hatástalan. Ha tehát az alkoholisták megmentése a cél, oktalanság velük szemben vallásos követelményeket támasztani. Elegendő, ha a Közösségbe lépésükkor őszinteséget és változásra való hajlandóságot várnak tőlük, hitük felől – ami sok esetben a józanodás során magától felébred – döntsenek ők maguk. Az Anonim Alkoholisták úttörői tehát, miután választás elé kerültek, hogy vallásos közösségként működjenek, vagy üzenetüket válogatás nélkül, a lehető legtöbb „szenvedő alkoholista" számára eljuttassák, az utóbbi mellett döntöttek.

4) Az Oxford Csoportban alkalmazott agilis hittérítésről egyébiránt igen hamar kiderült, hogy alkoholisták esetében nemigen alkalmazható, sokan elutasítóan reagálnak a rámenős térítésre. Alig néhány évvel a szesztilalom után az alkoholisták jó részének egyébként is elege volt a vallásos és moralizáló szövegekből. Akadtak, akik az önátadáskor szokásos letérdeltetést is kifogásolták (Alcoholics Anonymous 2010c: 199.), s ezt a gyakorlatot az Oxford Csoporttól való elválás után meg is szüntették.

Azt az alkoholista osztagban is elismerték, hogy az őszinteség, erkölcsösség, önzetlenség és szeretet valóban jelentős szerepet játszanak a józanodásban, az Oxford Csoport által ezek elé helyezett „abszolút" szó azonban szerintük túlzott követelményt sugallt, ami sok potenciális felépülőt elijesztett. Minden

valószínűséggel ebből ered a „Nagykönyv" azon passzusa, amely a józanodáshoz javasolt Tizenkét Lépést kommentálja, és amelyet a Lépésekkel együtt máig felolvasnak az Anonim Alkoholisták gyűléseinek elején:

> „Sokan felkiáltanak ennek hallatára: »Micsoda követelmény! Képtelen vagyok erre!« Ne csüggedjen el! Egyikünk sem volt képes ezeket az elveket teljes mértékben követni. Nem vagyunk szentek. A lényeg az, hogy hajlandók vagyunk lelkiekben fejlődni. Az itt lefektetett elvek a fejlődés felé vezetnek. Lelki fejlődésre, nem pedig tökéletességre törekszünk." (Alcoholics Anonymous 1994a: 57.)

Az isteni útmutatás elvében és gyakorlatában ugyan sok alkoholista hitt, úgy vélték, hogy felkészülést igényel, nem lehet azonnal és kéretlenül a Közösségbe belépők nyakába zúdítani. Az egyik akroni józanodó szerint

> „korlátok közé szorítottak. Nem kérdőjelezhettük meg az isteni sugallat szokását. […] A gyűlés felében csendben kellett ülnünk, várva az isteni sugallatot. Ez türelmetlenné tette a piásokat. Ki nem állhattuk. […] Ahogy nőtt a létszámunk és a befolyásunk, az elcsendesedés ideje összezsugorodott. A nem alkoholista tagok láthatták, hogy nem kötődünk az alapvetéseikhez." (Alcoholics Anonymous 2010b: 155.)

Problémát jelentett továbbá, hogy a nem alkoholisták által kapott sugallatok jó része az alkoholistákra vonatkozott, nem önmagukra, ami az alkoholisták részéről idővel a „más leltárának felvétele" ironikus szófordulattal nyert kifejezést. Az útmutatások a sugalmazások egyeztetésével gyakran csoportsugallat formáját öltötték, az alkoholisták pedig „nem fogadták el a »csoportsugallat« elvének saját személyes életükben történő alkalmazását" (Alcoholics Anonymous 2010b: 156.).

Az alkoholisták számára alkalmatlannak bizonyult az Oxford Csoportban alkalmazott „ellenőrzés" módszere is, melynek lényege az volt, hogy az egyének által kapott útmutatások valódiságát a tapasztaltabb tagok ellenőrizték *(checking guidance)*. Ez a gyakorlat magában hordozta annak lehetőségét, hogy tekintélyesebb tagok által gyakorolt túlzott, ráadásul elfogultságoktól sem mentes kontroll alakuljon ki. Ha pedig az alkoholisták maguk között próbálták a módszert gyakorolni, az ellenőrzés gyakran egymás kritizálásává fajult, a kritika neheztelést szült, a neheztelés pedig az egyik legjobb ok az újbóli ivásra. Ez a tapasztalat azt mutatta, hogy alkoholisták esetében a kényszer és kontroll semmilyen formája nem alkalmazható.

A gyűléseken elhangzó tanúságtételek kapcsán is felmerültek kifogások az alkoholisták részéről: egyesek úgy vélték, hogy ezek a gyónási titok megsértésével egyenértékűek, mások pedig azt nehezményezték, hogy a felszólalásokban kevés szó esett az alkoholproblémáról, ugyanakkor pedig

az alkoholistáktól, akik gyakran csupán ivási problémájuk leküzdése miatt csatlakoztak, megkövetelték, hogy más természetű hibáikat is vallják meg. Ezek a problémák azonban idővel eltörpültek amellett, hogy az Oxford Csoport gyűléseinek jellegében az 1930-as évek második felétől az alkoholistákra nézve előnytelen változás következett be. A korábban gyakoribb kisméretű, meghitt csoportmunka egyre kisebb szerepet töltött be a nagy létszámú, hírveréssel kísért, gyakran nemzetközi jelleget öltő találkozókkal szemben. A túlzott egyéni szereplések, tömegek előtt tett tanúságtételek, a munkában való kitűnés vágya károsan hatott az alkoholisták egójára, és voltak, akik emiatt estek vissza aktív alkoholizmusukba. Ezeken a tapasztalatokon okulva az alkoholisták inkább a kisebb gyűléseket és az anonimitást tartották esetükben célravezetőnek.

5) Feszültségeket generált az is, hogy az Oxford Csoportnak fenntartásai voltak az 1938 májusától készülőben lévő „Nagykönyv"-vel szemben. Egyfelől zavarta őket, hogy a könyvet üzleti vállalkozásnak, az isteni kegyelem kiárusításának tekintették, másrészt az, hogy a négy abszolút helyére a Tizenkét Lépés került, s az Oxford Csoportról egyetlen szó sem esik benne. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a fenti megfontolásoknak megfelelően az úttörők többsége szélesre kívánta tárni a kaput minden alkoholista előtt, és nem akarta, hogy ebben akadályt képezzen az, hogy valamely vallási felekezettel vagy világnézettel kapcsolják össze mozgalmukat. További okot jelentett, hogy még ha világnézeti függetlenségre törekedtek is, Bill W. – főleg a Közösségbe nagyobb számban belépő katolikusok miatt – nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a könyv ne ütközzön a katolikus egyház nézeteivel. Mindeközben éppen az a hír járta, hogy a katolikus egyház elítélni készül az Oxford Csoportot, a könyvben szerepeltetni túl kockázatos lett volna (Kurtz 1991: 47.).

6) A fenti nézeteltéréseket tetézte, hogy a New York-*i World-Telegram* egyik cikke nyomán 1936-ban Buchman és az Oxford Csoport viták kereszttüzébe került, abba a gyanúba keveredve, hogy nácibarát nézeteket vall. A lap szerint Buchman úgy nyilatkozott, hogy Hitler egy, a kommunizmus elleni fontos védőbástya, s megtérése nagy nyereség lenne, hiszen egy egész népet vezethetne Isten útmutatása szerint. Bill W. és társai ezek után úgy vélték, hogy az alkoholisták ügyét nem ajánlatos egy lapon említeni az Oxford Csoporttal.

4.5. Az Anonim Alkoholisták Közösségének növekedése

A különböző visszaemlékezések szerint tehát a „vakrepülés" időszaka 1937 végével vagy legkésőbb a „Nagykönyv" 1939. áprilisi megjelenésével lezárult. Ha a „vakrepülést" a magzati léthez hasonlítottam, a „Nagykönyv" megjelenése méltán nevezhető születésnek, a Közösség világrajövetelének. Ebben fogalmazódtak meg és kerültek nyilvánosságra végső formában a Közösség

célkitűzései, filozófiája, józanodóknak kínált tizenkét lépéses programja, s megkezdődött a Bill W. által úttörő korszaknak nevezett időszak. A Közösség tagjainak száma 1939 tavaszára mintegy száz főre emelkedett. A harmadik józanodó csoport Clevelandben jött létre 1939 májusában, amikor Clarence S. és clevelandi társai kiváltak az akroni csoportból (Alcoholics Anonymous 2010b: 162.) Egyes visszaemlékezések szerint a clevelandiek nevezték magukat először Anonim Alkoholistáknak a „Nagykönyv" címe nyomán.

A Közösség és a „Nagykönyv" népszerűsítésében jelentős szerepet játszott Morris Markey *Liberty* magazinban megjelent „Az alkoholisták és Isten" című írása, amely – bár címében vallási kötődést sugallt, s ezért nem tetszett Billnek – hirtelen több száz eladott „Nagykönyv"-et, az Alkoholista Alapítványnál pedig fokozódó érdeklődést eredményezett. Hasonló jelentőséggel bírt a *Cleveland Plain Dealer* cikksorozata, amely új józanodók százait vonzotta a város A.A.-csoportjaiba. Időközben Dr. Bob és Ignatia nővér vezetésével elkezdte működését az akroni Szent Tamás Kórházban az az osztály, amely az Anonim Alkoholisták módszereivel tíz év alatt ötezer alkoholbeteget kezelt, a New York-i Rockland Kórházban pedig létrejött az első elmegyógyintézeti Anonim Alkoholisták-csoport. Országszerte egyre újabb és újabb csoportok jöttek létre, s a tagság létszáma 1939 végére mintegy nyolcszázra emelkedett. Tovább növelték a Közösség ismertségét, hogy egyházi személyek – köztük protestáns részről Dr. Harry Emerson Fosdick baptista lelkész, katolikus részről pedig Edward Dowling atya, jezsuita szerzetes – nyilvánosan elismerésüket fejezték ki az A.A. iránt. Rockefeller 1941-es, az A.A. tiszteletére adott vacsorája is a Közösségre irányította a figyelmet. Az igazi áttörést azonban Jack Alexander *Saturday Evening Post*ban megjelent méltató cikke hozta meg, melynek köszönhetően a Közösség az év végére nyolcezer tagot számlált, s immár az egész Egyesült Államokban elterjedőben volt. 1940-től az A.A. New Yorkban önálló Világszolgálati Irodát működtetett.

E hirtelen növekedés révén előtérbe kerültek a különböző szervezeti és működési kérdések, s az A.A. ezzel elérte *serdülőkor*át (Alcoholics Anonymous 1994a: XXI.). Ekkorra meggyőződéssé vált a tagság körében, hogy mivel önerőből nem tudnak józanok maradni, létkérdés számukra, hogy a Közösség fennmaradjon, ennek pedig az egységesség a feltétele. A Közösség működési elveit tehát olyan módon kellett kialakítani, hogy a lehető legnagyobb mértékben minimalizálja a széthúzásból, vitákból eredő feszültségeket, megfogalmazza a csoportok célját, Közösségen belüli státuszát, a „tisztséget" betöltők státuszát, elősegítse a Közösség egységét, hatékony működését, és rendezzen olyan alapkérdéseket, mint a Közösség pénzhez, nyilvánossághoz, professzionalizmushoz való viszonya. Az A.A. Közösségének működésére vonatkozó ajánlásokat összefoglalandó született meg Bill W. tollából a „Jövőnk Biztosításának Tizenkét Pontja" című, a csoportok működési tapasztalatait összefoglaló szöveg, és jelent meg 1946-ban az A.A. akkor már két éve működő saját folyóiratában, az *A.A. Grapevine*-ban. A szöveg utóbb az A.A. Tizenkét

Hagyománya néven vonult be az A.A. történetébe, miután 1950-ben az A.A. első, Clevelandbe összehívott Nemzetközi Kongresszusa – mely különböző helyszíneken azóta ötévenként kerül megrendezésre – megerősítette. Köszönhetően a Közösség páratlan sikereinek, melyeket az alkoholisták talpraállítása terén elért, illetve az A.A. jó nevű támogatóinak, a Közösség egyre nagyobb társadalmi ismertségnek és elismertségnek örvendett, s amerikai „intézménnyé" vált. A korábbi, egyházi részről tett pozitív nyilatkozatok mellett 1949-ben az Amerikai Pszichiátriai Társaság is elismerte az A.A. Közösségét.

Az A.A. Hagyományai a Közösség működésének általános elvi kereteit fektették le. A növekvő szervezet operatív, „szolgálati" teendőit, az A.A.-irodalom forgalmazását, a levelezést és hasonlókat pedig az Alkoholista Alapítvány igazgatótanácsa, a mellette működő tanácsadó testület, a Világszolgálat Központi Irodája és a *Grapevine* szerkesztősége látta el. Az alapítók közül Dr. Bob az igazgatótanácsban, míg Bill a tanácsadó testületben kapott szerepet. 1947-ben, Dr. Bob megbetegedésével felvetődött, hogy ki fogja az A.A. közös, operatív ügyeit irányítani, ha az alapítók, illetve az úttörők már nem lesznek többé. Ha a Közösség számára távoli, félig-meddig ismeretlen testület gyámolítására van bízva, hogyan válhat majd nagykorúvá, milyen szervezeti formában veheti saját kezébe ügyeinek intézését? Ennek kapcsán fogalmazódott meg az A.A.-csoportok, illetve a központi szolgálati szervek közötti kapcsolat szorosabbra fűzésének, az Általános Szolgálati Konferenciának a gondolata, melynek révén az A.A.-tagság közvetlen döntéshozatali és a központi szervek fölötti ellenőrzési kompetenciához jut. Az Általános Szolgálati Konferenciát egyszerűbben Küldöttgyűlésnek nevezték, amelybe az A.A.-csoportok az Egyesült Államokból és Kanadából államonként, illetve tartományonként delegáltak küldötteket. Az első Általános Szolgálati Konferenciát próbaképpen 1951 áprilisában hívták össze – s azóta is minden év áprilisában, New Yorkban, többnyire a Roosevelt Hotelben tartják –, amikor a Közösség tagsága az Egyesült Államokban és Kanadában megközelítette a 112 ezret valamivel több mint négyezer A.A.-csoportban. A küldöttek ekkor tett javaslatára az Alkoholista Alapítványt két évvel később átnevezték az Anonim Alkoholisták Általános Szolgálati Bizottságára. Az A.A. Közössége – vélték az alapítók – akkor léphet *felnőttkorába*, ha a Közösség önállósodik, magára veszi döntéseinek felelősségét, berendezkedik az alapítóktól független, hosszú távú működésmódra, s az Általános Szolgálati Konferencia, benne a küldöttekkel és központi megbízottakkal lesz az a szerv, amely hordozza az egész Közösség „lelkiismeretét", és amely az A.A. Közösség mint egész nevében döntéseket hozhat, illetve megnyilvánulhat. A Konferencián belül a küldöttek kétharmados többséggel támogatott döntései kötelezik a Bizottság tagjait annak végrehajtására, az egyszerű többséggel támogatott javaslatai pedig erős ajánlást jelentenek. „Az általános szolgálati konferencia lehetett a Közösség önállóságának eszköze, hogy valóban demokratikus, képviseleti, választott önkormányzati formában működhessék." (Alcoholics Anonymous

2010c: 347.) A Konferencia ötévnyi időre, az A.A. St. Louisban tartott második kongresszusáig kapott időt a kipróbálásra. Bill ekkor, 1955-ben, St. Louisban jelentette be, hogy átadja vezető szerepét az A.A. Általános Szolgálati Konferenciájának, s az Anonim Alkoholisták Közössége felnőttkorba lépett. Az A.A. ekkor élő alapítója – Dr. Bob korábban, 1950-ben elhunyt – átadta a Közösség számára az A.A. úttörőinek Három Örökségét: az Első a Tizenkét Lépésben összefoglalt egyéni *felépülés* programja, a Második a Tizenkét Hagyomány által biztosított közösségi *egység*, a Harmadik pedig a *szolgálat* Öröksége. A Lépésekhez és Hagyományokhoz hasonlóan, melyek 12 pontban nyertek megfogalmazást, 1962-ben Bill a szolgálat elveit is 12 pontba foglalva jelentette meg, A Világszolgálat Tizenkét Elve címen (2. melléklet) (Alcoholics Anonymous 1994a; 2005; 2010a; 2010c).

4.6. Világméretű növekedés és a „józan kultúra" terjedése

Az 1950-es évektől kezdődően – a „Nagykönyv" után – az A.A. újabb és újabb művei jelentek meg (1. melléklet). A Közösség átlépte az észak-amerikai kontinens határait, és 70 országban volt jelen mintegy 200 ezer taggal. Bill 1971-ben bekövetkezett halála után öt évvel már egymilliót meghaladóra becsülték a tagság létszámát. 2012-ben az A.A. becslése szerint azoknak az országoknak a száma, melyekben A.A.-csoportok vannak jelen, meghaladja a 170-et, a csoportok száma 114 ezer fölött van, a tagság létszáma pedig megközelíti a 2,2 millió főt, míg 2024-ben az A.A. 180 országban van jelen 123 ezer csoporttal (Alcoholics Anonymous 2012b; 2024a).

Mindazokat a történelmi folyamatokat, melyek az A.A. „vakrepülésének" időszakától „felnőttkorba lépéséig", majd világméretűvé növekedéséig és napjainkig vezettek, ma már a Közösség történetírásához képest tágabb történelmi perspektívában szemlélhetjük. Miközben az A.A. tizenkét lépéses módszere egyre több és több alkoholistához jutott el világszerte, a módszer nemcsak az észak-amerikai kontinens határait lépte át, hanem az alkoholizmus határait is, s a módszer számos más addikciótól szenvedő sorstárs közösség felépülési módszerévé vált.

Innen nézve már tizenkét lépéses önsegítő mozgalomról beszélhetünk, melynek fejlődését – egy lehetséges korszakolás szerint – három nagy szakaszra oszthatjuk (Madácsy 2010a; 2016b). Az első az úttörés és az amerikai társadalomban való letelepedés időszaka az 1930-as évek közepétől, az A.A. Közösségének megalakulásától kezdődően. A mozgalom fejlődésének második szakaszában, a második világháború után az A.A. kezdeményezése fokozatosan túlnőtt az alkoholizmus keretein, s a 12 lépéses módszer az alkoholisták családtagjai, illetve más szenvedélybetegek körében is alkalmazásra került. Az 1950-es években létrejöttek az Al-Anon Családi Csoportok alkoholisták

családtagjaiból, a Névtelen Drogfüggők (Narcotics Anonymous, NA), illetve a Névtelen Szerencsejátékosok (GA) csoportjai. A kör a következő évtizedekben tovább bővült a Kényszeres Túlevők (OA) és az Anonim Felnőtt Gyermekek (ACA) Közösségével, az érzelmi (EA), szerelmi és szexuális függőségekben (SLAA, SAA, SA), társfüggőségben (CODA) és munkaholizmusban (WA) szenvedők csoportjaival (Humphreys 2004). Ez a trend Amerikában az 1980-as évekre olyannyira megerősödött, hogy Arminen (1998: 16.) „pszichospirituális felépülési kultúrának" nevezi. Minthogy folyamatosan születnek újabb és újabb közösségek, ma már alig lehet megszámlálni a különböző fajta tizenkét lépéses csoportokat. Végül a 12 lépéses „józan kultúra" (Kelemen – B. Erdős 2004) terjedésében újabb mérföldkövet jelenthet – bár ezzel kapcsolatban ajánlatos egyelőre csupán óvatos, kérdőjeles megfogalmazásokkal élni –, hogy lassan kinőni látszik a szenvedélybetegség kereteit is. Robert Lefever (1988) például felveti a módszer haldoklók és gyászolók körében történő alkalmazásának lehetőségét, Baráth Árpád (1996) és munkatársai a háborús traumát szenvedettek közötti alkalmazás lehetőségeivel foglalkoztak a délszláv háborút követően. További példaként említhető, hogy a módszert máris alkalmazzák borderline szindrómában szenvedők (BA), illetve szexuálisan bántalmazottak és incesztust (SIA) átéltek között. Maguk a józanodó szenvedélybetegek is gyakran hangoztatják, hogy a tizenkét lépéses módszer bárkinek, akár nem szenvedélybetegeknek is hasznára válhat. Erre már címében is utal Hirschfield (1994) *The Twelve Steps for Everyone… Who Really Wants Them* (A Tizenkét Lépés mindenkinek… aki igazán akarja) című könyve, amely korunk embere érzelmi és spirituális kiüresedettségének egyik lehetséges ellenszerét látja a módszerben. Újabb példája e tendencia megjelenésének a magyar nyelvű *Hawkins Tanulócsoport* felbukkanása az interneten, amely spirituális ébredést célzó tizenkét lépéses programjának Első Lépésében az A.A. Első Lépésében szereplő alkohol szó helyett az „egó" kifejezést használja: „Beismertük, hogy tehetetlenek vagyunk az egóval szemben – hogy életünk irányíthatatlanná vált."[19] Az emberi ego fókuszba helyezésével gyakorlatilag bárki számára használhatóvá válik a program, aki spirituális fejlődését az egóvezérelt működésmóddal szemben, a tizenkét lépéses program keretében képzeli el.

4.7. Az A.A. Magyarországon

Magyarországon a 12 lépéses anonim közösségek csak a demokratikus átalakulás után kezdhettek el terjedni (Kelemen 1994a), miután a diktatórikus rendszerek általában gyanakvással szemlélik a taglistával nem rendelkező,

[19] http://www.hawkins-tanulocsoport.hu/a-tanulocsoportrol/a-12-lepes/# (letöltés: 2012. november 9.).

tagjaikat névtelenségbe burkoló, ráadásul az államtól és bármely intézménytől, szervezettől teljesen függetlenül működő, gyakorlatilag ellenőrizhetetlen szervezeteket. Az államszocializmus pártelitje a magyarországi alkoholproblémával szemben ambivalens, váltakozó szemléletet és attitűdöt alakított ki, melyben szerepet kapott a probléma tagadása, majd később a betegség létezésének elismerése, s ezzel együtt az alkoholbeteg-gondozói hálózat és kórházi alkohológiai osztályok létrehozása, egyúttal azonban az alkoholizmus büntetése, kriminalizálása is. A különböző szemléletmódok keveredésének legrémisztőbb szörnyszülöttje, a nagyfai kényszerelvonó a hírhedt Csillag Börtön egyik részlegeként működött. A pártállamban kialakult képet tovább színesítette – az A.A. szocialista változataként – az alkoholellenes klubmozgalom (AE-klubok) megjelenése. Elekes (2004) az Alkoholellenes Klubok megjelenését 1965-re datálja. A szórványos visszaemlékezések többsége szerint az AE-klubokban nemigen lehetett nyomát találni annak a komoly törekvésnek és koncentrált csoportmunkának, ami a józanodó A.A.-csoportokat jellemzi, hanem a klubéletet inkább a társadalmi perifériára szorult tagok által szított kocsmai hangulat uralta, kártyajátékokkal és nem kevés dohányfüsttel (Szász 2011). Ez a kép valószínűleg egyoldalú, kétséges, hogy valóban jellemzi-e az egész magyar AE-klubmozgalmat, vagy csupán egy-egy klubot, s mára már minden bizonnyal megváltozott. Az AE-klubok rendelkeztek a rendszerváltás túléléséhez szükséges potenciállal, és ma is a kvázi-önsegítő – azaz „külső", nem alkoholista szakemberek irányításával működő – közösségek egyik legnagyobb csoportját alkotják (Gerevich 1983; 1985; Elekes 2004; B. Erdős – Madácsy – Mucsi – Molnár – Csürke – Mándi – Kelemen – Brettner 2011; Madácsy 2016b). Egy, az elmúlt években általam meglátogatott AE-klub az A.A.-tól jellegében sok tekintetben eltérően, ezzel együtt teljességgel „konszolidáltan", harmonikusan, rendzavarások, kártya és dohányfüst nélkül, derűs beszélgetés formájában működött.

Dr. Kelemen Gábor és egyik anonim adatközlőm – a szóban forgó korai eseményeket átélt józanodó – szerint a magyarországi A.A. előtörténete már az 1960-as évektől elkezdődött, amikor magyar-amerikai józanodók hazalátogatásaikkor keresték az utakat, lehetőségeket, miképpen lehetne az A.A. programját terjeszteni, s magyar családoknál végeztek „üzenettovábbítást". A hazalátogató emigránsok között Kati M.[20] 1978-as magyarországi tartózkodásáról számolt be, amikor a „Sárga Házban" érdeklődött a hazai A.A. megalapításának lehetőségei felől, és azt a választ kapta, hogy tudnak a Nyugaton működő Közösségről, de nálunk csak az AE-klubok engedélyezettek. Kati M. azzal summázta csalódottságát, hogy „amíg politikailag Magyarországon Brezsnyev a magasabb erő, a magyar alkoholistákhoz nem juthat el az A.A. magasabb ereje" (Matinee 1992: 87.). Az első A.A.-csoport így csak jóval később, éppen egy AE-klubban indult, éspedig – meglepő

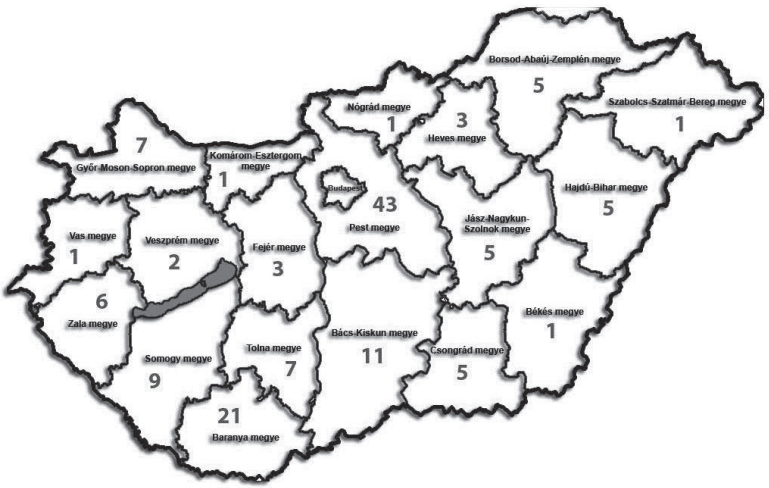
[20] Catherine Matinee, a *Kati vagyok, alkoholista* című könyv szerzője.

módon – még az államszocialista rendszer utolsó évében. Az alkoholista K. Laci dr. Avar Pál – a hazai A.A. egyik legendás orvos-barátja – közvetítésével eljutott a Kiss János altábornagy utcai öregek otthonában működő AE-klubba. K. Laci után érezte magát a Klubban: mintha egy kocsmában találta volna magát, csak éppen alkoholt nem árultak (K. Laci 2010). Avar doktor ezután odaadta neki az A.A. „Nagykönyv"-*ének* egy angol nyelvű példányát, hogy olvassa el. 1988 elején a Klubban megjelent Helmut Nyugat-Németországból, és beszélt az A.A.-ról. K. Laci az ő meghívására ment ki az NSZK-ba az A.A.-t tanulmányozni. Az első magyar A.A.-gyűlés hazatérését követően, 1988. június 6-án zajlott K. Laci vezetésével a klubteremben. Mint egyik interjúalanyom – az akkori események résztvevője – elmondta, a hatóságok ellenőrzést tartottak a helyszínen, illetve a tagokat kihallgatásra is berendelték, miután azonban csupán néhány emberről volt szó, és az összejöveteleket nem értékelték veszélyesnek, engedték működni a csoportot. A hazai A.A. ezzel megkezdhette működését. Helmut mellett más külföldiek is segítették a kezdeti lépések megtételét: az akkor 21 éve józanodó Bill K., aki az USA-ból látogatott Magyarországra, meghatározó szerepet játszott abban, hogy az első csoport számára az A.A. józanodóira jellemző mentalitást, viselkedéskultúrát autentikusan közvetítse. Ő volt az, aki a New York-i A.A. Általános Szolgálati Irodájában bejelentette a magyar csoportot, amely ezzel a „hivatalos" létezés rangjára emelkedett. A hazai A.A. úttörő időszakának meghatározó alakja volt a fentebb említett, magyar származású amerikai Kati M. is. Szintén amerikai magyar józanodók, László atya és B. Péter fordították magyarra az A.A.-irodalom első alapműveit az 1990-es években (Szász 2011: 48–51.; K. Laci 2010).

A második hazai csoportot Károly indította 1989 tavaszán Pécsen, a „Tanárképzőn" (a mai PTE BTK Ifjúság úti épülete) a már említett Helmut és Dr. Kelemen Gábor segítségével (Kelemen 1994a: 158.). 1990 tavaszán Budapesten elindultak a kórházi meetingek a „Lipóton" (Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet). Később osztódásnak indult a Kiss János altábornagy utcai csoport, és B. Péter – nem azonos a fordító B. Péterrel, az „Öreg Péterrel" – révén létrejött a Dohány utcai csoport. Budapesten az elsők között a Kertész utcában, a Halom utcában is elindultak csoportok, illetve Kati M. Pitypang utcai lakásában is voltak hétvégenként gyűlések. Utóbbi volt az első A.A. iroda és telefonügyelet helyszíne. Kati M.-nek köszönhetően 1993-ban a Hársfa utcában „hivatalosan" is létrejött az első magyar A.A. Általános Szolgálati Iroda. 2002-ben a Hársfa utcai ingatlant eladták, ezt követően a budapesti Ida u. 2-be költözött a központ, innen a Bajza utcába, majd a Gizella úti „Aranypók" irodába, később az Ajtósi Dürer soron található „Professzorok Házába", végül pedig, 2017-ben, a Rózsafa utcai üzlethelyiségbe[21] (Anonim Alkoholisták 2023: 14.; Szász 2011: 52–53.; anonim adatközlő).

[21] A Hársfa és Rózsafa utcai ingatlannal kapcsolatos vitákat ld. a 7.5. fejezetben.

A csoportok az 1990-es évektől fokozatosan szaporodtak mind a fővárosban, mind vidéken: Pécsen, Békéscsabán, Kecskeméten, Sopronban, Simontornyán, Siófokon és másutt, főként nagyobb városokban.

1. ábra. Egy hétre eső magyarországi A.A.-meetingek száma (db) vármegyénkénti megoszlásban, 2010-ben (összesen: 137)

(Forrás: http://www.anonimalkoholistak.hu/hu/gyulesek [letöltés: 2010. október 12.]. A megjelölt forrás az adatokat nem vármegyei, hanem városi megoszlásban adta meg. Az adatokat időközben frissítették, ma már nem érhetők el.)

A heti A.A.-meetingek száma az országos meetinglista szerint 2012 novemberében 158, éspedig 39 budapesti és 119 vidéki gyűléssel. Ez nem azonos a Magyarországon található A.A.-csoportok számával, hiszen egy-egy A.A.-csoport hetente több meetinget is tarthat.

2024 áprilisában az A.A. gyűléslistája az országban hetente tartott gyűlések számáról 2023-ban frissített adatokat közöl, eszerint 185 jelenléti és 49 online gyűlés található az országban. A jelenléti gyűlések az alábbiak szerint oszlanak meg:[22]

Pest vármegye (54): Budapest 41, Budaörs 1, Cegléd 3, Érd 1, Göd 2, Gödöllő 1, Pomáz 1, Szigethalom 1, Vác 2, Veresegyház 1

Baranya vármegye (24): Bóly 1, Komló 2, Mohács 1, Palotabozsok 1, Pécs 11, Pécsvárad 1, Sásd 1, Siklós 1, Szederkény 1, Szentlőrinc 1, Szigetvár 2, Villány 1

Bács-Kiskun vármegye (19): Baja 2, Dusnok 1, Kalocsa 2, Kecskemét 6, Kiskőrös 1, Kiskunfélegyháza 1, Kiskunhalas 2, Lajosmizse 1, Nyárlőrinc 1, Sükösd 1, Szabadszállás 1

[22] https://www.anonimalkoholistak.hu/

Somogy vármegye (11): Balatonlelle 1, Barcs 1, Kaposvár 4, Marcali 1, Nagyatád 1, Siófok 2, Somogysárd 1
Győr-Moson-Sopron vármegye (9): Győr 4, Hegyeshalom 1, Kapuvár 1, Sopron 3
Hajdú-Bihar vármegye (9): Balmazújváros 1, Debrecen 5, Hajdúböszörmény 1, Hajdúdorog 1, Hajdúszoboszló 1
Fejér vármegye (7): Dunaújváros 2, Mór 2, Székesfehérvár 3
Tolna vármegye (7): Bonyhád 2, Dombóvár 1, Szekszárd 3, Tolna 1
Veszprém vármegye (7): Ajka 1, Balatonalmádi 1, Herend 1, Tapolca 1, Veszprém 3
Zala vármegye (6): Keszthely 2, Nagykanizsa 2, Zalaszentgrót 1, Zalaegerszeg 1
Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye (5): Mezőkövesd 1, Miskolc 3, Szerencs 1
Csongrád vármegye (5): Hódmezővásárhely 1, Szeged 4
Heves vármegye (5): Eger 2, Gyöngyös 2, Hatvan 1
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye (5): Szolnok 5
Komárom-Esztergom vármegye (5): Esztergom 1, Komárom 1, Tata 2, Tatabánya 1
Békés vármegye (3): Békéscsaba 2, Gyula 1
Vas vármegye (2): Szombathely 2
Nógrád (1): Salgótarján 1
Szabolcs-Szatmár-Bereg (1): Nyíregyháza 1

A rendszerváltás óta természetesen nemcsak az A.A. jelent meg Magyarországon, hanem más anonim közösségek is. A 6. táblázatban a magyar tizenkét lépéses közösségek számadatai láthatók, s az adatokból leolvasható, hogy mely csoportok tudtak viszonylag nagyobb számban elterjedni a magyar társadalomban: a kémiai függőségben szenvedők, a szerfüggők hozzátartozói és felnőtt gyermekei, illetve a viselkedési addikcióban szenvedők körében a játékbetegek. A legutóbbi, 2024-es adatok a társfüggők, a kényszeres túlevéssel küzdők, illetve a szex- és szerelemfüggők csoportjainak kisebb növekedését mutatják.

6. táblázat. Magyarországon működő anonim közösségek

Magyarországon működő 12 lépéses anonim közösségek	**Az interneten feltüntetett magyarországi jelenléti meetingek száma 2009 októberében**	**Az interneten feltüntetett magyarországi jelenléti meetingek száma 2016 novemberében**	**Az interneten feltüntetett magyarországi jelenléti / online meetingek száma 2024 februárjában**
A.A. – Anonim Alkoholisták	127	178	185 / 49
Al-Anon/Alateen Családi Csoportok (alkoholisták családtagjainak)	26	31	39 / 8
NA – Narcotics Anonymous Hungary (Névtelen Drogfüggők)	18	36	58 / 12
GA – Anonim Szerencsejátékosok	13	10	9 / 5
ACA – Anonim Felnőtt Gyermekek	9	17	19 / 6
RCA – Anonim Gyógyuló Párok	2	2	–
CODA – Névtelen Társ- és Kapcsolati Függők Csoportja	1	2	5 / 2
NICA – Névtelen Dohányosok	1	1	–
OA – Kényszeres Túlevők	1	2	4 / 6
SLAA – Anonim Szex és Szerelemfüggők	1	3	9 / 7
WA – Anonim Munkaholisták	–	1	1 / 2

(Madácsy 2010a: 159.)

Az A.A. Közössége, miként világviszonylatban, úgy Magyarországon is a legnagyobb tizenkét lépéses közösség.

• 5. ALKOHOLISTÁK AZ A.A.-BAN

Az A.A. tagjai az embereket alapvetően két típusra osztják:
1. azok a „normi"-knak nevezett emberek, akik nem alkoholisták, vagyis képesek a kontrollált, szociális ivásra, illetve
2. azok, akik elveszítették a kontrollt ivásuk fölött, azaz akiket alkoholistának neveznek.

A második csoporton belül az A.A. „besorolása" szerint léteznek:
a) a gyakran „még szenvedő alkoholistáknak" nevezett „aktív" ivók,
b) a „száraz" alkoholisták (őket is lényegében még „aktív" alkoholistáknak tekintik), illetve
c) a „józan" alkoholisták.

5.1. A „normi"-k

Ami a nem alkoholistákat, a „normi"-kat illeti, rájuk nézve az A.A.-nak nincs különösebben kidolgozott elképzelése. Ők egyszerűen a „normi"-k, a társadalomnak azok a tagjai, akik képesek „normálisan", különösebb következmények nélkül inni, anélkül hogy elveszítenék a kontrollt, és az alkohol méreggé válna számukra. Többször megfigyeltem A.A.-meetingeken és -találkozókon két, egymástól eltérő narratíva megjelenését. Amikor a józanodók visszaemlékeznek arra, hogyan jelentek meg számukra a „normi"-k aktív alkoholizmusuk időszakában, egyfelől irigyelt lényekként jellemzik őket, mint akik normális módon ihatnak. Az aktív alkoholista ekkor a másoktól való különbözősége szempontját helyezi előtérbe. Tipikusnak mondható ivási karrier, amikor valakiről a maga számára hamar kiderül, hogy nem úgy iszik, nem tud úgy inni, mint mások, hanem a baráti körének ártatlanabb szórakozást jelentő esték nála jóval intenzívebb ivással járnak, és rendszerint részegséggel végződnek. Az alkoholprobléma tudatosulásával megjelenik a „Miért pont én?" kérdése és a vágy, hogy „bárcsak úgy tudnék inni, mint mások". Máskor azonban a problémás ivó igyekszik saját normalitását azzal megerősíteni, hogy a másokhoz való hasonlóságát hangsúlyozza. Ezekben a pillanatokban úgy látja, hogy inni, akár sokat inni, teljesen normális dolog, hiszen „mindenki iszik". Valószínű, hogy amikor az aktív alkoholista jobban érzi magát, gyakran

a „mindenki iszik" látásmódja érvényesül, amikor pedig mélypontra vagy mélypont közeli állapotba kerül, másnapos és lelkiismeret-furdalás gyötri, esetleg amikor megpróbál leállni az ivással, inkább a másoktól való különbözőségét észleli. Több elbeszélés is megerősítette terepmunkám során, hogy az A.A.-tagok közül sokan egy látásmódbeli különbségeken átívelő folyamatot, változást látnak abban, hogy miként észlelik: vajon azok, akik isznak, többségben vannak-e, avagy nem. Amíg az alkoholista iszik, gyakran úgy látja – részben annak köszönhetően, hogy a magához hasonlók társaságát keresi –, hogy „mindenki iszik", minden mennyiségben és mindenhol, amikor pedig elkezd józanodni, idővel rájön, hogy az alkoholisták kisebbséget alkotnak, s az emberek többségének életében valójában elhanyagolható szerephez jut az alkohol. Ez utóbbi felismerés rendszerint akkor nyeri el jelentőségét, amikor a kezdő józanodót szorongással tölti el a gondolat, hogy milyen módon fogja tudni visszautasítani a különböző társas eseményeken kínált alkoholt. Sok A.A.-tag említette, hogy ezeken az összejöveteleken nyílt rá a szeme arra, hogy a résztvevők számára nincs olyan központi szerepe az alkoholnak, mint azt ő korábban gondolta, s ebből kifolyólag fennakadás nélkül elfogadják, illetve amennyiben közelebbi ismerősök, családtagok között van, támogatják, hogy ő nem iszik alkoholt. Rájön tehát, hogy nem az ivás, hanem a nem ivás vagy mértékkel ivás a „természetes" vagy „normális" állapot, s ez gyakran bántó a kezdő józanodók számára: környezetük nem halmozza el dicséretekkel, nem kezeli hősként őket, hanem egyszerűen tudomásul veszi, hogy nem isznak. Nem ivásuk – a józanodók szerint – rendszerint azoknak szokott problémát okozni, akiknek maguknak is gondjaik vannak az alkohollal, s még aktívan használják a szert.

Az A.A.-tagok szerint nem várható el, hogy a „normi"-k ne igyanak, ahogy nem várható el az sem, hogy az alkohol előállítását, forgalmazását és fogyasztását betiltsák csak azért, mert az alkoholisták számára az alkohol „halálos méreg". Hiszen miért is ne ihatnának azok, akik ezt különösebb káros következmények nélkül megtehetik? Az A.A. elfogadja, hogy az emberek többsége képes normálisan inni, és elhatárolódik minden olyan józansági mozgalomtól, amely az alkoholfogyasztás betiltására törekszik. Az „Élni és élni hagyni" szlogenjének megfelelően az A.A. bármely országban, kultúrában működik, teljességgel elfogadó az ott uralkodó szokásokkal, életmódokkal szemben, azokon változtatni nem kíván, sőt azokkal kapcsolatban véleményt sem formál. A Tizedik Hagyománynak megfelelően „az Anonim Alkoholisták Közösségének nincs véleménye külső ügyekről, ezért az A.A. név soha ne legyen bevonható nyilvános vitába". Az A.A.-tagok viszonyulását mások ivásához, lakodalmakhoz, kocsmákhoz és egyéb alkohollal kapcsolatos helyekhez és eseményekhez tehát alapvetően az elfogadás jellemzi, a tagságnak azok a tagjai pedig – különösen a kezdő józanodók –, akik számára zavaróak vagy józanságuk megőrzése szempontjából fenyegetőek az ilyen helyek vagy szituációk, amennyire lehet, elkerülik ezeket. Amennyiben pedig ez nem

lehetséges – például családi ünnepeken –, ott megtanulnak együtt élni vele. „A világ nem fog megállni azért, mert én nem iszom. Az alkoholistának meg kell tanulnia ebben a világban élni" – mondják. Nem démonizálják az alkoholt, nem üldözik fogyasztóit, és nem foglalkoznak azzal, ki mennyit iszik, hanem egyes szám első személyben beszélnek: „Én nem iszom alkoholt, *nekem* rosszat tesz."

Ami már inkább problémát jelent, az az, hogy az alkoholisták – nemcsak aktív időszakukban vagy leállási kísérleteik közepette, hanem már józanodókként is – gyakran úgy érzik, illetve azt tapasztalják, hogy a „normi"-k nem értik meg őket. Mint ahogy A.A.-tagok több alkalommal magyarázták nekem, a „normi"-k általában, beleértve a segítő szakemberek jó részét is, valójában nem értik az alkoholistát sújtó *tehetetlenség* állapotát. Nyíltan vagy implicit módon megmaradnak az erkölcsi modell keretei között, s az alkoholisták számára különösen problematikus, amikor egy jó szándékú orvostól hallják a kódolt erkölcsi üzenetet: „Felírok magának egy gyógyszert, és kiírom néhány hét táppénzre, pihenjen, szedje össze magát" – mintha a nem ivás csupán akarat és elhatározás kérdése lenne, amit az alkoholista mindeddig elmulasztott meghozni. Az alkoholisták számára zavaró, hogy nemhogy az átlagemberek, de gyakran a szakemberek sem értik őket: éppen akaratuk az, ami felmondta a szolgálatot, s tehetetlenek az ivásukkal szemben.

Ez a moralizáló attitűd egyik adatközlőm szerint a „Csak a mai nap" szlogenjének félreértésében is gyakran lecsapódik: az A.A.-tagok szerint nem ritka, hogy a „normi"-k az adott 24 órára koncentrálásra buzdító szlogenjüket valamiféle hanyagságként vagy nemtörődömségként értik.

Az eddig leírtakban már benne rejlik egy következő momentum is, melyet a tizenkét lépéses programmal józanodók szerint a „normi"-k rendszerint nem értenek: ha az alkoholizmus az akarat csődje, akkor csak egy magasabb hatalomnak való önátadás mentheti meg az alkoholistát iváskényszerétől. Ebben két nehézség is rejtezik: 1) a „normi"-k nem lépnek ki az akaraterő-paradigmából, így nem értik, hogy miként lehetséges az, hogy valaki azáltal nyeri vissza a kontrollt, hogy felhagy a saját erőből való próbálkozásokkal; 2) „itt van ez az isten-dolog", az, hogy gyakran félreértések vagy félinformációk révén vallásosnak tartják a programot, és szektának minősítik az A.A. Közösségét. Ennek alátámasztásaképpen példaként hozható fel egy, az orvostudományi képzésben tankönyvként használatos mű egy állítása, mely szerint az A.A. „vallási jellegű" (Kalapos 2007: 223.). A józanodók mindeközben minden szakmai fórumon vagy bárhol, ahol az A.A. programját ismertetik, hangsúlyozzák, hogy a program maga nem vallásos – egyaránt lehet vallásos és nem vallásos szemléletben dolgozni rajta.

S végül az A.A.-tagok szerint tipikus „normi" félreértés következik abból, hogy az alkoholizmust magával a kóros ivással azonosítják, és nincsenek tekintettel a betegség mélyebb szintjeire. Zavarba ejtő ellentmondás tehát számukra az, hogy valaki már nem iszik, és mégis alkoholistának mondja

magát. A „normi"-k szerint az, aki tíz éve nem iszik, legfeljebb alkoholista *volt*, míg a józanodók szerint az alkoholizmusból nem lehet „meggyógyulni", arról sohasem lehet múlt időben beszélni. Az A.A.-tagok szerint e kérdésben ismét csak problémát okozhat az, hogy még az orvosok sem minden esetben vannak tisztában a betegség természetével – vagy az A.A.-tól eltérő módon gondolkodnak róla –, és gyógyíthatónak tekintik azt. Egy alkalommal fültanúja voltam egy józanodó sztorijának, aki alkoholproblémája miatti kórházi tartózkodása és Esperal-beültetése – melyre veszélyes ráinni – után megkapta a „gyógyultan távozott" pecsétes zárójelentést, majd a kórházból kilépve első útja a kocsmába vezetett. Nagy derültség közepette magyarázta társainak, hogy akkor az A.A. teljesabsztinencia-elvét még nem ismerve úgy okoskodott, hogy „ha meggyógyultam, akkor már biztosan ihatok". Természetesen mindenki tisztában volt azzal, hogy az ilyen hozzáállás a legtöbb esetben visszaesést eredményez, melyért igen súlyos árat kell fizetni – mint az esetét elbeszélő társuk esetében is történt.

5.2. Az alkoholisták

Az emberek másik típusa, akiket az A.A.-tagok alkoholistának – egymás között gyakran csak „alkesznek" vagy „alkinak" – neveznek, sajátos betegségük, alkoholizmusuk által határolhatók el a „normi"-któl. A „Nagykönyv" igyekszik egyértelmű választóvonalat húzni alkoholista és nem alkoholista, a „mi" és az „ők" közé, és ezzel megállapítja a csoporthoz tartozás alapját. Mint írja, „lelkünk legmélyén el kell ismernünk, hogy alkoholisták vagyunk. […] El kell vetni azt a tévhitet, hogy olyanok vagyunk vagy nemsokára olyanok lehetünk, mint mások." (Alcoholics Anonymous 1994a: 29.) Az észak-amerikai közgondolkodás függőséggel kapcsolatos elképzelése általában „dichotóm" jellegű (Wurm 2003: 491.), mely szerint vagy függő valaki, vagy nem, s az A.A. elgondolása ugyanezt a dichotómiát tükrözi. Egy szokásosnak mondható, gyakran felbukkanó szófordulatot idézve, a két nagy csoport, alkoholisták és nem alkoholisták között nincs átmenet: „Nem lehet kicsit vagy nagyon alkoholistának lenni. Vagy alkoholista valaki, vagy nem alkoholista." (Vö. Alcoholics Anonymous 1992a: 8.) Azt pedig, hogy valaki alkoholista-e, vagy sem, az A.A. nézete szerint csak maga döntheti el (uo.). A „Nagykönyv"-ben javasolt öndiagnosztikai eljárás, melyet A.A.-meetingeken is igen gyakran hallani, egyszerű: akinek kétségei vannak afelől, hogy alkoholista-e, próbáljon meg mértékkel inni. Igyon, majd hirtelen hagyja abba, s néhányszor ismételje meg ezt a tesztet. Amennyiben alkoholista, a „Nagykönyv" szerint bizonyosan el fog bukni a teszten. Egy alkoholista az A.A. szerint nem tud és soha nem is fog tudni úgy – ti. kontrolláltan – inni, mint mások. A „Nagykönyv" lényegében azt tekinti alkoholistának, aki elvesztette a kontrollt ivása felett,

és nem is nyerheti vissza. Az A.A. elvben lehetségesnek tartja, hogy a tudomány egyszer majd feltalálja az alkoholizmus ellenszerét, s az alkoholisták kontrollált, szociális ivókká válhatnak, egyelőre azonban, úgy tűnik, nem tart ott. Azt mondja tehát, hogy „nem szabad azt hinnünk, hogy egy szép napon immunisak leszünk az alkohollal szemben" (Alcoholics Anonymous 1994a: 31.).

Az A.A. ma élő tagjai többségükben nagyjából tisztában vannak a korábban vázolt jellineki típusokkal (3.4. fejezet) – főleg a mai felfogás szerint is egyértelműen alkoholizmusként azonosíthatóakkal –, illetve a modern pszichiátriai és addiktológiai szakorvoslásban kikristályosodott tünetleírásokkal. Egyik pamfletjében a National Council on Alcoholism and Drug Dependence-nek az alkoholizmus korai tüneteiről adott leírását használja:

a) „az embernek filmszakadásai lesznek;
b) mindig többet iszik, mint amennyit szándékozik;
c) észreveszi, hogy az ital többet jelent neki, mint másoknak;
d) mentegetni kezdi magát az ivás miatt;
e) már reggel is innia kell;
f) elkezd egyedül inni;
g) antiszociálisan viselkedik, ha iszik;
h) tivornyázni kezd;
i) mély, megmagyarázhatatlan szorongást érez;
j) állandóan alkoholra vágyik" (Alcoholics Anonymous 2009: 18.).

A Közösség saját készítésű, tizenkét kérdésből álló, pamflet formában kiadott teszttel is rendelkezik, mely szerint az alábbi kérdésekre adott négy vagy több igenlő válasz arra utal, hogy a válaszoló „valószínűleg bajban" van „az alkohol miatt". A kérdések száma – ennek a kérdéssor szerkesztői is bizonyosan tudatában voltak – sajátos egybeesést mutat az A.A. Lépéseinek és Hagyományainak számával. A pamflet már címében – *Szükséged van-e az A.A.-ra? Tizenkét kérdés, amelyre csak Te válaszolhatsz* – is utal arra a már említett nézetre, hogy mindenki csak maga döntheti el, hogy alkoholistának tartja-e önmagát. A teszt rákérdez a következőkre:

1. absztinenciára való képtelenség;
2. az ivó környezetében lévők mint zavaró tényezők az ivásban;
3. italváltással való kontrollálási kísérletek;
4. „reggeli szíverősítő" szükséglete;
5. a normális ivók irigylése;
6. egészségügyi problémák;
7. otthoni konfliktusok;
8. társaságban vagy rendezvényen a kapott mennyiség titokban történő megtoldása;
9. ismételt lerészegedések az ellenkezőjének előzetes bizonygatása ellenére;
10. munkahelyi vagy iskolai hiányzások;

11. „filmszakadás" (italozás miatti emlékezetkiesés),
12. annak érzése, hogy jobb lenne alkohol nélkül (Alcoholics Anonymous 1992b).

Az öndiagnózis elképzelése némi magyarázatra szorul. A „Csak te magad mondhatod meg, hogy alkoholista vagy-e" állítást nem leíró, hanem inkább normatív értelemben kell vennünk. Leíró értelemben – amennyiben elfogadjuk azt a kulturális kontextust, amelyben az alkoholizmusfogalom konstituálódik – meg lehet állapítani kívülről is, hogy valaki alkoholista-e. Az A.A.-ban gyakran lehet találkozni azzal a szófordulattal, hogy a környezete általában előbb tudja már valakiről, hogy alkoholista, mint ő maga. S természetesen az A.A.-tagok azt is elismerik, hogy egy megfelelő tudással rendelkező szakorvos képes többé-kevésbé objektíven, tényszerűen megállapítani, hogy valaki alkoholfüggő-e. Az A.A.-tagok ugyanakkor tartózkodnak attól, hogy bárkit alkoholistának minősítsenek. Egyrészt – a leíró értelemnél maradva – azt mondják, hogy ők laikusok, nem szakemberek, és nem tisztjük az, hogy másokat diagnosztizáljanak. Az állítás normatív értelme ugyanakkor a józanodó alkoholisták sokaságának saját példája alapján megerősített tapasztalatából indul ki, miszerint az alkoholisták többsége nem fogadja el másoktól az alkoholista *minősítést*. Sőt a kívülről adott minősítés sokszor ártalmas, kontraproduktív, megerősíti az ivót a viselkedésében. Attól még egyetlen alkoholista sem változott meg, legfeljebb ideig-óráig, hogy azt mondták neki, hogy alkoholista, és változtatnia kell az életén. A valós változáshoz az szükséges, hogy alkoholista voltát, kontrollvesztését ő maga ismerje be a maga számára. A szóban forgó állítás tehát normatív értelemben azt jelenti, hogy „az orvos vagy bárki más hiába mondja neked azt, hogy alkoholista vagy, ettől nem fogsz megváltozni. Ha változni akarsz, neked *kell* beismerned a problémát. Ez a te döntésed, más nem hozhatja meg helyetted."

Ennek megfelelően az A.A.-ban nem szokás másokat letámadni, ostromolni, szembesíteni, alkoholistának nevezni. Ha egy A.A.-tag valaki esetében azt észleli, hogy problémája lehet az alkohollal, akkor saját problémájáról és annak általa alkalmazott megoldásáról beszél az illetőnek, s ezzel lehetőséget ad arra, hogy azonosuljon vele. Az A.A.-ban nem szokás *közvetlenül* másokat minősíteni: mindenki önmagáról beszél, még ha ezzel közvetetten mond is valamit a másikkal kapcsolatban, vagy legalábbis önmagán keresztül megmutat neki egy lehetséges értelmezési keretet és viselkedési mintát.

A folyamat szerkezete a következőképpen írható le:

– egy józanodó alkoholista a Közösség és saját maga által alkotott tapasztalatkonstruktumai alapján olyan jegyeket észlel valaki más esetében, amelyek alapján alkoholproblémát valószínűsít;
– ha a helyzet lehetővé teszi, beszél az illetőnek saját alkoholizmusáról és felépüléséről;

– az illető vagy azonosul, vagy nem azonosul a vázolt képpel, vagy alkoholistának mondja ő is magát, vagy nem; lehet, hogy elvégzi a kontrollált ivás öntesztjét is.

Mint fentebb említettem, az öndiagnózis jelentősége nem egyszerűen abban gyökerezik, hogy ne lehetne az alkoholizmust „kívülről", „objektíve" diagnosztizálni. Inkább arról van szó, hogy az alkoholista saját belátása nélkül nincs értelme a külső diagnózisnak, az önmagában nem fog változást előidézni. A betegségnek ugyanis része az, hogy a beteg tagadja, hogy beteg lenne. Puszta gyógyszeres kezeléssel, az alkoholista akarata ellenére, illetve saját tevőleges hozzájárulása, mélyreható változása nélkül az alkoholizmus nem kezelhető. A betegségtudat, vagy még inkább beteg-identitás kialakulása elengedhetetlen feltétele annak, hogy az alkoholista képes legyen arra, hogy változzon, illetve ne igyon. Az orvosi diagnózisnak abban lehet szerepe, hogy az alkoholista egy olyan kitüntetett státuszú személy véleményét, mint az orvos, esetleg hajlamosabb lehet elfogadni – végső soron azonban azt, hogy alkoholista, mégiscsak magának kell kimondania. Az öndiagnózis kényszermentessége, külső stigmatizálástól való mentessége, illetve a más alkoholistákkal való azonosulás önkéntessége lényeges része az A.A. felfogásának. A felépülés programja eszerint mindaddig hatástalan, amíg nem a betegségre vonatkozó saját belátáson alapul. E betegségbelátás idővel betegségtudattá válik, az alkoholista identitásának részévé formálódik, s újra és újra megerősítést nyer az A.A.-meetingeken, ahol minden egyes megnyilatkozást, felszólalást az „X (keresztnév) vagyok, alkoholista" mondat vezet be.

Maga az alkoholizmus beismerése az A.A.-tagok tanúsága szerint sok esetben nagyon nehéz, s hosszú ideig tartó belső alkudozás előzi meg, első kimondása pedig gyakran emlékezetes, drámai pillanatot jelent. Nem ritka, hogy egy-egy A.A.-csoportba újonnan érkező „érdeklődő" eleinte nem ismeri el vagy bagatellizálja alkoholproblémáját. A csoport ilyenkor különösen ügyel arra, hogy ne minősítse az érdeklődőt, hanem az alkoholizmusukat már beismert tagok, érzékelve a szituáció jelentőségét, saját alkoholizmusukról beszéljenek, lehetőséget kínálva arra, hogy az újonnan érkező azonosulásélményekre tehessen szert. Egyébiránt türelmesen várnak, mígnem a „jelölt" vagy eltűnik, vagy hosszabb-rövidebb vívódás után maga is kimondja alkoholizmusát. Az alkoholista identitás kialakulásában az A.A.-meetingeken, illetve az A.A.-tagokkal folytatott beszélgetéseimben hat fázist azonosítottam, amelyek közül legalábbis néhányon, esetenként akár mindegyiken keresztülmegy az először aktív, majd józanodó alkoholista:

1. *Tagadás.* Általában hosszú ideig tagadja, hogy számára az ivás problémát jelent.
2. *Hezitálás.* Esetleg elismeri, hogy van az ivással problémája, de nem tekinti magát alkoholistának. Italváltással, mérsékléssel vagy más módon kísérletezik, próbál kontrolláltan inni.

3. *Szégyen.* Gyakran nagy szégyent él át, amikor először nyilvánosan kimondja, hogy alkoholista.
4. *Megkönnyebbülés.* Sokakat katartikus élményként ér, amikor alkoholizmusukat végre kimondják. Vége a kétértelműségnek, ingadozásnak, hazudozásnak, a dolgok világossá, egyértelművé válnak. Egyik adatközlőm arról számolt be, hogy kifejezetten boldog volt, amikor felismerte alkoholizmusát, és lelkesen kérte megdöbbent orvosát, hogy utalja be kezelésre. Ha az alkoholizmus nem bűn és gyengeség, hanem, mint az A.A. mondja, betegség, az tehermentesíti a fogalmat, enyhíti a szégyent, megkönnyíti az alkoholista titulus elfogadását.
5. *Büszkeség.* Miután a Közösség tagjává válik, szinte „mámoros" lesz a lelkesedéstől: tartozik valahová, „hazatalált". A hozzá hasonlókkal való kapcsolatai megerősödnek, s a „megosztások" élete fontos részévé válnak. Megtapasztalja, hogy az őszinteségét elismeréssel fogadják. Megtapasztalja azt is, hogy a „normi"-k ugyancsak elismeréssel tekintenek rá mint józanodó alkoholistára. Ekkor már gyakran átlendül a szégyen átellenes oldalára: büszke lesz arra, hogy alkoholista. Büszkeségében azonban időnként csalódnia kell, miután környezete gyakran természetesnek veszi, hogy nem iszik.
6. *Elfogadás.* Idővel az alkoholizmus az identitás természetes részévé válik, olyan ténnyé, amiről az illető nem tehet, illetve amin nem változtathat. Az identifikáció ekkor befejezetté válik, melyet terepmunkám során többször ebben a formában hallottam megnyilvánulni: „Sem nem szégyellem, sem büszke nem vagyok arra, hogy alkoholista vagyok." Beáll a szégyen és a büszkeség közötti egyensúly, megtörténik az elfogadás.

5.3. Az A.A. alkoholizmuskoncepciója

Korábban már utaltam arra (4.1. fejezet), hogy a XX. század első felének Amerikájában, az A.A. megalakulásának és kezdeti fejlődésének időszakában az amerikai társadalom jellemzően morális elítéléssel tekintett az alkoholizmusra, bűnösnek, akaratgyengének, züllöttnek nevezve az alkoholistákat. Erre a vallási alapokkal rendelkező, moralizáló elképzelésre adott válaszként dolgozta ki az A.A. – pontosabban a „Nagykönyv" szerzője, Bill W. – az alkoholizmus betegségkoncepcióját, mely szerint az alkoholizmus nem bűn vagy gyengeség, hanem betegség. Bár nem az A.A. Közösségének tagjai voltak az elsők, akik az alkoholizmusról mint betegségről beszéltek – az orvos Benjamin Rush ugyan alapvetően vallási kontextusba helyezve, mégis betegségként ír az alkoholizmusról[23] már 1784-ben (Sárosi 2007) –, az elképzelés általuk hirdetett verziójának mégis különös

[23] Ez a fajta ambivalencia, mint látni fogjuk, más módon ugyan, bizonyos fokig mégis megjelenik az A.A. betegségkoncepciójában is.

tekintélyt kölcsönöztek azok a példátlan sikerek, melyeket az A.A. az alkoholizmus kezelésében elért. Erre utalva világít rá Antze (1987) arra, hogy az A.A. felfogása, mely szerint az alkoholizmus betegség, nem az orvostudományból terjedt át a laikusok körébe, hanem éppen fordítva történt – így eredetileg a betegségkoncepció a „népi tudás" (folk system) egy elemeként fogható fel. Antze szerint az A.A. betegségleírásával az alkoholista-identitáshoz olyan képzetek kapcsolódnak, melyek az alkoholistát szinte egy másik világ lakójává teszik: az alkohol, ami egyesek számára szent, mások számára közömbös, az A.A. tagjai számára méreg, az őrület és halál metaforája. Amikor Antze, ha nem is ezekkel a szavakkal, de lényegében azt mondja, hogy itt nem „alászálló kultúrjavakról" van szó, hanem felszállókról, állítása azzal a megszorítással olvasandó, hogy a betegségkoncepció lényegi elemeit, legalábbis részben, Bill W. orvosától, dr. William Silkworthtől kölcsönözte. Az elképzelés tehát mégiscsak „felülről", egy orvostól származik, és bár Silkworth azt nem tudományosan megalapozott állításként, hanem hipotetikusan fogalmazta meg, utóbb, 1937-ben publikálta is a *Medical Record*ban. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az alkoholizmus mint betegség elképzelése végül az A.A. sikereinek hatására szüremkedett be a XX. századi orvostudományba, és vált elfogadott paradigmává.

Az A.A. Közösségében sokat hallható, a „Nagykönyv" leírásai és a tagok elmondásai által is újra és újra megerősített elképzelés, hogy az alkoholizmus gyógyíthatatlan, progresszív és halálos betegség. Gyógyíthatatlanságával kapcsolatban gyakran a cukorbetegség párhuzamát szokták felidézni: ha a cukorbeteg betartja az inzulinadagolásra vonatkozó előírásokat, és elkerül bizonyos ételeket, betegsége ugyan megmarad, de tünetmentesen élhet. Hasonlóan, az alkoholizmus, ha egyszer kialakult, nem múlik el, az alkoholista életének hátralévő részében már nem lesz képes a kontrollált ivásra. Alkoholabsztinenciával – illetve az A.A. programjának követésével – azonban a betegség tünetmentesen tartható. A betegség, még ha tünetmentes is, a „háttérben" jelen van: nem számít, milyen hosszú időt, tíz vagy akár húsz évet tölt el valaki egyetlen korty alkohol elfogyasztása nélkül, ha újra inni kezd, már nem kezdőként indul, nem vesz hosszú időt igénybe a kontrollvesztett ivás újbóli kialakulása, hanem, mivel a betegség eleve ott lappangott, néhány alkalom után megtörténik a visszaesés arra a fogyasztási szintre, ahol korábban abbahagyta. Néhány alkalommal olyan elképzelést is hallottam, hogy a betegség progresszivitására utal, hogy hosszabb absztinencia után a visszaesők gyakran még többet és zabolátlanabbul isznak, mint absztinenciájukat megelőzően. Mások szerint az emberi szervezet ilyenkor olyasféleképpen reagál, mintha pótolni akarná az elmaradt italokat. A progresszivitás eredeti és általános elképzelése mindenesetre az, hogy a betegség az aktív szerhasználat során folyamatosan súlyosbodik. A „Nagykönyv" leírása szerint a folyamat vége az őrület és a halál. Az alkoholizmus e következményeire utaló egyik plasztikus megfogalmazás szerint „íme az emberevő óriás ikerpár: az Eszeveszettség és a Halál" (Alcoholics Anonymous 1998: 14.)S ahogy az A.A.-ban hallottam

néhányszor az alkoholizmus halálos voltát morbid humorral megfogalmazó mondást: „Egyszer mindenki abbahagyja az ivást, csak van, aki túl is éli."

Az A.A. leírása szerint az alkoholizmus betegsége három – fizikai, mentális és spirituális – szinten jelentkezik. A betegség fizikai és mentális jellemzőinek eredeti elgondolása Dr. Silkworthtől származik. Mint írja, „úgy gondoljuk […], hogy az alkohol […] krónikus alkoholistákra gyakorolt hatása allergiás reakció; hogy a kínzó vágyakozás jelensége erre a csoportra korlátozódik" (Alcoholics Anonymous 2010c: 102.). Az A.A. Silkworth – vagy ahogy Bill W. nevezte, „Silky" – elméletéhez fűzött kommentárja szerint

> „életében először Bill azt hallotta, hogy az alkoholizmus nem az akaraterő hiánya, nem erkölcsi gyengeség, hanem egy valóságos betegség. Dr. Silkworth – abban az időben egyedülálló – elmélete szerint az alkoholizmus ennek a titokzatos testi »allergiának« és az iváskényszernek a kombinációja; és az alkoholizmust ugyanúgy nem lehet »legyőzni« akaraterővel, mint a tüdőbajt. Nagy megkönnyebbülés volt ez Bill számára." (Uo.)

A betegség fizikai szintjét dr. Silkworth sajátos allergiaként írta le: az alkoholista szervezetében már kis mennyiségű alkohol a normálistól eltérő, heves reakciót vált ki. Az A.A. szövegek az allergia-elméletet ugyan Silkworthnek tulajdonítják, az elmélet karrierje valójában korábban, 1896-ban kezdődött, amikor Toulouse először megfogalmazta (Jellinek 1960: 86.). Az allergia-elképzelést az orvostudományi kutatások már az 1950-es években megcáfolták, miután nem találtak fizikai, csak viselkedésbeli különbséget az alkoholisták és nem alkoholisták ivásra adott reakciója között. Az A.A.-ban így a „fizikai érzékenység" kifejezés vette át az allergia szó helyét (Antze 1987: 155–156.; Denzin 1987: 68.), bár mint Denzin írja, Leach és Norris szerint – amit saját megfigyeléseim is megerősítettek – a „Nagykönyv" szóhasználatát követve a mai napig sokan használják a Közösségben az allergia szót is. A „Nagykönyv" magyarázata szerint az alkoholisták alkoholallergiájának következtében már kis mennyiségű alkohol bevitele lavinát indít el, melynek következtében az alkoholista nem képes az ivást – rendszerint a teljes lerészegedésig – abbahagyni. Kérdés, hogy amennyiben az alkoholista tisztában van azzal, milyen kockázatos rá nézve az, ha elfogyaszt egy pohár italt, akkor miért teszi meg újra és újra. E kérdésre a betegség második, mentális komponense adja meg a választ. Az alkoholistát iváskényszer, egyfajta megszállottság, a józan ész és az akarat torzulása, illetve hiánya jellemzi, melynek következtében folyamatosan, vagy akár hosszabb absztinens időszakok után is tehetetlenül ismétli a számára végzetes cselekvést.

A „Nagykönyv" harmadikként említi a betegség spirituális összetevőjét:

> „Önzés – énközpontúság! Úgy gondoljuk, ez minden bajunk gyökere. […] Úgy gondoljuk tehát, hogy bajainkat tulajdonképpen mi magunk okoztuk,

> belőlünk fakadnak. […] Arra sem voltunk képesek, hogy visszafogjuk énközpontúságunkat, bármennyire akartuk vagy próbáltuk is ezt a magunk erejére támaszkodva. Isten segítségére volt szükségünk. […] Először is fel kellett hagynunk azzal, hogy megjátsszuk Istent, mert az sehova sem vezetett. Másodszor – úgy határoztunk, hogy életünk színdarabjában ettől kezdve Isten lesz a rendező. Ő a Főnök, mi a beosztottak, Ő az Atya, és mi a gyermekei vagyunk. A legtöbb jó elképzelés nagyon egyszerű, és ez a koncepció volt az alapja elkövetkezendő új életünknek." (Alcoholics Anonymous 1994a: 59.)

Ezek a gondolatok képezik a kiindulópontját annak az A.A. Közösségében kialakult alapelképzelésnek, hogy az alkoholizmus betegségének gyökere nem a fent leírt fizikai érzékenységben vagy mentális megszállottságban, iváskényszerben lelhető fel, hanem „spirituális" szinten, az „alkoholista ego" túlnövekedésében. Ez a gondolat egy további dimenziót illeszt a betegségről alkotott az orvostudományi megközelítéshez: a betegség magja a jellem súlyos defektusa, amelyhez képest az ivás csupán tünet. Az alkoholista eszerint nem attól alkoholista, hogy iszik, hanem „gondolkodásmódja", „működésmódja", végső soron „énje" beteg.

Az A.A. tagjaihoz, legalábbis egyes részleteikben, természetesen eljutnak azok a tudományos nézetek, amelyek az addikciót „biopszichoszociális" (Kelemen – Csákiné Király 2004) és ezzel multikauzális természetű betegségként írják le, amelynek kialakulásában szerepet játszhatnak genetikai-fizikai, intrapszichés problémák, családi és egyéb interperszonális diszfunkciók, kulturális-makroszociális tényezők. Sokuk számára hosszú ideig kínzó kérdés a „Miért lettem én alkoholista?", s a válasz keresése során újra és újra átvizsgálják életüket. Vannak olyanok, akik fájdalmas emlékeket, traumákat őriznek a múltjukból, de nem gondolják, hogy ezek *okozták* az alkoholizmusukat. Egyik adatközlőm pedig, aki „jó családból" származik, és ma is tanárként dolgozik, semmilyen motívumot nem tudott felfedezni életében, amely alkoholizmusát előidézhette volna. Egy másik adatközlőm „született alkoholistaként" utalt önmagára, s egy beszélgetésünkön kifejtette, hogy miután évekig kutatott a válasz után, belátta, hogy nem ezért vagy azért lett alkoholista, hanem egész egyszerűen alkoholistának született. Ismét egy másik józanodó úgy magyarázta alkoholizmusát – és ez gyakori szófordulat az A.A.-ban –, hogy „én magam vagyok a betegségem, az én betegségemet úgy hívják, hogy Kati". Az A.A.-tagok betegségnarratívájában végső soron tehát az alkoholizmus előidézőjeként nem lehet külsődleges okot megjelölni: az alkoholizmus oka maga az alkoholista. Az A.A. ezek szerint, miután a betegséget az egyén elválaszthatatlan részeként észleli, mind betegségleírásában, mind felépülési programjában sokkal inkább magára az *alkoholistára* és nem az *alkoholizmusra* fókuszál (Kurtz 1991: 34.). Maga az ivás, mint fentebb említettem, valójában nem is lényegi sajátossága, hanem csupán

tünete az alkoholista ego működésének vagy jellemhibáinak. Ebből pedig az a sajátos következtetés adódik, hogy akkor is tovább működhet valaki alkoholista módon, ha egyetlen kortyot sem iszik. Itt nem csupán az A.A. azon elképzeléséről van szó, hogy az alkoholizmus gyógyíthatatlan, és az alkoholista fizikailag mindig alkoholista marad, azaz hosszú absztinencia után sem lesz képes soha a kontrollált, szociális ivásra. Mindez az alkoholizmus fizikai és mentális, vagyis „tüneti" szintjéhez tartozik. A betegség „lelki", „spirituális" szintjén inkább arról van szó, hogy a betegség lényege az ego túlburjánzása, az önközpontú működés s az ehhez tartozó jellemhibák és attitűdök együttese, amely akkor is fennállhat, ha az alkoholista szünetelteti az ivását: ital nélkül is működhet valaki „aktív" alkoholista módjára, „száraz alkoholistaként", ha fenntartja alkoholista attitűdjeit, illetve ital nélkül is lehet részeg „száraz részegként", ha belekerül az ittassághoz hasonló mániákus tudatállapotba. Ha pedig tartósan így működik, vélik az A.A.-tagok, akkor előbb-utóbb valószínűleg a „tünet", az ivás is jelentkezni fog.

5.3.1. A betegségkoncepció dilemmái

5.3.1.1. Paraalkoholizmus

A betegség fenti leírásával kapcsolatban felvethető néhány észrevétel. Az egyik az a „probléma", hogy amennyiben az alkoholizmus lényegét tekintve az önközpontúsággal és a hozzá kapcsolódó jellemhibákkal és attitűdökkel jellemezhető, s az ivás csupán ezt manifesztáló tünet, akkor nevezhetünk-e alkoholistának olyan valakit, aki soha életében nem ivott? Az émikus nyelvhasználatnak megfelelőbb fogalmazásban: nevezheti-e önmagát alkoholistának valaki, aki sosem ivott, vagy ivott, de az ivása feletti kontrollt sosem vesztette el? Mindabból, amit az A.A. az alkoholizmusról mond, paradox módon, igenlő válasz következik, s az A.A.-ban létezik is olyan fogalom, amely képes ezt a „problémát" feloldani, nevezetesen a „potenciális alkoholisták" fogalma, „akik csak keveset szenvedtek" (Alcoholics Anonymous 1998: 16.). E jelenség leírására használatos a „paraalkoholizmus" (ld. még 5.4. fejezet) szakkifejezés is, amely a nem ivó, de „alkoholista karakterrel", „jellemmel", attitűdökkel rendelkező embert jellemzi. Az ilyen jellegű teoretikus „problémák" mindazonáltal, mint az idézőjel is jelzi, nem rendelkeznek különösebb relevanciával a Közösségen belül. Az A.A. határozottan praktikus, gyakorlatias, célratörő gondolkodásmódja elhárítja az ilyesfajta céltalan tudálékosságot, „okoskodást". Egyik kulcsinformátoromtól nemegyszer megkaptam ilyen és hasonló kérdéseimre: „Na látod, most okoskodsz!" Az A.A.-tagok számára evidens, hogy a Közösség tagjai általában kontrollvesztett ivók vagy legalább veszélyeztetettek, a sosem ivó alkoholista fogalma pedig inkább kivétel.

5.3.1.2. „Spirituális betegség?" – Bűn, jellemhiba vagy betegség?

További kérdés a „spirituális betegség" kifejezésben rejlő fogalmi feszültség. Az A.A., mint láttuk, egyfelől elutasítja azt a vallási alapon megfogalmazott, moralizáló elképzelést, hogy az alkoholizmus bűn, gyengeség vagy erkölcsi züllöttség lenne, s azt a leghatározottabban betegségnek nevezi. Ezt tükrözi a betegségleírás fizikai és mentális szintje. Azonban a betegség spirituális szintje, az önközpontúság és a hozzá kapcsolódó „jellemhibák" vajon milyen értelemben nevezhetők *betegségnek?* Hiszen az önzés, az önközpontúság, „az Isten megvetéséig emelkedő önszeretet" és vele a gőg, büszkeség vagy „kevélység" a keresztény tanítások szerint éppen maga a bűn lényegi sajátossága (ld. pl. Augustinus 1859–1861: 276. [XIV., XXVIII.]). Úgy tűnik, a „spirituális betegség" esetében nem annyira orvostudományi vagy akár a hétköznapi nyelvnek megfelelő, mint inkább metaforikus betegségfogalomról lehet szó, és az A.A., bár tudatosan kerüli a bűn fogalmának használatát – legfeljebb a korai művekben fordul elő szórványosan –, ezen a ponton mégis kapcsolódik a vallási képzetekhez, s alkoholizmusfogalma, szekuláris formában ugyan, de párhuzamot mutat a bűn fogalmával. E konceptuális feszültség abban gyökerezik, hogy az A.A. a tudomány és a vallás közötti egyensúly (Alcoholics Anonymous 1998: 7.) megteremtésére törekszik: míg a betegség fizikai és mentális szintjének leírása Dr. Silkworthtől és az orvostudományi diskurzusból származik, addig spirituális aspektusának elgondolása az Oxford Csoport vallásos elképzeléseiből merít. A keresztény kultúra mindig is metaforikus, sőt kvázi-oksági kapcsolatot tartott fenn bűn és betegség között. Egyfelől a betegség a bűn metaforája: a bűnösöket gyakran ábrázolják olyan betegeknek, akiknek orvosa Krisztus. Másfelől a bűn a betegség rejtett oka lehet: aki beteg, az vélhetően a bűneiért bűnhődik (vö. Sontag 1983: 69.), mint például a barátai által igaztalanul vádolt Jób története is mutatja (Jób 4,7). A bűn és a betegség metaforikus kapcsolatának igen jellemző példája az Oxford Csoportban használatos, így az első A.A.-tagok által is bizonyára jól ismert „léleksebészet" (soul surgery) kifejezés is (Walter é. n.), melyre a betegekként felfogott bűnösöknek van szükségük bajuk orvoslásához. Mint történeti fejtegetéseim során utaltam rá, az A.A. kivált az Oxford Csoportból, és függetlenedett keresztény gyökereitől, egyúttal azonban meg is tartotta belőle mindazt, ami a felépülés szempontjából hasznosnak bizonyult. Az Oxford Csoport metaforikus spirituális betegségfogalmából kivonta a bűn képzetét, illetve kiegészítette azt a tudományos betegségfogalommal.

Mint fentebb idéztem, Bill W. számára nagy jelentőségű felismerés volt, hogy állapota orvostudományi értelemben felfogott betegség. Terepmunkám során magam is számtalanszor hallottam, hogy a józanodók számára milyen óriási pszichés és erkölcsi tehermentesítést jelentett, amikor segítséget kértek, és elmagyarázták nekik, hogy az alkoholizmus esetében éppúgy betegségről van szó, mint a tüdőembólia vagy a rák esetében. A „spirituális betegség"

szóösszetételben jelentkező fogalmi feszültséggel kapcsolatban jellemzően nem merülnek fel különösebb aggályok a Közösségben. Az A.A.-tagok ragaszkodnak ahhoz, hogy az alkoholizmus fizikai és érzelmi-mentális szinten a köznapi, illetve az orvostudományi értelemben vett betegség, amelyről hordozója nem tehet, és ez akkor is így van, ha gyökerét tekintve spirituális természetű, s a jellem defektusával áll összefüggésben.

5.3.1.3. A felelősség kérdése

Világos, hogy az alkoholizmus betegségként való felfogásának egyik tétje az, hogy amennyiben az alkoholista beteg, ivása nem erkölcsi kérdés, azért nem tehető felelőssé. A felelősség alóli ilyen felmentés azonban egyes teoretikusok szerint mégsem lehet egészen teljes körű, hiszen az italra adott „allergiás" testi reakció vagy legalábbis az iváskényszer általában sokévi ivás után alakul ki, mely időszak a felelősség terhét rója az italozóra. Sőt, az egzisztencialista elképzelés szerint még a szeréhség, illetve az elvonási tünetek megjelenése sem jelenti azt, hogy az alkoholproblémával küzdő egyén választásra való képessége teljességgel megszűnne (Wurm 2003: 489, 492.).

A függőségért viselt felelősség ilyen megfontolásai igen jellemzőek a „közgondolkodásra" is, sőt, mint adatközlőim szóvá tették, a pszichiátriai kórházi osztályok személyzete körében is gyakran tapasztalható a pszichiátriai és addiktológiai betegek megkülönböztetése azon az alapon, hogy az addiktológiai betegek legalábbis részben maguk tehetnek az állapotukról, míg a pszichiátriai betegek nem. A „közgondolkodás", illetve az egzisztencialista érvelés premisszái valószínűleg teljes mértékben nem védhetőek, és valóban, az A.A. programjában *implicite* bizonyos mértékig jelen van a függőségért viselt felelősség gondolata. Ezt jelzi például a Tizenkét Lépésben szereplő jóvátétel ajánlása: az a kívánalom, hogy a józanodó törekedjen jóvátenni az aktív alkoholizmusa során okozott károkat, valamiképpen az okozott károkért viselt felelősséget implikálja. Nem hárítható el tehát az a logikai lépés, hogy ha valaki felelős az alkohol megszerzése érdekében vagy ittas állapotban tanúsított viselkedéséért, akkor bizonyos mértékig a viselkedés okát képező alkoholfogyasztásáért is felelős. Az A.A.-ban uralkodó *explicit* alkoholkarrier-narratívától azonban távol áll a fenti okoskodás. E narratíva szerint az alkoholizmusért viselt felelősséget hangsúlyozók alábecsülik a szerfüggőség hatalmát: olyan ellenállhatatlan erőről van szó, amellyel szemben az egyén teljesen tehetetlen, és amelyet saját erejéből nem képes legyőzni. Az egzisztencializmus voluntarizmusa Wurm (2003) leírásában döntések sorozatának kérdésévé teszi mind a függőség kialakulását, mind a függőségből való felépülést, a döntések pedig akaratlagosan meghozhatók – éppenséggel ez az, amit az A.A. a leghatározottabban tagad, azt állítva, hogy az alkoholizmus az emberi akarat teljes kudarca. Wurm egzisztencialista modellje tehát nem

alkalmas az A.A. tagjai által „tehetetlenségnek" nevezett állapot megragadására. A különbség egyfelől az akaratról alkotott felfogásuk eltéréseiben van, másfelől abban, hogy különböző módon képzelik el az egyén és a világ alapvető viszonyát. Az egzisztencialista megközelítésben az ember minden helyzetben szükségképpen, elkerülhetetlenül döntéseket hoz, s paradox módon ebben az értelemben tehetetlen: nem tud nem dönteni, nem felelősnek lenni. Az akarat e nézet szerint aktív hatóerő, melynek révén az egyén önmagát alakítja. A függőség ennek a hatóerőnek a korlátozottsága (mely sosem lehet teljes), a szabadság pedig az önmegvalósításhoz vezető szabad akarati aktusok végrehajtásának képessége. Az egyén ez esetben autonóm lény, s szabadsága elsőbbséget élvez függőségével szemben: a függőség másodlagos mozzanat, a szabadság elhárítandó gátja. Az A.A. megközelítésében ezzel szemben az alkoholista tehetetlen, és e tehetetlenségében függőségét mint elsődleges állapotát ismeri fel. Akarata révén nem képes a függőségéből kitörni, sőt függősége egy sajátos manifesztumának, alkoholfüggőségének éppen saját egója és akaratérvényesítése az eredője. Minél inkább maga kíván mindent megoldani, kontrollálni saját akarata révén – előbb fájdalmas érzéseit az alkohollal, utóbb magát az ivását –, annál erősebbé válik a függősége. Ebben az esetben tehát az akarat túlzott aktivitása nem szabadságot, hanem éppen ellenkezőleg, függőséget eredményez. A függőség állapota itt elsődleges a szabadsággal szemben: az ember nem autonóm, hanem eredendően valamilyen nagyobb hatalomtól függő lény. E nagyobb hatalomnak való önátadása jelenti számára a szabadságot és az önkiteljesedést. Akarata ekkor tehát nem aktív, hanem inkább passzív, befogadó jellegű: nem a saját akarat érvényesítése jellemzi, hanem a felsőbb hatalomra való ráhagyatkozás. Ha érvényesíti önakaratát, akkor függő lesz, ha feladja egoisztikus akaratát, akkor lehet önnön függőségeitől szabad. A ráhagyatkozás szabadságát óriási lelki tehermentesítésként éli meg: nem kell mindent neki megoldania, és a megoldás épp ebből a bizalomból és elengedésből fakad. Végső soron tehát mindenképpen függ: vagy szabadon az eredendő függőséget, a nagyobb hatalomnak való önátadást választja, vagy saját akaratát kívánja érvényesíteni, s ekkor belebonyolódik a saját maga által előidézett függőségébe. E gondolatsor hátterében lényegében az a keresztény alapgondolat húzódik meg, hogy minden ember függő lény: az Istentől való függőség elutasítása másfajta függőséget, a bűn rabságát – vagy addikciót hoz létre. E másodlagos függőségtől csak az eredeti, nem maga előidézte függőség helyreállításával *szabadulhat* meg. E koncepció egyik konkrét megnyilvánulása – a felsőbb erőtől való függés mellett – az A.A.-tól mint sajátos felsőbb erőtől való függőség elképzelése is, az, hogy a józanodónak élete végéig dolgoznia kell a programon, és gyűlésekre kell járnia, hogy fenntarthassa józanságát.

Mint adatközlőim elmagyarázták, összességében azt mondhatjuk tehát, hogy az A.A. szerint az alkoholista tehetetlen az ivásával szemben. Az alkoholizmus kialakulásának időmennyisége egyénileg változó, általában azonban

éveket vesz igénybe. Ezalatt a betegség természetéből – a tagadásból – következően nincs tudatában annak, hogy problémája lehet az ivással, hogy nem képes „normálisan" inni, s hogy ezzel szemben csak a teljes absztinenciával védekezhet. Mire felismeri-elismeri alkoholproblémáját, már késő, függősége kialakult. Az alkoholizmus e nézet szerint tehát valóban betegség, melyért az alkoholista nem felelős. Az ivásért viselt felelőssége akkor kezdődik, amikor már ismeri a probléma megoldását, az A.A. programját vagy más hatásos kezelési formát, tehát amikor már van választási lehetősége. Lefever (1988: 12.) – aki, mint említettem, maga is tizenkét lépéses terápiát alkalmaz, illetve követ – hasonló érvet hoz fel, mely szerint az ember nem felelős mindazért, amit genetikailag örököl, például a rövidlátásért.[24] Azért azonban felelős, ha tudja, hogy rövidlátó, és mégis szemüveg nélkül vezet. Éppígy, szerinte az addikcióra való öröklött hajlamért nem felelős az ember, ha azonban tudatában van ennek, s nem tesz ellene óvintézkedéseket, azért már felelős (Madácsy 2014).

Mindezeken túlmenően, mint láttuk, az A.A.-ban józanodó alkoholista a jóvátételben utólagosan mégis felelősséget vállal azokért az aktív ivási periódusában okozott károkért is, amelyekről nem tehet. Az alkoholista egzisztenciáról szóló fejezetben látni fogjuk, hogy ez a gondolat struktúrájában hasonló az eredendő bűnért viselt felelősség keresztény gondolatához.

5.3.1.4. Pragmatizmus: túllépés a „spirituális betegség" jelentésambivalenciáin

Mint a fentiekből kitűnik, a betegségfogalom körül kialakult ambivalens jelentésmező legalább három ellentétet magában hordoz. Az egyik, amelyet fentebb már említettem, hogy az A.A. megkísérel az orvostudomány és a vallás között egyensúlyozni. A másik, hogy miközben ragaszkodik az orvostudományi értelemben vett betegség fogalmához, és elfogadó, nyitott az orvostudományi kutatások iránt, egyúttal elégtelennek is tartja az alkoholizmus orvoslásához rendelkezésre álló eszközeit. Sem a kémiai kezelést, sem a pszichoterápiát sem tekinti adekvát kezelésmódnak, hanem szerinte csak az „alkoholista ego kipukkasztása" s ezzel együtt egy mélyreható spirituális fordulat hozhat eredményt. A harmadik, hogy míg az A.A. spirituális betegségről kialakított fogalma történetileg az Oxford Csoport vallási tanításaiban gyökerezik, fejlődése során a Közösség egyre inkább igyekezett

[24] Érve feltételezi tehát a genetikai örökölhetőség elfogadását, melyet másutt (Lefever 2007: 28.) fejt ki, s a skandináv örökbefogadás-kutatások közvetett, statisztikai összefüggéseire alapoz. Eszerint a különböző családokba örökbe adott ikerpárok esetében az ikrek alkoholizmusra való hajlama erősebben korrelál a származási családban előforduló alkoholizmussal, mint az örökbe fogadó családban előfordulóval. Tehát „az alkoholizmus inkább öröklődik, mintsem a neveltetés függvénye".

megszabadítani programját a vallási tartalmaktól, így a bűn fogalmától és a büntető Isten képzetétől is, oly módon, hogy mindeközben fenntartsa a spirituális fordulat, metanoia szükségességét. A „vallásos" szó egyre kevésbé volt a Közösség számára vállalható, s azt a semlegesebb „spiritualitás" szó váltotta fel. A betegségfogalom jelentésbeli ambivalenciájának bonyolultságát eredményezi tehát egyfelől az, hogy magában hordozza az A.A. által egyesíteni kívánt tudomány és vallás szemléleti különbségét, másfelől az, hogy az A.A. eközben mindkettőhöz külön-külön is ambivalens módon viszonyul. Ilyen feltételek között nehezen tisztázható egyértelműen, hogy valójában mi is a különbség a bűn és a spirituális betegség fogalma között. Úgy tűnik, a két fogalom gyökerét tekintve formálisan, alakilag azonos egymással: önközpontúság; azonban mégiscsak van közöttük egy mélyreható kulturális, világszemléleti, nyelvezeti különbség. Az A.A. programja itt is, mint másutt, struktúrájában megőrzi a kereszténységtől örökölt gondolati mintázatokat, azonban egyszersmind elszakad a keresztény – és minden egyéb – vallástól, a bűn fogalmától, annak történelmi és társadalmi összefüggéseitől, tradicionális, számára terheltnek mutatkozó jelentésétől. A spirituális betegség fogalma ilyen módon sem a tudományos, sem a vallási diskurzusban nem horgonyozható le. Ha a tudomány nem képes kezelni az alkoholizmust, akkor annak kereteit meg kell haladni. E tágabb keret azonban ne legyen valamely vallás, mert az egyfelől kirekeszti a nem vallásos alkoholistákat, másfelől kevésbé alkalmas az alkoholista ego kipukkasztására: mint említettem, az A.A. programjának kialakítói úgy tapasztalták, hogy a vallás, a prédikálás elijeszti a programtól az alkoholistákat, míg a szikár orvosi diagnózis és predikció könnyen a mélypontra „segíti" őket, és ezzel felkelti a változás igényét. Röviden: az alkoholizmus kezelésében a vallás ugyan hatásos, de elítélő, és ez megkeményíti, ellenállásra készteti az alkoholista egót, az orvostudomány pedig önmagában hatástalan, de megpuhítja az alkoholista egóját.

Kérdésként vetődhet fel, hogy végső soron mi tartja egyben, mi legitimálja, mi alapozza meg ezt az első ránézésre nehezen összeilleszthető fogalmakat tartalmazó, tudományos-spirituális hibridnek tűnő betegségkoncepciót. A válasz az A.A. által alkalmazott „gyógymód" eredményességében, ismét csak az A.A. pragmatikus szemléletében rejlik. A spirituális betegség fogalma vallás és tudomány közé kerülve elsősorban nem annyira a keresztény hagyomány vagy a tudomány tekintélyéből meríti legitimitását – bár ezek a fogalom létrejövetelének nélkülözhetetlen kulturális feltételei –, hanem az A.A. programjának hatásosságából, működőképességéből. Az alkoholistáknak a Közösség tapasztalatai szerint nem segít, ha bűnösöknek tekintik őket, ellenben segíti a felépülést az, ha az alkoholizmust betegségnek tekintik. És ami ennél is lényegesebb, az A.A. olyan módszert talált, amely hosszú idő óta először bizonyult eredményesnek, olyan feltűnő módon, hogy, mint láttuk, idővel az orvostudomány képviselői is átvették elképzelései egy részét. Ha pedig a módszer *működik*, és az alkoholisták felépülnek, az igazolja a koncepció helyességét.

Ha élhetek itt némi leegyszerűsítéssel, az A.A.-ban nem az számít, milyen teoretikus definíciót alkotunk a betegségről. A kérdés az, mi működik. Az A.A.-tagok szemében valójában nem a szavakon lovaglás, a fogalmi meghatározások számítanak, az, hogy pontosan mit is kell érteni spirituális betegség alatt. Az számít, hogy az alkoholizmus immár az orvostudomány szerint is betegség, ez pedig segít az alkoholistának átkeretezni helyzetét, elfogadni a tényt, hogy alkoholista. Az számít továbbá, hogy a spirituális jelző utal a betegség pusztán orvostechnikai eszközökkel való kezelésének elégtelenségére és egy mély belső fordulat, metanoia szükségességére, anélkül hogy ezzel a programot bármely valláshoz kötné. És végül döntően az számít, hogy az erre alapozott felépülési program követői élő példája, tanúsága szerint *működik*. A „spirituális betegség" fogalma a Közösség tagjai számára magától értetődően összefonódik a fizikai és mentális értelemben vett betegségfogalommal, s így bár az orvostudomány főárama a három szint közül a spirituális szintet nem tekinti betegségnek, az alkoholizmus betegség volta az A.A. tagjai számára egyáltalán nem kérdéses.

5.4. Az „alkoholista karakter"

Amennyiben az alkoholizmus gyökere a jellem fogyatékosságaiban keresendő, legalább két kérdés felvetődik ezzel kapcsolatosan:
1. Hogyan jellemezhető az alkoholista karakter?
2. Miben különbözik az alkoholista karakter a nem alkoholistától?

Visszatérve az önközpontúságra, melyet a „Nagykönyv" az alkoholizmus gyökerének tekint, lényeges leszögezni, hogy ez a fogalom, mint egyik adatközlőm kifejtette, nem azonos az önzéssel. Az önzést a keresztény kultúrkörben bűnnek tekintik, melyhez erkölcsi elítélés társul. Ezzel szemben az A.A. az önközpontúságot nem bűnnek tekinti, hanem hibás működésnek, és nem társít a fogalomhoz erkölcsi elítélést. A hibás működés egyszerűen olyasvalami, amit folyamatosan korrigálni, javítani kell ahhoz, hogy az alkoholista józanon működhessen. Az önközpontúság esetében alapvetően nem arról van szó, hogy valaki másoknak tudatosan kárt vagy hátrányt okozva kívánja önmagát előnyösebb helyzetbe hozni. Az önközpontúság önmagában erkölcsileg semleges, éppúgy lehet önfeláldozó és jóakaratú is, mint önző és gonosz. Végső soron az én és a világ közötti kényes egyensúly felborulását jelenti, azt, hogy az egyén – ahogy adatközlőm fogalmazott, a „túlvezérelt ego" – túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít önmagának, és önmaga körül forog, önmaga dolgaiba túlzottan belebonyolódik, illetve önmagát előtérbe helyezi. A „Nagykönyv" is hasonlóan fogalmaz: ő akar lenni a világ, legalábbis saját világa színjátékának rendezője, s nem éri be a maga kisebb szerepével.

A Közösségben gyakran használatos az „alkoholista ego" ennek megnevezésére. Említett adatközlőm szerint e túlnövekedett ego mögött a félelem és szorongás (vö. Madsen 1974), a csökkent önértékelés áll, gyakran az elvárásoknak való megfelelés túlzott, kielégíthetetlen vágyával. Más adatközlőm úgy vélekedett, hogy e szorongások gyökere a szeretethiány és az önelfogadás, önszeretet ebből fakadó képtelensége és az ebből fakadó elégedetlenség. E magyarázatok szerint az alkoholista a hiányt pótszerrel, alkohollal kívánja pótolni, illetve a szorongást ugyanezen pótszerrel kívánja oldani. Az alkohol azonban ezeket a funkciókat csak ideig-óráig képes ellátni, hosszú távon inkább fokozza a hiányt és a szorongást.

A „Nagykönyv" és a *Bill így látja* (Alcoholics Anonymous 1996) az alkoholisták tipikus jellemzői között említik a fentieken túl az önsajnálatot és annak fonákját, a haragot és neheztelést: az alkoholista, miközben önmagát sajnálja, kifelé vádaskodik. A „Nagykönyv" egy megjegyzése kifejezetten kiemeli a neheztelést, mondván, hogy a „neheztelés volt a főbűnös" (Alcoholics Anonymous 1994a: 61.). Ezek mellett gyakori a félelem említése, amely nem azonos ugyan a filozófiai terminusként értett szorongással, az A.A.-tagok azonban a kettőt gyakran ugyanabban az értelemben használják. Különösen jelentősek a félelem esetében a megfelelési vágyból fakadó, illetve az elutasítástól, kapcsolatlétesítési nehézségektől való félelmek, illetve az érzelmek megélésének és kimutatásának félelmei. További említések szólnak még az arroganciáról, a túlnövekedett ego táplálta büszkeségről, irigységről, képmutatásról, az elbizakodottságról, a fájdalomról és magányról, kívülállás-érzésről, a depresszióról, az önvádlásról és bűntudatról, a szégyenről, a frusztrációról, illetve a halogatásra és a kifogások keresésére való hajlamról (Alcoholics Anonymous 1996; Kelemen 2023) Wilcox (1998: 83–92.) hasonlóképpen szedi csokorba az „alkoholista gondolkodás" jellemzőit: megfelelni vágyás, reménytelenség, tehetetlenség (az alkohollal szemben), félelem, harag, neheztelés, önközpontúság.

Egy másik példát, egy magyar nyelvű honlapról vett szöveget érdemes terjedelmesebben idézni, mint jó összefoglalását mindannak, amit az „alkoholista gondolkodásról" vagy „karakterről" az A.A.-ban magam is számtalanszor hallottam:

> „Sajnálatos tény, hogy két ivás közt sem józan a gondolkodásunk, illetve a lelki működésünk. Íme néhány jellegzetesség, amelyek persze egyénenként különböző mértékben jelennek meg:
> – Végletes, szélsőséges gondolkodás, a „mindent vagy semmit" forma gyakori megjelenése. Szóhasználatban szintén gyakori megjelenése a mindig, mindenki, soha, sehol, senki, stb. szélsőséges formáknak.
> – Grandiozitás: vágy erős hatalomra, gazdagságra, nagy jótettekre, híressé válásra. Fejben élés, sok idő töltése fantáziálással és álmodozással. Ugyanakkor a terveket nem tudja szisztematikusan végigcsinálni, hamar feladja, elveti, halogatja.

- Túlérzékenység. A kritikát támadásnak éli meg.
- Kicsiny frusztrációs tűrőképesség.
- A vágyak, igények beteljesedésének késleltetésére képtelen. Itt és most kell bármi, amit szeretne. Ha nem kapja meg azonnal, morog, mogorva, sértődött, vagy dühös lesz.
- Könnyen ígér, nehezen teljesít. Ígérgetéssel szabadul ki nyomasztó helyzetekből. (A szenvedélybetegek legtöbbször be nem váltott ígéretekben hazudnak.)
- Nehezen kér, nehezen fejezi ki a szükségleteit, nehezen mond nemet. Hajlamos túlreagálni eseményeket.
- Érzelmi labilitás, mely fokozódik a betegség előrehaladtával.
- Utálat és ellenséges érzések a hatalommal rendelkezőkkel szemben.
- Nem áll kapcsolatban az érzéseivel, nem tudja kifejezni azokat, viszont másokat felruház nem létező érzésekkel és szándékokkal is.
- Vonzódás a drámai helyzetekhez, izgalomhoz.
- Erős hajlam más szenvedélybetegségekre: adrenalinfüggőség, dohányzás, gyógyszerfüggőség, munka szenvedély, kapcsolati függőség stb.
- Hiperaktív és erősen passzív szakaszok váltakozása.
- Impulzív gondolkodás, nyugtalanság.
- Határsértések: mások ügyeibe, döntéseibe való kéretlen beleavatkozás. Túlzott okoskodás, különösen mások dolgait illetően. Az állandóság hiánya, állandó „variációs" kényszer. Alapérzés az elégedetlenség és a hiányérzés. Mindig hiányzik valami, amit gyakran nem is tud megfogalmazni.
- Extrém önbizalom és önbizalom hiány váltakozása.
- Önsajnálat, önsajnáltatás – ám képtelenség a dicséret elfogadására.
- A lényeges és kevésbé lényeges dolgok összekeveredése. Például napokig izgatja magát valami apróságon, miközben elhanyagolja a munkáját, a családját, vagy önmagát.
- Beszédkényszer, vagy akár ennek ellenkezője: melankólia, szótlanság. Ugyanakkor a másokra való figyelés képességének lecsökkenése.
- Depressziós napok, hetek, különösen alkohol megvonása után.
- Külső dolgok, pl. sport, politika révén vezeti le indulatait, amiket a hétköznapokban túlzottan elfojt.
- Váratlan agresszív kitörések. (Szintén a túlzott elfojtás következtében.)
- Nehézségek a kooperáció és az intimitás területein.

A fenti működésbeli rendellenességeket nagyon gyakran átveszik az alkoholistával élő családtagok (gyerekek) anélkül, hogy akár egy kortyot is innának. Ezt paraalkoholizmusnak nevezik." (Horváth é. n.)

Az idézett szöveg nem csupán jó összefoglalása az alkoholista karakter jellemzőinek, hanem példát szolgáltat a korábban is tárgyalt „paraalkoholizmusra"

(5.3.1.1. fejezet), mely szerint az alkoholizmus nem egyszerűen az aktív ivási időszak lehetséges velejárója, hanem ivás nélkül is működhet valaki aktív alkoholista módon. Hasonlóképpen, az alkoholista karakter jellemzésének további példáját jelentik az ún. visszaesés-jelek. A legtöbb A.A.-tag rendelkezik egy, a Közösségben használatos listával, amely azokat a gondolkodási, érzelmi és viselkedési mintákat és attitűdöket sorolja fel, amelyek az aktív alkoholistákra jellemzőek (5. melléklet). A józanodók a lista alapján azonosítani tudják esetleges állapotromlásukat: amennyiben az alábbiak valamelyikét tendenciózusan tapasztalják önmagukban, az figyelmeztetést jelent, hogy ajánlatos a felépülési programon komolyabban dolgozni, mert megjelentek az alkoholista gondolkodás, érzelmek és viselkedés jegyei, s ez az ivásba való visszaesést eredményezheti.

– Kimerülés (önmaga túlhajszolása, a pihenésre való képtelenség)
– Tisztességtelenség
– Türelmetlenség
– Kötekedés
– Depresszió
– Frusztráció
– Önsajnálat
– Elbizakodottság (úgy érzi, nem kell már félni az alkoholtól)
– Önteltség (hasonló az elbizakodottsághoz)
– Túl sokat várni másoktól (elvárja, hogy mások is rögtön megváltozzanak, miután ő már megtette)
– Felhagyás a rendszerességgel (különösen ezek rendszeres gyakorlásának elhagyása veszélyes: meditáció, napi leltár, ima, gyűlésre járás). Ez a pont egy további jelet is nevesít: az unalmat.
– Hangulatjavító gyógyszerek szedése
– Túl sokat akarás
– Borúlátás
– „Ez nem történhet meg velem" (óvatlanság)
– Mindenhatóság (úgy hiszi, már mindent tud, senki sem mondhat újat neki)

Az „alkoholista karakter" ismerete részben már lehetővé teszi annak megértését, hogy mit értenek az A.A.-tagok „szárazság" és „józanság" alatt. A *száraz alkoholista* nem iszik, azonban kognitív, érzelmi és viselkedésbeli működését az aktív alkoholista karakter jellemzői uralják. Negativitásban, a nem ivás negativitásában él, élete arról szól, hogy nem iszik. Az absztinencia állapotát görcsös erőfeszítéssel, saját erejéből tartja fent. Tulajdonképpen nem mondható el róla, hogy szabaddá vált az alkoholtól. A száraz alkoholista alig különbözik a még ivó, aktív alkoholistától: kevésbé lényeges különbség az, hogy az egyik iszik, a másik pedig nem, mint amennyire lényeges a karakterükben mutatkozó hasonlóság. Amikor egyik adatközlőmet az aktív alkoholizmussal

kapcsolatban kérdeztem, visszakérdezett, hogy mire gondolok, az ivó vagy a száraz alkoholistákra, nyilvánvalóan arra utalva, hogy számára nincs különbség a kettő között. Az A.A.-tagok szerint a szárazság többnyire nem is tartható fenn hosszú távon – előbb-utóbb valószínűleg iváshoz vezet. Úgy tűnik, a szárazságra állapotszerű elégedetlenség jellemző, ami groteszk túlzásokat, mértékvesztettséget eredményez – amiként az az aktív alkoholista viselkedésmintázatában megjelenik.

A *józan alkoholista* ezzel szemben az, aki nem csupán nem iszik, hanem az alkoholista karakterre jellemző működésmódtól is megszabadult, pontosabban a megszabadulás folyamatában van. Az A.A.-tagok célja természetesen ennek az állapotnak az elérése. Nézetük szerint ez önerőből nem lehetséges, hanem csak egy, a józanodó saját felfogása szerint meghatározott Felsőbb Erő segítségével érhető el. A „józan" helyett gyakran az azzal szinonim értelemben használt „józanodó" kifejezést használják, utalva a józanodás állandó folyamatjellegére, befejezhetetlenségére. Az A.A. elutasítja a „szenteskedés", a tökéletesség eszméjét. A józanodás a tagok számára állandó lelki fejlődést jelent, s az elégedettséget, a lelki békét ebben az állandó úton létben kívánja megtalálni. Nem akar mindent és azonnal, mint az aktív alkoholista, hanem igyekszik a józanodásban is mértéket tartani. Egyik adatközlőm megfogalmazása szerint mindenki arra törekszik, hogy jól vagy legalábbis – ha rosszul van – jobban érezze magát. Az aktív alkoholista is ezt teszi: iszik, hogy jobban érezze magát. Józannak eszerint a lehető legegyszerűbb megfogalmazásban az nevezhető, aki általában véve ital nélkül *„kielégítően jól érzi magát"*. S az A.A. nézetei alapján hozzátehetjük ehhez nemcsak italra nincs szüksége ezen állapot fenntartásához, hanem más tudat- és hangulatmódosító szerre, illetve addikciós mintázatot mutató viselkedésre sem.

Mint utaltam rá, az alkoholista karakter leírásával csak részben, negatívan jellemeztem a józan alkoholistát: megmutattam vele, hogy milyen az aktív, akár ivó, akár száraz alkoholista, és azt, hogy mi *nem* jellemző a józan alkoholistára. Azt, hogy pozitíve milyen az igazi józanság – és értelemszerűen mit nélkülöz a szárazság állapota –, plasztikusan ragadja meg az A.A.-tagok által gyakran idézett, a „Nagykönyv"-ből való, de a Közösségben lapokra nyomtatva is terjesztett „Tizenkét ígéret".

> „Ha fejlődésünk e szakaszában elég kitartóak vagyunk, akkor rácsodálkozhatunk a már megtett útra. Új szabadságot és boldogságot ismerünk meg. Nem bánkódunk a múlton, de nem is kívánjuk rácsukni az ajtót. Megértjük, mi a derű, és megismerjük a békét. Akármilyen mélyre süllyedtünk, meglátjuk, hogy tapasztalatunk mások javára szolgálhat. A hasztalanság és önsajnálat érzése eltűnik. Nem érdekelnek többé az önző, csip-csup ügyek, egyre jobban érdekelnek viszont embertársaink. Az önzés a múlté lesz. Egész életszemléletünk és magatartásunk megváltozik. Az emberektől és az anyagi létbizonytalanságtól való félelem eltávozik tőlünk. Ösztönösen

tudjuk, hogy viselkedjünk olyan helyzetekben, amelyek azelőtt zavarba hoztak bennünket. Váratlanul ráébredünk, hogy Isten megteszi értünk mindazt, amit mi nem voltunk képesek magunkért megtenni.

Túloznak ezek az ígéretek? Úgy gondoljuk, nem. Mind beteljesülnek körünkben – hol gyorsabban, hol lassabban. Mindig megvalósulnak, ha dolgozunk értük." (Alcoholics Anonymous 1994a: 78.)

Hasonlóképpen, az A.A.-folklór részét képező, ugyancsak másolatokban terjesztett „A gyógyulás örömei" című szöveg – legalábbis részben – szintén a józanság állító módozatú, pozitív leírását nyújtja.

„A gyógyulás örömei
1. Már ki tudok állni magamért
2. Már nem félek a hatóságoktól
3. Már tudom vállalni a felelősséget betegségemért
4. Már érzem önbecsülésem előnyeit
5. Már őszinte tudok lenni önmagamhoz
6. Már vállalom a felelősséget tetteimért
7. Elfogadom a másikat anélkül, hogy meg akarnám változtatni
8. Megengedem a másiknak, hogy úgy hibázzon, ahogy akar
9. Elfogadom a kritikát, a dicséretet
10. Már megengedem, hogy érzelmeim szabadon feltörjenek, és azokat átérezve már őszintén beszélek róluk
11. Már belső békét is érzek
12. Már nem vállalok »mártír« vagy »áldozat« szerepet
13. Már megengedem, hogy valaki mérges legyen rám, anélkül, hogy én mérges lennék
14. Már cselekedeteimet önmagam értékelem, nem bízom mások bírálatára
15. Az életem értékelését már nem bízom másokra
16. Már őszintén el tudom mondani, hogy érzem magam."

Ahogy a mondatokat bevezető „már" szó is mutatja, az állításokban erős jelentéskontraszt van jelen: az aktív ivó / száraz alkoholista, illetve a józan alkoholista kontrasztja. A józan alkoholista, mint maga a szóösszetétel vagy az Ígéretek is mutatják, sohasem szakad el teljesen múltjától, hiszen identitása alapvető részét képezi az, hogy alkoholista. A józanság egyik feltételét jelenti az, hogy erről soha ne feledkezzen meg. Ilyen módon a józanodó alkoholisták kifejezésmódját jellegzetesen áthatja a józan és az aktív alkoholista állapot állandó egymáshoz viszonyítása, melynek egyik megnyilvánulása a „már" időhatározó, ami egyszerre elválasztja és összeköti az „akkor"-t vagy az „akkor még"-et és a „most"-ot, két különböző és mégis azonos személyt. Két végletesen ellentétes jelentés sűrűsödik össze az ilyen nagyon gyakran előforduló, kontrasztos megfogalmazásokban: az A.A.-ban józanodó alkoholisták számára

az egyik fajta látásmód az őrületet és a halált, a másik pedig a józanságot és az életet jelenti.

Az alkoholista karakter milyensége mellett kérdésként fogalmaztam meg, hogy végső soron miben különbözik az alkoholista a nem alkoholistától. Az alkoholizmus kialakulásának lehetnek hajlamosító tényezői, azonban ezek sem önmagukban, sem együttesen nem *okozzák* az alkoholizmust. Lehetséges, hogy valaki öröklötten érzékenyebb az alkoholra, érhetik olyan környezeti hatások, amelyek mellett nagyobb eséllyel válhat alkoholistává, mégsem lesz mindenki alkoholista, aki hasonló kondíciókkal rendelkezik. Végső soron nem tudjuk megmondani, pontosan miért is lesz valaki alkoholista. Ha csak a betegség testi és érzelmi-mentális szintjére vagyunk tekintettel, az italtól való tartózkodás, illetve a kontrollált ivás képessége jelenti az alkoholista és nem alkoholista közötti választóvonalat. Az A.A. szerint azonban az alkoholizmus gyökere a harmadik szinten, az alkoholista karakterben keresendő, s e szinten, úgy tűnik, korántsem egyszerű különbséget tenni alkoholista és nem alkoholista között. Az alkoholista karakter vonásai között csupa olyan jellemzőt láthattunk, ami bárki tulajdonsága lehetne. Bárki lehet önközpontú, önmagát sajnáló, másokat vádoló, félelemmel, megfelelési vággyal teljes, és ez elmondható bármely további vonásra az említettek közül. Kérdésemre, hogy végül is mi a különbség alkoholista és nem alkoholista karakter között, egyik adatközlőm elmondta, hogy azt az „arányokban" lelhetjük meg. Alkoholista és nem alkoholista karakter között tehát nem lényegi, hanem fokozati különbség van: a „túlvezérelt ego" az alkoholistában nagyobb intenzitással működik, a vázolt karakterjegyek nála feltűnő mértékben és halmozottan jelentkeznek. Ezekhez az esetek többségében – bár nem szükségszerűen – kapcsolódik a tüneti szint, a kontrollvesztett ivás megjelenése. A kapcsolódás nem szükségszerű, hiszen, mint korábban láttuk, az is lehetséges, hogy az alkoholista még nem iszik, és az is, hogy már nem iszik – ad absurdum akár az is elképzelhető, hogy sohasem iszik. Ami magát az ivást tekintve szükségképpen velejárója az alkoholizmusnak, az a jövőbeniség, a potencialitás és a latencia szintjén húzódik meg: aki alkoholista, az abban az esetben, *ha* iszik, bizonyosan nem képes hosszabb távon kontrolláltan inni.

5.5. Az A.A.-sztori

Az A.A. által körvonalazott alkoholista identitás megalkotásának leglényegesebb eszköze az ún. „A.A.-sztori". A „Nagykönyv" első angol nyelvű kiadásainak készítésekor Bill W., a szerző, illetve a Közösségnek azok a tagjai, akik véleményezték a kéziratot, egyetértésben voltak abban, hogy a könyv második részében az A.A.-ban józanodó alkoholisták saját elbeszélésű történeteinek – az első kiadásban 28 történetnek – kell helyet kapniuk.

Mint Bill írta, „reméltük, hogy ezek a történetek segítik az olvasót, hogy teljesen azonosuljon velünk" (Alcoholics Anonymous 1998: 15.). *Később, a* „Nagykönyv" újabb kiadásai során a történetek valamelyest cserélődtek, *és* a sztorik kiválasztásában egyre inkább előtérbe került az a szempont, hogy minél többféle tipikus „mintát" jelenítsenek meg, s ily módon a legkülönbözőbb sorsú alkoholisták számára lehetővé tegyék az azonosulást mint a Közösséghez csatlakozás folyamatának kulcsmozzanatát. A „Nagykönyv" mai formájában – így magyar fordítása is – 43 történetet tartalmaz, illetve negyvennegyedikként Bill W. történetét a könyv első fejezetében. A 43 történet között szerepel a másik társalapító, Dr. Bob sztorija is. A társalapítók élettörténeteit az A.A.-irodalom eme rövidebb változatokon túlmenően teljes könyvekben is megőrizte (Alcoholics Anonymous 2010b; 2010c). A „Nagykönyv"-ben megjelenő történetek között helyet kap – mintha 12 apostol lenne – 12 „úttörő", nagy öreg józanodó élettörténete. Habár a Közösség Billt és Dr. Bobot tekinti a szó szoros értelemben vett alapítóknak, az úttörők e nagy becsben tartott sztorijai olyanok, mint a Közösség alapító atyáinak és anyáinak történetei, akik közreműködtek a korai A.A.-csoportok alakulásában Philadelphiában, Detroitban, Chicagóban és máshol. Különféle mintákat nyújtanak olyan címek alatt, mint a „Kitartott hitében", „Útmutatásra volt szüksége", „Azt hitte, hogy úgy tud inni, mint egy gentleman", „A nők is szenvednek", „Az európai ivó", „Hogyan tört meg végre egy délvidéki ügynök makacssága", „A rámenős riporter", „Tanyáról a városba", „Aki legyőzte a félelmet", „Nem sokra becsülte önmagát", „A házisörfőző-mester", „A világ dolgaiban jártas hölgy". A személyes történetek között szerepel továbbá 17 sztori azokról, akik „időben abbahagyták", illetve 13 olyan alkoholista története, „akik majdnem mindent elvesztettek". Előbbiek között található olyan, aki egészen fiatalon lett alkoholista, zugivó háziasszony, katona, orvos, bankár, író, utóbbiak között börtönviselt ember, magányos lány, indián és fekete, farmer, pincérnő etc.

Az alapítók valóságos kultúrhéroszokként szerepelnek az A.A. történetében, életük, tetteik, jellemük – mint az értekezésnek az A.A. történetét összefoglaló fejezetéből kitűnik – összefonódnak a Közösség, egy felépülési kultúra keletkezésével. Bár különböző karakterek voltak, jól kiegészítették egymást. Miközben az A.A. történetét végigkísérték a Közösség tagjai közötti heves viták – akár a „Nagykönyv" tartalmáról, akár az A.A. professzionalizálódásáról, a Tizenkét Hagyomány bevezetéséről vagy az A.A. Általános Szolgálati Konferencia megalkotásáról volt szó –, Bill visszaemlékezése szerint Dr. Bob és közte soha egy hangos szó sem hangzott el. Bill a megszállott útkereső, nyughatatlan szervező, míg Dr. Bob az egyszerűség és hit megtestesülése. „Dr. Bob csendes spiritualitása és »vedd könnyedén« megközelítése tökéletesen kiegészítette Bill elképzeléseit és szervezőtehetségét. […] Bill humora, nyersesége, sőt időnkénti érzelgőssége része volt annak a személyes vonzerőnek, amelyet az A.A.-tagok ellenállhatatlannak találtak." (Alcoholics Anonymous

2010c: 339.) Az alapítók közül is kiemelkedik Bill sztorija, amellyel a „Nagykönyv" kezdődik, és amely az A.A.-sztori, az aktív alkoholizmus, a spirituális fordulat és a felépülés elbeszélésének prototípusát képezi.

Az alapítók és úttörő társaik megteremtettek valamit, ami egyes elemeiben korábban is létezhetett, egészében véve azonban originális volt: egy újfajta alkoholista identitást és egzisztenciát, a felépülés újféle, nagyobb embertömeg esetében először hatékonynak bizonyuló módszerét, bizonyos értelemben egy új világot (Antze 1987), melynek lakói esetében egy szer, az alkohol, másféle módon hat, így mások a „természettörvények", s ebből következően mások az emberi sorsminták. A „Nagykönyv" lapjain világosan megfigyelhető, hogy az új világ „megteremtése" egy új közösség megteremtésével együttesen zajlik, egy olyan sorsközösségé, amelynek egzisztenciája, léte, életben maradása a tét. E közösség- és világteremtés részint a profán és történeti időben és térben, részint pedig azon kívül, a mitikus, ahistorikus időben és térben, *in illo tempore* zajlik (Eliade 1998; 2006), egy olyan kollektív (id)entitás megformálásával, amely a *mitikus mi* megnevezéssel illethető.

A „Nagykönyv"-ben sajátos narratív feszültséget képez az a körülmény, hogy szerzője, Bill. W. konkrét történelmi személy, aki gyakran saját tapasztalatairól ír, azonban anonim szerzőként nem fedi fel kilétét, hanem egyúttal a Közösség nevében beszél. Ennek megfelelően gyakori a múlt idejű, többes szám első személyű alannyal rendelkező mondatok megjelenése. Különösen jellegzetes előfordulásai az ilyen jellegű passzusoknak, amikor a mondatnak nincsenek akárcsak hipotetikusan azonosítható konkrét alanyai sem. Nézzünk először egy ellenpéldát. Ha a diák azt mondja otthon, hogy „mindnyájan ötöst kaptunk", vagy „a feleléskor mindnyájan féltünk", akkor a konkrét személyek, helyszínek, időpontok nincsenek ugyan megnevezve, azonban könnyűszerrel azonosíthatók mint valóságos személyek és körülmények a profán történelem folyamatában. A „Nagykönyv" múlt idejű, többes szám harmadik személyű mondatai azonban gyakran elszakadnak a konkrétan azonosítható személyektől, időpontoktól és helyektől, és ilyen módon az ahistorikus, *mitikus történet* részeivé válnak. Íme egy példa:

> „*Van megoldás.* Tulajdonképpen egyikünk sem élvezte az önvizsgálatot, büszkeségünk megtépázását és a bűnök bevallását, amely az egész folyamat sikerének záloga. De láttuk, hogy másoknál tényleg bevált a dolog, és kezdtünk megbizonyosodni múltunk reménytelenségéről és hiábavalóságáról. Amikor azután közelünkbe kerültek olyanok, akiknek a problémája már megoldódott, nem maradt más hátra, mint fölvenni a tálcán felkínált spirituális megoldást. Az egekben éreztük magunkat, olyan távlatok nyíltak meg előttünk, amelyről még álmodni sem mertünk." (Alcoholics Anonymous 1994a: 24.)

Egy másik példa a „saját felfogás szerinti" istenfogalomról, ahol a *mitikus mi* megszólítja az olvasót:

> „Nagy megnyugvásunkra fölfedeztük, hogy nem kell elfogadnunk senki másnak az istenfogalmát. […] Így aztán, amikor Istenről beszélünk, akkor az Ön istenfogalmára gondolunk. Ez vonatkozik egyéb, a könyvben található spirituális kifejezésre is. Ne hagyja, hogy bármely spirituális fogalommal szembeni előítélete visszatartsa attól, hogy őszintén megkérdezze magától, mit jelentenek ezek a fogalmak az Ön számára. Az elinduláskor mindössze ennyire volt szükségünk, hogy a spirituális fejlődés útjára lépjünk, hogy megteremtsünk egy kezdeti tudatos kapcsolatot a saját felfogásunk szerinti Istennel." (Uo. 45.)

Egy harmadik példa:

> „Vajon nem korunk jellemzője-e a könnyedség, amellyel a régi eszméket újakra cseréljük; a készség, hogy elavult elméleteket vagy eszközöket hatékonyabbakkal cseréljünk fel? Föl kellett tennünk magunknak a kérdést: miért ne változtathatnánk meg éppen olyan készségesen a véleményünket, ha emberi problémákról van szó? Emberi kapcsolataink zavarosak voltak, nem tudtuk fékezni érzelmeinket, nyomorúság és depresszió áldozatai lettünk, nem tudtunk boldogulni az életben, fölöslegesnek éreztük magunkat, tele voltunk félelemmel, boldogtalanok voltunk, úgy látszott, nem tudunk semmi érdemleges segítséget nyújtani másoknak – vajon e gyötrelmek megoldása nem volt-e fontosabb, mint filmhíradót nézni a holdrepülésről? Természetesen fontosabb volt." (Uo. 49–50.)

És végül egy negyedik példa, ugyancsak az olvasók felé tett kiszólással:

> „Minél kevesebb ember tudott elviselni bennünket, annál jobban kiszorultunk a társadalomból és magából az életből. Ahogy Alkohol Király alattvalói lettünk, őrült birodalmának reszkető polgárai, a magányosság dermesztő köde szállt le ránk. A köd egyre sűrűbb lett, egyre áthatolhatatlanabb. Néhányan mocskos lebujokat kerestünk föl, ott keresve társaságot és megértést. Átmenetileg meg is találtuk, aztán jött a feledés, majd a szörnyű ébredés, amikor az ember a rettenetes Négy Lovassal találta magát szemben – a Félelemmel, a Rémülettel, a Kudarccal és a Kétségbeeséssel. A boldogtalan iszákosok, akik e sorokat olvassák, meg fogják érteni!" (Uo. 140.)

Világosan látható, hogy a fenti passzusok időszerkezete eltér a képzeletbeli diák otthon tett megállapításainak időszerkezetétől, mint ahogy a többes szám első személyű alanyok és az általuk végzett cselekvések jellege is különbözik a két esetben. A diák által leírt tényszerű események lezárultak,

elmúltak a történelmi időben. Az alanyok, mint láttuk, egy külső hallgató vagy olvasó számára, némi kérdezés vagy nyomozás után azonosíthatók, miközben a hallgató/olvasó határozottan különbözik ezektől a konkrét személyektől, mint aki nem volt az események részese. Ezzel szemben a „Nagykönyv"-ből idézett szövegrészek az *illud tempus* mitikus múltjáról tudósítanak, amely kívül esik a történelmi időn. Nem jelölhetünk meg konkrét időpontokat vagy helyszíneket, amikor és ahol a leírt események lezajlottak. Lezárultnak sem mondhatók ezek az események, hanem mitikus múltjuk nyitva áll az olvasó történelmi jelenére, vagy azon keresztül az ő konkrét, történelmi múltjára. Erre explicit példát szolgáltatnak „az Ön istenfogalmára gondolunk" vagy az „akik e sorokat olvassák, meg fogják érteni" – jellemzően nem múlt idejű – fordulatok, amelyek hidat képeznek a mitikus múlt és a történelmi jelen között. Amennyiben az olvasó azonosul az olvasottakkal, konkrét jelenével belép a mitikus múltba, vagy fordítva, megjeleníti a mitikus múltat. A *mitikus mi* tehát a történelmi időn kívül helyezkedik el, de közvetlen és dialektikus kapcsolatban áll a történelmi idővel, s egymásból forrásoznak: bármelyik történelmi személy számára eredetté válhat, és bármely történelmi személyt vagy eseményt magába olvaszthat. A néhány sorral fentebb kiemelt példák világosan mutatják a mitikus múlt és a történelmi jelen kapcsolatának kétirányúságát: amikor „az Ön istenfogalmára gondolunk"-ról van szó, akkor a *mitikus mi* a nyitott, azonosuló fél, aki kapcsolódik a mindenkori történelmi jelen egyelőre ismeretlen, de konkrét személyeihez, amikor pedig az „akik e sorokat olvassák, meg fogják érteni" olvasható, akkor a *mitikus mi* feltételezi, hogy az azonosulás ellentétes irányú lesz. E *mitikus mi* ugyancsak eltér attól a „mi"-től, akik a diák mondataiban megjelennek. A *mitikus mi* személyei – Billtől és néhány, a közösségi emlékezetben megőrzött személytől eltekintve – nem azonosítható, hanem elmosódó és összemosódó, „nyitott" alanyok. A történelmi időben nem azonosíthatók, ugyanakkor az olvasó a saját idejében azonosíthatja magát velük, a mítosz részévé téve saját jelenét és múltját, sőt, mint az első idézett passzusban olvasható, jövőbeli várakozásait is. Erősíti a narratíva mitikus színezetét az, hogy valójában igen valószínűtlen, hogy minden konkrét józanodóval, akik feloldódnak a *mitikus mi* mitikus múltjában, pontosan ugyanaz és ugyanúgy történt, ugyanazt érezték és ugyanazokat a dilemmákat élték meg – a mítosz, bár grammatikailag hasonló formát ölt, nem történelmi tényeket kíván bemutatni, hanem azonosulási mintázatokat teremt. Egyszerre mintákat merít emberek életéből, a történelmi tényekből, s e minták medrébe terelve teremti is emberek életelbeszéléseit, konstruálva a történelmi tényeket.

Steffen (1997) az A.A.-történetek között – a strukturalizmus szemléletét tükröző módon – különböző „műfajokat" különböztet meg: az élettörténetet, az anekdotát, az esettörténetet és a mítoszt.

7. táblázat. Az A.A.-történetek „műfajai" a történeti hitelesség és allegorizálás, illetve az egyéni és kollektív tapasztalati szint különbségei alapján

	Történelem	Allegória
Egyéni tapasztalat	**Élettörténet** (egyén)	**Anekdota** (kultúra)
Kollektív tapasztalat	**Esettörténet** (természet)	**Mítosz** (közösség)

Mint a 7. táblázatban látható, az élettörténet egyéni tapasztalati szintet tükröz és történetileg narrált, melynek megosztása révén a csoporttagok közös identifikációs folyamaton mennek keresztül. Az egyéni élettörténetek általában hasonulnak a közös témákat és eseményeket tartalmazó drámastruktúrához. Ez a szerkezet rendszerint magába foglalja a következőket: első élmény az alkohollal, a másság érzése, erőfeszítés a normális életre, az alkohol negatív következményeinek tagadása, veszteségek, melyek halálos fenyegetésben kulminálnak, mélypont, az alkohollal szembeni tehetetlenség beismerése és egy Felsőbb Erőnek történő önátadás (surrender), valamint a felépülés megkezdése. Tegyük hozzá, Steffen nem említi az A.A. iránti hálaadást és a minden korábbinál magasabb életminőségű józan élet méltatását, melyek megfigyeléseim szerint az A.A.-sztori ugyancsak tipikus záró mozzanatai. Az anekdota az élettörténet kiragadott része, amely kiválik történeti kontextusából, s a Közösség számára tanulságot hordozó allegorikus értelmet vesz föl, és közös kulturális modellé válik. Az általam megismert történetek közül ilyen anekdotikus elem például a már említett, kórházat megjárt alkoholista esete, aki állítólag „gyógyultan távozott" az osztályról, majd elindult az első kocsma felé. Az esettörténet ezzel szemben nem az egyénre, hanem a csoport kollektív vonásaira, a betegség tipikus lefolyásának tudományos leírására koncentrál. Ez képviseli a kulturális szinttel szemben a természeti szintet, melyen természettudományosan alátámasztott, a Közösség által nem megkérdőjelezhető tények rögzülnek. Ilyenek a „velem is megesett" típusú elbeszélések, például a „mint jó alkoholista, én is rejtegettem az italt". A mítosz kollektív és allegorikus elbeszélés, amely önmagában megálló érvényességgel bír. Nem egyedi eseményeket ír le, hanem az A.A.-sztori átfogó jelentését közvetíti, és így időtlenség és általánosság jellemzi. Mint utaltam rá, az egyik alapító, Bill W. története is szert tett erre az egyetemességre, s egyszerre eredetmítosznak és az A.A.-élettörténet prototípusának tekinthető. Steffen szerint az A.A.-történetekben a négy műfaj keveredik, így az A.A.-sztori egy feszültségmezőben helyezkedik el az egyéni és közösségi, illetve a kulturális és természeti elemek között. A történelem, az allegória, az egyén és a kollektíva elemeinek kombinálódása a közös eredet érzését hozza létre a csoport tagjaiban. Az A.A.-sztori ismétlődő elmondása egyszerre van hasznára a hallgatónak és a narrátornak: a hallgató a reidentifikációhoz szükséges modellekhez jut, a beszélő esetében

pedig, mivel története mindenkinek hasznára van, szenvedése elveszíti értelmetlenségét, és kollektív tudásként értelmet nyer.

Úgy tűnik, a steffeni műfaji feszültségmező vonatkozásában az egyén és a közösség, azaz az élettörténet és a mítosz dialektikája az elsődleges mozzanat, az anekdota és az esettörténet pedig ennek ellenkező irányú közvetítői. Az anekdota révén az egyéni tudás válik közössé, míg az esettörténetben a közös elem jelenik meg az egyén életében. Az A.A.-tagok tehát a mitikus időben teremtődő minták szerint s e mintákat továbbszőve alkotják meg saját történeteiket (vö. Hankiss 1980). Mint Gyáni (2000: 57.) írja a történeti narráció kapcsán: „Az elbeszélt múlt azáltal keltheti a valószerűség benyomását, hogy életünk eseményeit olyan kulturálisan szentesített jelentésekkel ruházzuk fel […], melyek csupán a mítoszokban és az irodalomban lelhetők fel." S mint Thune (1977) észrevette, az élettörténetként narrált múlt nem állandó, változhatatlan adottság: a pozitivista megközelítéssel ellentétben, fenomenológiai perspektívából tekintve a világ és az én, múltjával, jelenével és jövőjével együtt, egész életén keresztül folyamatos újrateremtődésben van. Az A.A.-tagok a meetingeken és másutt újra és újra elmondják történeteiket, melyeket részint az A.A.-irodalommal, részint az A.A.-meetingeken hallott élettörténetekkel állandó interakcióban alakítanak. Az életnarratíva-alkotás e folyamata során a személyes történetek felöltik az A.A.-sztori sémájának megfelelő jegyeket, s ez az önújrateremtés az aktív alkoholizmusból való felépülés lényegi részét képezi, értelmet és struktúrát adva mindazoknak az élettörténet-elemeknek, amelyek korábban értelmetlennek látszottak, vagy eltűntek a szégyellt, letagadott emlékek között. Cain (1991) találó, kettős paradoxonnal írja le az A.A.-tagokban lezajló identitásátalakulást: *ivó nem-alkoholistából nem ivó alkoholistává* válnak.

Érdemes lehet néhány gondolat erejéig elidőzni ezeknél a paradoxonoknál, és megkísérelni értelmezni a bennük összesűrűsödő jelentéseket. A paradoxonok az alkoholizmusról alkotott három különböző nézet – az aktív alkoholista, a nem-alkoholista és a józanodó alkoholista nézőpontjának – ütközéséből adódnak. Az ivó nem-alkoholista nem más, mint az aktív alkoholista, aki iszik, de nem gondolja vagy tagadja, hogy problémája lenne az alkohollal. Esetében az A.A. elképzelései szerint nem annyira választott, esetleges, hanem sokkal inkább „törvényszerű" viselkedésről van szó, a probléma tagadásáról, amely a betegség okozta gondolkodásváltozás egyik lényegi összetevője. Ritka az az alkoholista, aki idejekorán képes felismerni, hogy problémája van az alkohollal. A „valódi" nem-alkoholisták vagy „normi"-k látásmódja lényeges összetevője mind az első, mind a második paradoxonnak. Szerintük az, aki iszik, alkoholista, aki pedig nem iszik, az nem alkoholista. Bármennyire is tagadja az aktív alkoholista a problémát, a „normi" alkoholistának fogja őt tekinteni, és ezt teszi majd ő maga is, miután már elkezdett józanodni. Az átlagos „normi" ugyanakkor nem gondolja, hogy valaki, aki nem iszik egyetlen kortyot sem, alkoholistának lenne nevezhető, miként azt a józanodó

alkoholista állítja magáról. Ha egy felépülő alkoholista egy „normi"-val beszélget, és elmondja neki, hogy alkoholista, de már tíz éve nem iszik, akkor rendszerint körülményes magyarázatokba kell bocsátkoznia, hogy miképpen is érti, hogy alkoholista. Ehhez érteni kell a harmadik nézőpontot, a józanodó alkoholista, azaz a nem ivó alkoholista nézőpontját. Az A.A. nézete szerint, mint láttuk, az alkoholizmus – ha egyszer kialakul – nem szüntethető meg, csupán tünetmentesen tartható betegség. Az alkoholista elvesztette a kontrollt ivása fölött, és bármennyi időt tölt alkoholabsztinenciában, életében többé már nem lesz képes kontrolláltan alkoholt inni. A fenti kettős paradoxon tehát nem érthető sem az alkoholista, sem a „normi" felfogása alapján, hanem egyedül a felépülő alkoholista rendelkezik a jelentéskonstrukciók olyan készletével, melynek alapján „dekódolni" képes annak teljes értelmét. Ő egyszerre látja mindhárom nézőpontot: emlékszik arra, hogy amíg ivott, nem gondolta magát alkoholistának, s ez a „vakság" bajainak egyik legfőbb forrása volt; tudja, hogy a „normi"-k nem voltak vele azonos véleményen sem akkor, amikor ivott, sem azután, hogy abbahagyta az ivást; illetve belátja, hogy alkoholizmusának beismerése az egyik kulcsmozzanata annak, hogy képessé váljon nem inni. Felfogja ugyanakkor nemcsak az egyes paradoxonokon belüli, hanem a két paradoxon közötti feszültség, egy az alkoholizmus görbe tükrében megmutatkozó, kifordult világ iróniáját is, amelyben semmi sem az, mint aminek látszik.

Cain említett műve szerint, mivel az alkoholizmus betegsége a szelf része – ti. az alkoholista azt mondja: „Én alkoholista vagyok" –, a felépülés a régi identitás diffúzióját, illetve új identitás felépítését igényli. Ennek eszköze az A.A.-sztori. Miközben a kezdő józanodó *(newcomer)* élettörténeteket olvas az A.A.-irodalomban, vagy hall a meetingeken, fokozatosan megtanulja saját élettörténetét egy általános szerkezettel bíró A.A.-sztoriként értelmezni és elmondani. Ennek gyakori felépítése a következő:

1. szociális ivóként kezdte, vagy kezdettől alkoholista volt;
2. az ivás előrehaladása, negatív következmények megjelenése;
3. az ivás mégis folytatódik, még rosszabbra fordulnak a dolgok;
4. mindezt azzal igazolja, hogy a körülményeket hibáztatja, vagy másokat vádol, vagy megmagyarázza, hogy miért segít az ivás (enyhíti a nyomást, vagy magabiztosságot ad etc.);
5. a környezetében élők kezdik visszajelezni, hogy problémája van az ivással, és talán az A.A.-t ajánlják;
6. visszautasítja, vagy talán kapcsolatba lép az A.A.-val;
7. azt gondolja, hogy az alkoholisták részeges csavargók, de ő nem az, tehát az A.A.-nak nem lesz számára mondanivalója;
8. folytatja az ivást;
9. a kontrollért folytatott küzdelme elbukik;
10. eléri a mélypontot, felismeri tehetetlenségét, és komolyan megpróbálja az A.A. programját követni;

11. felismeri, hogy a tagok éppen olyanok, mint ő;
12. az alkoholistáról alkotott definíciója részeges csavargóról átváltozik betegségtől sújtott hétköznapi emberré;
13. a történet azzal végződik, hogy az A.A. mit tett érte, és most milyen az élete.

Cain szerint minél integráltabb az egyén az A.A. Közösségébe, személyes története annál hasonlóbb lesz az általános A.A.-sztorihoz. A reidentifikáció során átalakítja nézeteit a világról, önmagáról és saját múltjáról, és mint láthattuk, ivó nem-alkoholistából nem ivó alkoholistává lesz (Madácsy 2010a).

5.6. Alkoholista típusok

Bill élettörténete mint prototípus, illetve a „Nagykönyv"-be bekerülő élettörténetek révén már az előző fejezetben körvonalazódtak alkoholista típusok. Ezek elsősorban társadalmi csoportok, biológiai és társadalmi nemek, életkor és foglalkozás, társadalmi státusz, az ivás módja, illetve az egészségi és/vagy egzisztenciális károk mértéke mentén rajzolódnak ki. Kiegészíthetjük ezt a képet Hyanninen és Koski-Jyannes (2002) eredményeivel, akik a felépülők elbeszéléseiben különböző kulturális modelleket azonosítottak, például a tékozló fiú, a bábjából kiszabaduló pillangó vagy a nemzedékeken ülő átok megtörése történetmintákat.

Mindezeken túl, amikor az A.A.-ban józanodó alkoholisták típusokról beszélnek, akkor ezalatt elsősorban magának a kóros ivásnak a különböző mintázatait értik. A meetingeken vagy informális beszélgetéseken az A.A.-tagok gyakran használják a „nagyivás", „problémaivás", „zugivás", a „szokványos alkoholista", a delta alkoholizmusnak megfeleltethető „szintivás" és az epszilon típussal azonos „gépszíjas ivás" kifejezéseket. A zugivás igen jellemző nők esetében, s gyakran összefügg az italozó nőket sújtó fokozottabb társadalmi elítéléssel és stigmatizálással, így az erősebb szégyenérzettel, melynek eredményeképpen a zugivó, rendszerint sikertelenül, családja és mások előtt is megkísérli rejtegetni italozását. Több hozzászóló említette terepmunkám során a meetingeken, hogy utólag, már józanodóként tudta meg, hogy a családtagok valójában tisztában voltak az italozásával, de azt kisebbíteni igyekeztek, szégyellték, illetve családi titokba burkolták, és hallgattak róla. Természetesen nemcsak nők, hanem férfiak is lehetnek zugivók, bárki, aki ivását vagy annak valódi mértékét szégyelli. A zugivás egyik tipikus megnyilvánulása – az otthoni ivás mellett –, amikor valakinek nem elég a társadalmilag elfogadhatónak tűnő mennyiség, és társasági összejöveteleken titokban próbál „extra" adagokhoz jutni (Jellinek 1985: 24.). A zugivók között jellemzően előfordulnak – nemtől függetlenül – fiatalkorúak is, akik érthető

módon a szülői tiltást igyekeznek megkerülni. Terepmunkám során azonban találkoztam olyan történettel is, ahol a fiatalkorú zugivó lány szintivó édesapja – mint utólag kiderült – tisztában volt lánya ivásával, ám nem tette azt szóvá, vélhetően azért, hogy elkerülje a konfliktust, és ő maga is nyugodtan ihasson.

A zugivás természetesen nem magát a kóros ivási mintázatot jellemzi, hanem az ivás sajátos körülményeit, amely abból adódik, hogy az ivóra erős társadalmi tabu nehezedik. Ha közvetlenül az ivási mintázatokra fókuszálunk, akkor az A.A.-ban a szokványos alkoholizmus, a szintivás, illetve a gépszíjas ivás említéseivel találkozhatunk. A *szokványos alkoholista* „mindennap vagy majdnem mindennap fogyaszt. Képes kihagyni, de ez nem jellemző. Időnként be is rúg, de ritkán botrányos. Ők vannak a legtöbben." (Horváth é. n.) A *szintivás* az A.A. Közösségének tagjai szerint nem látványos: a szintivó viszonylag jól képes funkcionálni, nem részegedik le, azonban a megvonási tünetek elkerülése és működőképessége megőrzése érdekében véralkoholszintjét folyamatos „utántöltögetéssel" tartania *kell*. A józanodók között egybehangzó vélemény, hogy a szintivás éppen „láthatatlansága" miatt rendkívül veszélyes, ugyanis nem feltétlenül jár látványos mélypontokkal, így hosszú évtizedeken keresztül folytatható, mialatt az életminőséget csökkenti, s mire a súlyosabb problémák megjelennek, addigra hatalmas testi és lelki pusztítást végez. Azok a józanodók, akik aktív karrierjük során *gépszíjas ivást* folytattak, rendszerint úgy jellemzik ivásukat, hogy akár hónapokig is megvoltak alkohol nélkül, mihelyt azonban eljött az a pillanat, hogy megittak egy pohár italt, nem volt megállás. A gépszíjas ivók nem képesek keveset inni: akár már egyetlen korty alkohol „megnyomja a MÉG gombot" (Lefever 2007: 23.), elindíthatja azt a motorikumot, amely ellenállhatatlanul a gyakran eszméletlen vagy emlékezetkieséssel *(black out)* járó részegséghez, napokig vagy tovább tartó tivornyához, botrányos viselkedéshez és a legkülönfélébb megaláztatásokhoz, sérülésekhez, rendőrségi ügyekhez és hasonlókhoz vezethet. Lefever (2001a: 111.) erre is utalhat egyik megfogalmazásában, amely szerint bárki alkoholistának mondható, „aki képtelen bejósolni, mi történik, ha megiszik egy pohárral", bár a meghatározás elsősorban arra vonatkozik, hogy nem jósolható be, képes lesz-e csak egy pohárral inni, és ha nem, hány pohár fogja az elsőt követni.

Jóllehet a DSM-IV és DSM-5 ismertetése során leírt diagnosztikai kritériumok, illetve a jellineki ivási típusok 1939-ben, a „Nagykönyv" megjelenésekor nem voltak a mai szakirodalomban található leírások szintjén kidolgozottak, a „Nagykönyv"-nek megvolt a maga alkoholistáról kialakított képe, részben első kézből származó laikus „szakértelem", részben Bill W. orvosa, dr. William Silkworth véleménye alapján. E kép elsősorban a fizikai, mentális és spirituális betegségre, a kontrollvesztésre, az emberi kapcsolatok megromlására, az egzisztenciális és erkölcsi hanyatlásra, a testi és lelki leépülésre helyezi a hangsúlyt.

A „Nagykönyv" „A feleségeknek" című fejezetben az ivás négy típusát különbözteti meg (Alcoholics Anonymous 1994a: 101–103.), bár a leírásból kitűnik, hogy sokkal inkább az alkoholizmus progresszív folyamatának szakaszait írja le a súlyosbodás előrehaladása szerint, mintsem típusokat rögzítene.

1) Nagyivónak nevezi azokat, akik rendszeresen vagy időnként sokat isznak, azonban képesek mérsékelni vagy abbahagyni az ivást. Ha nem teszik, előbb-utóbb alkoholistává válnak. Amennyiben elfogadjuk azt az A.A.-ban bevett nézetet, hogy nincs átmenet, vagy alkoholista valaki, vagy nem, ezt a típust, bár „veszélyeztetett", még a „normi"-k közé sorolhatjuk.

2) A második típus már igazi alkoholista: akkor sem tudja mérsékelni ivását, ha szeretné. Már kezdi megérteni, hogy nem tud normálisan inni, mégis újra és újra megkísérli a számára végzetes következményekkel járó mértékletes ivást. A „Nagykönyv" e leírásával egybehangzanak az A.A.-meetingeken tett megfigyeléseim, interjúk, beszélgetések alkalmával számtalanszor hallott különböző praktikák elbeszélései, amelyek arról szóltak, hogyan kísérelték meg mérsékelni ivásukat: csak sörivással, csak fröccs fogyasztásával, egy-egy ivási alkalomra vonatkozó mennyiségi korlátok felállításával, csak bizonyos ivásra engedélyezett napok kijelölésével, az eredmény azonban minden esetben a mértéktelen ivászatba való visszaesés volt (vö. 5.8. fejezet, 6. ábra). A „Nagykönyv" szerint a második típusba tartozó alkoholista jellegzetessége, hogy a kontrollvesztés jeleinek megjelenése ellenére még nem jutott el oda, hogy teljesen tönkretegye az életét, és még *„akarja, hogy akarja abbahagyni"* (Alcoholics Anonymous 1994a: 102.). Ez a megfogalmazás találóan ragadja meg az akarat, a kontroll elveszítésének első állomását: az alkoholista ráébred, hogy legnagyobb problémája az, hogy elmeműködésének torzulása folytán hosszabb-rövidebb absztinens időszakok után az akarata egyszerűen kámforrá válik, nem képes akarni, hogy ne igyon. Erre az aktív alkoholista számára szinte hihetetlen, érthetetlen és rémisztő körülményre adott tipikus reakció az akarás megkettőződése, az „akarni akarni" állapota.

3) A harmadik típus az előző típus állapotromlása révén áll elő. Baráti kapcsolatai, családja felbomlóban vannak, munkahelyét elveszítette. Megkezdi a különböző kezelőintézményekbe járást. Már beismeri, hogy nem tud másokhoz hasonlóan, normálisan inni, de az okát nem ismeri, és nem is adja fel a reményt, hogy egyszer még képes lehet a kontrollált ivásra. Elképzelhető az is, hogy már eljutott arra a fokra, hogy kétségbeesetten fel akar hagyni az ivással, azonban nem képes rá.

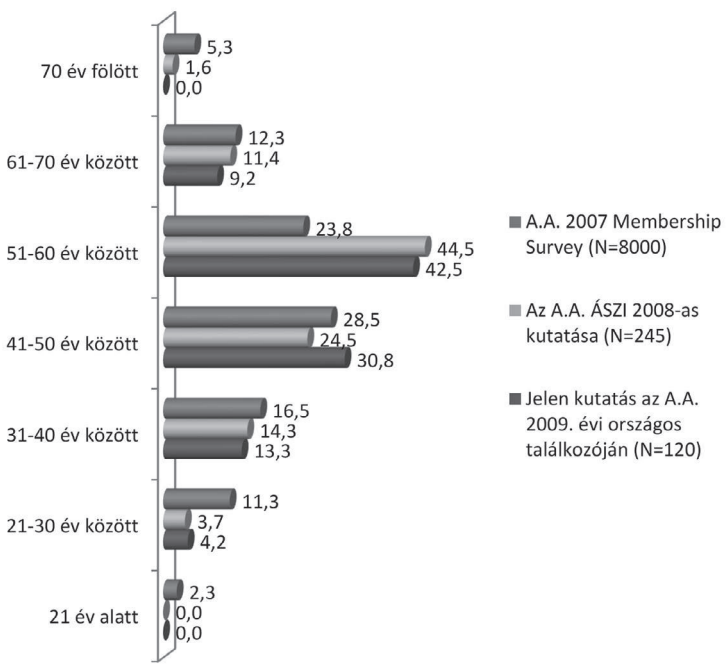
4) A negyedik típus, ha iszik, az őrület határán van. Talán túl van már néhány delírium tremensen is. Intézményről intézményre jár, azonban kifelé jövet talán már az első kocsmánál leissza magát. Ránézésre teljesen reménytelen esetnek tűnhet, a „Nagykönyv" szerint viszont a tapasztalatok tanúsága azt mutatja, hogy innen is van felépülés.

5.7. A magyarországi A.A.-ban mért demográfiai adatok

Lényeges megjegyezni, hogy a látványos leépülés, és ezt a „Nagykönyv" is hangsúlyozza, nem okvetlenül velejárója az alkoholizmusnak. A „Nagykönyv"-ben felbukkan a jól szituált alkoholista képe is, aki magas presztízsű, és akinek ivása szinte láthatatlan mások számára. Mindkét kép, a lepusztult csavargó és a jól szituált alkoholista, vagy éppen a kettő kombinációja máig elevenen él az A.A.-ban józanodó alkoholisták újabb és újabb generációiban. Ezekhez az ellentétes sztereotípiákhoz az A.A.-tagok számára fontos képzetek kapcsolódnak. A negatív sztereotípiát az A.A. tagjai szerint elsősorban a többségi társadalom tagjai, a „normi"-k táplálják. Valóban, az A.A.-tagok szerint is el kell ismerni, hogy a „piálás" nemritkán olyan utakra kényszerítheti az embert, amelyek a „normi"-k részéről elutasításban, lenézésben részesülnek, s ennek végállomásaként az alkoholista a társadalmi ranglétra legalján, a kitaszítottak között találhatja magát. Interjúalanyaim között is akadt olyan, aki alkoholkarrierje „csúcsán" hajléktalansorsra jutott, ez azonban viszonylag ritka, az alkoholisták néhány százalékát érintő jelenség. Egy részük elveszíti a jogosítványát, munkáját vagy a családját, kórházba vagy akár börtönbe kerülhet. Nem ritka az alkoholisták körében az öngyilkossági krízis sem. S való igaz, az átlagosnak mondható alkoholkarrier során az alkoholista rengeteg kínt, megaláztatást szenved el, miközben jelentkeznek ivása egészségügyi, pszichés és szociális következményei. Azonban, mint A.A.-tagoktól gyakran hallottam, az alkoholista, amellett hogy a „normi"-k sztereotipizáló ítéletével ellentétben nem valamiféle züllött csavargó, hanem beteg ember, semmi esetre sem mondható az átlagnál ostobábbnak vagy „primitívebbnek". Ivásától eltekintve és attól függetlenül, hogy ivása következményei előbb-utóbb jelentkeznek, kívülről nézve sokkal inkább átlagembernek mondható, aki családban él (vö. 10. táblázat) és dolgozik. A munkahely és a család elvesztése, végül a teljes elmagányosodás rendszerint csupán az alkoholizmus súlyosan előrehaladott szakaszában jelentkezik.

A magyarországi A.A. 2009-es országos találkozóján végzett vizsgálatom (Madácsy 2010b; 2011; 2012) eredményei szerint a kérdésre válaszolók (N=120) életkora átlagosan 49,38 év volt. A magyar női A.A.-tagok (N=45) átlagéletkora 51,3 évével valamivel magasabb, mint a 48,2 éves átlagot mutató férfiaké (N=75). Decimális beosztásban, az *AA 2007 Membership Survey* (Alcoholics Anonymous 2008), illetve az *A.A. ÁSZI 2008-as Kérdőív* eredményeivel összevetve a 2. ábrán látható átlagadatok rajzolódnak ki. A két magyar minta között nincs lényeges eltérés. Közös jellemzőjük az észak-amerikai mintával szemben az 51–60 év közöttiek kiugróan magas aránya. Az észak-amerikai A.A.-tagságra a 20 év alattiak és a 70 év fölöttiek magasabb aránya és ezzel a különböző életkorúak relatíve egyenletesebb eloszlása jellemző. Az észak-amerikai mintában az idősek magasabb aránya részben magyarázható

a magasabb átlagéletkorral, illetve azzal, hogy az A.A. jóval hosszabb múltra tekint vissza, mint hazánkban. Mérések ugyan nem igazolják – hiszen egy anonim közösségből való lemorzsolódás igen nehezen mérhető –, de több adatközlőm utalt arra, hogy vannak, akik néhány évnyi józanodás után elhagyják a Közösséget, nem érezve szükségét többé e támogatásnak. Eklatáns példája ennek B. Péter (a „Nagykönyv" egyik magyar nyelvre fordítója), akiről – A.A.-s körökben némi zavart okozva – egy interjúban megjelent, hogy több mint 40 évi A.A.-tagság után abbahagyta a meetingek látogatását (Kelemen 2009). A Közösségben megmaradók számára fontos tanulság, hogy a meetingekről elmaradozók egy része visszaesik aktív alkoholizmusába. Mint korábban is utaltunk rá, van esély arra, hogy a fiatalok aránya a jövőben a magyar A.A.-ban is növekedni fog. Egyrészt az A.A.-tagok észlelése szerint növekszik a 20 év körüliek száma a Közösségben, másrészt az országos fogyasztási mérések is folyamatos növekedést mutatnak. Kutatásaim időszakában, 1995 és 2007 között a havi hat vagy több alkalommal ivó 16 évesek aránya 8%-ról 12%-ra emelkedett, a nagyivás[25] havi prevalenciája pedig 25% körüli értékről 35% fölé nőtt(Elekes 2009: 147, 152.).

2. ábra. Decimális beosztású életkoradatok összehasonlítása (%)

[25] A nagyivás jelen kontextusban az ESPAD-méréseknek megfelelően egy alkalommal 5 italt jelent, ahol 1 ital = 5 dl sörrel vagy 1,5 dl borral vagy 0,5 dl töménnyel (Elekes 2009: 47.).

Mint a 8. táblázat adataiból látható, a magyar mintákban – némileg meglepő módon – a nők aránya valamelyest magasabb, mint az észak-amerikai mintában. Utóbbiban a női tagok éppen egyharmados arányban vannak jelen.

8. táblázat. A nemek arányának összehasonlítása (%)

Nemek	Jelen kutatás az A.A. 2009. évi pécsi országos találkozóján (N=122)	A.A. ÁSZI 2008-as kutatás (N=233)	AA 2007 Membership Survey (N=8000)
Férfi	62	61,5	67
Nő	38	39,5	33

Családi vagy kapcsolati állapotát tekintve (9. táblázat) a házasok aránya nem sokkal marad el a felnőtt népesség körében 2009-ben mért 45,8%-os országos aránytól. Éppígy az elváltak száma sem sokkal több, mint a 10,7%-os országos arány, bár itt figyelembe kell venni, hogy a „kapcsolatban van" kategóriába tartozók egy része is lehet elvált (KSH 2010: 10.).

9. táblázat. Családi/kapcsolati állapot megoszlása (%)

	Jelen kutatás az A.A. 2009. évi pécsi országos találkozóján (N=122)
Házas	38,6
Élettársi kapcsolatban van	15,6
Kapcsolatban van	9,8
Egyedülálló	12,3
Elvált (egyedülálló)	13,9
Özvegy (egyedülálló)	9,8

A válaszadók (N=122) több mint háromnegyedének van gyereke, éspedig az alábbi megoszlásban:
– egy háztartásban élő 25,4%,
– külön élő 41,8%,
– egy háztartásban élő és külön élő 9,8%,

míg a fennmaradó 23%-nak nincs. A családra vonatkozó adatok jelentősége az alkoholkarriert bemutató fejtegetésekben mutatkozik majd meg igazán, ahol látni fogjuk, hogy az alkoholisták gyakran a család vagy a gyermek elvesztését, illetve ezek fenyegetését tekintik olyan határvonalnak, amely italozó életmódjuk megváltoztatására készteti őket. Egyik adatközlőm, aki A.A.-tagsága mellett egy kórházi addiktológiai osztály dolgozójaként a témában rendkívül tapasztaltnak mondható, egy interjúnk során hangsúlyozta,

hogy ezekkel a statisztikákkal igen óvatosan kell bánnunk. Lehetséges, hogy látszatra majdnem annyian vannak a házasok, illetve alig vannak többen az elváltak, mint általában véve a magyar népességben, azonban ezek a számok nem árulják el ezeknek a házasságoknak a minőségét. Azokban a házasságokban, ahol a férj az alkoholista, kiugróan magas azoknak a feleségeknek a száma, akik alkoholista felmenőkkel rendelkeznek, ebből adódóan nemritkán elhanyagoltak, bántalmazottak, és társfüggő, sok esetben kényszeres segítő működést mutatnak. Ők szinte bármit elviselnek alkoholista férjüktől, s kettőjük egészségtelen kapcsolata megsokszorozza a függőség romboló hatását. A kényszeres segítő személy rendszerint kóros mértékben háttérbe szorítja önmagát, és a másik életét éli. Rendre elhárítja társa szerhasználatának következményeit, amivel hozzájárul a probléma fenntartásához. Ebben ő maga is „érdekelt", amennyiben maga is függő: a másik személyt „szerként" használja, az ő gyámolításából meríti önbecsülését. Lefever (2007: 91.) *folie à deux*-nek, kettős őrületnek nevezi azt a negatív spirált, melyben a szerfüggő állapota romlik, mire a kényszeres segítő még inkább gyámolítja, aminek következtében az alkoholista tovább folytathatja ivását, s még rosszabb állapotba kerül – és így tovább. Egy nem kodependens házastárs – adatközlőm szerint – korántsem ilyen sokat tűrő, és vagy elválik megbízhatatlan, személyiségében és életvitelében egyre inkább dezintegrálódó társától, vagy akár együtt, akár külön élve, válófélben van. Gyakori, hogy a felbomlófélben lévő házassága hatására vállalja az alkoholista a terápiás kezelést, és felépülése után újra egyesül a család. Az alkoholista számára általában rendkívül fontos a párkapcsolat, a társ, akire ráhagyatkozhat, így – bár a határok feszegetésében olyan messzire megy, ameddig csak engedik – legtöbbször kompromisszumkésznek mutatkozik, ha ultimátumot kap. Több felépülő alkoholistától hallottam, hogy miután a szertől absztinenssé váltak, ébredtek rá, hogy a szerfüggőségük mélyén kapcsolati függőségük húzódott meg, s ez, miután a szer fogyasztása elmaradt, felszínre került. E felépülők kapcsolati függőségüket eredendőbbnek tartják szerfüggőségüknél. Gyakori, hogy ezek a folyamatok gyökerében fejlődési „elakadás" húzódik meg: az alkoholista nem válik le – többnyire ellenkező nemű – szülőjéről, nem válik felnőtté, nem tud felelősséget vállalni önmagáért és másokért. Így kapóra jön számára egy társfüggő személy, akár a felmenője, akár a társa, illetve a szer, melyek együttesen olyan rendszert képeznek, amelyben fennmaradhat a fel nem növekvés szimbiotikus állapota.

Összességében tehát az A.A.-ban józanodók szerint nem lehet egyenlőségjelet tenni az alkoholista és a züllött csavargó közé. Azonban az alkoholisták többnyire igen súlyos egzisztenciális, családi (és munkahelyi) válsággal küszködnek, amely közelebbről nézve jóval sötétebb képet mutat, mint azt egy, a fentihez hasonló, távolabbi családstatisztikai látképből kiolvashatnánk.

A családban élő alkoholista esetében több adatközlőm által megerősített tipikus jelenségnek mondható, hogy megbízhatatlansága miatt fokozatosan

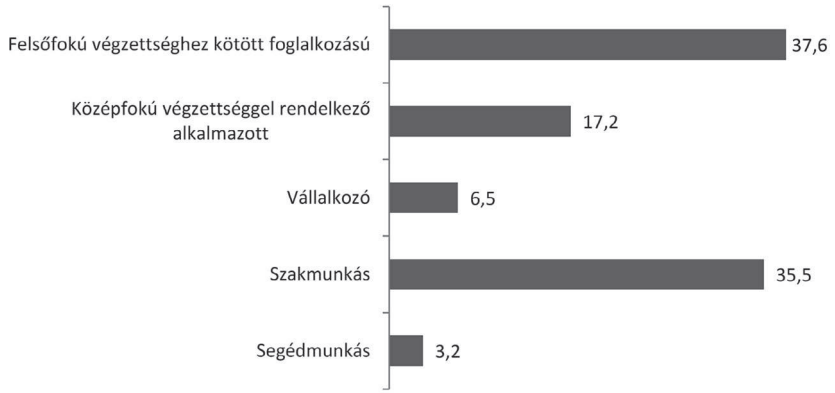
elveszíti a többségi társadalomban megszokott feleségi, anyai, férji vagy apai szerepeit, feladatait – már ha rendelkezett velük –, melyeket a család más tagjai vesznek át. Az alkoholista felépülésének első időszakában ezért aztán gyakori problémát, konfliktusforrást jelent, hogy a már kialakult, a családtag alkoholizmusát kompenzáló családi rendszerben az alkoholista elkezdi „(vissza)követelni" ezeket a szerepeit. Különösen jellegzetes e tekintetben az alkoholista férfi, aki, hogy hagyják inni, átengedi a családfői „pozíciót" feleségének, majd miután józanodni kezd, felesége ellenállásába ütközik, amikor ismét családfőként kíván működni. Az ilyen családi rendszerfolyamatokkal kapcsolatos általánosabb szintű megfogalmazás, hogy amennyiben a rendszer egy tagja változik, a többi viszont nem, feszültség keletkezik.

Az A.A.-ban gyakran emlegetik a Berne (1984: 92–93.) által leírt alkoholista játszma működését, amely, ha minden szereplő felvonul benne, tipikusan ötszereplős rendszert alkot, gyakori azonban, hogy több szerep összesűrűsödik egy-egy személyben, s a játszma végül kétszereplőssé is válhat. A játszma főszereplője az Alkoholista, a legfontosabb mellékszerep pedig az Üldözőé, aki rendszerint a házastárs. További szereplő a Megmentő, aki Berne szerint legtöbbször azonos nemű személy, például a háziorvos, de a házastárs vagy a partner is éppúgy lehet, aki rendszerint alkoholista felmenőkkel rendelkezik, és „beleszocializálódott" a megmentő, „társfüggő" szerepbe (Lefever 2007; Kelemen 1994c; Beattie 2008; Woititz 2002; Al-Anon Family Group 2005; Barnowski-Geiser 2020; Békési–Kassai 2022; Elekes és mtsai 2022). A játszma negyedik szereplője a Balek, aki alkalmanként hitelez az Alkoholistának, az ötödik pedig az Összekötő (kocsmáros vagy eladó), aki – a számára kifizetődő határig, és nem tovább – biztosítja az „ellátmányt".

Az A.A.-ban elterjedt nézet, hogy „az alkoholizmus nem válogat", hanem mindenféle társadalmi rendű és rangú embert hatalmába keríthet. A 3. ábra az A.A. 2009. évi magyar országos találkozóján mért foglalkozási adatokat mutatja, melyekből világosan kirajzolódik, hogy a tagság körében többségben vannak a közép- és felsőfokú végzettséget igénylő szakmák képviselői.

A különböző szakmák változatosságát valamelyest jobban érzékeltetik azok a válaszokból általánosított kategóriák, melyek újabb általánosítása révén keletkeztek a 3. ábra összevont kategóriái: segédmunkás, szakmunkás (ipari, egészségügy, szociális etc.), vállalkozó, adminisztratív vagy munkaszervezési alkalmazott (diszpécser, koordinátor, ügyintéző és egyéb középiskolai végzettséget feltételező munka), köztisztviselő, humán értelmiségi (jogász, szociális szakember, tanár, pszichológus), reál értelmiségi (műszaki vagy közgazdasági szakember, orvos), reál + humán értelmiségi (többdiplomás), ügyvezető, szociális vagy egészségügyi dolgozó, egyéb.

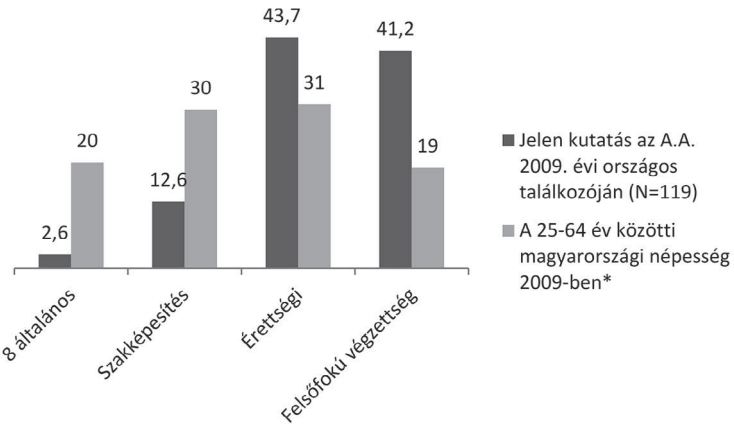
Az A.A.-tagság általában egyetért Bill W.-vel abban, hogy az alkoholista gyakran, ha nem is realitásérzékéről ismert leginkább, élénk fantáziával és jó értelmi képességekkel rendelkező ember. Ezzel a nézetetet erősítik az A.A. 2009. évi magyar országos találkozóján mért adatok, bár tegyük hozzá, ezek

3. ábra. Foglalkozás szerinti megoszlás (%) (N=93)

az adatok nem tekinthetőek úgy, mint amelyek a magyar alkoholista népességet egészében reprezentálják. Mint a 4. ábrán látható, az országos átlaghoz képest elenyésző a 8 általánost végzettek, s rendkívül magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Úgy tűnik, az A.A., miként az USA-ban, hazánkban is nagyobbrészt a középosztályba tartozó alkoholistákat foglalja magába. A mintában szereplő tipikus A.A.-tag legalább középiskolai – vagy magasabb – végzettséggel rendelkezik. Ehhez hozzávehetjük, hogy a válaszadók 5%-a jelenleg felsőfokú tanulmányokat folytat, így az érettségivel rendelkezők csoportjából várhatóan át fog kerülni a diplomával rendelkezők közé.

Az A.A.-ban – Bill. W. „Nagykönyv"-ben adott leírása nyomán – elterjedt nézet szerint az alkoholista egyáltalán nem gyenge, sőt, leszámítva az alkohollal szembeni tehetetlenségét, valójában rendszerint igen csökönyös, és erős akarattal rendelkezik. A közhiedelemmel ellentétben nem mondható lustának sem. Bár amikor iszik, teljesen kiszámíthatatlan és megbízhatatlan, ha munkához lát, az átlagosnál nagyobb munkabírással és szorgalommal rendelkezik, s kiváló munkaerő. Számos alkalommal hallottam ugyanakkor A.A.-tagoktól, hogy az alkoholistát részben az teszi átlagon felül jó munkaerővé, hogy attól félve, hogy megrójják ivása miatt, bármit megtesz, hogy magasan megfeleljen munkaadóinak, s így nyugodtan ihasson. Ez a leírás azonban önmagában valószínűleg nem mutatja meg a teljes képet. Egy rehabilitációs intézményben dolgozó segítő szakember, aki az intézményben alkalmazott munkaterápia – fahasogatás, kerti munkák etc. – közben hosszú éveken át látta a különböző szenvedélybetegségben szenvedő „terápiások" munkáját, határozottan állította, hogy az alkoholistákat – és ez esetben már nem aktív alkoholistákról van szó, akik azért dolgoznak, hogy hagyják őket nyugodtan inni – akár már az elvégzett munkájuk után is fel lehetne ismerni. Munkájukban is – akárcsak az ivásban – tipikusan „megszállottak", rendkívül kitartóak, „kényszeresen" alaposak és precízek. Jellemző továbbá e

4. ábra. Legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás (%)

* KSH 2010: 37.

szakember szerint, hogy az alkoholisták döntő többsége dolgozik, s a „munka világából" érkezik rehabilitációra.

Az A.A.-tagok foglalkoztatási típusának adatai a 10. táblázatban láthatók. Az országos felmérések szerint 2009-ben a 15–64 év közötti magyar népesség foglalkoztatottsági rátája, melybe a teljes és részmunkaidőben foglalkoztatottak egyaránt benne foglaltatnak, 55,4% volt. A részmunkaidőben foglalkoztatottak ebből 5,2%-ot tettek ki (KSH 2010: 13.). Ahhoz, hogy ezeket az adatokat összehasonlíthassuk az A.A.-ban kapott adatokkal, az A.A.-s mintákból ki kell vonni a már nem munkavállalási korúakat, azaz az öregségi nyugdíjban részesülőket. A teljes munkaidőben foglalkoztatottakra vonatkozóan így a 2009-es (N=104) és 2008-as (N=182) magyar A.A.-mintában rendre 58,7% és 80,8%, a részmunkaidőben foglalkoztatottakra pedig 10,6%, illetve 8,8% jön ki. Ezeket a foglalkoztatottsági típusokat összeadva 2009-re 69,3%-ot, 2008-ra 89,6%-ot kapunk. Miután a 2009-es találkozónak Pécs város adott otthont, s a Pécsen és környékén élők így természetszerűleg felülreprezentáltak a 2009-es A.A. mintában, elképzelhető, hogy a két minta közötti különbség részben a térség országos viszonylatban alacsony foglalkoztatottságával magyarázható. A foglalkoztatottak A.A.-n belüli aránya mindkét minta esetében messze meghaladja az országos átlagot. Ez részben abból adódik, hogy az A.A.-s mintákban az országszerte zömmel még tanuló 15–20 év közöttiek egyáltalán nem jelennek meg. A munkanélküliségi ráta 2009-ben országosan 10,1% volt (uo. 14.). A 2008-as A.A. mintában nem tudjuk elválasztani az öregségi és a rokkantsági nyugdíjasokat (a két magyar minta nyugdíjasokra vonatkozó adataiban a különbség feltehetően részben ebből az összevonásból származik). A 2009-es A.A. mintában, a fentiekhez hasonlóan, az öregségi nyugdíjasok nélkül (N=104) 13,5%-os munkanélküliségi rátát kapunk, míg

a 2008-as mintában (N=182) 8,8%-ot. A két minta átlagát véve (11,1%), a munkanélküliségi ráta csekély mértékben meghaladja az országos átlagot. A magyar népességen belül 2009-ben több mint 1 millió 700 ezer öregségi nyugdíjast és mintegy 750 ezer rokkantsági nyugdíjast számláltak (uo. 20.). Mivel az A.A.-s mintákban nem szerepelnek gyermekkorúak, az országos adatokkal való összehasonlíthatóság érdekében a teljes népesség számából le kell vonnunk a gyermekeket. Ha a közelítőleg 10 milliós teljes magyarországi népességből levonjuk a mintegy 1,5 millió 15 év alattit (uo. 9.), akkor az öregségi nyugdíjasok esetében 20%-ot, a rokkantsági nyugdíjasok esetében pedig 8,8%-ot kapunk. A táblázat adataival összevetve látható tehát, hogy átlagolva az A.A.-s mintákban szereplő nyugdíjasok számát, arányuk az országos átlag körül mozog, míg a rokkantnyugdíjasok aránya valamivel csekélyebb.

10. táblázat. A foglalkoztatottság típusa szerinti megoszlás (%)

	Jelen kutatás az A.A. 2009. évi pécsi országos találkozóján (N=122)	**A.A. ÁSZI 2008-as kutatás (N=248)**	**A.A. 2007 Membership Survey (N=8000)**
Teljes munkaidő	50% (61 fő)	59,3% (147 fő)	65%
Részmunkaidő	9% (11 fő)	6,45% (16 fő)	
Alkalmi munka*	5,7% (7 fő)	n. a.	n. a.
Munkanélküli	11,5% (14 fő)	6,45% (16 fő)	8%
Nyugdíjas**	14,7% (18 fő)	26,6% (66 fő)	16%
Rokkantnyugdíjas	6,6% (8 fő)	n. a.	n. a.
Tanuló	2,5% (3 fő)	1,2% (3 fő)	4%

* Bár az alkalmi munkavállalók és a munkanélküliek kategóriája közel áll egymáshoz, összevonásuk mégsem lenne teljességgel indokolt.

** Azokat a válaszadókat, akik nyugdíjasként és teljes vagy részmunkaidőben dolgozóként is megjelölték magukat, csak nyugdíjasként szerepeltetem. A 2008-as és a 2009-es kérdőív struktúrája eltér, s ez okozhat mérési különbségeket. Míg a 2008-as kérdőívben a „Nyugdíjas" a választható opciók egyike volt, addig a 2009-es kérdőívben a „Nyugdíjas" nem választható opció volt, hanem „Egyéb" válaszlehetőségként a válaszadók maguk nevezhették így magukat. Így lehetséges, hogy a 2009-es mintában azok egy része, akik alkalmi munkavállalóként vagy munkanélküliként jelennek meg, valójában nyugdíjasok.

Összességében, a magyar A.A. minták átlagát alapul véve, a válaszadók között jelentős mértékben több foglalkoztatott és csekély mértékben több munkanélküli, nagyjából egyező számú öregségi nyugdíjas és valamivel kevesebb rokkantsági nyugdíjas található, mint a magyar népesség körében.

5.8. Alkoholkarrier

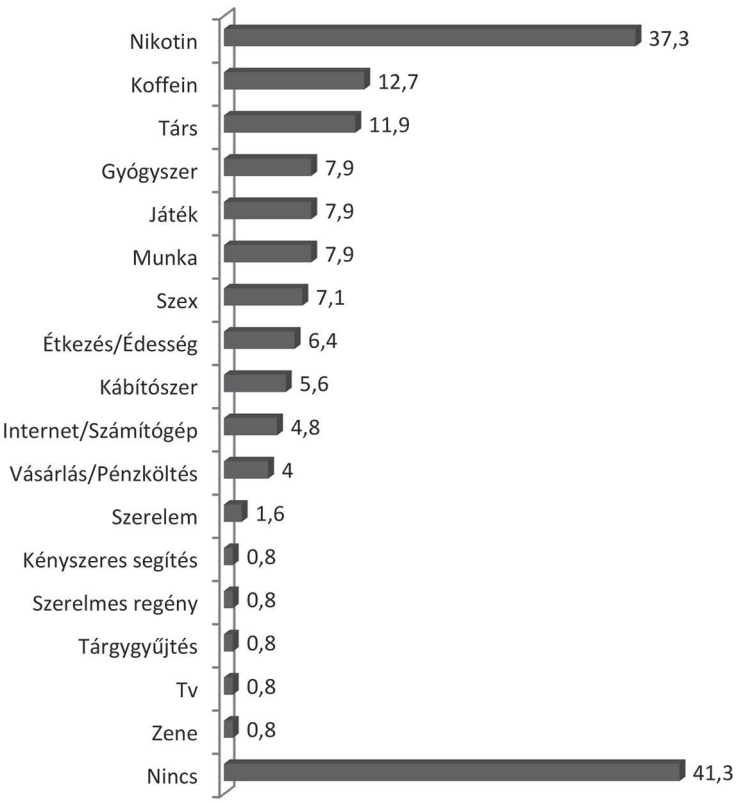
„Az alkoholizmus-betegség progresszív felfogása" című, ugyan nem „hivatalos" A.A.-irodalomnak számító, de az A.A.-ban közkézen forgó összefoglaló ábra (4. melléklet) az alkoholkarrier teljes kibontakozását mintegy 35 évre teszi. A kemény szociális ivás fokozatosan elvezet a kontrollvesztésig, mely átmenet tipikus jellemzője a „racionalizálás" szükségletének megjelenése, amikor az ivó, lelkiismeretét megnyugtatandó, mások és még inkább önmaga előtt folyamatosan okot, magyarázatokat, legitimációt talál az ivásra. A középső szakaszban a legkülönbözőbb módokon – rendszerint sikertelenül – megkísérli kontrollálni ivását, miközben erősödnek a testi és lelki természetű következmények, illetve fokozódik a rá nehezedő szociális nyomás, és növekednek a munkahelyen, családi és baráti kapcsolatokban jelentkező problémák. A betegség végső szakaszát a teljes leépülés és elmagányosodás jellemzi.

Az A.A. 2009. évi országos találkozóján végzett vizsgálat alapján úgy tűnik, hogy a magyar A.A.-tagok többsége az alkoholizmus középső szakaszáig folytatja italozását. A válaszadók (N=122) aktív alkoholista időszaka átlagosan bő 19,7 évig tartott, tehát éppen azon a határmezsgyén hagyták abba az ivást, amikor a testi, lelki és szociális problémák nyomása felerősödik, amikor tovább nem halogatható, elkerülhetetlenné válik a döntés: a „normális" életük – beleértve családjukat, munkájukat –, illetve az alkohol közötti választás. A mintában szereplő férfiak 21,3 (N=77), a nők pedig 17,8 (N=45) évet töltöttek ivással. Ha az A.A.-ban józanodó válaszadók átlagos életkorából levonjuk a folyamatos absztinenciában töltött idő átlagát (N=123), 5,91 évet, akkor megkapjuk, hogy a válaszadók aktív ivási időszaka átlagosan megközelítőleg 44 éves korukig tartott.

A kérdőív azt is vizsgálta, hogy a válaszadóknak saját bevallásuk szerint milyen egyéb függőségeik vannak alkoholizmusuk mellett. Az eredmények szerint 126 fő közül 74 fő (58,7%) jelezte, hogy egyéb addikciója is van. Ezek típusának megoszlása az 5. ábrán látható.

A fentieken túl 4 fő (3,17%) olyan jellegű választ is beírt, hogy „bármi" vagy „stb.", amivel többszörös függőségükre utaltak, illetve arra, hogy lényegében bármilyen szertől vagy viselkedéstől függőségbe kerülhetnek. Ezeket a válaszokat nem tüntettem fel a megoszlást mutató ábrán, mégis említésre érdemesek, miután a tizenkét lépéses közösségekben a „függő személyiség" elterjedt fogalom, s a tagok gyakran mondják magukra, hogy „bármitől függőségbe tudok kerülni, amit egynél többször csinálok". Mint az ábrán látható, a szerek között a nikotin, a koffein, a gyógyszer és a kábítószer dominál, míg az addiktív viselkedések között a kapcsolati függőség különböző formái, a szerencsejáték, a munka, a szex, az internetezés/számítógépezés, az étkezési zavarok és a vásárlási vagy pénzköltési mánia. A legnagyobb gyakoriságot mutató nikotinfüggőség kismértékben, mintegy 4%-kal meghaladja

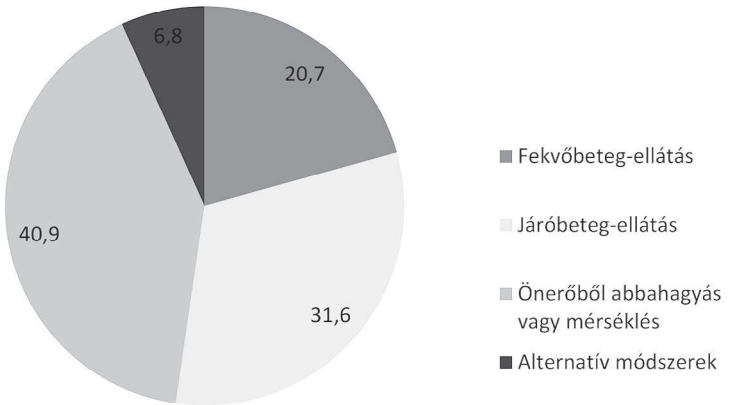
a dohányzás 15 év fölötti magyar népesség körében, e kutatást megelőző években (1994, 1995, 2000, 2002) mért prevalenciájának 33,2%-os átlagát (Urbán és mtsai 2005: 13.).

5. ábra. Egyéb függőségek arányának megoszlása (%) (N=126)

* Az egyéb addikció típusára vonatkozó nyitott kérdésre a válaszadók több választ is adhattak (összes = 150), így az egyéb addikciók 126 válaszadón belüli százalékarányainak összege meghaladja a 100%-ot.

A Közösségbe lépése előtt a válaszadók 88,8%-a (N=125) tett sikertelen kísérlete(ke)t az ivás abbahagyására. Összesen 193 említést tettek arról, hogy milyen módszert alkalmaztak sikertelen kísérleteik során. Az említéseket tipizálva a 6. ábrán látható eredményeket kaptam.

6. ábra. Az ivás abbahagyására tett sikertelen kísérletek módszerei (%)

A fekvőbeteg-ellátásra tett tipikus említések: kórház, addiktológia, belgyógyászat, pszichiátria, terápia, rehabilitáció, Szigetvár, Dömös (Kékkereszt) etc.

A járóbeteg-ellátásra tett tipikus említések: mentálhigiénés gondozó, alkoholgondozó, ambuláns kezelés, gyógyszeres kezelés (Antetil, Campral, Disulfiram, Esperal), orvos, ideggyógyász, pszichiáter, pszichológus etc.

Az önerőből abbahagyásra vagy mérséklésre tett tipikus említések: önerő, akaraterő, mérséklés, italváltoztatás, italozási szokás változtatása, szerváltás, ígéret, fogadkozás, határidő, életmódváltás etc.

Az alternatív módszerekre tett tipikus említések: agykontroll, akupunktúra, természetgyógyász, vallás, egyház, jóga, reiki, gyógynövény.

Az A.A.-tagok rendszerint ironikusan nyilatkoznak korábbi, az A.A.-t megelőző „öngyógyítási" kísérleteikről, miután tapasztalataik, illetve az A.A.-ban vallott nézet szerint az alkoholizmust nem lehet akaraterővel legyőzni. Számtalan anekdota kering a gyűléseken arról (miként az 5.6. fejezetben is láttuk), mennyit alkudoztak, hogy „majd holnaptól…", és milyen rafinériákkal, mennyiségi korlátozással, „csak sörivással" etc. próbálták kijátszani az alkoholt, és normális, szociális ivóvá válni, megannyiszor sikertelenül. A gyógyszeres kezeléssel kapcsolatban ugyancsak szkeptikusak. A gyógyszerek, illetve az orvosi segítség hasznosságát, súlyos alkoholizmus esetén nélkülözhetetlenségét a „szerről való lehozatal", detoxifikáció kezdeti szakaszában elismerik. Gyógyszerek, orvosi segítség nélkül a deliráló alkoholbeteg akár bele is halhat az alkoholmegvonásba. A gyógyszerek azonban legfeljebb mindössze néhány hétig játszhatnak szerepet a felépülésben, s ha a terápia hosszú távon nem az egyén önkéntes és mélyreható belső változására épít, kudarcra van ítélve. A legtöbb ironikus történet az Antetilről (Antaethyl) és az Esperalról szól. Az előbbit szájon át, utóbbit bőr alá ültetve, lassan felszívódó gyógyszerként alkalmazzák, s mindkettő lényege, hogy gátolva az alkohollebomlást, ráivás esetén acetaldehid-felhalmozódást, azaz mérgezést,

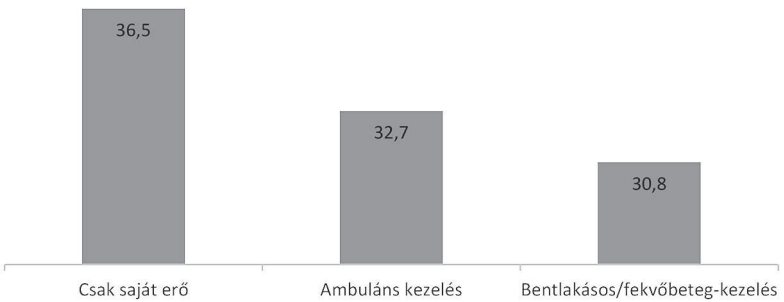
rosszullétet idéz elő – mely akár igen veszélyes is lehet. A kezelés célja, hogy a beteg ne tudjon, lehetőleg ne is merjen inni, ezzel lehetőséget teremtve a változásra. Szájon át történő adagolásra addig van lehetőség, amíg van remény arra, hogy a beteg szedni fogja a gyógyszert. Súlyosabb esetben, amikor a beteg már maga sem bízik önmagában, alternatíva híján dönthet úgy, hogy beleegyezik a beültetésbe. Azonban e gyógyszerekkel önmagukban legfeljebb a beteg „kiszárítását", „száraz" állapotot lehet elérni, s az esetek többségében borítékolható a visszaesés. Sokan alig várják, hogy felszívódjon az Esperal, és újra ihassanak – ha egyáltalán megvárják, és nem isznak rá. A „szerencsésebbek" tudnak már az Esperal mellett is inni. Adatközlőim szerint a „hagyományos" gyógyszeres kezelés alapvető hiányossága egyoldalúságában keresendő: csak a test gyógyítására törekszik, és figyelmen kívül hagyja a gondolkodásbeli, érzelmi, attitűdbeli, jellembeli változás szükségességét – ahogy egyébiránt a változás szükségességének figyelmen kívül hagyása jellemző a „környezetváltozással" kísérletező öngyógyítási módszerre is. Az alkoholista általában maga is könnyen hajlik az olyan „megoldásokra", amelyek nem igényelnek tőle mélyreható változást. A puszta gyógyszeres kezelés, illetve a mögötte meghúzódó testközpontú szemlélet több problémát is előidézhet. Egyrészt gyakran hatástalan: nem gyógyítja meg az alkoholistát. Emellett csalóka reményt kelthet az alkoholistában, hogy a kezelést követően újra ihat, ami hátráltatja felépülését. Számos alkalommal hallottam A.A.-tagoktól, hogy „nem mondták", hogy többé nem ihat egyetlen kortyot sem. Mint korábban is utaltam rá, „forgóajtó"-jelenség alakulhat ki: az aktív alkoholista állapota leromlik, kórházba kerül, kiszárítják-feljavítják, kikerül, újra iszik, állapota ismét leromlik, újra kórházba kerül etc. Ha nyugtatókat, altatókat kap, problémáit tetézheti, hogy alkoholfüggősége mellett gyógyszerfüggőség is kialakul. Különösen a járóbeteg-ellátásban gyakori, hogy az alkoholisták csupán a gyógyszerük felíratásáért jelennek meg az orvosnál, s nem valós változtatási igénnyel. Az A.A.-ban nem ritkák az egészségügyi intézményekhez kapcsolódó negatív élmények, melyek gyakran kiegészülnek az alkoholizmus miatti megaláztatások félelmével vagy bekövetkeztével. Rávetülnek az egészségügyi ellátásra a múlt árnyai is, az egykor alkalmazott, mára azonban megszüntetett elektrosokk-terápia, mely a betegek központi idegrendszerének „újraindítását" célozta, vagy a rendszerváltozáskor ugyancsak megszűnt, félig kórház, félig börtön nagyfai munkaterápiás kényszerelvonó intézet. Jelen van tehát az A.A.-ban az egészségügyi ellátással szemben egyfajta szkepszis és óvatosság. Többen utaltak arra is, hogy úgy érzékelik, hogy a számos pozitív példa mellett helyenként mintha működne az egészségügyben valamiféle kompetenciaféltés, területiumvédelem, ami megnehezítheti az A.A. intézményekkel való együttműködését, illetve az is előfordul, hogy mint laikusokat nem veszik őket komolyan. Ugyanakkor látják az egészségügyi rendszer roppant fontosságát, és bizakodóak, ha valamely egészségügyi intézmény nyitott az A.A.-val való együttműködésre. Különösen lényeges szempont

számukra, hogy a „még szenvedő alkoholisták" a „mélypontot" elérve hajlamosak leginkább a változásra, az A.A. üzenetére tehát ebben az állapotban a legfogékonyabbak, márpedig mélyponton lévő alkoholista sorstársakat legjobb eséllyel kórházakban, addiktológiai és pszichiátriai osztályokon lehet találni. Az A.A.-tagok jó lehetőségnek tekintik tehát, ha engedélyt kapnak arra, hogy látogatásokat tegyenek kórházakban, és beszélgessenek a betegekkel. Az együttműködés mélyebb formája van jelen a Szigetvári Kórház, a Debreceni Kórház vagy a budapesti Nyírő Gyula Kórház addiktológiai osztályán, ahol eleve részben az A.A. módszerét alkalmazó Minnesota-modell szerinti kórházi ellátás valósul meg. További lehetőség – egy 2011-es A.A.-küldöttgyűlési anyag szerint az ország területén akkoriban havonta összesen 20 gyűléssel (S. Ágnes 2011b: 18.) – kezdőknek szóló kórházi A.A.-csoport működtetése. Egyik adatközlőm szerint azonban az igazi áttörést a háziorvosi hálózat és az A.A. hatékonyabb együttműködése jelenthetné, melynek egyik alapfeltétele valószínűleg az lenne, ha az orvostudományi képzésben nagyobb súllyal szerepelne az önsegítő csoportok témája. A szélesebb társadalmi kontextust figyelembe véve, az A.A. és az egészségügy együttműködésében két, legalábbis potenciálisan ellentétes hatású tendencia van jelen. Egyfelől az állam – mely egyben a kórházak jelentős részének fenntartója – érdeke, hogy az egészségügyi kiadásokat minél inkább csökkentse, az A.A. pedig, amely nem fogad el külső anyagi hozzájárulásokat, nem kerül pénzébe az államnak. Másfelől viszont a gyógyszeripar ellenérdekelt egy olyan mozgalommal szemben, amely – eltekintve a gyógyszerek detoxifikációs fázisban való szükségességének elismerésétől – a hosszú távú kezelésben elutasítja a tudat- és hangulatmódosító gyógyszerek használatát.

Az 6. ábrán külön feltüntetett „alternatív módszerek" többségét lényegében az önerőből tett kísérletek közé sorolhatjuk. Az *önerő – járóbeteg-ellátás – fekvőbeteg-ellátás* spektrumon jól kirajzolódik a csökkenő tendencia, ami érthető, ha egy olyan stigmatizáló problémáról van szó, mint az alkoholizmus. Úgy tűnik, alkoholizmusa súlyosságának függvényében ki-ki a lehető legkisebb segítséggel kívánja problémáját megoldani. A legtöbben először saját erejükből próbálkoznak, majd ambuláns segítségért folyamodnak, és csak ezután vállalják a hosszabb idejű, bentlakásos kezelési módszereket. Alátámasztja mindezt, ha megnézzük a válaszadók megoszlását az igénybe vett segítségszint vonatkozásában (7. ábra, lásd a következő oldalon).

Az ábrán látható, hogy a válaszadók által igénybe vett segítségszint az alacsony szinttől a magasabb szint felé fokozatosan csökken. Az eltérések nem kiugróak, de ha figyelembe vesszük, hogy az aktív ivási periódus átlaga – amelynek során a szóban forgó sikertelen próbálkozások történtek – közel húsz év, és a különböző segítségszintű próbálkozások száma ez alatt sem tolódott el a magasabb segítségszintek felé, akkor a tendencia már jelentősnek mondható. Ez még inkább érzékelhetővé válik, mihelyt meggondoljuk, hogy az adatok szerint a válaszadók több mint egyharmada húsz éven át „kitartott"

amellett, hogy egyedül próbálkozik az ivás abbahagyásával, azaz nem vett igénybe *semmilyen* külső segítséget.

7. ábra. Az A.A.-ba lépés előtt igénybe vett legmagasabb segítségszint megoszlása (%) (N=107)

Kérdésként vetődik fel, hogy milyen okok húzódhatnak meg az ivás abbahagyására tett eme, kudarccal végződő próbálkozások hátterében. A válaszadók ezzel kapcsolatos retrospektív vélekedéseinek megoszlása a 8. ábrán látható.

A ** szimbólummal jelölt okok nemigen tekinthetők „ortodoxnak", vagyis az A.A. irodalmában kifejtett elképzelésekkel összhangban lévőnek. Az „akaratgyengeség" mint ok megjelölése azért „heterodox", mert az A.A. betegségkoncepciója tagadja az alkoholizmus mint akaratgyengeség moralizáló elképzelését, illetve azt, hogy az alkoholizmus akaraterővel legyőzhető lenne. A további okok „heterodoxiája" abból adódik, hogy a válaszadók önmaguk helyett valamilyen külső körülményben vagy valaki más hibájában, mulasztásában jelölik meg a sikertelenség okát. Különösen meglepő a „körülményeket" (például család, munkahely, társaság etc.) okként említők viszonylag magas száma. Az A.A. elképzelései szerint a mindenkori körülmények vagy megváltoztathatók, vagy elfogadhatók, így nem tekinthetők az ivás *okainak*. A körülmények mint okok megnevezésével szemben az „ortodox" válaszok, mint a különböző jellemhibák (makacsság, ego etc.), a belső változás elmaradásának vagy a mások hibáztatásának említései, a saját „felelősséget" hangsúlyozzák. Azok esetében, akik – jóllehet minden bizonnyal a tényeknek megfelelően – azt állítják, hogy orvosuk dezinformálta őket, például azzal, hogy a mértékletes ivást ajánlotta nekik, jellegzetesek a „nem mondták, hogy…" kezdetű mondatok. Az ilyen típusú állítások helyett sokkal inkább a saját tudatlanságra, tapasztalatlanságra vagy az alkoholizmus beismerésének elmaradására való utalás felelne meg az A.A. nyelvezetének. Hasonlóan, az A.A. elveit elmélyültebben ismerő józanodó nem a kapott gyógyszeres kezelés önmagában elégtelen voltára hivatkozik, hanem a saját belső munkájának, változásának elmulasztására. Úgy tűnik, az egyébként

kisebbségben lévő heterodox választípusok előfordulásának jelentőségét indokolatlan lenne eltúlozni. Amíg az A.A. alapvető elképzeléseitől elhajló megfogalmazások kisebbségben vannak, addig természetesnek mondható, hogy a Közösségben a józanodásnak, a lelki fejlődésnek, a józan kultúra elsajátításának különböző stádiumaiban lévő tagjai vannak. A válaszadók többsége az A.A. mainstream nyelvezetének megfelelő belső motiváció vagy mélypont hiányát, illetve a betegségtudat vagy a betegség beismerésének hiányát említette.

A tipikusnak mondható A.A.-sztoriban az aktív alkoholista karrier kulcsfontosságú állomása a *„mélypont”*, amikor az alkoholista, szembesülve ivása következményeivel, ráébred kontrolvesztettségére és az alkohollal szembeni tehetetlenségére, s élete krízisbe kerül. A mélypont jellemző sajátossága az „alkoholista ego” megtörése és a vereség beismerése, illetve a kétségbeesés és kilátástalanság megélése. Átéli a tehetetlenségét, azt, hogy nem képes alkohol nélkül élni, miközben látja, hogy az alkohollal sem élhet tovább, tönkreteszi és végül elveszi az életét. Egyik informátorom igen szemléletes, drámai képpel jellemezte a mélypontnak ezt a dilemmáját: olyan, mint amikor az ember ott áll egy égő felhőkarcoló tetején, s látja, hogy valahol lent a mélyben kifeszítettek neki egy fentről egészen kicsinek, zsebkendőnyinek tűnő ponyvát. Leugrani is, maradni is egyformán félelmetes, de amikor már nincs más lehetőség, amikor már az inge is meggyulladt, akkor leveti magát a bizonytalan mélységbe, bízva abban, hogy talán azok, akik lent várják, elkapják és megmentik. Ezekből a mélypontokból több is elkövetkezhet az aktív alkoholizmus időszakában. Ilyenkor, belátva, hogy minden próbálkozása hiábavaló, hajlandó lehet segítséget elfogadni. Az A.A. nézete szerint a mélypont a legjobb alkalom arra, hogy az alkoholista változtasson életén. Ugynakkor, még ha a mélypont elérése nélkül csekély is az esély arra, hogy abbahagyja az ivást, e változáshoz egyrészt nem mindenkinek szükséges elérnie a mélypontot, másrészt a mélypont nem mindenki számára azonos mélységű. Vannak olyan józanodók, akiknek viszonylag kisebb figyelmeztetés is elegendő a változtatás megtételéhez, mások azonban súlyos veszteségek árán ismerik fel az alkohollal szembeni „vereségüket” s a változtatás szükségességét. Sokatmondó adat, hogy az A.A. 2009. évi országos találkozóján részt vett válaszadók számára mi volt az a meghatározó esemény vagy motívum, amely a józanodás útján elindította őket. Az erre vonatkozó nyitott kérdésre adott szerteágazó válaszokat a 11. táblázatban látható kategóriákba soroltam.

Látható, hogy a legtöbbször említett, vezető tényezők a lelki és testi fájdalom és az alkoholprobléma belátása – melyek gyakran az A.A.-val való találkozással együtt jelennek meg a válaszokban. A gyermek elvesztése vagy ennek fenyegetése jól kirajzolódó, különálló választípusként jelent meg, így érdemesnek tűnt nem automatikusan beolvasztani a család kategóriájába, hanem láthatóvá tenni. A két kategória összevonásával azonban a család és/

8. ábra. Az ivás abbahagyására tett korábbi kísérletek sikertelenségének okai a válaszadók szerint (%) (N=108)*

* Mivel a válaszadók e nyitott kérdésre több választ is beírhattak (összes = 193), a százalékértékek összege meghaladja a 100%-ot.

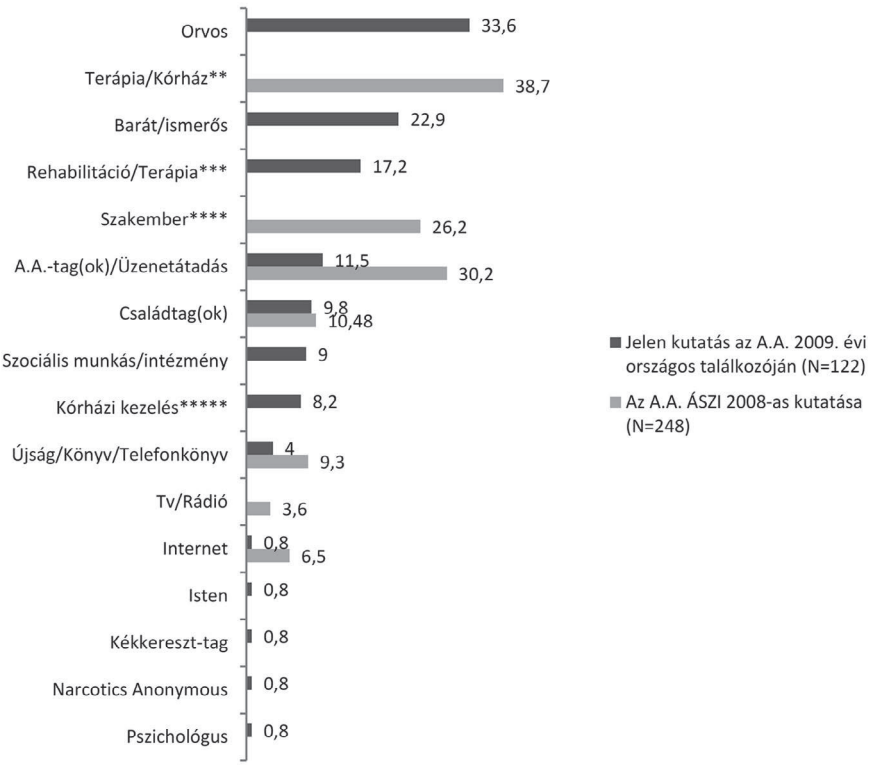
vagy gyermek elvesztése miatti aggodalom az első helyre kerülne, s ezekhez talán az elmagányosodást is hozzávehetjük, mint hasonlónak tekinthető tényezőt. A 11. táblázat jól tükrözi azt, amire fentebb utaltam: az A.A.-tagok többsége mintegy húsz év ivást követően, az alkoholizmus lefolyásának középső szakaszában érik el mélypontjukat, s indulnak el a változás útján; sokan „súrolják" azt, hogy életük teljes katasztrófába torkolljon, mégis, az „utolsó pillanatban" visszafordulnak, megmenekülve családjuk, munkahelyük elvesztésétől és a legsúlyosabb egzisztenciális leépüléstől.

11. táblázat. A józanodás útján elindító meghatározó események, motívumok megoszlása

Fordulópontot hozó esemény, motívum	**Említések száma (%) (N=160)***
Lelki/mentális probléma, leépülés, összeomlás (pl. elkeseredettség, elveszettség, kiüresedés, félelem a haláltól vagy őrülettől)	13,7
Alkoholprobléma felismerése/beismerése	10,7
Betegség, fizikai leromlás	9,4
Találkozás az A.A.-val	8,1
Munkahely elvesztése vagy ennek fenyegetése	7,5
Család elvesztése / válás vagy ennek fenyegetése, családi nyomás	7,5
Gyermek iránti aggodalom, elvesztése vagy ennek fenyegetése	7,5
Mélypont (összeomlás közelebbi meghatározás nélkül, pl. „mélypont", „mindent elvesztettem", „összedőlt az életem")	6,9
Egyedüllét, elmagányosodás	5,0
Erkölcsi hanyatlás (pl. „erkölcsi mélypont", bűntudat, megaláztatás)	4,4
Öngyilkossági kísérlet vagy késztetés	4,4
Felsőbb Erő	3,1
Önbecsülés / Változtatni akarás	2,5
Baleset	1,9
Kórház/terápia pozitív hatása	1,9
Mindent elvesztés anyagi értelemben	1,2
Barát/ismerős kijózanodása	1,2
Kemény visszajelzés	1,2
Lakóhely elvesztése vagy ennek fenyegetése	1,2
Rossz házassággal szembenézés	0,7

* Egy válaszadó több választ is írhatott.

A válaszadók (N=122) több választ is írhattak arra a nyitott kérdésre, hogy milyen úton jutottak el az A.A. Közösségébe (9. ábra).

*9. ábra. Milyen közvetítéssel jutott el az A.A.-ba? (%)**

* A válaszadók mind az A.A. ÁSZI kutatásban, mind a jelen kutatásban több választ is megjelölhettek, így a százalékértékek összege meghaladja a 100%-ot.

** Az A.A. ÁSZI kutatás összevonta a terápia és a kórház fogalmait.

*** A rehabilitáció és terápia fogalmaiba beleértendők a Minnesota-modell szerint működő kórházi addiktológiai osztályok is (a mintában Szigetvár és Debrecen).

**** A szakember fogalmával az A.A. ÁSZI kutatás összevontan kezeli a háziorvost, lelkészt, szociális munkást etc.

***** Kórházi kezelés alatt itt a „hagyományos", nem Minnesota-rendszerű pszichiátriai és addiktológiai osztályokon nyújtott kezelést értem.

Legtöbben – a válaszadók 59,8%-a – az egészségügyi ellátórendszer valamelyik egységét (háziorvos, kórház, rehabilitációs vagy terápiás intézmény, pszichológus) említették. Az A.A.-tagok üzenetátadása révén a válaszadók 11,5%-a került a Közösségbe – ez a szám közel háromszoros (30,2%) volt az A.A. ÁSZI 2008-as kutatásában. A két különböző helyszínről származó mérési eredmény közötti jelentős különbség kapcsán felmerül, hogy az ország különböző térségeiben az üzenettovábbítási aktivitás igen eltérő lehet. A válaszadók közel egyharmada (32,7%) informális közvetítő utakon jutott az A.A.-ba,

barátok, ismerősök vagy családtagok segítségével. Szociális munkástól 9%, újságból, könyvből vagy telefonkönyvből és internetről 4,8% szerzett tudomást a Közösségről. Az arányok tekintetében az intézményes egészségügyi és szociális ellátás, mint a változásra kész szenvedélybetegek előfordulásának elsődleges helyszíne, összességében mindenképpen dominánsnak mondható. Az önsegítő mozgalom társadalmi feltételeinek kialakulása szempontjából ugyanakkor jelentős körülménynek tűnik, hogy leszámítva a lehetséges együttes említéseket, a válaszadók jelentős része, 37,5%-a személyes kapcsolatok vagy sajtótermékek és elektronikus közvetítők révén került az A.A. Közösségébe.

• 6. AZ A.A. PROGRAMJA

6.1. A Tizenkét Lépés előképe: az Oxford Csoport hat pontja

A korábbi fejezetekben érintőlegesen utaltam már az A.A. felépülési programjának egy-egy részletkérdésére. A bevezető módszertani fejezetben említettem, hogy az A.A. felépülési programjának lényege, a Tizenkét Lépés magyar szövege az elmúlt években kisebb változáson ment keresztül. Az A.A. történetét tárgyaló fejezet pedig említést tett arról, hogy az 1930-as években milyen nagy szerepe volt az Oxford Csoportnak az A.A. Közössége és programja korai fejlődésében. Bill W. barátja, Ebby közvetítésével találkozott először az Oxford Csoport elveivel, melyek segítségével Ebby le tudta tenni a poharat. Mint írja,

> „barátom lényegében ezeket a lépéseket tette meg 1934-ben:
> 1. Beismerte, hogy elvesztette uralmát élete fölött.
> 2. Őszintébb lett önmagához, mint valaha, és »lelkiismeret-vizsgálatot« végzett.
> 3. Őszintén bevallotta személyes hibáit mások előtt, és már nem viselte problémáinak terhét egyedül.
> 4. Megvizsgálta másokkal való eltorzult kapcsolatait, meglátogatta az érintetteket, és amennyire képes volt, jóvátételt szolgáltatott nekik.
> 5. Elhatározta, hogy mások segítésének szenteli életét, anélkül hogy presztízst vagy anyagi előnyt keresne.
> 6. Elmélkedés révén Isten irányítását kereste, és segítségét kérte, hogy életét mindig ezek az elvek szerint élje." (Alcoholics Anonymous 1998: 10.)

Bill másutt így emlékezik vissza:

> „Azóta, hogy 1934 augusztusában Ebby meglátogatott, fokozatosan kialakult a »szájhagyomány útján terjedő program«. Az alapvető eszmék java része az Oxford Csoportoktól, William Jamestől és Dr. Silkworth-től származott. Bár a szöveg többször változott, végső soron egy meglehetősen következetes folyamat kristályosodott ki, amely hat lépésből áll, nagyjából a következőkből:
> 1. Beismertük, hogy vereséget szenvedtünk, hogy erőtlenek vagyunk az alkohollal szemben.
> 2. Erkölcsi leltárt készítettünk hibáinkról és bűneinkről.
> 3. Meggyóntunk, illetve megosztottuk hibáinkat egy bizalmasunkkal.

4. Jóvátételt nyújtottunk mindazoknak, akiknek italozásunkkal kárt okoztunk.
5. Sem anyagi, sem erkölcsi viszonzást nem várva megpróbáltunk segíteni más alkoholistáknak.
6. Imádkoztunk ahhoz, akit Istennek gondoltunk, hogy adjon nekünk erőt ezen irányelvek gyakorlásához." (Alcoholics Anonymous 2010a: 171.; [2003a]: 160.)

A fenti lépések, illetve a korábban említett „Abszolútok", „Procedúrák" és „C"-k (4.2.1. fejezet) jól láthatóan az A.A. Tizenkét Lépésének előképét adják:

12. táblázat. Az Oxford Csoport elveinek hatása az A.A. programjára

Oxford Csoport programelemek		**Az A.A. 12 Lépésének programelemei**
tehetetlenség beismerése önátadás Istennek (surrender)	→	az alkohollal szembeni tehetetlenség beismerése és egy Felsőbb Erőnek történő önátadás (1–3. Lépés)
abszolút becsületesség, lelkiismeret-vizsgálat	→	önvizsgálat (4. Lépés)
megosztás *(sharing)* abszolút tisztaság	→	a jellemhibák megvallása és törekvés azok kiküszöbölésére (5–7. és 10. Lépés)
jóvátétel	→	másoknak okozott károk jóvátétele (8–9. Lépés)
útmutatás *(guidance)*	→	ima és meditáció, a Felsőbb Erővel való kapcsolat elmélyítése, útmutatásának és segítségének kérése (11. Lépés)
abszolút önzetlenség abszolút szeretet megosztás *(sharing)*	→	üzenetátadás (12. Lépés)

(Madácsy 2009b: 246–247.)

6.2. A Tizenkét Lépés

Az A.A. Tizenkét Lépése ebben a formában véglegesült:

„1. Beismertük, hogy tehetetlenek vagyunk az alkohollal szemben – hogy életünk irányíthatatlanná vált.

2. Eljutottunk arra a hitre, hogy egy nálunk hatalmasabb Erő helyreállíthatja elménk épségét.

3. Elhatároztuk, hogy akaratunkat és életünket – *a saját felfogásunk szerinti* – Isten gondviselésére bízzuk.

4. Félelem nélkül mélyreható erkölcsi leltárt készítettünk magunkról.

5. Beismertük Istennek, magunknak és egy embertársunknak hibáink valódi természetét.

6. Teljességgel készen álltunk arra, hogy Isten megszabadítson bennünket mindezektől a jellemhibáktól.

7. Alázatosan kértük őt hiányosságaink felszámolására.

8. Listát készítettünk mindazokról, akiknek valaha kárára voltunk, és hajlandóvá váltunk mindnyájuknak jóvátételt nyújtani.

9. Közvetlen jóvátételt nyújtottunk nekik, ahol lehetséges volt, kivéve, ha ez sérelmes lett volna rájuk vagy másokra nézve.

10. Folytattuk a személyes leltár készítését, és haladéktalanul beismertük, amikor hibáztunk.

11. Igyekeztünk ima és meditáció útján elmélyíteni tudatos kapcsolatunkat – *a saját felfogásunk szerinti* – Istennel; csak azért imádkoztunk, hogy felismerjük velünk kapcsolatos akaratát, és hogy legyen erőnk a teljesítéséhez.

12. E lépések eredményeként spirituális ébredést éltünk át, megpróbáltuk ezt az üzenetet alkoholistákhoz eljuttatni, és ezeket az elveket életünk minden dolgában érvényre juttatni." (Alcoholics Anonymous 2011: 5–9.[26])

Mint az eddigiekben láttuk, az A.A. programja nem egyszerűen a puszta absztinencia, nem a szárazság, hanem a józanság elérését célozza. A szárazság állapota elérhető az ember saját erejéből, a józanság azonban nem. A „Nagykönyv" szerint „személyes tapasztalataink három dolgot tesznek nyilvánvalóvá:

(a) Alkoholisták vagyunk, és képtelenek voltunk életünket irányítani.
(b) Valószínűleg semmilyen emberi hatalom nem tudott volna megszabadítani alkoholizmusunktól.
(c) Isten képes erre, és megteszi, ha segítségül hívjuk Őt." (Alcoholics Anonymous 1994a: 57.)

Az A.A. elképzelése szerint az alkoholistát egy nála nagyobb erő – az alkohol – kerítette hatalmába, s ilyen módon csak egy nála szintén nagyobb erő szabadíthatja meg alkoholfüggőségéből. A két nagy erő, az Alkohol és a Felsőbb Erő az A.A. világának központi szereplői közé tartoznak, s bár utaltam rá, hogy az A.A., ellentétben a mértékletességi mozgalmakkal, nem

[26] A Második Lépésben az „elménk épségét" újabb fordítás, korábban a „lelki egészségünket" kifejezés volt elterjedt a magyar A.A.-irodalomban. Jelenleg, 2025 márciusában is az utóbbi szerepel az A.A. honlapján.

démonizálja az alkoholt, mégis gyakran megszemélyesíti. Egy angol népdalból gyakran kölcsönveszi John Barleycorn – a magyar A.A.-ban ugyan kevésbé ismert – figuráját, aki megjelenik Jack London alkoholizmusát bemutató önéletrajzi regényében is (Williams 2003). A.A.-meetingeken ugyancsak gyakran hallani a félelmetes, „rafinált ellenfelet" (Alcoholics Anonymous 1994a: 79.) megnevező „alattomos, hatalmas erejű alkohol" szófordulatot. Egyik informátorom egy alkalommal saját világát mint egy határozottan dualisztikus világ képét tárta elém, melyet két nagy ellentétes erő, az Alkohol és a Felsőbb Erő ural – ez mindazonáltal nem tekinthető az A.A. „hivatalos" nézetének. Az alkohol nem tekinthető általában véve a Felsőbb Erőtől elkülönülő, ellentétes szubsztanciának, mely „objektíve", minden ember számára érvényes nézet lehetne, azonban a felépülő alkoholisták életében egy ilyesfajta kvázidualisztikus vonás valóban jelen lehet. Az A.A.-tagok a bennük zajló folyamatokat gyakran úgy jelenítik meg, mintha két erő harcolna bennük egymással. Ez a dualizmus azonban inkább egyfajta kivetítés, illetve szimbolikus leegyszerűsítés, hiszen az A.A. egyúttal világosan kimondja, hogy nem egyszerűen maga az alkohol okozza a függőséget, hanem a függőség kialakulásában az alkoholista jellemé a főszerep – nem elsősorban az számít, hogy mit fogyaszt valaki, hanem az, hogy ki fogyasztja.

Amennyiben azonban valaki úgy tapasztalja, illetve elfogadja, hogy az alkohollal – vagy az alkoholizmusra való hajlamával – mint olyan erővel áll szemben, amelynek legyőzése meghaladja saját erejét, valóban konzekvens elgondolásnak tűnik, hogy a megszabaduláshoz egy másik, hasonlóan hatalmas ellenerő segítségére van szüksége. S ha, mint láttuk, a betegség gyökerét tekintve spirituális természetű, az ellenszernek is spirituális természetűnek kell lennie. Ide kívánkozik még egy megjegyzés: ha a betegség spirituális aspektusának lényege az önközpontúság, következetes elgondolásnak tűnik, hogy nem győzhető le önerőből, így ugyanis továbbra is saját „egójába" maradna bezárva az alkoholista. Más szóval az alkoholista ego nem győzheti le az alkoholista egót. Önközpontúságán csak önmaga meghaladásával juthat túl, melyhez az szükséges, hogy megnyissa magát valami felé, ami több nála. Az aktív alkoholista elveszíti a kontrollt ivása fölött, amire újabb és újabb önerőből történő kontrollálási kísérletekkel reagál. Az A.A. szerint azonban – mint az első három Lépés mutatja – a kontrollvesztettségből csak egy paradox fordulat, a kontroll feladása és átadása révén szabadulhat meg.

A spirituális betegségre tehát az A.A. spirituális „gyógyírt" kínál. Természetesen fontos a felépülés testi szintje, az absztinencia is. Az absztinens életvitel tanulása a felépülés elején arról szól, hogyan bírja ki valaki ital nélkül egy napig, az adott 24 órában. Idővel finomodnak a szermentességgel kapcsolatos kérdések, s az válik hangsúlyosabbá, hogy lehet ital nélkül túlélni bizonyos élethelyzeteket, válást, temetést vagy éppen a túláradóan örömteli helyzeteket – melyek a botlás, visszaesés szempontjából éppoly veszélyesek

lehetnek; mígnem a józanodó eljut oda, miképpen tehet szert a józanságban való olyan stabilitásra, amiből semmilyen körülmény nem billentheti ki. A józanodó alkoholista nem bízhatja magát a körülményekre: jól emlékszik arra, hogy aktív alkoholista időszakában az úgynevezett „körülmények" mindig szolgáltattak okot az ivásra. Az A.A. szerint – mint említettem – ilyenfajta stabilitást, a körülményektől való függetlenséget akár csak megközelíteni is teljesen esélytelen az alkoholista mélyreható változása, lelki fejlődése nélkül. Egyik adatközlőm megkért, hogy vegyem fontolóra: a Tizenkét Lépésben az alkohol szó mindössze egyszer szerepel. A program túlnyomórészt spirituális célok megvalósításáról, a lelki fejlődésről, Isten és ember, illetve ember és ember kapcsolatának helyreállításáról szól. Az A.A.-tagok a Lépéseken való munkát nem egy bizonyos idő alatt elvégezhető és lezárható feladatnak tekintik, hanem folyamatosan dolgoznak rajtuk, s úgy vélik, látszólagos egyszerűségük ellenére akár csak töredékes megvalósításuk is egy egész életre szóló feladatot jelent. Nincs szabott ideje annak, hogy mennyi időt tölt valaki egy-egy Lépéssel. A józanodók gyakran vissza-visszatérnek valamelyik Lépésre, és tovább finomítják azt. Hozzávetőleges idői viszonyítást adhat az az A.A.-ban bevett mondás, hogy „öt év józanodás egy jó kezdet". Egyik adatközlőm szerint az első években a józanodók általában a súlyosabb problémákkal, személyiségtorzulásokkal foglalkoznak, s a már perspektivikusabb, „minőségi munka", a spirituális értékek kibontakoztatása ezután – mintegy öt év elteltével, a stabil józanság kialakulása után – kezdődik. Egy másik adatközlőm hasonló, az A.A.-ban elterjedt elképzelést említetett, mely szerint „az első öt év ahhoz kell, hogy megjöjjön a józan ész, a második ahhoz, hogy az ember használni tudja a józan észt, a harmadik pedig ahhoz, hogy hasznosítsa". A Lépéseken való munka sorrendjét illetően különböző állásfoglalásokkal találkoztam: egyesek nem egymás után dolgoznak a Lépéseken, hanem mindig az aktuális élethelyzetüknek megfelelőt veszik elő, míg mások úgy vélik, a Lépések sorrendje nem véletlen, hanem nagyon is tudatos koncepció eredménye, így, legalábbis első megtételükkor, sorrendben, lépésről lépésre ajánlatos dolgozni rajtuk. Eközben nem hagyható természetesen figyelmen kívül, hogy a Lépéseken való munkában minden mindennel összefügg, egyik Lépéssel foglalkozva több másik is érintve lehet. Eklatáns példája ennek az, amit egy A.A.-találkozón hallottam: az Első és a Tizenkettedik Lépésben a program kört alkot, „összeér": azzal, hogy egy józanodó a Tizenkettedik Lépésnek megfelelően igyekszik eljuttatni a józanság üzenetét egy „még szenvedő alkoholistának", miközben saját alkoholizmusáról beszél neki, egyben az Első Lépés beismerését is gyakorolja. A kettő egymást erősíti: a hiteles beismerés növeli az üzenettovábbítás hatékonyságát, a még aktív alkoholista sorstárssal való találkozás pedig erős emlékeztető az üzenettovábbító számára saját alkoholizmusát illetően.

Az első három Lépés a legtöbb józanodó szerint egy egységet képez. Egyik adatközlőm „beismerés–felismerés–döntés" hármasának nevezi, míg angol

nyelven leggyakrabban *surrender*ként (megadás, átadás) hivatkoznak rá.[27] Az A.A.-ban elterjedt kép a *megadás*sal kapcsolatban, hogy az alkoholista meglengeti a fehér zászlót az alkohol előtt, feladja a harcot, beismeri a vereségét. Ez a mozzanat alapvető jelentőségű a túltengő „alkoholista ego" „kipukkasztása" szempontjából. Az „alkoholista büszkeséggel" – amely korábban megakadályozta a változást – a program az *alázatot* mint a józanodás egyik alapfeltételét állítja szembe. A surrender-fogalomban azonban egyúttal a Felsőbb Erőnek történő *önátadás* is benne foglaltatik. Egy józanodó beszámolója szerint „a mozgató erő sebzettségünk és Isten kegyelmének kombinációja volt" (Alcoholics Anonymous 1994b: 41.). Korábban említettem már ezt a kérdést: a megadás és önátadás tipikusan a *mélyponton* történik, amikor az „alkoholista ego" összeomlik. Feladja az alkohollal szembeni küzdelmet, belátja, hogy tehetetlen, minden próbálkozása kudarcba fulladt. A kórházi és gyógyszeres kezelés nem segítenek – az orvostudomány sem nyújt további reményt arra, hogy abba tudja hagyni az ivást. Ebben a kétségbeejtő helyzetben az alkoholista bármilyen szalmaszálba hajlandó belekapaszkodni, s előfordulhat, hogy nem marad más számára, mint egy „felsőbb hatalomra" bízni magát. Az A.A. szerint ez a józanság kapujának kulcsa: amikor az alkoholista nem saját erejéből kívánja kihúzni önmagát a „slamasztikából", hanem feladja és átadja a kontrollt. Sok A.A.-tag kegyelmi állapotként éli meg ezt a fordulatot, sokakban – adatközlőim józanodása során is előfordult ilyen tapasztalat – hirtelen, egy csapásra megszűnik az iváskényszer. Mások esetében a változás fokozatos, kevésbé drámai formában zajlik. Számtalan Billéhez hasonló beszámoló látott napvilágot az A.A. megalakulása óta eltelt évtizedekben, melyek csodának, ajándéknak írják le azt, ami velük történt. Gyakoriak az „isteni jelenlét" vagy „erő", az óriási megkönnyebbülés, megszabadulás érzésének, a neheztelés, félelem és magány megszűnésének, az újjászületés élményének említései (Alcoholics Anonymous 1994b). Mi történik ekkor? Hogyan lehetséges ez? Úgy tűnik, a beszámolókban igen gyakori, közös elem, hogy egyfajta „energetikai" paradigmában kísérlik meg leírni az önátadás eseményét. Az alkoholista énje és a „világ" – melybe egyaránt beleérthetjük Istent vagy emberi személyeket, az „univerzumot" és hasonlókat – közötti gát átszakad, áramlás, kiegyenlítődés indul meg. Az önközpontúság, neheztelés, fájdalom és félelem – mindannak, ami a világtól elzárja az alkoholistát – feszültsége feloldódik, így többé nincs szükség arra, hogy ezt a feszültséget alkohollal oldja. Mindez összecseng Erich Fromm elgondolásával, aki az ember alapállapotaként az izoláció érzését nevezi

[27] A surrender szó fordítása nehézségekbe ütközik, mivel nincs olyan magyar szó, amely az angol szóhoz hasonlóan egyszerre kifejezné mindkét, az A.A.-ban beleértett jelentést: 'megadni magát' (az alkohollal szemben) és 'átadni magát' (a Felsőbb Erőnek). Maga a Közösség a „surrendered" szót „magát átadott"-ként fordította (Alcoholics Anonymous [2003b: 139.]; 2010b: 137.), így az értekezésben a surrender-mozzanatra – főnévi alakban – „önátadás"-ként utalok.

meg, melyet aztán megkísérel áthidalni. Ezen áthidalási kísérletek között akadnak elégtelen, inautentikus módozatok, többek között az elszigeteltség legyőzésének „orgiasztikus" – például lerészegedéssel megkísérelt – válfaja. Az izolációra adott valós, autentikus választ ugyanakkor csak a szeretet adhatja meg (Fromm 1993). Az A.A.-ban gyakori a „Lélek világa" kifejezés előfordulása, mint a szeretet azon új világáé, melybe a józanodó alkoholista belép, és melynek polgáraként az alkoholista nincs többé egyedül. Mint az A.A.-ban mondják, Isten meg tudja tenni azt, amire az ember nem képes. Egy A.A.-tag leírása szerint „valószínűleg senki sem érti meg igazán a Felsőbb Erőt, és nem is szükséges. Ő megért minket." (Alcoholics Anonymous 1994b: 43.) A mi és hogyan történik kérdésre, miképpen szabadul meg a Felsőbb Erő révén valaki az iváskényszertől a számtalan korábbi sikertelen kísérlet után, úgy tűnik, nincs egyértelmű válasz. Ebben a sarkalatos kérdésben ismét az A.A. pragmatizmusa kap szót: nem az a kérdés, hogy meg tudjuk-e mondani, hogy pontosan mi és hogyan működik, hanem az, hogy *működik*. A „program igaz voltát bizonyítja, hogy beválik" (uo. 3.).

A program az első három Lépés megtétele után javasolja a *„takarítás" (cleaning house)* elvégzését, amely a Negyediktől a Kilencedik Lépésig tart. A 4–5. Lépés a *„leltár"*, amely általános önvizsgálat révén megkísérli feltárni az alkoholizmushoz vezető, illetve arra jellemző lelki működésmódokat. Lényeges mozzanata e feltárásnak, s általában véve az A.A.-ban gyakorolt önvizsgálatnak, mások hibáztatásának mellőzése és a saját felelősség megállapítása. Bill a „Nagykönyv"-ben a lajstrom legfontosabb részei között említi a haragot és neheztelést, önzést, tisztességtelenséget, haszonlesést, gyávaságot, félelmet etc. (Alcoholics Anonymous 1994a: 61–66.) Egy nem hivatalos anyag, a „Segédlet a negyedik lépéshez" (8. melléklet) öt dimenzióra bontja a leltárt: magatartás, felelősség, önbecsülés, szeretet és érettség. Az A.A.-tagok általában szponzoruk – józanságukat közvetlenül segítő „idősebb" társuk – segítségével, írásban végzik a Negyedik Lépést, s általában szponzoruk az az embertársuk, akinek megvallják „hibáik valódi természetét".[28] Az A.A. nem tartja szükségesnek, hogy a józanodó egész csoportja előtt kimondja legmélyebb problémáit, hiányosságait, azt ugyanakkor ajánlatosnak tartja, hogy ne csupán a Felsőbb Erő felé történjék meg a teljes önfeltárás, hanem egy szabadon megválasztott, akár A.A.-tag, akár nem, de hús-vér embertárs felé is hangosan, konkrétan és ténylegesen mondasson ki. A jól elvégzett Ötödik Lépés a józanodó életében legtöbbször drámai és katartikus esemény. Alapját – ahogy a Negyedik Lépését is – a programban ugyancsak kulcsfontosságú őszinteség jelenti, amely ellentéte az aktív alkoholizmusra jellemző tagadásnak, önámításnak, irrealisztikus önképnek. A leltár révén

[28] A „szponzor" kifejezés jelentése láthatóan nagymértékben eltér a köznapi nyelvhasználatban megszokottól: az A.A.-szponzor nem anyagilag, hanem a felépülési program végzésében támogatja pártfogoltját.

az alkoholista egy, a korábbinál realisztikusabb ön-újradefiniálást végez, éspedig a túltengő ego ellenében, ismét csak alázatot feltételező módon. Az A.A.-irodalom szerint

> „mind a tizenkét A.A.-lépés azt kívánja, hogy természetes kívánságaink ellen cselekedjünk… valamennyi lelohasztja túltengő Énünket. Minthogy felfuvalkodott Énünk lelohasztásáról van szó, talán ez a Lépés [az Ötödik] az, amelyet legnehezebb megtenni. Viszont a tartós józansághoz és a lelki békességhez ez a Lépés a legszükségesebb." (Alcoholics Anonymous 2011: 56.)

Az Ötödik Lépés révén „elszigeteltségünk nyomasztó érzésétől, amelyben eddig éltünk, megszabadulunk. Szinte minden alkoholistát gyötör a magányosság." (Uo. 58.) Az Ötödik Lépésben ismét visszaköszön az önátadás során leírt „gátszakadás":

> „Az Istennel és emberrel való egység érzése, a lélek elszigeteltségéből való kitörés – bűntudatunk borzalmas súlyának becsületes feltárása révén – olyan fennsíkra vezet minket, ahol előkészülhetünk a következő Lépésekre a teljes értékű, gazdag józanság felé." (Uo. 63.)

A Hatodik és Hetedik Lépés – adatközlőm megnevezése szerint a „hibák odaszánása" – esetében, akárcsak a Harmadik és a Tizenegyedik Lépéseknél, világosan látható, hogy az A.A. elképzelése szerint a józanodást, a változást a józanodó nem saját erejéből, nem önnön akaratának érvényesítése révén hajtja végre. Az A.A., akárcsak a keresztény felfogás, elutasítja az ember gyakran önző önakarat-érvényesítését, amely csak bajt eredményez, és helyette a Felsőbb Erőre való ráhagyatkozást hirdeti. Az A.A., mint láttuk, tartózkodó a modern „Nyugatra" oly jellemző aktív, cselekvő módozatú, instrumentális, gyakran arrogáns akaratérvényesítéssel szemben, s ehelyett inkább passzív, ráhagyatkozó, elengedő és elfogadó akaratfogalommal rendelkezik. A józanodó ráhagyatkozik a Felsőbb Erőre, és ez a ráhagyatkozás az, ami az ő részéről tudatos és akaratlagos. A munka többi részét, mint aktív hatóerő, már a Felsőbb Erő végzi el. Adatközlőim szerint itt is, mint amikor az önátadást követően megszűnik az iváskényszer, a változás titokzatos, ésszel felfoghatatlan és emberi akarattal nem kontrollálható módon történik, észrevétlenül, mígnem a józanodó ráébred, hogy más ember lett belőle. A ráhagyatkozás nem igényel többet, mint *hitet,* akinek pedig nincs hite, attól *hajlandóságot,* amely az alázat és őszinteség mellett a józanodás további, sőt azokat megelőző feltétele. A hibák odaszánását követi a Nyolcadik Lépés, a „nagy leltár", amely adatközlőm szerint már nem általánosságban foglalkozik a jellemhibákkal, hanem konkrétan számba veszi azokat az eseményeket, amikor a józanodó valakinek kárt okozott. Ezt követi a *„jóvátétel"* „cselekvő"

Lépése, amely, mint a Lépés szövege mutatja, nem jelentheti a jóvátételnek másokra történő rátukmálását. A jóvátétel a kölcsönkért pénz megadásától a megbántott emberektől való bocsánatkérésig sok minden lehet, s általában őszinte beismeréssel kezdődik. Az A.A. szerint nem igazolható azonban, hogy jóvátétel címén valaki újabb károkat okozzon, például családokat tegyen tönkre korábbi félrelépések beismerésével.

A Tizediktől a Tizenkettedikig tartó Lépéseket az A.A.-ban *„fenntartó" (maintenance)* vagy adatközlőm szóhasználata szerint „megerősítő", „továbbvivő" Lépéseknek nevezik. A Tizedik Lépéssel az önreflexió, a becsületesség „átmegy a mindennapokba". A Tizedik Lépéssel megerősödik és elmélyül az önvizsgálatból fakadó tudatosság, amely talán a legszembetűnőbb sajátossága az A.A.-ban felépülőknek. A józanodók többsége úgy véli, hogy számára szó szerint életbevágóan fontos, hogy őszinte legyen, mindenekelőtt önmagához, de természetesen másokhoz is, és állandó önvizsgálatot végezzen, így a „normi"-knál jóval tudatosabb, nagyobb önismerettel rendelkező emberré válik: sokkal inkább tisztában van azzal, hogy mikor mit érez, hogy mit, hogyan és miért tesz. A Tizenegyedik Lépéssel a program, az annak lényegét jelentő spirituális orientáció „életvitelbe megy át". A józanodó ekkorra „megváltozott": látja, hogy többé már nem az az ember, aki egykor volt. Élete egyre inkább nyitottá válik; kapcsolatba kerülve a nála nagyobb egésszel, önmaga korábbi mániákus, monologisztikus ismételgetése átalakul dialógussá. A Tizenkettedik Lépés az „e lépések" fordulattal utal valamennyi Lépés együttesére, melyek „spirituális ébredést" eredményeznek. Ugyancsak utal az életvitelszerűségre, arra, hogy a Lépések áthatják az „élet minden dolgát". S végül e Lépés tartalmazza a hajlandóság, az őszinteség és az alázat mellett a felépülési program egy további fundamentális elemét, a *szolgálatot.* Az A.A. – és erre alább még bővebben is kitérek – sok minden egyéb mellett ebben is a keresztény hit örököse: úgy véli, hogy a „Lélek világában" az ember csak azt tarthatja meg, amit továbbad. Bill W. élete jelenti ez esetben is a prototípust: Bill úgy tapasztalta, hogy semmi sem erősíti jobban a saját józanságát, mint a más alkoholistákkal végzett munka. Az A.A.-ban végzett ilyen jellegű szolgálatot, az „üzenetátadást" vagy „üzenettovábbítást" „tizenkettőzésnek" *(twelve-stepping)* is nevezik. Úgy tartják, hogy a józanság kegyelmi állapot, a kegyelem pedig áradó természetű, megosztás révén növekszik, ha pedig elzárják, nem adják tovább, akkor elapad. Egyik adatközlőm lényegesnek tartotta az A.A. üzenetátadása kapcsán kiemelni, hogy itt ne egyszerűen azok elérésére gondoljunk, akik még aktív italozók. A józanság üzenete legalább annyira szól a száraz aktív alkoholistáknak is, akik ugyan nem isznak, de igazán mélyreható belső változáson még nem mentek keresztül, a józanság szabadságát még nem érték el.

6.3. Spiritualitás

A Tizenkét Lépés szövegében feltűnő az Isten, a gondviselés és az ima szavak használata, azt a látszatot keltve, mintha vallásos programról lenne szó. Mindenekelőtt le kell azonban szögezni: az A.A. nem tartja magát vallási szervezetnek, és programját nem tekinti vallásos programnak. Egyrészt, mint az 1.2. fejezetben szereplő meghatározásban olvasható, nem kötődik semmilyen vallási felekezethez, másrészt nem kívánja meg tagjaitól – és nem is ellenzi –, hogy vallásos hittel rendelkezzenek. „Az alkohol nincs tekintettel személyekre" (Alcoholics Anonymous 1994a: XXIII.), így az A.A., mivel üzenetét lehetőség szerint bármely „szenvedő alkoholistához" el akarja juttatni – akik között egyaránt találhatók vallásos és nem vallásos emberek –, világnézetileg semlegesnek vallja magát, s tagjai vallásosságát, ateizmusát, agnoszticizmusát vagy bármiféle hitét és hitetlenségét magánügynek tekinti. Ezt a semlegességet hivatott kifejezni a gyakran használt „saját felfogásunk szerinti Isten", illetve az ennek szinonimájaként megjelenő „Felsőbb Erő" kifejezés. Az A.A.-tagok számára a Felsőbb Erő nem szükségképpen transzcendens isteni lény. Éppúgy lehet maga az A.A. Közössége (Alcoholics Anonymous 1995: 28.), mint bármely vallás istene vagy bármi, amit a józanodó Felsőbb Erőnek gondol.

> „A »hatalmasabb Erő« fogalmát nem mindenki köti valamilyen istenséghez vagy kifejezetten spirituális dologhoz. Ezek az emberek egyszerűen csak azt a jelentést látják meg benne, hogy felülemelkedünk az önmagunkba zárkózó énünkön, és elkötelezzük magunkat egy, a közvetlen vágyainknál nagyobb valaminek a szolgálata mellett." (Máté 2012: 550.)

A Felsőbb Erő kilétére vagy mibenlétére két erős megkötés vonatkozik: 1) a józanodó ne önmagát tekintse annak – ez tökéletesen érthető, hiszen máskülönben a program alapját képező első három Lépés értelmetlen lenne; illetve 2) ne egy élő emberi személy legyen a Felsőbb Erő – ugyanakkor, mint utaltam rá, élő személyek csoportja, például egy A.A.-csoport már lehet (Madácsy 2016a).

Természetesen nem vitatom az A.A. önértelmezését, azonban nem hagyhatom figyelmen kívül azt a tényt, hogy nemcsak a Tizenkét Lépés szövegében, hanem a „Nagykönyv" vagy a *Tizenkét Lépés* és *Tizenkét Hagyomány* című alapművek lapjain is sok helyen ott találjuk a mindenható és gondviselő Istent, a hitet, az Istenre való ráhagyatkozást és számtalan más nyomot, amely az A.A. programját ért mély keresztény hatásról tanúskodik. Hasonlóképpen, legalább utalnom kell arra, hogy az A.A. Közösségét és programját számos szociológus, pszichológus és antropológus valamilyen módon „vallásként" értelmezte (Kurtz 1991: 176.). E tények és a fenti önértelmezés feszültségének,

vallás avagy nem vallás dilemmájának megértése érdekében a következőkben felidézek néhány epizódot az A.A. történetéből.

Először is sorra veszem azokat az eseményeket, amelyek révén az A.A. Közössége és programja kapcsolatba hozható a vallással és elsősorban a kereszténységgel. Érdekes adalékkal szolgál, hogy már önmagában az a tény, hogy a program tizenkét lépésből áll, asszociációkat kelthet. Bill a következőképpen emlékezik vissza a Tizenkét Lépés keletkezésére: „…megszámoltam az új lépéseket. Tizenkettőt tettek ki. Ez a szám valahogy jelentőségteljesnek tűnt. Minden különösebb ok nélkül az apostolokkal hoztam kapcsolatba őket." (Alcoholics Anonymous [2003a]: 161.)

Bill W. mindig hangsúlyozta, hogy az A.A. előtörténete Carl Gustav Jung szavaival indult. Az A.A. történetét tárgyaló fejezetben már utaltam Rowland Hazardra, illetve C. G. Jungnál zajlott kezelésére, akit Jung a terápiát követő visszaesése után végül azzal indított útjára, hogy orvosi szemmel nézve reménytelen eset, illetve ha van remény, az csak egy mélyreható „spirituális vagy vallási élmény", egy „valódi megtérés" lehet. Jung megállapításait maga Bill W. idézi fel Junghoz írt levelében (Wilson 1961). Jung Billnek írt válaszában fogalmazta meg híressé vált gondolatait:

> „[Rowland H.] alkohol iránti sóvárgása létezésünk teljesség iránti spirituális szomjúságának, középkori nyelvezettel szólva az Istennel való egyesülésnek alacsonyabb szintű megfelelője volt.[29] […] Látja, az Alkohol latinul »spiritus«, és ugyanaz a szó éppúgy használatos a legmagasabb vallási tapasztalatra, mint a leglealjasítóbb méregre. A segítséget jelentő formula tehát: spiritus contra spiritum."[30] (Jung 1961; Schoen 2020.)

Jung formulájának magyarázataképpen érdemes megemlíteni, hogy a keresztény tradícióban a latin *spiritus* a legmagasabb rendű lelket vagy szellemet jelenti, amely egyaránt jelölheti az isteni lelket, azaz a Szentlelket, illetve az emberi léleknek azt a részét, amelyet a bibliai Genezis 2,7 leírása szerint maga Isten lehelt az emberbe. Jung formulája az általa is jelzett szóazonosság miatt elvileg kétféleképpen fordítható: „(Szent)lélek(kel) a szesz ellen" vagy „szesz(szel) a lélek ellen". Bár a szójáték mindkét irányba kitűnően működik, a szövegösszefüggésből világos, hogy Jung az előbbi jelentésre gondol. Rowland H. a maga megtérését és kijózanodását – mint arról korábban úgyszintén említést tettem – az akkoriban virágzó és világszerte terjedő Oxford Csoportban találta meg, s kezdeti formálódása időszakában az A.A.

[29] Jung itt lábjegyzetben utal a 42. zsoltár első (magyar fordításban második) versére: „Ahogyan a szarvas kívánkozik a folyóvízhez, úgy kívánkozik hozzád a lelkem, Istenem!"

[30] Jung híres mondata – amint erre Hubai Péter felhívta a figyelmemet – kapcsolatba hozható az első pünkösd leírásával: az Apostolok Cselekedetei 2,13–17 szerint a jeruzsálemi sokaságban egyesek úgy vélték, hogy az apostolok „édes bortól részegedtek meg", holott a Szentlélek töltötte be őket.

mindkét őssejtje, az akroni és a New York-i csoport is az Oxford Csoport részeként működött és fejlődött. Kétségtelenül ekkor érte az A.A.-t a legerőteljesebb a keresztény hatás. A Tizenkét Lépés, mint láttuk, lényegében az Oxford Csoport vallásos elveinek alkoholisták igényei alapján átdolgozott adaptációja. Ilyen módon nem meglepő, hogy még ha idővel valamelyest el is távolodott keresztény gyökereitől, s a világnézetileg semlegesebb „spirituális" szemléletet alakította ki, programjának struktúrájában mégis magán viseli a kereszténység, különösképpen, mint Antze (1987) felhívja rá a figyelmet, a protestantizmus lenyomatát.

A következőkben megkísérelem közelebbről szemügyre venni az A.A. programját ért bibliai hatásokat, illetve hit- és eszmerendszerének a keresztény teológiával vonható strukturális párhuzamait (Madácsy 2009b). Az A.A. alapművei a Bibliát általában már nem idézik közvetlenül. A kivételek közé tartoznak pl. a „Nagykönyv"-ben megjelenő egyes igehelyek, mint a „Legyen meg a Te akaratod" vagy a „Szeresd felebarátodat mint önmagadat", illetve a Jakab-levélből jövő csaknem szó szerinti idézet: „a hit tettek nélkül halott" (Mt 6,10; Mt 26,39; 3Móz 19,18; Mt 22,39; Jak 2,26; Alcoholics Anonymous 1994a: 71, 79, 82, 142.). A bibliai hatás mégis átszövi az A.A. „Nagykönyv"-*ét*, következésképpen az A.A. felépülési programját. Ennek legnyilvánvalóbb jele az Isten szó gyakori használata, éspedig bibliai értelemben, azzal a különbséggel, hogy míg a „Nagykönyv" Isten szerető, támogató voltát gyakran hangsúlyozza, addig ítélkező és büntető vonásai egyáltalán nem jelennek meg (Antze 1987: 176.).

Mint láttuk, a program első három Lépése az alkohollal szembeni tehetetlenség beismerését és a Felsőbb Erőnek történő önátadást írja le. A teljes tehetetlenség és vereség élménye, annak elismerése, hogy az alkoholista nem képes ivását kontrollálni, alapvető jelentőségű az A.A. programjában, a józanodás első feltétele. Ahogy a legtöbb A.A.-s élettörténet, Billé is tartalmazza ezt a mélypontnak nevezett motívumot. Bill utolsó kórházi kezelése alkalmával tapasztalta meg a végső kétségbeesést, amikor saját visszaemlékezése szerint, bár nem volt hívő, Istenhez kiáltott. Ezt követően – mint korábban utaltam rá – istenélményben volt része (Alcoholics Anonymous [2003a]: 63.), s élete hátralévő részében nem ivott. Mélypontját később az „alászállás a mélységbe" kifejezéssel jelölte meg, melyet William James *The Varieties of Religious Experience* című művéből kölcsönzött (uo. 64.). Bár a gondolat kiolvasható a jamesi conversio-leírásokból,[31] maga a kifejezés a műben sehol nem fordul elő. Kurtz (1991: 23–24.) meglehetősen aggályosan kezeli ezt a tényt, számomra azonban kevésbé tűnik problematikusnak. Valószínűnek látszik a magyarázat, hogy a szófordulatot Bill az Oxford Csoportban hallotta, s összekapcsolta James gondolataival. A kifejezés

[31] Ld. pl. James (2008: 137, 163–165.) leírásait a conversio-élményt megelőző boldogtalanságról, agóniáról és kétségbeesésről.

mindenesetre erősen emlékeztet a 130. zsoltár első versére: „A mélységből kiáltok hozzád, Uram!", és általában a keresztény hagyomány alászállás-motívumára. A lutheránus és kálvinista tanok szerint az üdvözülés a törvény általi elkerülhetetlen elítéltetés mély kétségbeeséséből jön. Amikor ez találkozik az evangélium üzenetével, ez az élmény lehetővé teszi a hit felébredését. Hasonló ehhez az A.A. mélypontról alkotott elgondolása, amely szerint kevés esély van a talpraállásra mindaddig, amíg az alkoholista karrier nem jutott el a mélypontra: ha ez megtörtént, általában akkor van lehetőség arra, hogy a Tizenkettedik Lépésben leírt üzenetátadás révén alapvető változás induljon el a még aktív alkoholistában (Antze 1987: 175.). Mindezek mellett, ha magunk elé idézzük az alkoholista végletesen elgyötört figuráját, jó okkal asszociálhatunk az eltévedt bárányra vagy a tékozló fiúra is.

Mint Antze rámutat (1987: 174.), szoros megfelelés figyelhető meg az alkoholista felépülése, illetve a bűn és megváltás drámája között. Az ivástól való megszabadulás reménytelensége, a kontrollvesztés és tehetetlenség beismerése párhuzamot mutat Pál bűn-koncepciójával, azzal, hogy önerőből lehetetlen betölteni a törvényt, az ember a kegyelem segítsége nélkül elveszett, ki van szolgáltatva a bűnnek. A „Nagykönyv" első kiadása e tehetetlenségélmény kapcsán még kifejezetten hivatkozott a Róm 7,24–25-re (Dick B. 1997). Ismételten hangsúlyozandó, hogy az A.A. elutasítja a bűn fogalmának alkalmazását, ezzel is jelezve a program nem vallásos voltát. Az alkoholizmus és a bűn között mégis szembetűnő strukturális hasonlóság figyelhető meg. Egyrészt már tárgyaltam, hogy maga a bibliai fogalomhasználat, sőt az egész keresztény kultúra mindig is metaforikus kapcsolatot tartott fenn a betegség és a bűn, illetve a gyógyítás és a megváltás között. Másrészt, és ez most lényegesebb, az alkoholizmus A.A. által vallott betegségfogalmában megjelenő harmadik, spirituális szint, amely az alkoholizmus gyökerét az énközpontúságban látja, közel kerül a bűn keresztény fogalmához. Mind az alkoholizmus, mind a bűn meghasonlást kelt az emberben, eltorzítja gondolkodását és megbénítja akaratát. Az Istentől való elfordulás, az énközpontúság, a büszkeség, az, hogy az ember önmagát teszi meg Istennek, mind-mind az eredendő bűn ismérvei, melyek szinte szó szerint megjelennek a „Nagykönyv" alkoholistáról adott leírásában (vö. Antze 1987: 174–175.). Az eredendő bűnről szóló keresztény tanítás szerint az ember azzal, hogy szabad akaratából elfordult Istentől az alacsonyabb rendű javak felé, vagyis visszaélt szabad akaratával, Isten igazságos büntetésének következtében elvesztette szabad akaratát. Éppígy az alkoholista is elvesztette szabad akaratát, ki van szolgáltatva az ivásnak mindaddig, amíg életét egy Felsőbb Erő „gondviselésére" nem bízza. Mint már idéztem, a „Nagykönyv" leírása szerint:

> „Önzés – én-központúság! Úgy gondoljuk, ez minden bajunk gyökere. […] Arra sem voltunk képesek, hogy visszafogjuk énközpontúságunkat, bármennyire akartuk vagy próbáltuk is ezt a magunk erejére támaszkodva.

> Isten segítségére volt szükségünk. Hogyan csináltuk ezt, és miért? Először is – fel kellett hagyni azzal, hogy megjátsszuk Istent, mert az sehova sem vezetett." (Alcoholics Anonymous 1994a: 59.)

A bűn és az alkoholizmus között további párhuzam figyelhető meg abban, hogy egyik is, másik is egy közösség egyetemesen jellemző állapotát ragadja meg, melyben a közösség tagjait sorsazonosság köti össze, s ezzel a közösségszerveződés alapját fekteti le: ahogy a bűnös ember képe a keresztény identitás lényegi eleme, amely a keresztény hit szerint minden embert összeköt, úgy az A.A.-ban józanodó alkoholisták lényegi meghatározottsága az alkoholizmus.

A strukturális analógia értelmében további összefüggés állapítható meg az alkohol és a paradicsomi tiltott gyümölcs, valamint a törvény között: fogyasztása, illetve tilalmának megszegése halállal fenyeget (vö. Antze 1987: 174.), melyet a kegyelem, a Felsőbb Erő segítsége nélkül az ember nem kerülhet el. S miként a törvény – megmutatva az embernek, hogy nem képes önerőből betölteni – a Krisztushoz vezető nevelő (Gal 3,24), számos A.A.-s élettörténet számol be arról, hogy szüksége volt életének aktív alkoholista epizódjára, hogy megtörjön büszkesége, és rátaláljon a saját felfogása szerinti Istenre (vö. Antze 1987: 172.). Ugyanaz a „strukturális kényszer", amely az alkoholizmust a bűnnel rokonítja, a józan életet Isten országával állítja párhuzamba.[32] A Máté 6,33-ban felállított prioritás, mely szerint „keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek [ti. a földi javak] is mind megadatnak nektek", az A.A. programjában abban a megfogalmazásban jelenik meg, hogy első és legfontosabb a józanság, minden más (munkahely, család, barátság etc.) ezen múlik. A józanság így természetszerűleg az újszövetségi megtalált kinccsel (Mt 13,44) is analóg, amelyért az ember mindenét odaadja: a józanság elérésének és megtartásának érdekében az alkoholistának hajlandónak kell lennie halogatás nélkül bármit megtenni, ami lelki fejlődését előmozdítja. Rögtön az Isten országának keresését szorgalmazó jézusi mondás után azt olvashatjuk, hogy „ne aggódjatok tehát a holnapért, mert a holnap majd aggódik magáért: elég minden napnak a maga baja" (Mt 6,34). Ez egyértelműen az A.A. 24 órás ajánlása, a „Csak a mai nap" szlogen elődje. Az A.A. szerint nem ajánlatos fogadkozni, azt mondani, hogy „soha többé", az alkoholtól mindig csak a mai napon lehet tartózkodni. Ez analóg Mt 5,34–36-tal is: „ne esküdjetek".

Az A.A. Második Lépése szerint „egy nálunk hatalmasabb Erő helyreállíthatja lelki egészségünket". A gyógyulás isteni eredete minden vallásban fellelhető egyetemes gondolat. A Biblia egyik legékesebb példája Máté leírása arról, hogy gyógyított Jézus megszállottakat és betegeket, betöltve Ézsaiás próféciáját: „Erőtlenségünket ő vette el, és betegségeinket ő hordozta." (Mt 8,17; Ézs 53,4.)

[32] Fejtegetéseink egy korábbi pontján láthattuk, hogy erre a számukra nemkívánatos egyezésre a „Nagykönyv" szövegét ellenőrző katolikus Kiadói Bizottság is felfigyelt.

Nyilvánvaló analógia a keresztény hit és az A.A. elképzelései között, hogy az ember mindkettő szerint egy nagyobb hatalomtól függő lény: egyik oldalon a bűnből való megváltása, másik oldalon az alkoholizmusból való felépülése csak Isten kegyelméből vagy a Felsőbb Erő segítségével lehetséges. A tehetetlenség és erőtlenség élménye kapcsán az A.A. azon belátása, hogy a kontroll visszanyerése a kontroll valamely Felsőbb Erőnek történő átadásával lehetséges, s a kegyelmi erő működése az erőtlenség elismerését feltételezi, szintén bibliai eredetű: „De ő ezt mondta nekem: Elég neked az **én** kegyelmem, mert az **én** erőm erőtlenség által ér célhoz. Legszívesebben tehát az erőtlenségekkel dicsekszem, hogy a Krisztus ereje lakozzék bennem." (2Kor 12,9) Ezzel kapcsolatban ugyancsak felidézhetjük az A.A.-ban elmondott megosztások többféle funkcióját: tehermentesíti a beszélőt; azonosulási mintát kínál, s ezzel erőt ad a hallgatóknak; az, hogy megpróbáltatásainak elmondása hasznára van másoknak, visszamenőleg értelemmel ruházza fel a megosztást tevő korábbi szenvedését. A Harmadik Lépésben fogalmazódik meg az az ajánlás, hogy a józanodó adja át akaratát és életét Istennek. Ezt az első három Lépést betetőző „surrender"-mozzanatot Samuel Shoemaker többek között Mt 6,10-ből – „legyen meg a te akaratod" – és Jézus Gecsemáné kerti imájából eredeztette: „ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied" (Mt 26,39; Mk 14,36; Lk 22,42; Jn 5,30). A Felsőbb Erőnek való önátadás nyilvánvalóan kapcsolódik továbbá az újjászületés szintén egyetemes koncepciójához is, s ezzel a közismert újszövetségi versekhez. Még a nem vallásos élettörténeteknek is gyakori motívuma a józan élet újjászületés-élménye.

Mint láttuk, az A.A. több Lépése az önvizsgálatot, a jellemhibák megvallását és az azok kiküszöbölésére való törekvést, s ennek során a legteljesebb alaposságot, őszinteséget és becsületességet javasolja. Az A.A. programja, a józanságra törekvés, mint a Tizenkét Lépés kapcsán láttuk, messze túlmutat a nem iváson: a Lépések többsége nem az alkohollal, hanem a lelki fejlődéssel foglalkozik. Önzés, önközpontúság, gőg, Istent játszás, mindent kontrollálni akarás, önsajnálat, neheztelés, mások hibáztatása, makacsság, félelem etc. – mindezek a „Nagykönyv" szerint az „alkoholista karakter" jellemzői. Ugyancsak láttuk, és erre alább még visszatérek, hogy Bill visszaemlékezése szerint a Tizenkét Lépés megírása előtti időszakban a még formálódó program hat Lépésben nyert megfogalmazást, s e korai változat Második Lépésében még szerepelt a bűn szó.[33] A mondatban jól megfigyelhető az ingadozás vallási és nem vallási terminológia között. Mint tudjuk, a bűn szó a Tizenkét Lépésben már nem jelenik meg, felváltják a kulturálisan semlegesebb „hiba", „jellemhiba", „hiányosság", másutt „fogyatékosság" szavak, s látni fogjuk, hogy ez korántsem esetleges, hanem konceptuális jelentőségű fejlemény. Ennek ellenére természetesen szembetűnő a kapcsolat e jellemhibák többsége és a

[33] „Erkölcsi leltárt készítettünk hibáinkról vagy bűneinkről." (Alcoholics Anonymous [2003a]: 160.)

bibliai bűnök között (vö. Dick B. 2001: 126–136.). Ugyanez elmondható a jellemhibák ellenkezőiről, a pozitív tulajdonságokról is. Itt feltétlenül megemlítendő Pál szeretet-himnusza (1Kor 13), melynek hatása a „Nagykönyv" számos lapján felfedezhető a szeretet és a kapcsolódó fogalmak megjelenése révén. Nyilvánvaló példa erre az a gondolat, hogy „minden egyes reggeli elmélkedés alkalmával arra kérjük a Teremtőt, hogy mutassa meg nekünk a türelem, a tolerancia, a kedvesség és a szeretet útját" (Alcoholics Anonymous 1994a: 77.). Az ellenségszeretet jézusi parancsolata is több helyen fellelhető a „Nagykönyv" lapjain (uo. 63, 67, 72–73.). A Hegyi beszéd önvizsgálatra sarkalló logionja („vedd ki előbb saját szemedből a gerendát", Mt 7,5), illetve a Jakab-levél passzusa („Valljátok meg azért egymásnak bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok.", 5,16) közismertek és közkedveltek voltak a korai A.A. tagjai között. Mint Dick B. (1997) megjegyzi, Jakab 5,16 általánosan elismerten az Ötödik Lépés elsődleges forrása volt. A Hetedik Lépésben megjelenő „alázat" a józanodás programjának egyik központi kategóriája, a gőggel átitatott aktív alkoholista attitűd ellentéte. A Példabeszédek 3,34-et idéző Jakab 4,6, mely szerint „Isten a kevélyeknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmét adja", a számtalan bibliai hely egyike, ahol az alázat fogalma megjelenik, s amelyet a korai A.A.-tagok jól ismertek. A másoknak okozott károk jóvátételének ajánlása egyértelműen a korai A.A által gyakran idézett Hegyi beszédben gyökerezik: Máté 5,23–25, azaz a megsértett, megkárosított atyafi kiengesztelésének, az ellenféllel való megbékélésnek kívánalma meggyőző példát mutat erre. Az A.A. programja által megvalósuló lelki fejlődés lényeges feltétele a Tizenegyedik Lépés, a Felsőbb Erővel való kapcsolat ápolása, az ima (Keating – Tom S. 2014; Rohr 2016) és meditáció a Felsőbb Erő akaratának felismerése és teljesítése érdekében. Mint olvashatjuk, „az alkohol rafinált ellenfél. Nem gyógyultunk ki az alkoholizmusból. Amit elértünk, az a büntetés felfüggesztése, feltétele pedig a lelkiség ápolása. Minden egyes nap arra való, hogy Isten akaratát megvalósítsuk cselekedeteinkben." (Alcoholics Anonymous 1994a: 79.) A Tizenegyedik Lépéshez közvetlenül kapcsolódik a fentebb már idézett „legyen meg a te akaratod", illetve a „ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied" (Mt 6,10; Mt 26,39; Mk 14,36; Lk 22,42; Jn 5,30). A Jakab 1,5 szintén jelentős forrás a „guidance", azaz útmutatás kéréséhez: „Ha pedig valaki nem elég bölcs, kérjen bölcsességet Istentől…" Az ima gyógyító ereje kapcsán Jakab 5,15 („És a hitből fakadó imádság megszabadítja a szenvedőt, az Úr felsegíti őt, sőt ha bűnt követett is el, bocsánatot nyer.") is minden bizonnyal nagy jelentőségű volt a korai tagok számára.

Az A.A. programjának Tizenkettedik Lépése, mint láttuk, a spirituális ébredést és az üzenetátadást foglalja magába. Az A.A. elképzelései kezdettől fogva tartalmazták azt a gondolatot, hogy a józanság csak úgy tartható fenn, ha az ember a kegyelem eszközévé válva továbbadja azt, amit kapott. Egy anglikán folyóirat A.A.-ról szóló vezércikkében úgy fogalmaz, hogy „a Névtelen Alkoholisták

technikájának alapja az az igazán keresztény elv, hogy az ember nem segíthet önmagán, míg másokon nem segít" (Alcoholics Anonymous 1994a: 538.). A „Nagykönyv" lapjain a Tizenkettedik Lépés kapcsán több bibliai utalás is előbukkan. 1) A Jakab levél már említett verse, mely szerint a hit tettek nélkül halott, az A.A. gyakran idézett gondolata, amely természetesen a program gyakorlati alkalmazásának, többek között a Tizenkettedik Lépés tényleges gyakorlásának szükségességére utal. 2) Ezzel szoros összefüggésben merül fel az irgalmas szamaritánus képe: „A másokon való segítés saját felépülésünk alapja. Egy nemes cselekedet néhanapján nem elég. Mindennap irgalmas szamaritánusnak kell lennünk, ha szükséges." (Uo. 90.) 3) Más helyen, az alkoholisták feleségeinek szóló fejezetben, világosan kirajzolódnak Jézus többek között Máté 16,25-ben leírt szavai[34] a „Nagykönyv" gondolatai mögött: „Ön, akárcsak férje, azon kell hogy gondolkozzon, hogy mivel járulhat hozzá az élethez, s nem azon, hogyan lehet minél többet kapni az élettől. Ha így cselekszik, élete bizonyosan teljesebb lesz. Elveszíti régi életét, hogy sokkal jobbat találjon helyette." És mint korábban említettem, itt az A.A. szerint nagyon is konkrét veszélyről van szó: az a józanodó alkoholista, aki megmarad önző, aktív alkoholista mentalitásánál, nagy valószínűséggel újra inni fog, s jó esélye van arra, hogy ezért az életével fizet. Jézus az idézett logionban lelki értelemben vett életről és halálról beszél, s aki lelkileg halott, fizikailag még sokáig élhet. Az alkoholista esetében ellenben élet és halál lelki és fizikai aspektusa azonossá válik. Az egzisztenciális döntés drámája így az előrehaladott fázisban lévő alkoholista számára – ha lehet – kiélezettebb, hiszen neki nem adatott haladék, csak két lehetőség közül választhat: vagy feladja addigi életét, s ezzel a spirituális (és egyben fizikai) életet választja, vagy belátható időn belül meghal, mind lelki, mind fizikai értelemben. 4) A „második nagy parancsolat" is egyértelműen ott áll a Tizenkettedik Lépés mögött: ha csatlakozik az A.A. Közösségéhez – mint írják – „Ön is megismeri, hogy mit jelent odaadni magunkat azért, hogy mások életben maradhassanak, és újra fölfedezhessék az életet. Megtudja, mit jelent valójában az, hogy: »Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!«„ (Alcoholics Anonymous 1994a: 141–142.) 5) A Jakab levél gondolatai az árvák és özvegyek meglátogatásáról (Jak 1,27) szintén a Tizenkettedik Lépés gyakorlásának, főleg az A.A.-tagok kórházakban, börtönökben és másutt is tett üzenettovábbító látogatásai előzményének tekinthetők. 6) Az A.A. programjának erős megkötése, hogy a Tizenkettedik Lépés szolgálatáért semmilyen javadalmazás nem fogadható el: ennek jól azonosítható előzménye Máté 10,8: „Ingyen kaptátok, ingyen adjátok." 7) Végül itt is megemlítendő a 2Kor 12,9: „De ő ezt mondta nekem: Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz. Legszívesebben tehát az erőtlenségekkel dicsekszem, hogy a Krisztus ereje lakozzék

[34] „Mert aki meg akarja menteni életét, az elveszti, aki pedig elveszti életét énértem, az megtalálja."

bennem." A Tizenkét Lépés, mint láttuk, kört zár be: a Tizenkettedik Lépés, melynek során a józanodó alkoholista megosztja saját alkoholizmusának és kijózanodásának tapasztalatait más alkoholistákkal, gyakorlása egyben az Első Lépés – az alkohollal szembeni tehetetlenség, erőtlenség beismerésének – gyakorlása is. Ez az esemény számos leírás szerint reményt ad a beismerés hallgatójának, és erővel tölti fel a beismerést tevőt: az „erőtlenséggel való dicsekvés" így kétszeresen is a kegyelmi erőforrás közvetítőjévé válik.

És végül, ami a közösség, az azonosulás, az egység eszméjét illeti, ahogy Jézus főpapi imájában azt olvashatjuk, hogy „azt a dicsőséget, amelyet nekem adtál, nekik adtam, hogy egyek legyenek, ahogy mi egyek vagyunk: én őbennük és te énbennem, hogy tökéletesen eggyé legyenek" (Jn 17,22–23), úgy a „Nagykönyv" is azt üzeni a lehetséges csatlakozónak, hogy „egyek leszünk Önnel a Lélek társaságában" (Alcoholics Anonymous 1994a: 153.).

A fent részletezett bibliai párhuzamokon túl további, az A.A. és a kereszténység kapcsolatát mutató események említhetők a „Nagykönyv" megjelenését (1939) közvetlenül megelőző időszakból. Ügyelve a keresztény tanítással való összhangra, Bill és józanodó társai nem hivatalos úton kétszeresen is ellenőriztették a kéziratot. A híres protestáns prédikátor, Dr. Harry Emerson Fosdick teljes megelégedéssel és helyesléssel küldte vissza a szöveget, s hasonlóképpen reagált a Katolikus Egyház New York-i Érseki Kiadói Bizottsága is, bár utóbbi tett néhány apróbb szerkesztési és egy tartalmi vonatkozású változtatási javaslatot. Bill élettörténetében ma azt olvashatjuk a józan életről, hogy „legtöbben úgy érezzük, hogy nem kell tovább keresnünk az Utópiát. Már elértük, itt és most." (Alcoholics Anonymous 1994a: 16.) A javítatlan kéziratban az „Utópia" helyén még a „mennyek országa" kifejezés szerepelt. Ismerve a keresztény apologéták pogányokkal folytatott évszázadokon át tartó vitáit, akik a boldogságot ezen a földön kívánták megvalósítani, a legkevésbé sem meglepő, hogy a Bizottság a „mennyek országa" helyett az „Utópia" szó használatát javasolta (Kurtz 1991: 75.). Úgy tűnik, Bill a későbbiekben is megtartotta szokását, ugyanis az A.A.-ban felépült John C. Ford jezsuita moralteológust kérte fel a szintén általa írt *Tizenkét Lépés* és *Tizenkét Hagyomány* (1952), illetve *Az A.A. felnőttkorba lép* (1957) című könyvek szerkesztésére (Volenik 2021).

Bill egyéb szállal is kötődött a jezsuitákhoz: Edward Dowling atya Billnél tett látogatása 1940 telén egy húszéves, az atya haláláig tartó barátság kezdetét jelentette. „Ed atya" hívta fel Bill figyelmét a „Nagykönyv" Tizenkét Lépése és a Szent Ignác *Lelkigyakorlatok* (1994) című művében leírt spirituális praxis közötti hasonlóságra. A *Lelkigyakorlatok* – akárcsak az A.A. – „vezérelvként" tekinti, hogy „ki kell helyeznem középpontomat önmagamból, és valaki Mást kell életem és választásaim szabályává megtennem. A szabadító szakítás önmagammal életszerűvé és természetessé teszi az evangéliumi törvényt: aki elveszíti életét, megnyeri." (Loyolai Szent Ignác 1994: 183.) A további párhuzamok között ott szerepel a *Lelkigyakorlatok*ban a napi és az általános

lelkiismeret-vizsgálat, a gyónás, a saját változásra való fókuszálás etc. Bill az atya látogatásának estéjén beszámolt későbbi lelki tanácsadójának „dühéről, kétségbeeséséről és növekvő frusztrációjáról". Billre és rajta keresztül az A.A.-ra nagy hatással volt Ed atya Máté 5,6-ra[35] alapozott válasza, hogy ne várjon megelégedést ebben az életben, hanem fogadja úgy az „isteni elégedetlenséget", mint amely fontos inspiráló és motiváló erőt jelent Isten választottjai számára (Alcoholics Anonymous [2007b]: 242–243.).

Végül ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Bill 1947-ben instrukciókat kapott Fulton Sheen püspöktől a katolikus egyház tanításáról. Billt mélyen megérintette a katolicizmus misztikája, olyannyira, hogy kis híján katolizált – bár ezt a lépést végül nem tette meg, tartva attól, hogy kedvezőtlenül hatna az A.A.-ra. Ezen túlmenően más is zavarólag hatott Billre: a pápai tévedhetetlenség, vagy a szentségek hatékonysága melletti kategorikus teológiai érvelés – s általában véve a szervezett vallások gyakori kizárólagosságigénye – elfogadhatatlan volt számára.

Ezzel vissza is kanyarodok azokhoz a tényezőkhöz, amelyek az A.A.-t elválasztják a (keresztény) vallástól. Minden bizonnyal hamis képet festenék az A.A.-ról, ha csak a keresztény hatásokról beszélnénk, és arról nem, milyen pontokon különbözik az A.A. „filozófiája" a keresztény tanítástól (vö. Kurtz 1991: 50–52.). Mindenekelőtt érdemes ismét felidézni azt a körülményt, hogy az A.A. formálódásának kezdeti időszakában még élénken élt a nem sokkal előtte, 1933-ban véget ért szesztilalom korszakának emléke. E korszakot az alkoholizmus mint „bűn", „gyengeség" vagy „züllöttség" vallási és morális alapon történő elítélésének tetőződéseként s e vélekedés törvényi erőre emelkedéseként jellemezhetjük. Nem csoda, ha az alkoholisták egy része hallani sem akart semmiféle vallásról vagy egyházról. Hozzávehetjük ehhez a „Nagykönyv" jellemzését az átlagos alkoholistáról, aki nehezen viseli, ha prédikálnak neki. E vallási-morális elítélésre adott válaszként fogalmazódott meg az A.A. korábban ismertetett betegségkoncepciója: az A.A., mint láttuk, kerüli a bűn fogalmának használatát – csak elvétve bukkan fel még az olyan korai művekben is, mint a „Nagykönyv" –, ahogy isteni büntetésről, pokolról és kárhozatról sem beszél; ezek helyett betegségről, illetve az annak végállomásán bekövetkező őrületről és halálról olvashatunk. Éppígy nem találhatjuk meg az A.A. irodalmában Jézus nevét sem. Nem fordul elő az A.A. irodalmában a büntető Isten képzete sem: Isten, mint utaltam rá, inkább szerető, elfogadó, gondviselő lényként jelenik meg. Ugyancsak említettem, hogy az Isten szó igen gyakran felbukkan a „Nagykönyv" lapjain – azonban minél előrébb haladunk az időben, annál gyakrabban a kulturálisan kevésbé meghatározott, nagyobb egyéni értelmezési szabadságot engedő „Felsőbb Erő" *(Higher Power)* kifejezéssel találkozunk az A.A. kiadványaiban. A kifejezést az A.A. minden bizonnyal William James *The Varieties of Religious*

[35] „Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságra".

Experience (A vallási élmény változatai) című művéből vette át, melyet, mint láttuk, Ebby és az Oxford Csoport közvetített Bill felé (vö. pl. James 2008: 88.). Az A.A. történetével foglalkozó 4.3. fejezetben ugyanakkor láthattuk azokat a mélyreható különbségeket is, amelyek az Oxford Csoport, illetve az „Alkoholista Osztag" között kialakult. Sok minden más mellett zavaró volt az alkoholisták számára az Oxford Csoport vallási buzgalma, illetve az „abszolútok" elérésének igényében jelentkező perfekcionizmus.

Billnek és társainak, amikor azon vitáztak, milyen nyelvezetű, szellemiségű legyen a „Nagykönyv", azaz végső soron a Közösség, figyelembe kellett venniük, hogy a „Nagykönyv" nem minden olvasója lesz vallásos. A dilemmát, a vallásos kontra szekuláris nyelvezet ambivalenciáját kitűnően példázza a fentebb idézett, a Tizenkét Lépés előképét jelentő Hat Lépésből kettő, amennyiben az angol eredetit szó szerint fordítjuk:

> 2. „We made a moral inventory of our defects or sins."
> Azaz: „Erkölcsi leltárt készítettünk hiányosságainkról *vagy* bűneinkről."
>
> 3. „We confessed or shared our shortcomings with another person in confidence."
> Azaz: „Meggyóntuk *vagy* megosztottuk hibáinkat egy bizalmasunkkal."
> (Alcoholics Anonymous [2003a]: 160.; kiemelések – M. J.)

Az egyértelmű vallásosság tehát – vélték – az A.A. üzenetéből kirekesztené az alkoholisták egy részét, míg a cél inkább az lenne, hogy minél több „szenvedő alkoholistához" eljuthasson az üzenet. Billnek ugyanakkor nemcsak a lehetséges A.A.-tagok vallási és világnézeti sokszínűségére volt gondja, hanem a már meglévő tagság növekvő különbözőségeire is. A „Nagykönyv" második kiadásának (1955) előszava szerint „vannak közöttünk katolikusok, protestánsok, zsidók, hinduk, elszórtan mohamedánok és buddhisták is." (Alcoholics Anonymous 1994a: XXIII) A tagság palettája 1938–39-ben, a „Nagykönyv" első megjelenését közvetlenül megelőző időszakban természetesen még nem volt ilyen sokszínű, azonban már ekkor jelen voltak olyan különbségek, amelyek hatására felvetődött Billben az a gondolat, hogy a Közösséget egységben kell tartani, és amely különbségek ráadásul magát a Tizenkét Lépést és a „Nagykönyv" formálódó szövegét illetően is szították a vitát. Eleve törésvonalat képezett az, hogy a New York-iak ekkora már kiváltak az Oxford Csoportból, míg az akroniak még nem. A vita során három tábor rajzolódott ki. Az akroniak és még néhány tag konzervatív álláspontot képviselt: „a könyv legyen keresztény a szó doktrinális értelmében".[36] A New York-iak többségét alkotó

[36] Jegyezzük meg, hogy a mai napig vannak konzervatívok az A.A. Közösségében, akik szívesebben vennék, ha az A.A. vallási közösség lenne, nézetüket azonban nem tekinthetjük dominánsnak (ld. pl. Dick B. 2001).

liberálisok úgy vélték, hogy a legtöbb tag hisz valamilyen istenségben, így az „Isten" szó használatát nem kifogásolták, azonban minden egyéb teológiai természetű tan hirdetését ellenezték. Mint mondták, „Spiritualitás: igen. De vallás: az nem – *határozottan* nem." Végül akadt még néhány „radikális baloldali" – az ateisták és agnosztikusok –, akik az „Isten" szót törölni kívánták a szövegből, és inkább egyfajta pszichológiai művet képzeltek el. Úgy vélték, ez vonzhatja a Közösségbe a legtöbb embert, s ha már bent vannak, ki-ki eldöntheti, hogy akarja-e Istent, vagy sem. A nehezen csituló vitában Bill játszotta a mérleg szerepét, s visszaemlékezésében örömmel konstatálta, hogy a vitában tulajdonképpen a „csoport-lelkiismeret" lépett működésbe, hogy a lehető legelfogadhatóbb és leghatékonyabb könyv szülessen meg (Alcoholics Anonymous [2003a]: 162–163.) Magából a szövegből úgy tűnik, hogy bár a könyv az ateistákhoz és agnosztikusokhoz is szól, egészében véve „jobbközepes" szemléletű lett, valahol a konzervatív és liberális álláspontok között. A „Nagykönyv" még nem kínálja fel azt az alternatívát, hogy a Felsőbb Erőnek nem feltétlenül kell valamely „saját felfogás szerinti Istennek" lennie, hanem az A.A. Közössége is lehet. A „Nagykönyv" szerint az alkoholistán emberi hatalom nem segíthet. Az ateistáknak és agnosztikusoknak szóló fejezet csupán elfogulatlanságot kér, bízva abban, hogy ha a program a gyakorlatban működik, az majd utólagosan felébreszthet a hitet. A szekularizálódás jelzett mozzanata csak később jelent meg, többek között a *Tizenkét Lépés* és *Tizenkét Hagyomány* című könyvben (Alcoholics Anonymous 1995a: 28.) – nyilvánvalóan a tagság tapasztalataihoz igazodva. A két mű megjelenése között tizenhárom év telt el, s ez az aprónak tűnő, ám annál lényegesebb különbség az A.A. szemléletének enyhe balra tolódását, az ateisták és agnosztikusok erősödését jelzi: úgy tűnik, az A.A. ezzel jutott el valóban a világnézeti semlegességig.

A fenti történeti reflexiók világossá teszik, hogy miért van feszültség a „Nagykönyv" és benne a Tizenkét Lépés „istenes" nyelvezete, illetve az A.A. önértelmezése között, mely szerint nem tekinti magát vallási szervezetnek. Az utóbbi deklarálása majd csak a „Nagykönyv" második kiadásának (1955) előszavában jelenik meg (Alcoholics Anonymous 1994a: XXIII.) részben a belső, részben a külső nyomás, az A.A.-ra vonatkozó találgatások és értelmezések eredményeképpen. Az A.A. tehát egy keresztény mozgalom méhében fogant meg, de atyja az alkoholizmus silkworthi betegségkoncepcióját megfogalmazó (orvos)tudomány. Születése után keresztény gyökereitől fokozatosan távolodott, amíg el nem érte az egyensúlyi pozíciót vallás és tudomány, hit és racionalitás között. A kettő közötti távolság áthidalásában rendkívül fontos szerepet játszott William James pragmatikus filozófiájának hatása.

James műve többszörösen hatott Bill és rajta keresztül az A.A. szemléletére. Először is hatott James pluralizmusa, amely megmutatta, hogy sokféle út vezethet Istenhez (Alcoholics Anonymous 1994a: 27.). Ezenkívül Bill leszűrte James könyvéből, és ebben magára ismert, hogy a nagyon is

különböző spirituális élményekben gyakran közös az azt megelőző fájdalom és szenvedés (uo. 64.), kétségbeesés, az ego összeomlása (Wilson 1961; James 2008: 81, 164–165.). Végül, de nem utolsósorban hatott James pragmatizmusa (Motyka–Al-Imam 2020). A pragmatizmus egyik alapgondolata szerint az abszolút igazságnak senki sincs birtokában. Kételkedhetünk abban, hogy létezik-e Isten, vagy abban, hogy olyan-e, amilyennek mondják, ahogy a tudomány állításaiban is kételkedhetünk. Elméleteket konstruálunk, s ezeket aszerint ítéljük igaznak vagy hamisnak, illetve változtatjuk meg, hogy a gyakorlatban *működnek*-e. „Vajon nem korunk jellemzője-e […] a készség, hogy elavult elméleteket vagy eszközöket hatékonyabbakkal cseréljünk fel?" – teszi fel a költői kérdést a „Nagykönyv" (Alcoholics Anonymous 1994a: 49.). „A spirituális élményeknek, mint James gondolta, lehet objektív realitásuk." (Alcoholics Anonymous [2003a]: 64.) „Nézzük az eredményt." (Alcoholics Anonymous 1994a: 48.) Márpedig az eredmény az a cáfolhatatlan tény, hogy alkoholisták, akiken korábban semmilyen módszer nem volt képes segíteni, az A.A. spirituális programjának segítségével felépültek.[37] A program *működik* – hallható és olvasható gyakran A.A.-tagoktól és az A.A. irodalmában. Az A.A. tehát nem kíván dogmatikus hitet tagjaitól, hanem azt ajánlja az újonnan érkezőknek, hogy legyenek elfogulatlanok, és próbálják ki, ellenőrizzék a gyakorlatban, hogy a program működik-e. A program kipróbálása természetesen előzetes hitet, legalábbis hajlandóságot előfeltételez, és jó esetben felépülésre vezet, amely azután visszahat az egyén változó hiteire, hogy kit vagy mit tekint a saját hatalmát meghaladó Felsőbb Erőnek. Hit és racionalitás tehát egyaránt jelen van az A.A. pragmatikus szemléletében, pontosabban a pragmatizmus meghaladja hit és tudományos racionalitás szembenállását, így egy pragmatikus fundamentummal rendelkező program befogadóan viszonyulhat hívőkhöz és nem hívőkhöz, illetve elfogadható lehet hívőnek és nem hívőnek egyaránt. Az A.A. programja „inkább spirituális, mint vallásos program" – olvashatjuk Bill egyik levelében (idézi: Kurtz 1991: 178.): a „spiritualitás" lett tehát az a közvetítő fogalom, amely a Közösség reményei szerint a legtöbb alkoholista számára elfogadható. A fogalomról a következőket olvashatjuk a „Nagykönyv"-ben:

> „Kevés kivételtől eltekintve tagjaink úgy érzik, hogy egy korábban nem sejtett, belső erőforrásba kapcsolódtak, amelyet egy maguknál erősebb és teljesen egyénileg értelmezett Hatalommal azonosítanak. Legtöbben úgy gondoljuk, hogy ez a nálunk nagyobb Hatalomról kialakult vélemény a spirituális élmény lényege. Vallásosabb tagjaink »Isten-tudatnak« nevezik. […] Azt tapasztaltuk, hogy senkinek sem kell akadálynak tekintenie

[37] Jegyezzük meg, hogy ez a szemléletmód a Bibliától sem teljesen idegen, hiszen amikor az Újszövetség „gyümölcsökről" beszél, a láthatatlan folyamatok látható eredményeire utal, melyekről felismerhető, milyen fáról való (Mt 7,15–20).

a program spirituális jellegét. *A hajlandóság, az őszinteség és az előítélettől való mentesség a gyógyulás lényeges és ugyanakkor nélkülözhetetlen elemei.*" (Alcoholics Anonymous 1994a: 533–534.)

6.4. A spiritualitás jelentései

A kutatók többsége egyetért abban, hogy a spiritualitás nem egykönnyen definiálható, illetve operacionalizálható fogalom. Jelenleg nincs konszenzus arról, mit nevezünk spiritualitásnak. Johnson és Robinson (2008: 168.) öt különböző definíciót gyűjtött össze:

1. a létezés értelmének keresése;
2. a transzcendens felé fordulás;
3. másokkal törődés, a jóság és az igazság keresése, transzcendencia és megbocsátás / együttműködés / lelki béke;
4. a szent egyéni vagy csoportos keresése;
5. az egyén érzései, gondolatai, tapasztalatai és viselkedése, amelyek a szent kereséséből erednek, azaz amelyek az isteni létezővel, a végső valósággal, a transzcendens igazsággal, az élet értelmével és mindezek összefüggéseivel kapcsolatosak.

Connors, Walitzer és Tonigan (2008: 210.) LaPierre-t idézve a spiritualitás hat dimenzióját említik: az élet értelmének keresése, a transzcendenssel való találkozás, a közösség érzése, a végső igazság vagy legfőbb érték keresése, a teremtés misztériumának tisztelete, illetve a személyes transzformáció.

A spiritualitás az A.A.-ban komplex, több jelentés-összetevővel rendelkező fogalommá vált. A különböző jelentés-összetevők gyakran összefonódnak egymással, néhány jelentésbeli „súlypontot" – az A.A. 2009-es magyarországi találkozóján készült vizsgálatban tett említések alapján – mégis jól el lehet különíteni. A válaszadók különbözőképpen reagáltak arra a kérdésre, hogy mit jelent számukra a spiritualitás. A jelentések két nagy csoportja közül az egyik (1) valamilyen transzcendens entitást, a másik (2) inkább evilági, érzékelhető, immanens tartalmakat hordoz. Íme három példa, amikor az „Írja le, hogy mit jelent az Ön számára az A.A. programjában a spiritualitás!" kérdésre megfogalmazott válaszok szerint a spiritualitás egyszerre sokféle jelentéssel bír:

„Mindent, az életet, a szeretetet, a segítséget és napi feladatot, hogy megtartsam, fejlesszem a hitemet, Istennel való kapcsolatomat."

„kedvesség, együttérzés, egymáshoz és a világhoz tartozás, szeretetben levés, kapcsolat a F[elsőbb]. Erővel"

„szembenézést az élet alapkérdéseivel, a »minden egy« érzés megélését, egy nagyobb Egészbe illeszkedést, belső békét, harmóniát, spirituális gyakorlatokat, aktív hitéletet, közösségi élményeket, szolidaritást, altruizmust".

Összességében elmondható, hogy a válaszadók többsége, 51%-a a spiritualitás kapcsán csak immanens tartalmakat említett, 36%-uk utalt transzcendens tartalomra, 13%-uk pedig nehezen besorolható, „köztes" fogalmakat említ, mint például a „lelkiség" szó, vagy a „hit", árnyaltabb magyarázat nélkül (N=72).

1. Transzcendens entitás

   • A spiritualitás jelenthet vallásos hitet a transzcendens Istenben:

   „A program vezetett el a hithez. A program valamennyi lépése az én-központúság megváltoztatását szolgálja. Az alkoholista számára elfogadható mértékben, önadagolással vezet a teljes istenhithez. Egy jól sikerült meetingen érezhető Isten jelenléte. Honi csoportomat fohásszal kezdjük, bibliai részletet idézünk, és az Úr imájával zárjuk."

   „Megtapasztalom, hogy Istenre ráhagyatkozva a megoldatlan problémákban, időben és változtatással kedvező megoldások születnek."

   • A spiritualitás kapcsolódhat egy olyan transzcendens Felsőbb Erőhöz, amely nem személyes Isten, s amelyhez a józanodó hittel, de nem vallásos hittel viszonyul:

   „Az érzéseket és hitet átfogó, és abban benne levő plusz!"

   „Az az erő, ami jelen van, és teljesen átjár, mikor itt vagyok."

   • Előfordul, hogy a spiritualitás egy olyan, „köztes", transzcendens Felsőbb Erőhöz kapcsolódik, amely mintha a személyes és nem személyes istenség határán lenne, vagy amelynek esetében nem dönthető el egyértelműen az istenség „kiléte":

   „Mindenben a saját felfogásom szerinti Isten gondviselésére hagyatkozom."

   „Egy nálam hatalmasabb erő és annak akaratának, útmutatásának a feltétel nélküli elfogadása, még akkor is, ha ez éppen kellemetlenül érint. Az a tudat, hogy nem nekem kell mindent kézben tartanom. Elég, ha saját magammal és kötelességeimmel törődöm, a többit Ő »intézi«."

2. A spiritualitás immanens jelentéstartalmai

- A spiritualitás az A.A.-ban sokak számára a Közösséget, a benne szövődő kapcsolatokat vagy az általában vett emberi közösségérzést jelenti. E jelentéstartalommal szorosan összefügg a „szeretet" gyakori említése.

  „Mikor két ember megosztja egymással a felépülését. Mikor azt érzem, amit az ősember érezhetett, mikor körbeülte a tüzet. Az, amit nem kaptam meg a családomtól."

  „lelki ébredés, közösséghez való tartozás"

  „szeretet, közösség"

  „A lelki megnyugvást, a szeretetet, a feltöltődést, a kikapcsolódást. Ott mindannyian egyformák vagyunk, hisz egy a múltunk, a jelenünk, és egy a célunk, a józanság. Számomra nagyon fontos a józanságom érdekében az A.A. összetartó ereje és szeretete."

- Tipikusnak mondható, amikor valaki spiritualitás alatt egészében véve magát az A.A. programját érti:

  „Számomra fontos, és hiszem, hogy nem véletlen kerültem ebbe a programba, amit nagyon csodálatos dolognak tartok. Nekem ez a program a napi »gyógyszerem«."

  „Hálával tartozom az A.A. programjának."

- Gyakori a lelki élet, lelki fejlődés, a józanodó saját magával való foglalkozásának említése, amely nemritkán összekapcsolódik a „program" említésével vagy a lelki békére tett utalással:

  „Lelki fejlődést jelent."

  „Az alkoholizmus a lelkiséget tönkretette. Az A.A. program megismerése, lépések megtétele, folyamatos gyakorlása sok segítséget nyújt a lelki fejlődéshez, a gondolatok és érzések összerendezéséhez. Az akcióprogram – ha komolyan vesszük – megérinti az embert, segíti a lelki fejlődést, a gondolkodás formálódását, a megváltoztatható jellemhibák felismerését és ezekben a lehető legtöbbet tenni. Maga az ember fő vonásaiban nem változik, de fokozatosan úrrá tud lenni jellemhibáin."

  „Önismeret."

„Egy megdöbbentő lelki békét találtam benne. Amit nem lehet szavakba önteni. Mint egy csendes téli érintetlen táj a maga tisztaságával és érintetlenségével."

„Magammal, a lelkemmel foglalkozni, a lelki békére való törekvést jelenti. Önmagam elfogadására való törekvést."

- És végül előfordul, hogy a spiritualitás jelentésére úgy hivatkoznak, mint amely értelmet ad az ember életének:

„Értelmet az értelmetlennek gondolt dolgokra."

„Az alkohollal próbáltam valamiféle hiányt, ürességet pótolni, az A.A.-ban ez a »hiánypótlás« a lelki síkon történik. Értelme van az életnek, nem kell semmiféle »színezőanyag«."

Az A.A. spiritualitásfogalmának jobb megértése érdekében – a fenti példák említésén túl – érdemes néhány magyarázó megjegyzést tenni:

- A spiritualitás mindenekelőtt, a legabsztraktabb szinten a „Lélek világa", az egészlegesség, a teljesség, s e teljességen belül a részek összhangjának igenlése. Ez magába foglalja

  - az egyén és az egész (Isten, Univerzum etc.) kapcsolatát, melyben a józanság (az egyéni boldogság) az egésznek való önátadásban teljesedik ki; illetve
  - a részek (egyének) kapcsolatát, a közösséget, amelyben az egyének egymással együttműködve, egymást kölcsönösen szolgálva teljesednek ki.

Miként Bateson említi, az egész rendszer egy durkheimi értelemben vett „vallás" annyiban, hogy az egyén és közössége közötti kapcsolat párhuzamos az egyén és Isten közötti kapcsolattal. Akárcsak a Felsőbb Erő, „az A.A. egy valamennyiünknél nagyobb erő" – idézi Bateson (1971: 15.).

- Mint az imént láttuk, a spiritualitás mindenekelőtt a józanodó által egyénileg értelmezett Felsőbb Erőnek való önátadást és a vele való kapcsolatot jelenti, amelyben az egyén a Felsőbb Erőt tekinti forrásnak, mondhatni „a világ közepének" (Eliade 1998). Ezzel együtt jár az ego elmozdítása a világ centrumából, hogy valamilyen nagyobb egész részeként eszméljen önmagára, ahol a rész alázattal viszonyul az őt hordozó egészhez. A spiritualitás a szeretet és a kapcsolatok világa, szemben a materiális világ önközpontúságával és izolációjával. A Felsőbb Erővel való kapcsolat szerető, biztonságos közeget teremt, a létet értelemmel

telíti. A vele való kapcsolatban a józanodó állandó önmeghaladásban van, amennyiben nem önös akaratát követi, hanem önként igazodik a Felsőbb Erő akaratához.

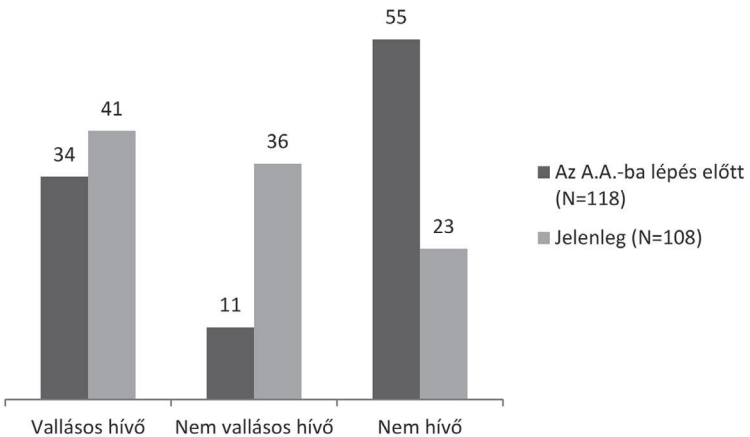
- Az A.A. spiritualitásfogalma – mint láttuk – William James pragmatikus filozófiájának hatását tükrözi. A spirituális szemlélet egyaránt felöleli a hitet és a rációt, a vallást és a tudományt, közvetít a kettő között. Nem azt mondja, mint Tertullianus, hogy „hiszem, mert képtelenség" (idézi Störig 1997: 170.), melyben a hit és a ráció nem összeegyeztethető, hanem azt, hogy „hiszem, mert működik". Racionális dolog hinni abban, ami kipróbálása során működőnek bizonyul, még ha annak mikéntje az értelem számára nem is látható be teljes mértékben.

- A spiritualitásfogalom kifejezi az A.A. bármely meghatározott vallástól való függetlenségét, egyfajta világnézetileg semleges hitet: a józanodás programja igényel *valamiféle* hitet, de ezt nem köti egyetlen konkrét valláshoz, sőt egyetlen világnézethez sem. Amennyiben történeti folyamatában szemléljük, a spiritualitás *conditio sine qua non*ja az A.A. formálódása során lényegében az istenhitről a „valamilyen nálam nagyobb erőnek" való önátadás mozzanatára redukálódott, olyan végső kritériumra, melynek elutasításával ugyan már nem lehetséges ortodox A.A.-tagnak lenni, de amely világnézeti semlegessége folytán elég rugalmas ahhoz, hogy a Felsőbb Erő kilétével szemben – az önistenítéstől és a konkrét emberi személyek istenítésétől eltekintve – semmilyen feltételt ne szabjon. A program követői éppúgy lehetnek bármely vallás hívei, mint nem vallásosak. Az A.A. spirituális szemlélete tehát csak azt szögezi le minimális feltételként, hogy a józanodó fogadjon el egy saját felfogása szerinti, nála nagyobb hatalmat (Felsőbb Erőt), adja át magát neki, illetve dolgozzon a lelki fejlődésén – amely egyúttal a grandiózus, istenszerű „alkoholista ego" feladását és az én önmagával, másokkal és általában véve a világgal való viszonyának helyreállítását is jelenti (Alcoholics Anonymous 1994a; Bateson 1971; Antze 1987). Ha ateista vagy kételkedő, tekintheti a természetet, az A.A. Közösségét, saját A.A.-csoportját vagy bármi egyebet Felsőbb Erőnek.

  Az A.A. 2009. évi magyarországi találkozóján készült kérdőíves vizsgálat eredményei szerint a magyar Közösségben egyaránt megtalálhatók vallásos hívők és nem vallásos hívők, illetve nem hívők (ateisták, agnosztikusok) (10. ábra). Az A.A.-ba lépésüket követően drasztikusan csökkent a nem vallásosok aránya, elsősorban a nem vallásos hívők javára. Akik vallásosnak tekintik magukat, azok számára a Felsőbb Erő Isten, míg a nem hívők általában az A.A. Közösségét vagy a Természetet, az Univerzumot nevezték meg Felsőbb Erőként. A nem vallásos hívők – akik a fenti spiritualitásfogalomhoz legközelebb állnak – közül

egyesek Istent, mások a Természetet vagy az Univerzumot nevezték Felsőbb Erőnek, vagyis ez a csoport, a másik kettőt egyaránt tartalmazva, valóban köztes helyen, közvetítő pozícióban van közöttük.

A világnézeti kérdések mérésében az A.A.-ba lépés előtti[38] és a jelenlegi világnézet között mutatkozó változás mutatkozott a legfontosabb eredménynek (10. ábra).

10. ábra. Világnézet szerinti megoszlás (%)

Mint az ábrán látható, a vallásosság kismértékű növekedést mutat a válaszadók A.A.-ba lépését követő, jelenlegi állapotában, a nem hívők száma drasztikus mértékben csökkent, a nem vallásos hívőké pedig nagymértékben növekedett. Az eredmények jól tükrözik az A.A. Közösségének világnézeti heterogenitását. A Közösség egyénekre gyakorolt hatását leginkább a változási tendenciák mutatják. A legszembetűnőbb változás a nem hívők arányának csökkenése, s az is látható, hogy a változás nem annyira a vallásos hit, hanem – a vallásilag semleges spiritualitásnak megfelelően – döntően a nem vallásos hit irányába történik. Lényeges, a Közösség világnézeti semlegességét igazoló adat, hogy a tagság 23%-a nem hívő marad belépését követően. Akik vallásos istenhívőként kerültek az A.A.-ba, azoknak nyilvánvalóan nincs különösebb okuk, hogy ezen változtassanak. Mint a vizsgálati mintában előforduló válaszokból kirajzolódott, a magukat jelenleg vallásos hívőnek tekintők (N=44) döntő többsége katolikus (75%) vagy református (11,3%) vallású, a többiek pedig kisebb keresztény egyházak tagjai, „ősmagyar"

[38] E változó mérése a válaszadók visszaemlékezése alapján történt.

hitet, „ősi pogány egyistenhitet" vallók vagy buddhisták (utóbbi kapcsán ld. pl. Griffin 2004).

- Habár az A.A. spiritualitása nem kötődik közvetlenül egyetlen tételes valláshoz sem, kompatibilis kíván lenni bármely vallással, illetve világnézettel. Miközben erősen támaszkodik, forrásként tekint a vallási hagyományokra, különösen a kereszténységre, egyben elvonatkoztat azok konkrét tartalmától, s csak a legáltalánosabb szerkezeti keretet tartja meg. Ebben az értelemben *metavallás*ként jellemezhető: túllép az egyes vallások konkrét tartalmi keretein, s maga kínál egy olyan általános keretet, melyen belül bármely vallás gyakorolható.

- A Felsőbb Erővel való „vertikális" kapcsolata mellett a spiritualitásnak létezik egy – az előbbivel összefonódó – „horizontális" dimenziója, amely az emberi kapcsolatokra, illetve a „lelki életre" fókuszál. Ateista A.A.-tagoknál, ahol a Felsőbb Erő gyakran maga a Közösség, a spiritualitásnak ez a horizontális jelentése dominál, de ez a jelentésdimenzió igen hangsúlyos a hívő A.A.-tagoknál is (vö. 17. táblázat). Mint Lefever (2001b: 145.) írja a „Mi a spiritualitás?" kérdésre válaszolva:

„A béke, a remény és a szeretet folytatólagos érzése.

Annak felismerése, hogy több van az életben, mint mindennapi ügyeink: ezek fontosak, de nem abszolút érvényűek.

A bizalom érzése, amihez az ember tapasztalatai révén érkezik el – nem számít, hogy keserű, fájdalmas élmények is adódtak az életében. Ezeket a tapasztalatokat olyan múltbéli perspektívából szemlélhetjük, amely felől gazdagabb, teljesebb jövő felé haladhatunk.

A más emberekkel való közösség érzése.

Annak tudatossága, hogy Isten vagy valamilyen saját felfogásunk szerinti Magasabb Erő – talán a »csoport«, vagy »a minden emberben jelen lévő alkotó szellem« – több megértést és nyugalmat adhat, mint amit bárki önnön elszigeteltségében megtapasztalhat. A tudat, hogy a segítségnek erre a forrására bízvást támaszkodhatunk.

Alázat."

A spirituális életvitel eszerint – amelynek révén az egyén új, kooperatív módon viszonyul önmagához, másokhoz, illetve a világhoz – „önmagával törődést" (Kelemen 2005), állandó lelki fejlődést, a „spirituális lelki értékekben" (a Tizenkét Lépést használó terápiás közösségek zsargonjában „eselé" [SLÉ]) való gyarapodást implikál. A spirituális lelki értékek közé olyan tulajdonságok, attitűdök, viszonyulásmódok tartoznak, mint az őszinteség, alázat, tisztelet, türelem, nagylelkűség, bizalom, humor, becsületesség, elégedettség, hála, belső béke, elfogadás,

felelősség, bölcsesség, bátorság, igazságosság, kitartás, részvét, nyíltság és szeretet etc. A lelki élet, a spirituális lelki értékek gyakorlása természetszerűleg összekapcsolódik a közösségi élettel, általában véve pedig az emberi viszonyok világával, ahol a józanodó egy „morális közösség" (Swora 2001b) tagjaként létezik.

- A spiritualitásfogalom gyakran a „Lélek világára" utal, melynek megvannak a maga – az anyagi világtól eltérő – törvényei.

  - A „Lélek világa" rokon jellemzőket mutat az evangéliumi „mennyek országával": markáns vonása a növényi organizmusokra jellemző növekedés, mint az evangéliumi mustármag esetében. Megfelelő körülmények között egy kis magból hatalmas növény lesz. A „Lélek világában" a józanodó „lélek" fejlődik, növekedik, ez azonban állandó belső munkát feltételez. Az A.A.-ban többször hallottam, hogy a józanodás állandó táplálást, törődést igényel, s ha ez megszűnik, a lélek elkezd sorvadni, „kiszáradni", melynek vége rendszerint a visszaesés. A józanodás útján tehát nem lehet megállni: a lelki élet, miként a növények, vagy fejlődik és növekedik, vagy elszárad.

  - A spirituális szemlélet szerint a „Lélek világában" az egyén lelki fejlődése sohasem valósítható meg mások kárára, a spirituális lelki értékekben nem lehet ártó módon növekedni, hanem csak kooperatív, együttes fejlődés valósulhat meg. Jó példa erre a jóvátétel Lépése, amely mások sérelmének kockázata esetén a jóvátétel mellőzését ajánlja.

  - A „profán" világot a versengés, az egyének közötti érdekellentétek, a „zéró összegű játékok" jellemzik: ahol az egyik nyer, a másik veszít, és az erősebb uralkodik. A „Lélek világában" ezzel szemben az én és a másik szembenállása, érdekellentéte megszűnik, a versengés és uralkodás helyett a „győztes-győztes játék", a kooperáció és szolgálat kerül előtérbe. A másik szolgálata nemhogy akadálya, hanem egyenesen feltétele a lelki fejlődésnek. Az én és a másik, illetve a közösség céljai ilyen módon összhangban vannak.

  - A spirituális közösségben zajló „tranzakciók" törvényei alapvetően eltérnek a materiális javakra fókuszáló csoportok tranzakcióinak törvényszerűségeitől. Míg a materiális javak megosztásakor mindenkinek kevesebb jut, addig a lelki javak megosztásakor közös többlet keletkezik, egyszerre mindenki gyarapodik (Tremkó és mtsai 2016).

6.5. A program megvalósítása a magyar A.A. Közösségben

Az A.A. programját viszonylag jól megismerhetjük akár csak a Közösség irodalmán keresztül, arról azonban jelenleg ez idáig nem készült vizsgálat, hogy a magyarországi A.A.-tagok életében pontosan mit tartalmaz a józanodás programja a maga konkrét megvalósulásában. A 2009. évi országos A.A.-találkozón készült vizsgálat részben arra a kérdésre kereste a választ, hogy a válaszadók milyen mértékben követik a Közösség egyes programelemeit.

Az A.A. Közössége öt ajánlásban foglalja össze, hogy mi szükséges a józanodás programjának sikeres alkalmazásához:

„Ne igyál!"
„Járj a gyűlésekre!"
„Legyen szponzorod!"
„Dolgozz a Lépéseken!"
„Vállalj szolgálatot!"

Ennek megfelelően a kérdőív mérte a folyamatos absztinencia időtartamát, a gyűlések látogatásával, a szponzorálással és a szolgálatvégzéssel kapcsolatos változókat. A Lépéseken végzett munka mértékét az A.A.-irodalom olvasására, önvizsgálatra, elmélkedésre, illetve az imával eltöltött időre, az aktív alkoholizmus során okozott sérelmekért és károkért történő bocsánatkérésre és jóvátételre, valamint az üzenettovábbításra vonatkozó kérdések mérték.

123 válaszadó átlagosan 2158 napja, azaz 5,91 éve absztinens, illetve közel 6 és fél éve tagja az A.A.-nak (N=123). A válaszadók 92%-a (N=125) rendelkezik „honi", azaz sajátjának tekintett csoporttal, ami szinte teljesen megegyezik az *A.A. ÁSZI 2008-as kutatásában* kapott 91,2%-kal. A gyűlések egy-egy A.A.-tag általi látogatásának gyakorisága átlagosan heti 1,8 (N=119). Ez az adat a meetingek valamivel csekélyebb mértékű látogatását mutatja, mint az *A.A. 2007 Membership Survey* által mért 2,4-es amerikai/kanadai átlag.

Eltérés tapasztalható a két magyar és az észak-amerikai minta között a szponzorral rendelkezés arányát tekintve is. Mint fentebb említettem, az A.A.-ban szponzornak nevezik azt a józanodásban tapasztaltabb társat, aki mögött „legalább egy év örömteljes józanság" áll (Alcoholics Anonymous 1995b: 9–10.), és aki a nála kevésbé tapasztalt józanodót közvetlenül segíti: bevezeti a Közösségbe, megismerteti vele a programot, esetleg segítségére van az alkoholista családjának is (uo. 14–16.). A szponzor az A.A. ajánlása szerint a józanodóval egynemű személy, hogy ilyen módon elkerüljék a különböző nemek között előfordulható, a józanodást esetlegesen megzavaró bonyodalmakat, különösen a „tizenharmadik lépés" bekövetkeztét. Tizenharmadik lépésnek azt nevezik, amikor egy „idősebb" józanodó párkapcsolatot kezdeményez a Közösségbe újonnan belépő taggal. Az A.A. ezt rendkívül etikátlannak

tartja: az új tagok általában igen labilisak, sebezhetőek, könnyű „prédát" jelentenek a párkapcsolatot kezdeményezők számára, ugyanakkor érzelmi és józanságbeli labilitásuk gyakran nem bír el olyan erős érzelmi hatást, mint amelyet egy új párkapcsolat jelent. Ilyen módon a korai párkapcsolat gyakran visszaeséssel végződik – nemritkán mindkét fél részéről. Az A.A.-ban az a mondás járja, hogy amikor valaki elkezd józanodni, egy évig gondozzon szobanövényt, azután egy évig tartson háziállatot, és ha ezek az élőlények túlélik a „kapcsolatot", csak akkor kezdjen új párkapcsolatot. A szponzorálás igen felelősségteljes szolgálat. Miután szponzoráltjával ő van a legközvetlenebb kapcsolatban, és – mint a 6.2. fejezetben említettem – segíti a „leltár" elkészítésében, illetve a szponzorált egyéb kezdeményezéseire beszélget vele a problémáiról, mély titkok tudójává és őrzőjévé válhat. Telefonját nemigen kapcsolhatja ki, hiszen rendszerint labilis lelkiállapotú kezdő pártfogoltja az alkohol kísértésének óráiban bármikor felhívhatja. S mindeközben, amikor a kezdő hajlamos arra, hogy túlzottan szponzorára támaszkodjon, a szponzornak igyekeznie kell elkerülni, hogy szponzoráltja függésbe kerüljön tőle. Ha a szponzor maga is ingatag, esetleg saját nélkülözhetetlenségének érzéséből próbálhat erőt meríteni, míg a „jó szponzor" nem tolja előtérbe önmagát, hanem a programra támaszkodás felé orientálja pártfogoltját. A szponzor–szponzorált kapcsolat létesítése spontán folyamat, s rendszerint a kezdő kezdeményezi. A szponzorálásnak – mint az A.A.-ban más egyébnek sem – nincsenek kőbe vésett szabályai. Bármennyire is fontosnak tartja az A.A., hogy a kezdőknek legyen szponzora, nem mindenki fogadja meg ezt az ajánlást, s ez különösen jellemző a magyar A.A.-tagságra. Míg az amerikai tagság 79%-ának van szponzora, addig az A.A. ÁSZI mérése szerint a magyar minta (N=250) mindössze 57,6%-a, az általam végzett vizsgálatban pedig a válaszadók (N=118) 63,6%-a rendelkezik szponzorral. A két magyar mérési eredmény alapján arra a meglepő megállapításra juthatunk, hogy a válaszadók több mint egyharmada nem vesz igénybe szponzori segítséget. A Közösségben végzett terepmunkám során úgy találtam, hogy ezt a jelenséget a tapasztalt A.A.-tagok problémaként észlelik, és voltak, akik egyfajta „magyar mentalitással", zárkózottsággal, szemérmességgel magyarázták a jelenséget, illetve említették, hogy a tagság egy része a honi csoportját tekinti szponzorának. Adatközlőim szerint ez valójában nem helyettesítheti az igazi szponzorálást, s inkább a közösségi ajánlás alóli kibúvónak tekinthető.

Mint a 13. táblázatban látható, a válaszadók átlagosan körülbelül feleannyi időt töltenek imával, mint az A.A. irodalmának olvasásával, önvizsgálattal és elmélkedéssel, amely nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy az utóbbiak függetlenek attól, hogy a válaszadók hisznek-e valamilyen megszólítható, személyes Felsőbb Erőben, addig az imának ez szükséges feltétele. Az önvizsgálat, mint láttuk, a Negyedik és Tizedik Lépésnek megfelelően – illetve ehhez kapcsolódik a Nyolcadik Lépés is – a saját érzésekre, gondolatokra és tettekre való visszatekintést jelenti, rendszerint az esti órákban, illetve

állandó önreflexiót, mindezek folyamatos monitorozását a nap során, míg az elmélkedés rendszerint általában véve az alkoholizmusról és a józanodásról, az útkeresésről, az élet eseményeiről, értelméről és hasonlókról való töprengést jelenti, nemritkán a *Napi elmélkedések* című könyv adott napi passzusához kapcsolódóan.

13. táblázat. Az A.A. irodalmának olvasására, önvizsgálatra, elmélkedésre és imára naponta fordított idő átlaga (percben megadva)

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
A.A.-irodalom olvasásával naponta eltöltött idő	85	0	150	**34,90**	34,665
Önvizsgálattal naponta eltöltött idő	88	0	180	**33,96**	31,909
Elmélkedéssel naponta eltöltött idő	88	0	150	**36,18**	27,638
Imával naponta eltöltött idő	89	0	60	**18,74**	16,097
A.A.-irodalom olvasásával, önvizsgálattal, elmélkedéssel és imával naponta összesen eltöltött idő	61	35	360	**134,95**	80,842

Feltűnő továbbá az A.A. irodalmának olvasására időt egyáltalán nem fordítók aránya (14. táblázat). Erre az adhat lehetséges magyarázatot, hogy ezek a válaszadók átlagosan több mint nyolc éve tagjai a Közösségnek, ezért ők esetleg alaposan ismerik, így *már* nem olvassák az irodalmat.

14. táblázat. Nem fordít időt az A.A. irodalmának olvasására, önvizsgálatra, elmélkedésre és imára

	Elemszám	Százalék
Olvasás (N=85)	10	11,8
Önvizsgálat (N=88)	1	1,1
Elmélkedés (N=88)	3	3,4
Ima (N=89)	8	9,0

A válaszadók átlagosan hat személytől kértek bocsánatot, és öt személynek nyújtottak jóvátételt józanodásuk során.

A 15. táblázatban a Tizenkettedik Lépés, azaz az üzenettovábbítás gyakorlásával kapcsolatos adatok láthatók. Az eredmények kiegészítendők azzal, hogy a válaszadók (N=113) 46,9%-a egyáltalán nem gyakorolja ezt az aktivitást a saját városán (vagy a lakóhelyéhez közel eső városon) kívül eső meetingeken, azaz nem utazik más városokba például kezdő csoportok meetingjeire üzenettovábbítás szolgálata céljából, 33,9%-a pedig nem végez ilyen

tevékenységet A.A.-meetingeken kívül, kórházban, börtönben etc. (N=118). Ez tehát láthatóan a szponzorral rendelkezés ajánlása mellett egy további olyan ajánlás, amelyet a mintában szereplő A.A.-tagok csekélyebb mértékben követnek. Adatközlőim között akadtak olyanok, akik ezen adatok ismerete nélkül is érzékelik a magyar tagság üzenettovábbításban mutatott aktivitásának viszonylag mérsékelt voltát, s ezt egyfajta sajnálatos önzésként vagy inkább közömbösségként jellemzik, szembeállítva ezzel azt a tapasztalatukat, hogy az üzenettovábbítás számukra valóban milyen hatalmas lelki többletet jelent józanodásuk során.

15. táblázat. A Tizenkettedik Lépés gyakorlásának évi átlaga (alkalom)

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Évente hányszor gyakorolja a 12. Lépést az általa rendszeresen látogatott meetingek városán kívül eső A.A.-meetingeken?	106	0	30	**2,95**	5,604
Évente hány alkalommal gyakorolja a 12. Lépést A.A.-meetingeken kívül?*	88	,0	50,0	**5,063**	9,1025

* A kérdés annak kontextusában értelmezendő, hogy az A.A.-meetingeken történő „megosztás" is üzenettovábbítás, ha „újonc" vagy érdeklődő van jelen a gyűlésen.

A 16. táblázatban az látható, hogy a válaszadók átlagosan mennyi ideig végeztek szolgálatot, és hányfélét, józanodásuk során. Ugyan az üzenettovábbítás is egyfajta szolgálat, itt most a hétköznapibb közösségi feladatok értelmében vett szolgálatokról van szó.

16. táblázat. Szolgálatok számának és összesített időtartamának átlaga

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
A tagok által végzett szolgálatok száma (db)	105	0	7	**2,06**	1,427
Szolgálatok összeadott időtartama (hónap)	89	0	384	**48,81**	67,316

A válaszadók a legkülönfélébb tevékenységeket nevezték meg szolgálatként, ezek közül néhány jellemzőbb a meetingvezetés, titkár, pénztáros, üdítős etc. Átlagosan kétféle szolgálatot végeztek A.A.-tagságuk során, és a szolgálattal eltöltött idő tagonként átlagosan valamivel több mint 4 év. A válaszadók (N=105) 9,5%-a nem végzett A.A.-tagsága során szolgálatot.

A válaszadók (N=108) háromnegyedének, 75,9%-ának nem volt botlása vagy visszaesése A.A.-tagsága során. Az adat értékelésekor figyelembe veendő a mintából adódó, korábban jelzett torzítás (1.3.3. fejezet), illetve az, hogy

a mintában értelemszerűen nem szerepelhetnek azok a visszaesők, akik nem tértek vissza az A.A. Közösségébe. Az adatok tanúsága szerint úgy tűnik, a program egyes elemeinek végzésében nincs igazán számottevő eltérés azok között, akiknek volt józanodásuk során botlásuk/visszaesésük, és azok között, akiknek nem volt (Madácsy 2012). Ez érthetővé válik, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a mintában szereplő válaszadók közül azok, akiknek volt botlása, mégiscsak megmaradtak a Közösségben, illetve folytatják józanodásukat.

A kérdőív azt is vizsgálta, hogy van-e az A.A. programjának olyan eleme, amellyel a válaszadók nem tudnak azonosulni. A válaszadók (N=104) többsége teljességgel azonosul a programmal, mindössze 15 fő (14,4%) fejezte ki valamilyen részleges egyet nem értését. Közülük legtöbben – hatan – Istennek vagy a Felsőbb Erőnek, illetve a vallásnak a programban betöltött szerepét tekintették aggályosnak, hárman pedig a szponzorálás szükségességét vitatták. Volt, aki az üdvözléskor szokásos pusziszkodást tekintette túlzónak, és akadt olyan válaszadó, aki szerint – ellentétben az A.A. szellemiségével – a renitens, nem fejlődő tagokat nem kellene megtűrni a Közösségben.

Összességében, akár e kérdőíves vizsgálat, akár a terepmunka során tett megfigyeléseim alapján, úgy tűnik, hogy az A.A.-tagok, eltekintve a szponzorálás fontosságának megítélésétől és az üzenettovábbításban mutatott aktivitástól, az alkoholisták korábban bemutatott precizitásának megfelelően, illetve természetesen a „tét" súlyát átérezve, általában meglehetősen akkurátusnak mutatkoznak a program követésében. Hetente legalább egyszer, de inkább kétszer részt vesznek gyűlésen, dolgoznak a Lépéseken, önvizsgálatukat gyakran írásban rögzítik, és honi csoportjukban vállalnak valamilyen szolgálatot. Akkurátusságukat mutatja továbbá, hogy a gyűlések később tárgyalandó (7.9.2. fejezet), a hétköznapitól merőben eltérő kommunikációs szabályait igen pontosan betartják. Ez a fajta „pedantéria" összefügg azzal az újra és újra hangoztatott véleménnyel, hogy a program, amelyet sok millió józanodó tapasztalata támaszt alá, okosabb, bölcsebb, mint az egyes kezdő józanodó, s mind az egyéni józanodás sikerében, mind a Közösség fennmaradásában különösen fontos, hogy az egyébként öntörvényűségre hajlamos alkoholista – aki maga is megtapasztalhatta, hogy saját kiválóságával, önerejéből semmire sem ment – elfogadja ezt, és rábízza magát az A.A.-ra. Azok a józanodók, akik a program iránti ilyesfajta „alázatot" nem kívánják magukévá tenni, nagy valószínűséggel nem maradnak meg hosszabb távon a Közösségben.

6.6. Az A.A.-ban való felépülés értelmezési lehetőségei

Az antropológusok közül Swora egyik tanulmánya (2001b) a Tizenkét Lépés elemzésével, illetve a felépülőkre gyakorolt hatásával foglalkozik. Úgy véli, az A.A. programja – a betegség három szintjének megfelelően – három szinten nyújt kezelést egyidejűleg:
– a test kezelése teljes absztinencia révén,
– az izoláció, lelki fájdalom és gondolkodásmódbeli torzulás kezelése a támogató Közösség, illetve a közösségi doktrínák révén,
– a spirituális (morális) betegség „gyógyítása" pedig a lelki fejlődés, illetve a Felsőbb Erővel való kapcsolat révén történik.

Swora olyan eltérő énfogalmak, mint a „Self" mint belső én, illetve a „Person" mint szociális cselekvő, morális lény megkülönböztetésével él, és tézise szerint az A.A. a Personon keresztül „gyógyítja" a Selfet, olyan módon, hogy megszüntetve izolációját, egy morális közösség részévé teszi. Láttuk, hogy Cain (1991) szerint a felépülésben ugyancsak döntően a Közösség részévé válásról van szó, azonban más oldalról közelíti meg a folyamatot: alapvetően az „A.A.-sztori" elsajátításában, az ezzel járó identitásátalakulásban látja a kulcsot. További értelmezési kerettel szolgálhat itt van Gennep (2007) átmeneti rítusokról alkotott koncepciója, amennyiben az új alkoholista identitás felvétele, illetve a józanságban való előrehaladás állomásai – mint látni fogjuk – a támogató közösségben rituális megerősítést nyernek (vö. White 2001).

Arnold van Gennep neve mellett Turner említése is előfordul az A.A.-ról szóló addiktológiai szakirodalomban (Kelemen – B. Erdős 2004), amikor a terápiás folyamatokat az átmeneti rítusokkal hozzák összefüggésbe. Turner (2002) zambiai kutatásai azonban más, az addiktológiai szakirodalomban eddig nem tárgyalt gondolatokat is tartalmaznak, amelyek izgalmas párhuzamokat mutatnak az A.A. programjával. Amikor Turner a ndembuknál az isoma termékenységi rítus kapcsán a „szenvedés közössége" leírásával foglalkozik, ahol a gyógyítás szakértői olyan személyek, akik korábban maguk is elszenvedték a csapást, igen hasonló jelenséget mutat be, mint ami az A.A.-ban megfigyelhető. Az A.A. mint sortársi közösség is felfogható a „szenvedés közösségének", hiszen fennáll egyrészről a Közösségbe lépők problémájának azonossága, másrészről pedig az, hogy azok, akik korábban szenvedték el a csapást, segítenek a szerencsétlenséget újonnan elszenvedetteknek. Ide kívánkozik egy, a szakirodalomban ugyancsak ismert analógia a szenvedélybeteg sorstárs segítő és a „megsebzett segítő" (wounded healer) között (Sedgwick 1994; Kelemen – B. Erdős 2004), aki maga is keresztülmenvén a betegségen, bárki másnál avatottabb gyógyító.

Turnernek a szenvedés közössége mellett egy másik leírása is igen figyelemreméltó az A.A. felépülésről alkotott koncepciója szempontjából.

A ndembuknál az elrejtett mindig veszélyes és kártékony, a megjelenítés, feltárás *(ku-solola)* pedig olyan ellenerő, amely félig már meg is szünteti a csapást. Ehhez hasonlatosan egy, az A.A.-ban elterjedt gondolat szerint „annyira vagy beteg, amennyi a titkod". Az elrejtés, tagadás, elzárkózás betegít, ezzel szemben a titkok feltárása, kimondása, megosztása *(sharing)* gyógyít. Az A.A. nagy hangsúlyt helyez az aktív alkoholizmusra jellemző elszigetelődéssel, titokképzéssel, hazudozással, tagadással szembeállítható józan attitűdökkel, mint a közösségi lét és az őszinteség. A titkok, problémák nyílttá tétele, megosztása a meetingeken sok adatközlőm számára óriási megkönnyebbülést, tehermentesítést jelent.

Bateson – akinek A.A.-értelmezésével később részletesebben is foglalkozom – ismét másfelől közelít, s döntően „episztemológiai korrekcióként" írja le a józanodás folyamatát, melynek lényege a nagyobb rendszerrel szembeni szimmetrikus küzdelem, versengés feladása és egy a nagyobb rendszerhez igazodó, komplementer viszonyulásba váltás. Wilcox (1998) folyamatleírása is Bateson elképzeléséből indul ki:

– Az alkoholista ivása Batesonnál a hibás gondolkodásmód, attitűdök kényszerű korrekciója.
– Ha megváltozik a gondolkodásmód, nincs szükség korrekcióra, megszűnik az iváskényszer.
– Az A.A.-tagok átlépnek az izolációból a másokkal összekapcsoltság állapotába.
– Az alkoholista gondolkodás korrekciója lényegében szeretni tanulás.

Egyik adatközlőm bizonyára egyetértene Wilcoxszal, aki úgy vélekedik, hogy „a harag a legnagyobb ellensége az alkoholistának, legalább annyira pusztító, mint az alkohol", és „csak a szeretet gyógyít". Egy másik adatközlőm megfogalmazása szerint „engem életre szerettek az A.A.-ban". A szeretet természetesen nemcsak mások szeretetét, hanem önszeretet, önelfogadást is jelent. Ugyanezen adatközlőm gyakran idézte az A.A. egyik mondását, amelyet a Közösségbe való belépésekor mondtak neki: „Majd mi szeretünk téged, amíg meg nem tanulod magadat szeretni."

Úgy tűnik, hogy az A.A.-ban zajló felépülési folyamatok antropológiai leírásaiban, illetve az azzal összefüggésbe hozható antropológiai leírásokban közös, hogy valamilyen formában az én és a világ között megbomlott egyensúly helyreállítását, az egyensúlytalanság révén keletkező feszültség feloldását írják le. Ennek az egyensúlytalanságnak legfőbb ismérvei az elszigetelődés, a világgal való kapcsolat megszüntetése, illetve irrealisztikussá válása. Az alkoholfogyasztás ideig-óráig e feszültség oldását segíti, s miután már nem tudja betölteni ezt a funkciót, mélyebb kognitív, érzelmi, viselkedési korrekció válik szükségessé.

Az elméleti konstrukciók mellett ajánlatos figyelmet fordítani a Közösségben nyerhető adatokra is, különös tekintettel arra, hogy a vizsgált Közösség

tagjai maguk miben látják felépülésük kulcsmozzanatait. A válaszadók a 2009. évi országos A.A.-találkozón készült vizsgálatban számos tényezőt említettek, melyek józanodásukat leginkább elősegítik. Ezek osztályozására a 17. táblázatban látható kategóriákat képeztem.

17. táblázat. A felépülést elősegítő tényezők az A.A.-ban

Felépülést elősegítő tényezők	Említések gyakorisága (%) (N=396)*
A program (Lépések, meetingek, megosztás, szolgálat, szponzorálás etc.)	31,3
A Közösség (Az A.A., segítségnyújtás, társak, hasonlóságok, azonosulás, szeretet etc.)	26
Belső/Spirituális élet és fejlődés, erkölcsi értékek (Önismeret, alázat, becsületesség, türelem, önszeretet etc.)	24,7
Felsőbb Erő / Spiritualitás (Isten, vallás, hit, ima, spirituális élmény etc.)	10,1
Család	3,5
Életmódbeli változás	2,3
A.A.-n kívüli barátok / Munkahely és kollégák	1,3
Szakemberek	0,8

* Egy válaszadó több választ adhatott.

A táblázat adataiból itt is megfigyelhető, hogy a protektív faktorok között a spiritualitás legalább két dimenziója különíthető el. A spiritualitás, mint korábban is láttuk, egyfelől a lelki életet és az erkölcsi értékeket jelenti, másfelől a válaszadók Felsőbb Erővel való kapcsolatát. Az eredmények szerint a spiritualitás – mint lelki élet és erkölcsi érték –nagyobb arányban fordul elő a válaszok között, mint a másik értelemben felfogott spiritualitás. Összességében azon faktorok említéseinek az aránya, melyeket *immanens*nek, érzékelhető világunkba bennefoglaltnak és ott manifesztálódónak nevezhetünk – mint a program, a Közösség, a lelki élet, az erkölcsiség –, messze meghaladja az olyan *transzcendens* faktorokét, mint a hit vagy Isten. Ezt erősíti meg az a fentebb ismertetett adat is, hogy a válaszadók átlagosan jóval kevesebb időt fordítanak imára, mint elmélkedésre, önvizsgálatra vagy az A.A.-irodalom olvasására. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a válaszadóknak csak kisebb része, 23%-a „hardcore" nem hívő (főként materialista, ateista vagy agnosztikus) (10. ábra), illetve azt, hogy egyesek azok közül, akik olyan általános választ adtak a józanodásukat leginkább elősegítő tényezőkre vonatkozó kérdésre, mint „a program" (2,5%) vagy „a Lépések" (3,3%), ebbe akár egy transzcendens Felsőbb Erőt is beleérthettek. Mindenesetre az adatok

alapján vitathatatlan, hogy a program meghatározott elemeit, különösen a gyűléseken való részvételt, a Közösséget vagy a lelki értékeket és lelki fejlődést említőkkel szemben meglepően mérsékelt azok száma, akik *explicit* módon említenek valamilyen transzcendens, isteni segítő tényezőt.

Ezeket az eredményeket terepmunka-tapasztalataimmal összefésülve, úgy tűnik, hogy az A.A.-tagok szerint alkoholizmusukból való felépülésükben döntően az egyén belső változása, illetve a Közösség támogató szerepe játszik közre. Egyik adatközlőm elmondása szerint a felépülés, egy előrehaladott alkoholizmusból az egyén részéről olyan mélyreható változást igényel, amelyet egyedül gyakorlatilag lehetetlen végrehajtani. A Közösség ebben a folyamatban támogató szerepet játszik: oldja az izolációt, biztonságos, elfogadó közeget teremt, azonosulási mintákat, példákat nyújt, megerősít, és nem utolsósorban stabilitást, állandóságot biztosít. Míg egy kórházi kezelés idővel véget ér, az A.A. Közössége, mint Felsőbb Erő vagy mint annak evilági manifesztuma, amíg van két józanodni vágyó ember, mindig megmarad. A transzcendens istenségként felfogott Felsőbb Erő, mint láttuk, valamelyest kisebb hangsúllyal van jelen a magyar Közösségben. Természetesen gyakran lehet hallani olyan megnyilatkozásokat, hogy „megbeszéltem a Felsőbb Erőmmel", és hasonlókat. Az is előfordul, hogy a felépülés kezdeti mozzanata valamilyen istenélményhez, kegyelmi állapothoz kapcsolódik, amikor az egyén egy csapásra megszabadul az iváskényszerétől. Ez azonban nem általános, sokan keserves időket élnek meg józanodásuk kezdetén, és józanodásuknak csak jóval későbbi periódusában jutnak el oda – ha eljutnak –, hogy a transzcendenciával foglalkozzanak. Jellemzőnek mondhatók ugyanakkor a Közösségben az olyan típusú utalások, amelyek a józanodást és a Közösséget a gondviselő Felsőbb Erővel hozzák összefüggésbe. Anekdoták szólnak arról, miként csörrent meg a telefon a kísértés pillanatában, vagy a Felsőbb Erő milyen más módon akadályozott meg egy-egy visszaesést. Éppígy hallhatunk a Közösségben a „nem véletlenül" bekövetkező eseményekről, találkozásokról, amelyeknek „úgy kellett történniük". Ezek a lépten-nyomon felbukkanó anekdoták nagymértékben erősítik a Közösségben azt a mély, sokszor azonban nem hangsúlyozott és tudatosított érzést, hogy a józanodás és a közösségi élet folyamán az események apró láncszemei egy nagyobb, értelmes rendbe szerveződnek.

• 7. AZ A.A. SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE

7.1. A „Három Örökség"

Az A.A. hit- és eszmerendszerének magját, legtömörebb összefoglalását az ún. Három Örökség három szava képezi: *Felépülés, Egység* és *Szolgálat*. A Három Örökség elnevezés a Közösséget formáló tradícióra utal, arra, hogy a Közösség alapvető céljai és a célok megvalósítására hivatott elvek, ajánlások a „legelső A.A.-tagok továbbadott és megosztott tapasztalataiból szűrődtek le" (Alcoholics Anonymous [2007b]: 44.). Az A.A. Közössége, mint korábban leszögeztem, azt a két alapvető célt tűzte maga elé, hogy tagjai támaszt nyújtsanak egymásnak az alkoholizmusból való felépülésben, illetve hogy eljuttassa üzenetét a „még szenvedő alkoholistáknak". Az alkoholizmusból való józanodás egyéni programját, azaz a *Felépülés Örökségét* lényegében a Tizenkét Lépés, illetve az ahhoz fűződő leírások, magyarázatok, ajánlások fejtik ki. A Felépülés az A.A. Első Öröksége, a Közösség ezen az alapzaton nyugszik. Számtalan helyen olvasható, szinte bármelyik A.A.-meetingen hallható hasonló fordulat: „Józanságom megőrzése az első, minden más, család, munkahely és a többi csak ezután következik. Ha ugyanis a józanságomat elveszítem, minden más elvész." A Közösség tagjainak hite, tapasztalatai szerint ugyanakkor az egyéni felépülés *conditio sine qua non*-ja a Közösségben megvalósuló kölcsönös segítés, így a tagok számára létfontosságú a Közösség folyamatos fennmaradása, azaz a Második Örökség, az Egység. Az *Egység Öröksége* a Tizenkét Hagyományban és az ahhoz kapcsolódó leírásokban nyert írásos megfogalmazást. A Tizenkét Hagyomány már első pontjában világossá teszi a Közösség egységének jelentőségét: „Közös boldogulásunk álljon az első helyen, személyes felépülésünk az A.A. egységétől függ." Az A.A. irodalmában, meetingeken, interjúkon, személyes közlésekben elhangzott elismerések, köszönetnyilvánítások megszámlálhatatlan sokasága ugyancsak azt igazolja, hogy a Közösség nélkülözhetetlensége, az egyéni felépülésben játszott rendkívüli szerepe teljességgel evidens az A.A.-tagok számára: „Szia-sztok, … vagyok, alkoholista, … napja nem kellett innom, és ezt nektek köszönhetem" vagy „Nélkületek nem sikerülhetett volna". A Közösség fennmaradása pedig – és a tartós egyéni józanodás is – az A.A. elképzelése szerint csak a *Harmadik Örökség*, a *Szolgálat* révén lehetséges. Bill W. megfogalmazása szerint „A.A.-szolgálat bármi, ami igazolhatón hozzásegít minket ahhoz, hogy elérjük a sorstárs szenvedőket" (Alcoholics Anonymous [2003a]: 140.). A legfontosabb szolgálat tehát az üzenettovábbítás, de beleértendő a tevékenységek legszélesebb köre, akár az A.A.-meetingen történő kávéfőzésről,

akár bármilyen közösségi feladatvállalásról, akár egy társ egyszerű meghallgatásáról legyen szó. Az A.A. Tizenkét Hagyományának 5. pontja szerint: „Minden csoport egyetlen, elsődleges célja az, hogy eljuttassa üzenetét a még szenvedő alkoholistához." A szolgálat fundamentális jelentősége abból ered, hogy, amint azt a Tizenkettedik Lépés taglalása közben láttuk, az A.A. elképzelése szerint az egyén józansága, illetve az egész Közösség csak úgy tartható fenn, ha továbbadja mindazt, amit kapott. A Szolgálat Öröksége A Világszolgálat Tizenkét Elvében – illetve a kapcsolódó leírásokban, mint a *The A.A. Service Manual* (azaz *Az A.A. Szolgálati Kézikönyve*) (Alcoholics Anonymous 2005) vagy az *Alcoholics Anonymous Comes of Age* (vagyis *Az A.A. felnőttkorba lép*) című könyv szolgálatról szóló fejezete (Alcoholics Anonymous [2003a]: 139–221.) – kerül kifejtésre.

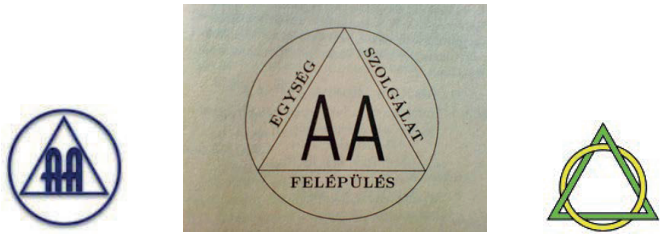
A fentiekből látható tehát, hogy bár a Három Örökségnek létezik egy, a Közösség által elismert sorrendje, mégsem állíthatók hierarchikus rendbe. Inkább három, egymást kölcsönösen feltételező alapelvről van szó. Felépülés, józanodás nélkül nyilvánvalóan nincs Közösség és annak Egysége, illetve Szolgálat. A Közösség/Egység nélkül nincs egyéni Felépülés és Szolgálat. Szolgálat nélkül pedig nincs Felépülés, ahogy Közösség sem. Az A.A.-folklór egyik találó hasonlata úgy írja le a Három Örökséget, mint egy háromlábú széket, amely, ha bármelyik lábát nélkülözi, előbb-utóbb összecsuklik:

> „Hallottam embereket, amint úgy utaltak rá [a Három Örökségre], mint egy háromlábú székre. Ha mindhárom láb megvan, a szerkezet stabil, de ha egy vagy két láb hiányzik, akkor a támaszték ingatag, és biztosan le fogok esni." („Barefoot" Bill L. 2003.)

A Három Örökség és a Közösség összefonódását fejezi ki szimbolikusan az A.A. logójának egyik változata is (ld. a 7.2. fejezet 1. képén a jobb oldalit).

7.2. Az A.A.-logó

Az A.A. fennállásának huszadik évében, az 1955-ben St. Louisban tartott Nemzetközi Konvenció helyszínén egy új szimbólum, a „kör és háromszög szimbólum" került kifüggesztésre, amely különböző, szöveggel ellátott vagy szöveg nélküli változatokban, hosszú időre az A.A. kiadványain, rendezvényein megjelenő „hivatalos" jelképévé vált. A szöveges változatokon az A.A. Három Öröksége olvasható.

1. kép. Az A.A.-logó néhány változata

Források: a bal oldali kép egy az Interneten található változat; a középső kép eredete: Alcoholics Anonymous 2007, fedőlap; jobb oldali kép: http://alcoholicsanonymous.neobase.hu/ (az Anonim Alkoholisták nem hivatalos weboldala) (letöltés: 2011. június 14.).

Bill W. az említett Konvenció harmadik napján tartott beszédében az alábbiakat mondta a szimbólumról:

> „Fölöttünk leng egy zászló, melyre az A.A. új szimbóluma van írva, egy körbe foglalt háromszög. A kör jelképezi az A.A. egész világát, a háromszög pedig az A.A. Három Örökségét, a Felépülést, az Egységet és a Szolgálatot. Csodálatos új világunkban szabadságot leltünk végzetes megszállottságunktól. Hogy éppen ezt a szimbólumot választottuk, talán nem véletlen. Az ókori papok és látnokok a körbe foglalt háromszöget a gonosz lelkeket kiűző eszköznek tartották, és az A.A. Felépülés, Egység és Szolgálat alkotta háromszöge bizonyára hordozza mindezt a jelentést számunkra, és még sokkal többet is." (Alcoholics Anonymous [2003a]: 139.)

A szimbólum idővel felbukkant a legkülönfélébb tárgyakon, főként medálokon és egyéb ékszereken, autóra ragasztható matricákon, a józanság időtartamát jelző érméken, melyek némelyikéről terepmunkám során lehetőségem nyílt fényképeket készíteni (2. kép).

2. kép. Az A.A.-logó megjelenése különböző tárgyakon

Az A.A. köreiben egyre nagyobb aggodalmat keltett, hogy az 1980-as évek közepétől jelentősen megnövekedett azoknak a külső szervezeteknek, cégeknek, különösen a medál- és érmekészítő vállalkozásoknak a száma, amelyek használták, előállították vagy forgalmazták a jelképet. Az A.A. Hatodik

Hagyománya ugyanis világosan kimondja, hogy „egy A.A.-csoport soha ne adja pénzét, nevét vagy támogatását semmilyen kapcsolódó intézménynek vagy külső vállalkozásnak, nehogy a pénzzel, tulajdonnal és presztízzsel kapcsolatos problémák eltérítsék elsődleges céljától". Hosszas viták, majd két esetben ezek jogi útra terelődésének rövid közjátéka után az A.A. végül, belátva, hogy nem tud érvényt szerezni a használat kizárólagosságának, 1993-ban megszüntette a szimbólum mint A.A. védjegy „hivatalos" státuszát. A szimbólum helyett ettől kezdve „az A.A. Általános Szolgálati Konferencia által jóváhagyott irodalom" kétségkívül prózaibb megjelölést használják a Közösség által jóváhagyott A.A. kiadványok megjelölésére. Mindez nem jelenti azt, hogy az A.A. nem javasolja tagjai számára a jelképpel ellátott tárgyak használatát. A kör és háromszög szimbólum a tagság körében nem hivatalosan a mai napig használatban van, emlékeztetve az A.A.-tagokat a józanodásra, erősítve Közösséghez tartozásuk érzését, illetve elősegítve, hogy akár a világ legkülönbözőbb tájain is felismerhessék egymást (Alcoholics Anonymous 2010a; Rick T., idézi „Barefoot" Bill L. 2002; The A.A. Grapevine 1993).

7.3. Az önkéntesség elve

A korábbiakban utaltam már arra, hogy az A.A., akár a józanodás egyéni folyamatáról, akár a Közösséget érintő kérdésekről legyen szó, mindent alapvető céljainak, a felépülésnek, illetve az üzenettovábbításnak rendel alá. Ilyen módon akkor, amikor a Közösség olyan méretűre növekedett, hogy szükségessé vált legalább néhány alapvető irányelvet megfogalmazni, amelyek az egyes A.A.-csoportok, illetve a Közösség egésze számára működési „ajánlásokat" fogalmaznak meg, tekintetbe kellett venni, hogy alkoholisták közösségéről van szó, akik speciális „gyengékkel" és igényekkel rendelkeznek. Az imént az „ajánlások" szót említettem, s ez mindjárt egy olyan kifejezés, amely markáns példáját jelenti mindennek. Az A.A.-ban gyakori fordulatok az „itt semmi sem kötelező", „ezek csak ajánlások" etc. Az A.A.-tagok tehát igen nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a Közösségben minden csak ajánlásként van megfogalmazva, önkéntes alapon zajlik, semmi sem kötelező. Ez összefügg azzal a tipikus, alkoholistáról kialakított képzettel, hogy makacs, nyakas, nehezen viseli az alárendelt pozíciót, nehezen irányítható, és parancsokat, különösen az ivásával kapcsolatban, nem fogad el. A lázadozásra, öntörvényűségre hajlamos alkoholistát nem ajánlatos kötelező előírásokkal hergelni. Ezen önkéntesség-elv mögött húzódik meg az az alapvető megfontolás is, hogy az alkoholizmusból való felépülés csakis akkor lehet eredményes, ha az nem kényszer hatására zajlik, hanem az egyén saját belátásán és elhatározásán alapul. Terepmunkám során gyakran visszatérő motívumként hallottam, hogy akiket a család vagy más kényszerített az ivás abbahagyására, azok

többnyire nem tudtak tartósan józanok maradni – meg kellett várni, amíg magában az alkoholistában születik meg az ivás abbahagyásának igénye.

A programot átható önkéntesség-elv egyik legkifejezőbb megfogalmazása a „lehet", „szabad" szavak használata, amely az aktív alkoholista gondolkodáshoz képest gyökeres szemléletváltozást tükröz (Kelemen – B. Erdős – Madácsy 2007). Amikor a naiv „normi" megkérdezi a józanodó alkoholistát, hogy „Akkor neked most nem szabad innod?", jó eséllyel azt a csattanós választ fogja kapni, hogy „Dehogyisnem! Nekem szabad innom! Megte*het*em, hogy iszom, ahogy megte*het*em azt is, hogy nem iszom." Amikor az alkoholista ivott, akkor valóban a kényszer, a *kell* hatására cselekedett. A józanság azonban éppenséggel a *lehet* szabadságáról szól, azon választási képesség visszanyeréséről, hogy igyon-e, avagy sem. A józanodó alkoholista – mint az alkoholizmus bemutatása során láthattuk – az A.A. szerint ugyan sohasem nyerheti vissza a mértékletes ivásra való képességét, arról azonban szabadon dönthet, hogy iszik vagy nem iszik.

7.4. „Önző program"

Az A.A. programjának és működésének alapvető mozzanata tehát a szabadság és önkéntesség, a kötelező előírások hiánya. Ez egyúttal felelősséget is ró a józanodókra, s ez szintén olyasvalami, ami szemben áll a tipikus aktív alkoholista egyik jellemvonásával, a felelőtlenséggel. Az alkoholista önmagáért való felelősségvállalása egy további, rendkívül erős prioritást implikál a józanodás programjában, melynek tömör megfogalmazását nyújtja az „ez egy önző program" formula. Az alkoholista önmagáért józanodik, s józansága csak akkor lesz tartós, ha valóban nem másért, hanem elsődlegesen önmagáért teszi azt, amit tesz. A józanság megőrzése pedig mindenek felett áll, ahhoz képest minden másodlagos. Az alkoholizmusból való felépülés nem tűr kompromisszumot: akár a család, akár bármilyen más, a többségi kultúra által magasra helyezett érték az, ami útjában áll a felépülésnek, az akadályt az A.A.-sok szerint el kell hárítani. Ha egy rossz házasság gátolja a józanodást, ajánlatos elválni, ahogy ajánlatos búcsút inteni a régi cimboráknak is – akikről egyébiránt hamar kiderülhet, hogy talán nem is igazi barátok. A józanság ugyanis a „legdrágább kincs" a józanodó számára, ami minden másnak a fundamentuma egyben. Ha a józanságot eldobja, úgyis elveszít önmagával együtt minden egyebet, családot és bármit, ami fontos számára, ha azonban a józanságát helyezi az első helyre, akkor valószínűleg élete más fontos értékeit is megtarthatja. Láttuk ugyanakkor, hogy ez az „önzés-elv", mélyen paradox módon, az A.A. Tizenkettedik Lépésében kiegészül a „szolgálat" altruisztikus elvével: a józanság ajándékát csak akkor lehet megtartani, ha a józanodó igyekszik más alkoholisták józanodását

elősegíteni, és tesz a Közösségért. Mint a spirituális életvitel jellemzői között megfogalmaztam, míg a többségi társadalom anyagias világában gyakori lehet, hogy az emberi érdekek egyidejűleg kielégíthetetlen módon szembekerülnek egymással, addig a „Lélek világában" az „én érdekem" és a „másik érdeke" kölcsönösen előnyös rendszerré kapcsolódik össze: „Az én józanságom a másik józanságát is szolgálja, s a másik józanságáért tett szolgálat szolgálja az én józanságomat." Éppígy, az „én józanságom" általában véve annak is feltétele, hogy „javára lehessek" családomnak, a világnak, az „önzésem tehát másokért *is* van". Az önzés szót tehát, melyhez a többségi kultúrában gyakran negatív konnotációk kapcsolódnak, az A.A. paradox jelentéstartalommal használja, s valójában önszeretetként dekódolhatjuk egy olyan rendszeren belül, amely meghaladja az „én–te" szembenállását.

7.5. Az A.A. Tizenkét Hagyománya

Egy A.A.-szlogen szerint, melyet korábban is említettem: „Én ittam – mi józanodunk." (Más változatban: „Ha inni akarsz, az a TE dolgod. Ha abba akarod hagyni az ivást, az a MI ügyünk.") A szlogen szerint az „én"-nek, a másoktól betegesen elszeparált és önvezérelt egónak arra futotta saját erejéből, hogy igyon, arra azonban nem, hogy kijózanodjon. A „mi", az alkoholista egót meghaladó, egymásra utalt egyének közössége viszont képes arra, hogy kijózanítsa az egyént. A Közösség eszerint feltétele tagjai józanodásának, amiből – mint az A.A. Első Hagyományából kiolvasható – egyenesen következik a Közösség benne lévő egyénekkel szembeni elsőbbségének elve.

„Az A.A. Tizenkét Hagyománya

1. Közös boldogulásunk álljon az első helyen, személyes felépülésünk az A.A. egységétől függ.
2. Csoportügyekben egyetlen abszolút tekintély létezik – egy szerető Isten –, aki csoporttudatunkban megnyilvánulhat. Vezetőink csupán bizalmunkat élvező szolgálattevők, nem pedig irányítók.
3. Az A.A.-tagság egyetlen feltétele az ivással való felhagyás vágya.
4. Legyen minden csoport független, kivéve azokat az ügyeket, amelyek más csoportokat vagy az A.A. egészét érintik.
5. Minden csoport egyetlen, elsődleges célja az, hogy eljuttassa üzenetét a még szenvedő alkoholistához.
6. Egy A.A.-csoport soha ne adja pénzét, nevét vagy támogatását semmilyen kapcsolódó intézménynek vagy külső vállalkozásnak, nehogy a pénzzel, tulajdonnal és presztízzsel kapcsolatos problémák eltérítsék elsődleges céljától.

7. Minden A.A.-csoport legyen teljesen önfenntartó, hárítsa el a külső hozzájárulásokat.
8. Az Anonim Alkoholisták Közössége maradjon mindig nemhivatásos, bár szolgálati központjaink alkalmazhatnak hivatásos szakembereket.
9. Az A.A. maga soha ne szerveződjék, de alakíthatunk szolgálati testületeket vagy bizottságokat, amelyek közvetlen felelősséggel tartoznak azoknak, akiket szolgálnak.
10. Az Anonim Alkoholisták Közösségének nincs véleménye külső ügyekről, ezért az A.A. név soha ne legyen bevonható nyilvános vitába.
11. A nyilvánossághoz való viszonyunk alapja elsősorban a vonzerő, nem a reklám. Személyes névtelenségünket mindig meg kell őriznünk a sajtóban, a rádióban és a filmekben.
12. Hagyományaink spirituális alapja, a névtelenség mindig emlékeztet bennünket arra, hogy az elvek előbbre valók az egyes személyeknél." (Alcoholics Anonymous 2011: 9–13.)

Az A.A. Kilencedik Hagyománya azt ajánlja, hogy „az A.A. maga soha ne szerveződjék, de alakíthatunk szolgálati testületeket vagy bizottságokat, amelyek közvetlen felelősséggel tartoznak azoknak, akiket szolgálnak". A szerveződés elutasítása lényegében a hatalmi-irányítási logikán alapuló szervezeti struktúra és működésmód elutasítását jelenti. Mint az A.A. Közösségének életében oly sok mindenben, az ehhez való következetes ragaszkodásban is az tükröződik, hogy az A.A. *kizárólag* két dolgot tekint feladatának: a Közösséghez tartozó tagok felépülésében való kölcsönös segítségnyújtást, illetve az A.A. üzenetének eljuttatását „a még szenvedő alkoholistához"; minden egyéb tevékenységtől tartózkodik, illetve minden olyan lehetséges akadályt, amely céljaitól eltéríthetné, megkísérel elhárítani. A Közösség – hogy ne kerülhessen függésbe külső személyektől vagy szervezetektől – nem fogad el semmilyen külső adományt, hanem kizárólag tagjai önkéntes hozzájárulásaiból tarja fenn magát. Az A.A. történetében e Hagyomány szempontjából nevezetes esemény volt a Rockefeller-eset, amikor a híres milliomos érdeklődést mutatott az A.A. iránt, s úgy tűnt, pénzzel fogja támogatni, majd miután felismerte, hogy a pénz ártana a Közösségnek, meggondolta magát. Akadtak más adakozni kívánók is, illetve olyanok, akik végrendeletükben az A.A.-ra kívánták hagyni pénzüket. „A megbízottak ekkor az A.A. történetének egyik fényes lapját írták meg. Megszavazták az elvet, hogy az A.A. legyen mindig szegény. Az irányelv ezentúl ez lesz: csak a kiadások fedezése és ésszerű tartalék!" (Alcoholics Anonymous 2011: 167.) Az adományok elhárítása, a függőség kivédése mellett, egyben védelmet jelent a meggazdagodástól is, amely a Közösség – alighanem igen ésszerű – elgondolása szerint korrumpálóan és bomlasztóan hatna az A.A. egészére. A Közösség nemcsak a külső adományokat hárítja el, hanem a Hetedik Hagyománynak megfelelően juttatott, az A.A.-tagok által csoportjuknak – terembérletre, a kávé és üdítő költségeire,

az Általános Szolgálati Iroda fenntartására, a csoportközi kapcsolattartók útiköltségeire, az A.A.-irodalom kiadására etc. – adott összegeket is ésszerű keretek között tartják. Az USA-ban az Általános Szolgálati Irodának (ÁSZI) egyénileg adható összeg maximuma évi 2000 dollár. Gyakori, hogy az amerikai józanodók minden józan évükért 1 dollárt vagy napi 1 pennyből összeadódó 3,65 dollárt adnak a Közösségnek (Alcoholics Anonymous 2007: 20–21.). Egyik adatközlőm szerint a magyar A.A.-ban az a gyakorlat, hogy a csoportokba befolyó – szigorúan önkéntes – hozzájárulások egy részét, egy nagyobb pécsi csoport esetében évi 20 000 Ft körüli összeget, a csoportok az ÁSZI-nak küldenek el, éspedig főként a Közösség számára kiemelt fontosságú irodalomkiadási költségekre, a többit a fentebb említett fenntartási költségekre vagy „lelkiismereti", más néven „ügyviteli" gyűlésen megszavazott egyéb célokra fordítják. Az A.A.-csoportokra és általában a Közösségre akkurátus, becsületes pénzgazdálkodás jellemző. Ritkán fordul elő visszaélés, és bár egyik adatközlőm emlékezett olyan esetre, amikor egy társuk „eltűnt a csoportkasszával", ilyenkor nem jellemző a pereskedés, eljárás, hanem az A.A.-csoportok nagyvonalúan, megbocsátóan viszonyulnak rossz útra tévedt sorstársaikhoz. Úgy vélik, társuk élete fontosabb, mint az eltűnt pénz visszaszerzése, és remélik, hogy ha nem „üldözik", visszatérhet a Közösségbe.

A fenti „szegénységi fogadalomhoz" kapcsolódó elv, hogy az A.A.-nak ne legyen tulajdona. Az USA-ban és Mexikóban országszerte működnek A.A.-klubházak, melyek olyan módon tudják elkerülni a Hagyományok megsértését, hogy a tulajdonosok, bár általában A.A.-tagok, magánszemélyekként gyakorolják ezeknek az ingatlanoknak a tulajdonjogát. Az ingatlanok tehát nem képezik az A.A. tulajdonát, és az A.A., amennyiben igénybe veszi az épületet, azért bérleti díjat fizet. Ez is része a külső adományok elhárítása hagyományának. Az A.A.-csoportok más esetekben is így tesznek: Magyarországon, egyik adatközlőm szerint, ha egy önkormányzat vagy valamely épülettel rendelkező szervezet ingyen felajánlana termet az A.A. használatára, ahogy az időnként megtörténik, a Közösség nem fogadhatná el, hanem legalább egy jelképes összeget fizet a terembérletért, fenntartva ezzel függetlenségét. Magyarországon egyelőre nem terjedt el az A.A.-klubházak „intézménye", hanem úgy tűnik, e folyamat elakadt egy, a magyar A.A.-ban sok vitát kiváltó ügynél, a „Hársfa utca" eseténél. Mint a 4.7. fejezetben említettem, a magyar származású emigráns Kati M. az USA-ból hazatérve nagy szerepet játszott a magyarországi A.A. kezdeti formálódásában az 1990-es években. Kati, hogy biztosítsa az akkor még meglehetősen hányatott sorsú tagság állandó gyülekezésének lehetőségét, 1993-ban vásárolt egy lakóingatlant a budapesti Hársfa utcában. Ügyelt a Hagyományok szerinti eljárásra, így az USA-beli ÁSZI-val (General Service Office, GSO) folyamatosan egyeztetve oly módon járt el, hogy adományként öt, jogilag magánszemélyként értelmezett magyar A.A.-tagra ruházta a tulajdonjogot, akik felelősséget vállaltak azért, hogy a lakást az A.A. rendelkezésére fenntartsák, illetve a Közösségnek jelképes

összegért bérbe adják. A társasház egyéb lakóinak az állandó jövésmenés miatti panasza hatására az ingatlant idővel eladták, és hogy az eladás adómentesen megvalósulhasson, a tranzakcióra már a Hársfa Alapítvány az Alkoholbetegekért tulajdonaként került sor, melynek az említett „ötök" részint alapító, részint kuratóriumi tagjai maradtak. Az eladási árból utóbb újabb ingatlant vásároltak, illetve újítottak fel az ugyancsak budapesti, XIII. kerületi Rózsafa utcában, és, mint klubhelyiséget, az A.A. rendelkezésére bocsátották. A helyiség használatba vétele azonban ellenállásba ütközött, s a helyiség – eredetileg üzlethelyiség, amely így már nem zavarta volna a helyi lakosokat – hosszabb időn át üresen, kihasználatlanul állt. Ugyan történtek ismételt tisztázási kísérletek, a Közösségben újra és újra elterjedtek olyan nézetek, hogy az ingatlan birtoklása hagyományellenes, illetve az „ötök" eltékozolták az A.A. vagyonát. Más nézetek szerint viszont az ingatlan valójában nem képezi az A.A. tulajdonát, tehát nem hagyományellenes birtok. Ami pedig a második gyanút illeti, e nézet szerint egyrészt, ha sosem volt az ingatlan az A.A. vagyona, azt nem tékozolhatták el, másrészt, az „ötök" az eladásból származó pénzt a második ingatlanba fektették, és azt továbbra is fenntartották az A.A. számára. Úgy tűnik tehát, hogy a magyarországi A.A. hasonló történelmi vitákon ment keresztül, mint amelyek a Közösség vagyona, illetve függetlensége kapcsán korábban az USA-ban zajlottak. A vita végül 2017-ben jutott nyugvópontra, amikor az A.A. Szolgálati Irodája bérleti szerződéssel beköltözött az ingatlanba (Anonim Alkoholisták 2023: 14.; Szász 2011: 75–79.; anonim adatközlő).

További óvintézkedést jelent, hogy az A.A. nem szövetkezik semmilyen külső szervezettel, bármilyen jó szándékúak is legyenek azok – ilyen összefonódások, az azokkal járó problémák eltéríthetnék eredeti céljaitól. Éppígy, még ha nemes „külső" ügyekről van is szó, a Közösség soha nem bocsátkozik nyilvános vitákba, hanem csakis saját feladatára összpontosít. Az ezzel kapcsolatos legfontosabb történelmi lecke a Washington Társaság rövid tündöklése, majd eltűnése volt. A Washington Társaság mintegy száz évvel az A.A. előtt, ahhoz sok tekintetben hasonlító kezdeményezésként indult: tagsága eleinte csak egymást segítő alkoholistákból állt, akik komoly sikert értek el az alkoholisták kijózanításában, s számuk mintegy százezer főre rúgott. Idővel azonban soraik közé engedtek politikusokat és reformereket, s először bekapcsolódtak a rabszolga-felszabadítás körüli vitákba, utóbb pedig az antialkoholista társadalmi harcba. Közösségük minden valószínűség szerint emiatt veszítette el az alkoholisták megsegítésében mutatott hatékonyságát, és idővel eltűnt (Alcoholics Anonymous 2011: 180.). A fentieken túl az A.A. elutasítja a professzionalizálódás „kísértését", és megmarad az alkoholizmusból való felépülésben nyújtott segítség nem hivatásos, laikus módjánál. A hivatásosság elutasítása, ahogy korábban láttuk, ugyancsak a pénz kísértéséről szól végső soron. E tekintetben az a kompromisszum született a Közösség története során, hogy az A.A. felfogadhat fizetett alkalmazottakat különböző

szakmunkákat igénylő tevékenységek elvégzésére, azonban maga az A.A. lényegi küldetése, a Tizenkettedik Lépésben megfogalmazott üzenetátadás az „ingyen kaptad, ingyen add!" (uo. 168.) elve alapján végzendő, azért sohasem szabad pénzt elfogadni. És végül, visszatérve a kiindulóponthoz: az A.A. nem szervezkedik. A hatalmi-irányítási struktúra mozgásba hozná az „alkoholista egót", ami hosszú távon a Közösség spirituális alapjaitól való eltávolodását, átalakulását vagy akár teljes összeomlását eredményezhetné. Az A.A.-nak nincs olyan döntéshozó fóruma, amelynek jogában állna a tagság számára utasításokat kiadni. Az A.A. legátfogóbb szerve, az Általános Szolgálati Konferencia is legfeljebb csak ajánlásokat fogalmaz meg. Kényszerre nincs is szükség: „A szenvedés és a szeretet fegyelmezi az Anonim Alkoholistákat", s „a tag számára végzetes lehet, ha nem követi a javasolt Lépéseket" (uo. 12.).

A Közösség egyénnel szembeni, Első Hagyományban kimondott elsőbbsége – ahogy a Tizenkettedik Hagyományban megfogalmazott névtelenség is – *alázatot* feltételez. Ahogy arra a program megvalósításának miként jét tárgyaló 6.5. fejezetben is utaltam, az alázatot az A.A.-tagok a Közösség tartós fennmaradása egyik feltételének s a józanodás egyik alapfeltételének is tartják. Gyakran mondják az „okoskodó" kezdőknek, hogy „vedd ki a dugót a füledből, és tedd a szádba" – azaz egyelőre tartsa meg a véleményét, és inkább figyeljen, tanuljon. Az A.A. tagsága általában véve rendkívül komolyan veszi a Közösség Hagyományait – ahogy a Lépéseket is –, azok betartását, habár nem kötelező előírások, életbevágó fontosságúnak tekinti. Úgy vélik, a Lépések és Hagyományok úgy jók, ahogy vannak, s ahogy megalkotásuk óta nem szorultak változtatásra, úgy valószínűleg sokáig ebben a formában szolgálják a Közösséget a jövőben is. Miként a Lépések bizonyították hatásosságukat az alkoholizmusból felépülők milliói révén, úgy a Hagyományok helytállóságát is alátámasztja az A.A. 90 éves fennállása. A tagság hite szerint ennek a tartósságnak minden bizonnyal az említett alázat az egyik feltétele, az, hogy a tagok alázatot és önmérsékletet tanúsítsanak, hogy véleménykülönbözőségeik, nézeteltéréseik ne szaggassák darabokra a Közösséget: megkívánják, hogy a józanodó egyén lássa be, hogy nem ajánlatos önmaga véleményét a Közösség által elfogadott elvek fölé helyezni, hiszen saját józanságát a Közösség erejének köszönheti. A *Hitvallás az Egységről* című rövid alapszöveg szerint:

„Az A.A. jövőjének azzal tartozunk,
hogy közös boldogulásunkat tesszük az első helyre,
és a Közösség egységét megőrizzük.
Mert az A.A. egységétől függ életünk,
és azoké, akik ezután jönnek." (Alcoholics Anonymous 2007: hátlap.)

A Második Hagyományban, ahogy a Lépésekben is, megjelenik az Isten szó, ám ahogy ott nem egészen szó szerint veendő jelentéssel szerepelt, úgy itt sem. Sokak számára, akik nem hisznek Istenben, maga az A.A. Közössége

jelenti a Felsőbb Erőt. Esetükben a „csoporttudat" – más fordításban „csoportlelkiismeret" – nem Isten akaratának megnyilvánulása, hanem egyszerűen a Közösség tagjai többségének demokratikus döntési mechanizmusok révén kifejeződő akarata. Ahogy a Hagyomány második mondata is utal rá, itt valójában egy egalitárius elv megerősítéséről van szó: az A.A. tagjai egyenrangúak egymással, a Közösségben senki élő személynek nincs hatalma egyetlen másik személy fölött sem. Akik a Közösségben tisztséget töltenek be, azok szolgálatot teljesítenek. A Közösség egyéb tagjai pedig, mint korábban megfogalmaztuk, önkéntesen követik a programot, illetve a közösségi ajánlásokat, azaz autonóm személyek.

Az Ötödik Hagyomány, amely megfogalmazza az A.A.-csoportok elsődleges célját, az üzenettovábbítást, összekapcsolódik a korábban tárgyalt Tizenkettedik Lépéssel. Az Ötödik Hagyományhoz, illetve a Tizenkettedik Lépéshez közvetlenül kapcsolható egy, az A.A.-ban gyakorlatilag mindenki által ismert, közösen is elmondható, hitvallásszerű formula, a *Felelős vagyok…*, melynek szövege szerint:

„Amikor bárhol, bárki segítségért nyúl,
akarom, hogy az A.A. keze mindig ott legyen.
Ezért vagyok felelős." (Uo.)

A Hagyományok között kiemelkedően fontos szerepet tölt be a Tizenkettedik, az anonimitás elve, mely, mint írják, „hagyományaink spirituális alapja". E hagyományban messze nem csupán arról van szó, hogy a névtelenség védelmet nyújt az ellen, hogy kitudódjék, ha valaki csatlakozik egy, az alkoholizmus stigmájával sújtott emberek felépülő közösségéhez. Habár a névtelenségnek ez a funkciója éppenséggel nem elhanyagolható (ld. pl. Frois 2009: 161.), és az A.A. történetét tárgyaló fejezetben láttuk, hogy az Oxford Csoporttal való szakítás számos oka közül az egyik az volt, hogy elkezdték előnyben részesíteni a nagy tömegeket vonzó, látványos tanúságtételeket. Magyarországon, ahol a Közösség társadalmi ismertsége és elismertsége még nem jutott el arra a fokra, mint az Egyesült Államokban, ez a személyek kilétét védő funkció adatközlőim szerint igen hangsúlyos. A Közösség története ugyanakkor azt is megmutatta, hogy az A.A.-hoz tartozás pozíciója az ellenkezőjébe fordulhat át: amikor az A.A. sikere ismertté vált Amerika-szerte, s a Közösség ünnepelt „amerikai intézménnyé" vált, egyre inkább divatossá vált nyilvánosságra hozni az A.A.-tagságot, és előnyt kovácsolni belőle. A „hírverés", a „rivaldafény" azonban, amint azt példák is alátámasztották, az A.A. elképzelése szerint nem tesz jót az „alkoholista egónak", amiként az A.A.-nak sem tesz jót, ha a médiában önmagukat az A.A.-ban felépült alkoholistaként ünneplők látványosan visszaesnek aktív alkoholizmusukba. Ennek megfelelően erősen ellenjavallt az, hogy az A.A.-tagok filmfelvételeken, sajtótermékekben etc. teljes névvel és arcképpel megjelenjenek. Filmfelvételeken, mint említettem, a bevett gyakorlat

szerint kitakarással nyilatkoznak. Az egyén előtérbe tolásának egocentrikus attitűdje mélyen ellentétes az A.A. spirituális szemléletével, az alázattal, az egónak a világ közepéről történő elmozdításával, az önátadással. Ennek megfelelően az A.A. Hagyományai az A.A. missziójának, az üzenettovábbításnak is egy csendesebb, a vonzerőre és nem a reklámra, hírverésre alapozott módját választották. Adatközlőim közül többen a legjobb „reklámnak", a leghitelesebb üzenettovábbításnak azt tekintik, ha valaki jól érzi magát: annak nem kell másokat győzködnie, senkire sem kell rátukmálnia magát, hanem azt észreveszik, megkérdezik, követésre érdemesnek tartják akár a Közösségen belül, akár azon kívül. „Tarts a nyertesekkel!" – mondja egy A.A.-szlogen (Alcoholics Anonymous 1995b: 9.), amit a jelen esetben akár úgy is alkalmazhatnánk, hogy „Légy nyertes, győzd le önmagad, hogy veled tartsanak!". Terepmunka-tapasztalataim szerint az A.A. az üzenettovábbítás folyamatában egyes területeken, például az egészségügyi intézményekkel, egyházakkal, büntetés-végrehajtási intézményekkel való kapcsolatfelvételben aktívabb szerepet vállal. Az ilyen jellegű intézményeket, amelyek jó eséllyel kerülhetnek kapcsolatba alkoholistákkal, megkeresik, nekik bemutatkoznak, és keresik a velük való együttműködés lehetőségeit. Más intézményekbe, például iskolákba vagy szakmai rendezvényekre, illetve a legkülönbözőbb helyszínekre akkor mennek el, ha hívják őket – ez esetben viszont, az üzenetátadás felelősségétől megszólíttatva, igen készségesek. Az A.A. külön pamfletben foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy miként beszéljenek a tagok nem A.A.-s összejöveteleken. A tagokat e füzet arra kéri – és ezt megfigyeléseim is alátámasztják –, hogy csak saját nevükben, ne az A.A. Közössége nevében beszéljenek, kerüljék az A.A. és más szervezetek összefüggésbe hozatalát, és legfeljebb keresztnévvel szerepeljenek (Alcoholics Anonymous 2009).

7.6. Szervezeti szintek az A.A.-ban

7.6.1. Az A.A.-tagok

Az A.A. Közösségének legkisebb, bár bizonyos értelemben „virtuális" – azaz nem nyilván tartott, névtelen – egységei az egyes A.A.-tagok. A Harmadik Hagyomány szerint „az A.A.-tagság egyetlen feltétele az ivással való felhagyás vágya". Mint a szövegben olvasható, ahhoz, hogy valaki az A.A.-tag státuszát elnyerhesse, nem szükséges absztinensnek lennie: elég, ha megvan benne a szándék, hogy felépüljön alkoholizmusából. Nem kell felvételért sem folyamodnia vagy bármiféle szabályt betartania; ha az A.A. tagjának vallja magát, minden további nélkül abban a pillanatban azzá válik (Alcoholics Anonymous 2007: 9.), akkor is, ha soha egyetlen A.A.-gyűlésen sem vett részt. Éppígy ennek az ellenkezője is fennáll: ha valaki úgy gondolja, hogy

nem tagja a Közösségnek, attól a pillanattól megszűnik A.A.-tagnak lenni. Mivel anonim közösségről van szó, nincs tagsági lista sem, melybe az újonnan csatlakozók nevét bejegyezhetnék. A tagok feltétlen autonómiájának részeként értelmezhetjük azt a körülményt, hogy nem létezik semmiféle „külső" vagy „objektív" kritérium, amelynek alapján eldönthető lenne, hogy egy egyén „alkalmas"-e az A.A.-tagságra. Az A.A. – mint korábban tárgyaltam – nem állít fel diagnózist; nem mondja senkiről, hogy alkoholista, vagy problémája van az ivással, és nem is kérdőjelez meg senkit, aki ezt állítja magáról. A Közösség elgondolása szerint ezt mindenki önmaga dönti el. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Közösség tagjai között ne léteznének egymással vagy másokkal kapcsolatos magánvélemények, amelyeket esetenként a meetingeken kívül ne fejezhetnének ki, ilyesfajta állítás azonban A.A.-meetingen nemigen hangozhat el – terepmunkám során én magam egyetlen ilyen esetet sem tapasztaltam. Tanúja lehettem azonban az ellenkezőjének, a Közösség feltétlenül elfogadó magatartásának tagjai önértelmezésével kapcsolatban. Egy A.A.-meeting bemutatkozó körében figyeltem fel arra, hogy egyikük „közvetett alkoholistának" nevezte magát. Későbbi beszélgetésünkből megtudtam, hogy a rejtélyesnek tűnő fordulattal azt kívánja kifejezni, hogy nála nem alakult ki a társaira általában jellemző, ivással kísért alkoholizmus, sohasem ivott kóros mértékben, mégis alkoholista, mivel észleli magában a hajlamot, mindazokat az ismérveket, amelyek az alkoholisták „karakterére", gondolkodásmódjára jellemzőek. Ebből következően, ha inna, ivó alkoholistává válna, ennek pedig az A.A.-program segítségével tudja elejét venni. Adatközlőm alkoholistaként való önértelmezése tehát összhangban van az A.A. alkoholizmusról kialakított, korábban tárgyalt elképzelésével abban a tekintetben, hogy az alkoholizmus forrása végső soron az önközpontúságban, azaz a jellemben keresendő. A „külső" tekintet, egy „normi" számára mindenesetre szokatlannak tűnhet, hogy valaki a szer kóros használatának kialakulása nélkül, mintegy „előre" alkoholistának nevezze magát. Tegyük hozzá ehhez, hogy valójában az A.A. tagjai számára is némileg szokatlan, inkább kivételes ez, még ha összhangban is van a Közösség alkoholizmusról kialakított elképzeléseivel. Egy alkalommal egy másik adatközlőm, egy idősebb józanodó név nélkül, de számomra felismerhetően éppen említett társát hozta fel példaként az A.A. feltétlenül elfogadó voltára.

A fenti gondolatot továbbfűzve könnyen eljuthatunk egy olyan fiktív személyhez, aki véletlenül elvetődik egy A.A.-meetingre, és bár ő maga soha életében egyetlen korty alkoholt sem ivott, hosszas megfontolás után az ott hallott történetek alapján alkoholistaként azonosítja magát. Megteheti, és az A.A.-tagok valószínűleg érteni fogják: az alkoholizmus ugyanis, mint láttuk, számukra nem azonos az ivással; az ivás csupán tünete egy mélyebben húzódó problémának. Még egy lépéssel tovább mehetünk: mi a helyzet azokkal, akik valamilyen okból, talán egy közösséghez tartozás vágyától fűtve, bár nem alkoholisták, mégis annak mondják magukat, és eljárnak az A.A.-gyűlésekre?

Tudomásom szerint időnként előfordulnak a Közösségben olyan személyek, akikről más tagok – magánszemélyként – úgy vélekednek, hogy valójában nem alkoholisták. Azonban, mint A.A.-tagok, nem formálnak jogot arra, hogy e személyek önmagukról tett állításait megítéljék vagy megkérdőjelezzék. Ha azt állítják magukról, hogy alkoholisták, és gyógyulni szeretnének az A.A.-ban, a Közösségnek ennyi elég ahhoz, hogy tagjainak tekintse őket.

Szorosan ehhez a kérdéskörhöz tartozik, hogy az A.A. Közössége nem gyakorol hatalmat tagjai fölött. Nem alkalmaz kényszerítő eszközöket, szankciókat, büntetéseket, ha valaki nem tartja be a Közösség elveit, ajánlásait. „Mindenki azt és annyit vesz ki az A.A.-ból, amire és amennyire szüksége van" – hallani gyakran a meetingeken. A tagság egyszerűen úgy gondolkodik, hogy ha valaki durván eltér a Közösség ajánlásaitól, az valószínűleg nem lesz képes a józanságát huzamosabban fenntartani: nincs szükség szankciókra, az alkoholizmus maga idővel úgyis szankcionál. Ha valaki egy A.A.-meetingen olyan nézeteket hangoztat, amelyek nem állnak összhangban a Közösség elfogadott elképzeléseivel, például azt állítja, hogy 10 év józanság után már képes a kontrollált ivásra, a többiek – a gyűlésen kívül talán háborognak, de a gyűlésen – végighallgatják: közvetlenül nem bírálják, de elmondják saját, ellentétes tapasztalataikat. Nehezebb eset, ha valaki túlságosan hosszasan beszél, vagy bármilyen más módon megzavarja a gyűlést. A rendbontókat a gyűlésvezető megpróbálja jobb belátásra bírni, legvégső esetben egyszerűen kirakják az adott meetingről. Nagyon ritkán esetleg az is előfordulhat, hogy egy csoport nem enged be a gyűléseire valakit. Esetleg – mint arról egyik adatközlőm beszámolt – kivételes esetekben megtörténhet, hogy egyeseket, akik „hasznot akarnak húzni az A.A.-ból", vagy bármilyen egyéb módon képtelennek mutatkoznak az együttműködésre, „kiutálnak" a Közösségből – ilyen esetekben az illető tulajdonképpen magától megy el. Mint adatközlőm magyarázta, „a kiutálás csak annyit jelent, hogy nem nagyon szólnak hozzá meeting előtt vagy után, szóval nem keresik a társaságát. Az a tapasztalatom, hogy az ilyen emberek nem érzik jól magukat, nem maradnak meg az A.A.-ban." Az ugyanakkor nem fordulhat elő, hogy egy személyt „hivatalosan" kizárnak az A.A. Közösségéből. Az egyén autonómiájának sérthetetlensége okán „az A.A.-ból egyetlen tag sem tiltható ki – tagságáról mindig az egyén dönt" (Alcoholics Anonymous 2007: 8.).

Az A.A. tagjai általában csoportokhoz tartoznak. A terminológiai zavarok elkerülése végett e helyütt meg kell határoznom a *csoport* és a *gyűlés* (az angol *meeting* szó használata is teljesen bevett Magyarországon a gyűlés szinonimájaként) fogalma közötti különbséget. „A legfontosabb különbség a gyűlések és a csoportok között az, hogy az A.A.-csoportok a gyűlések idején kívül is léteznek, készen állva a tizenkettőzésre, amikor erre szükség van." (Uo. 9.). A csoportok az A.A. Közösségéhez mint szervezethez tartozó, időben tartósan fennálló entitások, míg a gyűlések a csoportok által legtöbbször heti rendszerességgel szervezett, egyórás egyedi események. Az

A.A.-tagok tehát csoportokhoz *tartoznak*, és gyűlésekre *járnak*. Azt a csoportot, amelyhez valamely A.A.-tag tartozik, az illető „honi csoportjának" nevezik. A csoportok tagsága tehát, eltekintve a természetes fluktuációtól, viszonylag tartós, ezzel szemben az egy gyűlésen jelenlévők összetétele – leszámítva a csoport által megszavazott gyűlésvezetőt és néhány más szolgálatot ellátót – esetleges. Nem feltétlenül van jelen minden csoporttag a honi csoportja által szervezett valamely gyűlésen, ugyanakkor az A.A. Közösségének más tagjai – akár van saját csoportjuk, akár nincs – minden további nélkül jelen lehetnek (kivéve a kifejezetten csoportügyeket tárgyaló ún. ügyviteli vagy más néven lelkiismereti gyűléseket), sőt, mint látni fogjuk, egyes gyűléseken részt vehetnek nem A.A.-tagok is.

Kis számban bár, de vannak világszerte olyan A.A.-tagok, akik különböző okokból nem csatlakoznak A.A.-csoportokhoz, illetve nem járnak gyűlésekre sem. Ilyenek az ún. „loner"-ek (magányosok, akiknek lakóhelye közelében nincs A.A.-meeting), a „házhoz kötöttek" (azaz mozgáskorlátozottak), a „tengerjárók", illetve olyan tagok egy része is lehet loner, akik a fegyveres erőknél szolgálnak, kórházban vagy börtönben, azaz valamilyen világtól elzárt helyen tartózkodnak. Ők többnyire az Interneten vagy levelezés révén tartják a kapcsolatot az Általános Szolgálati Irodával és a Közösség egyes tagjaival, online A.A.-csoportokkal, vagy egyéb lehetőség híján egyszerűen az A.A. irodalmának olvasásával élik meg a Közösséghez tartozást. Jó számban léteznek olyan A.A.-tagok is, akik járnak ugyan A.A.-gyűlésekre, de nem látják szükségesnek, hogy honi csoportot válasszanak maguknak. Az Egyesült Államokban és Kanadában a tagság 15%-a (Alcoholics Anonymous 2008), míg Magyarországon, mint láttuk – valószínűleg némileg alulbecsült adatok szerint –, a tagság 8-9%-a (Anonim Alkoholisták 2008; Madácsy 2009a) nem rendelkezik honi csoporttal. Olyan területeken vagy városokban, ahol több A.A.-csoport működik könnyen elérhető távolságon belül, feltételezhetően nagyobb eséllyel fordulhatnak elő olyan A.A.-tagok, akik látogatnak ugyan gyűléseket, de nincs honi csoportjuk. A honi csoporttal nem rendelkezők minden valószínűséggel a Közösség kevésbé integrálódott tagjai közül kerülnek ki. A fenti adatok tanúsága szerint azonban elmondható, hogy az A.A.-tagok túlnyomó többsége egy-egy A.A.-csoporthoz tartozik.

7.6.2. Az A.A.-csoport

Míg az egyes A.A.-tagok anonimak, nem szerepelnek központi regisztrációs listákon – csak csoportszinten, önkéntes beleegyezés alapján létezik tagsági névsor, elérhetőséggel –, addig az A.A.-csoportok többsége névvel és elérhetőséggel rendelkezik, és hogy az általuk szervezett gyűlések elérhetőek legyenek az A.A. iránt érdeklődők számára, világszerte az Interneten, kezelőhelyeken, egészségügyi intézményekben, egyházi szervezeteknél és hasonló helyeken

elérhető globális, országos és/vagy területi meetinglistákon szerepelnek. Ilyen módon az A.A. Közösségének alapegységei nem az egyes tagok, hanem az A.A.-csoportok. Az A.A. Első és Tizenkettedik Hagyománya kapcsán láttuk, hogy a csoport (illetve az egész Közösség) ontológiai elsőbbséget élvez az egyes A.A.-tagokkal szemben. Bár nyilvánvaló, hogy ha nincsenek az egyes józanodni vágyó alkoholisták, akkor nincs az A.A. Közössége sem; mivel azonban – az A.A.-tagok hite szerint – az aktív alkoholizmusból való megszabadulás feltétele az A.A. Közösségéhez tartozás, ha nem lenne A.A., belehaltak volna az ivásba, azaz ők sem lennének. Bármilyen nagy becsben tartja is az A.A. az egyén autonómiáját, egyén és közösség viszonyát mégsem tekinti szimmetrikusnak, hanem a rész és egész viszonyának megfelelően viszonyuk a csoport, a Közösség javára aszimmetrikus.

Az újonnan létesült A.A.-csoportok technikailag oly módon válnak az A.A. Közösségének integráns részévé, hogy általában egy erre a célra rendszeresített nyomtatvány segítségével az adott országban regisztráltatják magukat az A.A. országos szinten működő Általános Szolgálati Irodájánál. A regisztráció mindazonáltal nem elengedhetetlen feltétele az A.A.-csoport létesítésének; egyes csoportok ezt különböző okokból nem teszik meg, például ha a csoporttagok anonimitásukat különös gonddal védő tagok közül kerülnek ki. A csoportok többsége világszerte – ahogy Magyarországon is (Madácsy 2009: 156.) – általában 20 fő alatti taglétszámmal működik, az Egyesült Államokban azonban gyakoriak a nagyobb, 50 vagy akár 100 főt meghaladó létszámú csoportok. Kalifornia államban például az A.A.-csoportok mindössze 14%-a működik 20 fő alatti taglétszámmal (Mäkelä 1996: 56.).

Mivel anonim közösségről van szó, s mivel, miként a Tizenkettedik Hagyomány leszögezi, „az elvek előbbre valók az egyes személyeknél", az A.A. – bár mint más ügyekben, itt sem utasít vagy tilt – nem javasolja, hogy a csoportok valamely személyről, akár a társalapítók valamelyikéről vagy bármely, az A.A. történetében jelentős szerepet játszó figuráról nevezzék el magukat. Ennek ellenére előfordulhatnak személyekről elnevezett csoportok, mint például a mexikói Ignatia Nővér Csoport (uo. 54.), amely nevével az A.A. akroni csoportjának nem alkoholista barátjaként a Közösség történetében kezdetektől fogva jelentős szerepet játszó személyre utal. A személyekről elnevezett csoportok azonban inkább kivételeknek tekinthetők; a csoportokat legtöbbször földrajzi nevekről, a meetingeknek helyt adó utcákról, épületekről, a felépülési program szempontjából fontos szavakról, kifejezésekről vagy a csoport által tartott gyűlések jellegéről nevezik el. A „Kocsis Terem Csoport" vagy a „Csepel" elnevezés például a gyűlések helyszínére, a „Péntek Este" a gyűlések idejére, a „Józan Élet", az „Ébredés" vagy a „Tarts a győztesekkel" az A.A. programjában előforduló gyakori kifejezésekre, míg a „Női Gyűlés", az „English", a „Kezdő", a „Negyedik Lépés" és hasonlók a gyűlések jellegére utalnak. Egyes elnevezések, mint a pécsi „Szabadság", ötvözik az utcanevet egy a program szempontjából lényeges kifejezéssel. Nem ritkák az elnevezésben

megjelenő tréfás szójátékok, például a „Szertelen" vagy a „Nefelejcs", melyek jelen esetben a teljes absztinenciára, illetve az aktív alkoholista múltra és ezzel együtt a jelenlegi alkoholista identitásra való állandó emlékezés, emlékeztetés, valamint a gyűlésre járás fontosságára utalnak.

Az A.A. Közösségének szervezeti struktúrájában minden bizonnyal a csoportok töltik be a legfontosabb helyet. A csoportok fundamentális szerepe már az A.A. történetében is megmutatkozik, hiszen a Közösség hőskorában az első, önmagukban életképes őssejtek Akronban, New Yorkban, majd Clevelandben etc. *csoportok* voltak, s az átfogóbb szerveződési szintek kialakítását csak a Közösség későbbi növekedése és ezzel együtt a szolgálatszervezés tette szükségessé. A csoportok jelentőségét mutatja az is, hogy ők „működtetik", illetve szervezik a Közösség lényegi tevékenységeit: a gyűléseket és az üzenettovábbítást; a rendszeres közösségi élet, maga a józanodás egyik legfontosabb eleme a csoportok szintjén zajlik. Ehhez kapcsolódóan ismét hangsúlyoznom kell az A.A.-nak azt az elképzelését, hogy az egyéni józanodás a tagok számára csak a Közösség (ami a mindennapok gyakorlatában elsősorban a csoportok által szervezett gyűléseket jelenti) segítségével bizonyult lehetségesnek.

A Hagyományok közül öt (2., 4–7.) kifejezetten a csoportokkal foglalkozik, s ezek közül a Negyedik Hagyomány a lehető legnagyobb fokú autonómiát biztosítja az egyes csoportok számára: „Legyen minden csoport független, kivéve azokat az ügyeket, amelyek más csoportokat, illetve az A.A. egészét érintik." Egy, az A.A.-ban közismert vicc szerint: „Mi kell egy új A.A.-csoport létrejöveteléhez? – Egy sértődés és egy kávéfőző.", utalva arra, hogy az új A.A.-csoportokat gyakran egy ideje már az A.A.-ban józanodó tagok hozzák létre, akiknek korábbi csoportjuk valamilyen okból többé nem felel meg. A Harmadik Hagyomány teljes változata szerint éppolyan egyszerű A.A.-csoportot létesíteni, mint egy-egy személynek A.A.-taggá válni: „Két-három alkoholista, akiket a józanság vágya hoz össze, A.A.-csoportnak nevezheti magát – feltéve, hogy mint csoport semmilyen más szervezethez nem tartozik." Ez utóbbi megfogalmazás természetesen az A.A. nagyfokú toleranciáját kifejező, idealizált megfogalmazásként értendő, nem vehető teljességgel szó szerint. Nyilvánvaló, hogy egyéb minimális kritériumoknak is teljesülniük kell ahhoz, hogy az alkoholizmusból felépülni vágyók egy csoportja A.A.-csoport legyen: valamelyes mértékű elhajlások ugyan lehetségesek, de az A.A.-csoportok alapvetően mégiscsak elismerik, sőt, megfigyeléseim szerint valójában igen akkurátusan követik a Közösség irodalmában lefektetett felépülési programot, illetve a Hagyományokat. Az elhajlások szankcionálására azonban, az egyes A.A.-tagokhoz hasonlóan, a csoportok esetében is, csakugyan, igen korlátozottak a lehetőségek, miután a Közösség nem alkalmazza a büntetés eszközét. Ritkán előforduló, kirívó, az A.A. egészét is negatívan érintő elhajlás azt vonhatja maga után, hogy a Közösség nem ismeri el A.A.-csoportnak az adott csoportot. Egyik adatközlőm szerint ilyen eset volt

Magyarországon, amikor egy délkelet-magyarországi csoportot, miután egy hivatalos pályázat benyújtásával figyelmen kívül hagyta a Közösség külső hozzájárulások elhárításáról szóló Hetedik Hagyományát, levettek az országos meetinglistáról. Ilyen események azonban valóban csupán kivételesen fordulnak elő, s ami azt illeti, egyik adatközlőm szerint a magyarországi A.A. ma, több tapasztalattal a háta mögött, valószínűleg már másképpen cselekedne: feltehetően rajtahagyná a csoportot a gyűléslistán, és nem szankcionálná a Hagyományoktól való eltérést – minthogy ezt az A.A. nem is javasolja –, hanem csupán a személyes meggyőzés eszközével próbálna közbelépni. Az A.A. Magyarországon tartott XIV. Országos Találkozóján jelen volt két vendég a Közösség New York-i központjából. A köztük és magyar A.A.-tagok között lezajlott beszélgetés – melynek fültanúja voltam – során arra a kérdésre, hogy „Hogyan szankcionálhatja az A.A., ha egy csoport túlságosan elrugaszkodik az A.A. alapelveitől? Ki lehet zárni?", a válasz az volt: „Erre nincs mód, és nem is szükséges. Az a tapasztalatunk, hogy az ilyen csoportok egyszerűen egy idő után eltűnnek." (Madácsy 2009: 157.) Úgy tűnik azonban, mint az előbb említett eset is mutatja, hogy előállhatnak olyan helyzetek, amikor a kérdés nem ilyen egyszerű. A probléma gyökere abban ragadható meg, hogy az A.A. Közösségének Hagyományai tartalmaznak két olyan alapelvet, amelyek, mint a fentebb idézett Negyedik Hagyományban megjelenő „kivéve" szó is mutatja, esetenként ellentétbe kerülhetnek. Egyik oldalon áll az A.A.-csoportok autonómiája, s ezzel együtt a lehető legkisebb mértékű szerveződés elve, a másik oldalon pedig a Közösség egységének megőrzésére való alapvető törekvés. Mi tehát a teendő, ha a csoportok autonómiájának elve összeütközik a Közösség egységének elvével: nevezetesen ha egy csoport autonóm működése fenyegetést jelent a Közösség egészére nézve? Milyen módon lehet egyáltalán az ilyen veszélyek súlyosságát megítélni? Hogyan fog a Közösség egészére hatni, ha egy csoport olyan ügyekben kezdi használni az A.A. nevét, amely nem egyeztethető össze a Közösség Hagyományaival, vagy ha – az A.A. nevében – a felépülés olyan módját hangoztatja, amely, például megengedve a mértékletes ivás lehetőségét, ellentmond a Közösség által ajánlott programnak? Ezekre a kérdésekre nincs egyszer s mindenkorra megadható válasz, következésképpen megoldásunkra nincs egységesen elfogadott protokoll. Felvetődik tehát a kérdés: ki irányítja az A.A. Közösségét? A kérdésre tömören a Második Hagyománnyal válaszolhatunk, melynek második részét fentebb már idéztem: „Csoportügyekben egyetlen abszolút tekintély létezik – egy szerető Isten –, aki csoporttudatunkban megnyilvánulhat. Vezetőink csupán bizalmunkat élvező szolgálattevők, nem pedig irányítók." A „jól informált csoporttudat" vagy a szinonimaként használt „csoport-lelkiismeret" *(group conscience)* lényegében a többség alapos tájékoztatást, minden álláspontot mérlegelő megbeszélést, vitát követő szavazás útján kinyilvánított döntése, amely nem csupán a hangadók véleményét, hanem valóban a „kollektív nézőpontot" képviseli (Alcoholics Anonymous 2007: 30.).

Csoportügyekben azok az A.A.-tagok szavazhatnak, akik az adott csoportot honi csoportjuknak tekintik. Az A.A.-csoportok tisztségviselői szükség esetén, vagy rendszeresen, negyedévente, esetleg havonta ún. lelkiismereti vagy más néven ügyviteli gyűlést hívnak össze, általában a rendes A.A.-meeting előtt vagy után. Az esetek túlnyomó többségében nem a fentihez hasonló kényes, nehéz kérdésekről van szó, hanem a különböző szolgálatokat ellátók beszámolóinak meghallgatásáról, pénzügyi döntésekről, szolgálattevők kinevezéséről, az üzenettovábbítás szervezéséről és hasonlókról. Egyik adatközlőm szerint a lelkiismereti gyűléseket általában mérsékelt érdeklődés és ennek megfelelő alacsony részvétel jellemzi, bár e tekintetben ajánlatos tartózkodni az elhamarkodott általánosítástól, hiszen az egyes csoportok között nagy különbségek lehetnek. Az A.A. döntéshozó fórumai akkor határozatképesek, ha legalább a szavazásra jogosultak fele plusz egy fő jelen van. Amennyiben a szavazók nincsenek jelen megfelelő számban, megállapítják a határozatképtelenséget, majd némi szünet után ismételten összehívják a gyűlést, amelyet immár alacsony létszámmal is határozatképesnek tekintenek. Igen lényeges leszögezni, hogy az A.A.-csoportok teljességgel autonóm egységek, működésük tekintetében azonban általában az A.A. Közösségének irányelveire támaszkodnak – erre vonatkozó döntéseiket azonban önállóan, saját legjobb belátásuk szerint hozzák meg.

Az A.A.-csoportokban, mint említettem, ügyviteli gyűlésen megszavazott tisztségviselők különböző tisztségeket töltenek be (Alcoholics Anonymous 2007: 18–23.). Ilyenek az *elnöki* és *titkári* poszt, melyek gyakran nem válnak szét, s olyan feladatokkal járnak, mint a gyűlések technikai levezetése, információáramoltatás, ügyviteli gyűlések jegyzőkönyv-vezetése, tizenkettőzés szervezése etc. A csoportoknak többnyire van *pénztárosa*, ha nem maga a titkár tölti be e posztot is, aki a pénzügyi teendőket intézi, összegyűjti a Hetedik Hagyomány gyakorlásából, azaz a gyűlések vége felé körbejáró kosárkába bedobott hozzájárulásokból származó pénzt, mérleget készít a bevételekről és kiadásokról (mint tipikusan a terembérlet, A.A.-irodalom, helyi gyűléslista, kávé és üdítő költségei, A.A. szolgálati szervek támogatása), és ezekről időszakosan beszámol a csoport ügyviteli gyűlésén. Többnyire van ezenkívül általános szolgálati képviselő (ÁSZK), aki a csoportnál tágabb közösségi szinteken – Magyarországon a Küldöttgyűléseken (KGY) – képviseli szavazatával a csoportot, illetve informálja a csoporttagokat a közösségi ügyekről. Sok csoportnak van *irodalomfelelőse,* aki az A.A.-irodalom utánpótlását intézi, illetve *kávéfelelőse*, üdítőfelelőse, *mosogatója*, *kulcsosa*, vagy bármi egyéb felelőse, amit a helyi igények megkívánnak. Ezek a csoporttisztségek, akárcsak az üzenettovábbítás, valójában a Közösségért végzett szolgálatok közé tartoznak. Nem járnak kiváltsággal, anyagi haszonnal, viszont annál inkább többletmunkával és felelősséggel. Egyes posztok, például a titkári vagy az ÁSZK feladatkör, tapasztaltabb A.A.-tagot kívánnak, más pozíciókhoz, mint az üdítőfelelős vagy a kulcsos, nem szükséges a józanodásban és a közösségi

életben szerzett nagyobb tapasztalat. A kisebb feladatok lényeges szerepet tölthetnek be a kezdők „szocializációjában", akik számára új életük első építőköveinek lerakása közben igen sokat jelenthet, hogy megbíznak bennük, és hasznosnak érezhetik magukat, átélhetik felelősségüket. Két adatközlőm is említette, hogy a gyűlésvezetői poszttal általában hat hónapos józanodó társat érdemes megbízni: józansága már áll annyira stabil lábakon, hogy ezt a feladatot el tudja látni, s a számára megszavazott bizalom rendkívül jót tesz önbecsülésének. Az üdítős felelőssége, hogy ha megfeledkezik az üdítő megvásárlásáról, akkor a gyűlés résztvevői üdítő nélkül maradnak, a kulcsosé pedig az, hogy ha nem megy el a meetingre, akkor a többiek nem tudnak bemenni a gyűlés helyszínéül szolgáló zárt helyiségbe. E kisebb szolgálatok tehát azt a célt is elősegíthetik, hogy a kezdő rendszeresen járjon gyűlésre. A tisztségek ugyanakkor nemcsak a felelősség, hanem az alázat, szolgálat és egyszerűség átélésének eszközei is lehetnek. Terepmunkám során több esettel is találkoztam, amikor sok éve józanodó, tapasztalt A.A.-tagok, akik különféle, a nagyobb Közösséget érintő tisztségeket betöltöttek már, átadva helyüket az újonnan jövőknek, visszatérnek a lehető legegyszerűbb szolgálatok gyakorlására, különösen, ha mások e feladatok elvállalásáért nem különösebben tülekednek.

E témához kapcsolódóan lényeges említést tenni a *rotáció* elvéről. Az A.A. demokratikus, egalitárius szellemiségével nehezen lenne összeegyeztethető, ha a Közösségben betöltött tisztségek állandósulnának. Előfordulhat egy-egy A.A.-csoportban, hogy például az elnöki tisztet, akár más jelentkező híján, akár az elnök pozíciójához való ragaszkodása okán, hosszú éveken át ugyanaz a személy tölti be. Az ilyen elmerevedés nem felel meg az „egészséges" A.A.-csoport működésének. Az A.A. ehelyett a tisztségviselők személyének folyamatos cseréjét javasolja, éspedig azt tekinti szerencsésnek, ha egy-egy szolgálatot egy-egy személy – a szolgálat típusától függően – nem lát el fél, egy, maximum két évnél hosszabb ideig.

A saját „honi" csoport általában óriási jelentőséggel bír tagjai számára: a „családot" jelenti, sőt gyakran talán annál is többet: az egyetlen helyet a világon, ahol igazán őszinték lehetnek, és valódi megértésre találnak. Több beszámolóban is hallhattam megfogalmazásokat, amelyek hazatalálás-élményként írták le a csoporttal való találkozást; sok mélyponton, végső kétségbeesésben lévő alkoholistára tesz elemi hatást, amikor az A.A.-val való találkozása során azt tapasztalja, hogy nem ítélik el, befogadják, maguk közül valónak tekintik, és a kezdőknek gyakran elmondott – korábban már idézett – mondatot hallja, hogy „mi majd szeretünk addig, amíg te nem tudod szeretni magad".

7.6.3. Csoportok „fölötti" szerveződési szintek

Az Anonim Alkoholisták Közösségét gyakran fejtetőre állított *(upside down)* szervezetként mutatják be (Alcoholics Anonymous 2005: 15.), ahol nincs hatalmi hierarchia: a Közösség működését vezérlő elv nem a hatalom, hanem a szolgálat. A szolgálat leglényegesebb formája az üzenettovábbítás, az üzenettovábbítást pedig alapvetően az A.A.-csoportok végzik. A csoportoknál átfogóbb szervezeti egységeknek főként az a feladatuk, hogy a szolgálat szervezésében, hatékonyabbá tételében segédkezzenek. Ezek az átfogóbb szolgálati szintek anyagilag a csoportoktól függenek, azok hozzájárulásai révén tartják fenn őket, de nem csupán technikai, hanem ideológiai értelemben sem állnak a csoportok „fölött". Nem rendelkeznek azzal a jogosultsággal, hogy az A.A.-csoportokat mint autonóm szerveződéseket hatalmi szóval bármire utasítsák, illetve, mint láttuk, nem szankcionálhatnak A.A.-csoportokat működésbeli sajátosságaik miatt. Az A.A. döntéshozatali mechanizmusának lényege, hogy a csoportok által delegált képviselők többségének álláspontja – melyben mindig a lehető legnagyobb fokú összhangra törekednek – jelenti a „csoporttudat" vagy „csoport-lelkiismeret" álláspontját a nagyobb Közösség ügyeiben. A csoportok képviselőinek többsége által megszavazott döntések kötelezik az A.A. „központi" szolgálati szerveit annak végrehajtására, a központi szervek azonban, mint írtam, semmire sem kötelezhetik a csoportokat, legfeljebb kérhetik őket, illetve ajánlásokat fogalmazhatnak meg számukra. A fejtetőre állított szolgálati struktúra csúcsán tehát a csoportok helyezkednek el, a választott tisztségviselők, „megbízottak" pedig az alján, akik a Kilencedik Hagyománynak megfelelően felelősséggel tartoznak az őket megválasztó, A.A.-csoportok által delegált Általános Szolgálati Képviselőknek, s nekik a Küldöttgyűléseken beszámolnak. Az USA és Kanada, amely egységes szervezetként működik, méretéből adódóan többrétegű szerveződést alakított ki (3. melléklet), mint a magyar Közösség vagy más kisebb országok Közösségei. A Küldöttgyűlés (angolul General Service Conference, azaz Általános Szolgálati Konferencia) az USA-ban évente ülésezik, s szerkezetében reprezentálja az egész A.A. Közösség struktúráját, annak képviseleti és döntési szintjeivel együtt. Történetileg a Konferencia kialakítása – Bill W. kezdeményezésére – azon a ponton vált szükségessé, amikor az A.A. alapítói, tekintettel arra, hogy nem lehetnek vég nélkül a Közösség atyáskodó vezetői és lelkiismeretei, át kívánták adni a Közösség kezébe saját irányítását. A Konferenciával Bill közel szerette volna hozni az Észak-Amerika-szerte működő A.A.-csoportokat és a számukra távoli „központi" szolgálati szerveket, s a Közösség ügyeiben a döntés jogát egy demokratikus, többségi döntési mechanizmusokat működtető képviseleti rendszer formájában a tagságnak kívánta átadni. Úgy vélte, egy demokratikus rendszerben a Konferencia döntései valóban a Közösség „kollektív lelkiismeretének" kifejeződései lesznek, és ha e kollektív lelkiismeretre bízza a Közösség sorsát, akkor az hosszú távra biztosítva lehet. A Konferencia

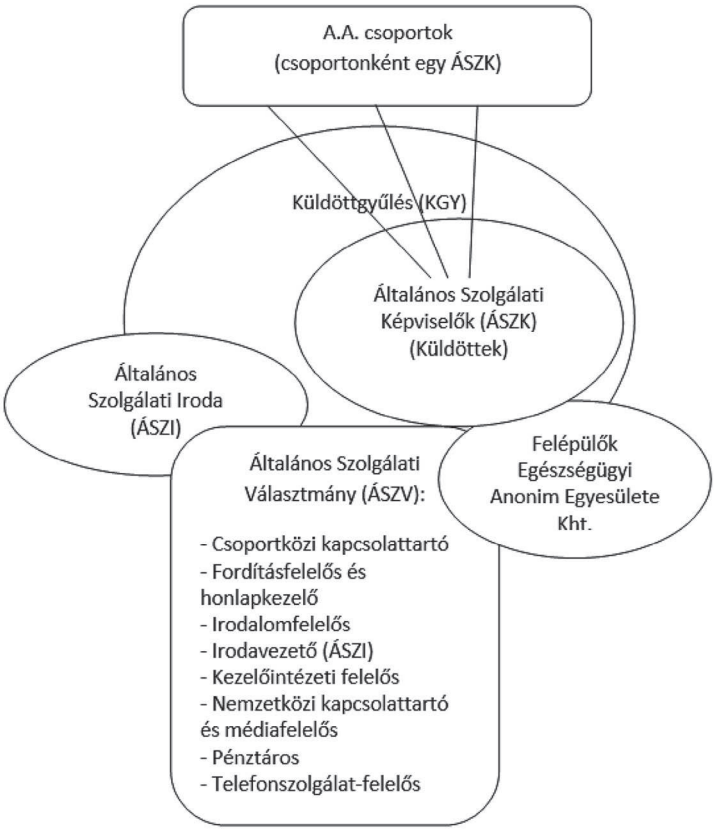
működésének legáltalánosabb elveit a Világszolgálat Tizenkét Elve (2. melléklet) foglalja össze a Tizenkét Lépéshez, illetve a Tizenkét Hagyományhoz hasonlóan tömör módon. A Tizenkét Elv többek között tartalmazza, hogy

– az A.A. világszolgálatának legalapvetőbb felelősségviselő tekintélye a Közösség kollektív lelkiismerete;
– az Általános Szolgálati Konferencia (Küldöttgyűlés) a Közösség szószólója és lelkiismerete;
– a hatékony vezetés céljából az A.A. szervei döntési jogokat kapnak, úgy a Konferencia, mint az Általános Szolgálati Igazgatótanács (Választmány) és testületei;
– a szavazásokban való részvétel arányos képviselettel való biztosítása a Közösség minden döntéshozatali szintjén;
– fellebbezési jog biztosítása minden döntési szinten, „hogy a kisebbségi vélemény meghallgattassék";
– minden szinten rátermett szolgálati vezetők szükségesek, akik jól definiált hatáskörrel rendelkeznek.
– „A Konferencia, szem előtt tartva az A.A. Hagyományok szellemét, ügyeljen arra, hogy maga soha ne váljék kockázatos gazdagság vagy hatalom központjává; hogy észszerű pénzügyi alapelvek szerint határozza meg a működéséhez szükséges alapot és tartalékot; hogy senki ne jusson olyan helyzetbe, amely által hatalmat gyakorolhat mások felett; hogy minden fontos döntést megbeszélés, szavazás és – lehetőség szerint – alapvető nézetazonosság előzzön meg; hogy határozatai soha ne legyenek személyesen büntető jellegűek, ne provokáljanak nyilvános vitát; és gondolkodásában és cselekedeteiben mindig maradjon demokratikus, csakúgy mint a Társaság, amelyet szolgál." (Alcoholics Anonymous 2007: 48–49.)

Mäkelä és munkatársai (1996: 76.) összehasonlító vizsgálata szerint az A.A.-csoportok „feletti" szerveződési szintek száma, melyeken szolgálati-ügyviteli gyűléseket tartanak, Ausztriában, Izlandon, Lengyelországban, Svédországban és Svájcban kettő, Finnországban négy, Mexikóban és az USA/Kanada régióban öt. A magyar Közösségben egy szerveződési szint, az országos Küldöttgyűlés működik a csoportok „fölött". A magyar Közösség mérete lehetővé teszi, hogy minden csoport közvetlenül delegáljon egy Általános Szolgálati Képviselőt a Küldöttgyűlésbe. E képviselőket két évre választják, tehát a rotáció elve itt is érvényesül, kiegészülve a kontinuitás elvével: a képviselők felét egy éves időeltéréssel választják meg, ilyen módon nem kerül kétévente a teljes képviselőtestület lecserélésre, hanem mindig vannak a testületben tapasztalt képviselők, akik át tudják adni a szükséges ismereteket a következő tisztségviselőknek (Alcoholics Anonymous 2005: 45.).

Egyik adatközlőm – és idővel többektől is hallottam hasonlókat – egy alkalommal aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a magyar tagság általában nemigen törődik az átfogóbb, „csoportfeletti" ügyekkel. Ezt a fajta közömbösséget

– mint kiderült, ez meglehetősen elterjedt vélemény – magyar specifikumnak tekintik a magyar A.A.-tagok. Mäkelä és munkatársai (1996: 73.) azonban inkább globális trendként utalnak ugyanerre a jelenségre: „Az A.A. élete főképp a csoportokban zajlik, s visszatérő panasz, hogy a legtöbb tag csekély érdeklődést mutat aziránt, hogy mi történik a csoportszinten túl." Másfelől azonban ugyanez a mű magasnak mondja az országos szintű Szolgálati Konferenciákon, a magyarban bevett szóhasználattal Küldöttgyűléseken való részvételt. Finnországban például a csoportok 41%-a, Lengyelországban 43%-a küld Általános Szolgálati Képviselőt a Küldöttgyűlésbe. Magyarországon egy adatközlőm szerint a Küldöttgyűléseken való részvétel csakugyan mérsékeltebb, általában a csoportok mintegy negyede-ötöde képviselteti magát, s többnyire ezt mutatják a Küldöttgyűlésekről készült jegyzőkönyvek is (vö. pl. S. Ágnes 2011a: 20.; 2011b: 16.). A Küldöttgyűlést Magyarországon negyedévente hívják össze, és többnyire az A.A. területi, illetve országos találkozóin tartják meg. Az általában mérsékelt részvétel miatt a már ismertetett technikával, a Küldöttgyűlés feloszlatásával, majd néhány percen belüli ismételt összehívásával biztosítják határozatképességét. A Küldöttgyűlésen az A.A.-csoportok által delegált Általános Szolgálati Képviselők (Küldöttek), illetve az Általános Szolgálati Választmány tagjai vesznek részt. Tipikus eseményei a Küldöttgyűléseknek az új választmányi tagok megválasztása lejáró mandátumok esetén, illetve a Választmány tagjainak beszámolója, és az azokra adott reflexiók, illetve a beszámolók elfogadásáról szóló szavazások, cselekvési tervek megfogalmazása, találkozók szervezése. Az USA-ban és másutt bevett gyakorlat, hogy a Közösség megbízott tisztségviselői között nem alkoholista tagok is vannak, míg sok országban, például Finnországban, Lengyelországban vagy Svédországban csak A.A.-tagok töltenek be közösségi tisztségeket. E különbség ideológiai eltéréseket rejt: a nem A.A.-tagokat alkalmazó országos Közösségekben e tagokat fontos közvetítő láncszemnek tekintik a többségi társadalom felé, míg a csak A.A. megbízottakat alkalmazó Közösségekben az A.A. autonómiáját hangsúlyozzák (Mäkelä 1996: 75–77.). A magyar A.A. Közösség az utóbbi típusba tartozik. A 11. ábrán látható nyolc Általános Szolgálati Választmány-felelős keresztnevét, elérhetőségeit az A.A.-csoportoknál meglévő „Zöld kártya" tartalmazza, így e felelősök a Küldöttgyűléseken kívül is elérhetők. A „Zöld kártya" tartalmazza a Hetedik Hagyomány befizetésére szolgáló számlaszámot is. A Választmány a Küldöttgyűléseken túl is ülésezik az Általános Szolgálati Irodában, havi rendszerességgel, jellemzően a hónap utolsó péntekén. Tagjait egy évre választják az A.A.-csoportok Általános Szolgálati Képviselői. Szolgálatuk gyakran megterhelő és javadalmazás nélküli (Anonim Alkoholisták 1996). Az A.A. Hagyományaival azonban nem ellentétes – miként ez meg is szokott történni –, hogy szakmunkákért, például fordítási munkáért anyagi ellenértéket fizet a Közösség.

11. ábra. A magyarországi A.A. Közösség szervezeti felépítése

Míg a Küldöttgyűlés helyszíne vándorol, aszerint hogy az ország mely városában tartják az adott területi vagy országos találkozót, az A.A. Általános Szolgálati Irodája a budapesti Rózsafa utcai bérleményben található. Lényegében ez tekinthető a magyar A.A. központjának, innen intézik az országos érdekeltségű szolgálati ügyek egy részét, itt őrzik a Közösség aktáit, ide regisztrálnak az újonnan létesülő A.A.-csoportok, és itt működik a Közösség telefonszolgálata.

Mint az Iroda egy korábbi, beszélgetésünkkor aktuális vezetője elmondta, a telefonszolgálat stabilitása, a kijelölt időpontokban megbízható rendelkezésre állása, a szolgálatot végző A.A.-tag megfelelő felkészítése, „hangneme" életbevágó fontosságú az A.A.-t érő telefonos megkeresések során. A Közösség egy kéziratos segélytelefon működési szabályzattal is rendelkezik, amely rögzíti többek között a telefonszolgálat célját, működését, instruálja a szolgálatban lévőt különböző helyzetekre vonatkozóan (Judit és mtsai é. n.).

Az A.A. jogszerű működéséhez, azaz, hogy lehetségessé váljon szerződések aláírása, hivatalos könyvárusítás, vámoltatás, vagyonkezelés etc. a magyarországi A.A. – külföldi, elsősorban észak-amerikai példa nyomán – egyesületet hozott létre, Felépülők Egészségügyi Anonim Egyesülete Közhasznú Társaság néven (melyet a Közösségben egyszerűen KHT-nak hívnak). Lényegében arról van szó, hogy a Közösség névtelen tagjai anonimitásuk miatt nem tudnak a többségi társadalomban természetesnek tekintett hivatalos, aláírást igénylő tevékenységeket végezni. Az Egyesület tagságát – az egyesületalakítás törvényes létszámminimumához igazodva – tíz A.A.-tag alkotja, akik lemondtak névtelenségükről, és megadták adataikat a bíróságnak. Az Egyesület feladatai közé tartoznak a szerződésaláírások, az átutalások intézése, az Irodának való pénzfelvétel, a könyvelővel való kapcsolattartás, a postafiók kezelése, a pénzügyi felelőssel és az irodavezetővel való kapcsolattartás. A Közösség pénzügyi beszámolóit nem az Egyesület, hanem a Választmány pénzügyi felelőse és irodavezetője készítik, az Egyesület csupán rendelkezésükre bocsátja az ehhez szükséges számlákat és folyószámla-kivonatokat. Az Egyesület Alapszabálya rögzíti többek között, hogy az Egyesület csupán végrehajtó szerv, a Küldöttgyűlés és a Választmány utasításait hajtja végre, önálló döntési jogosultsággal nem rendelkezik. Az Egyesület fontos bástyája az A.A. által igen komolyan vett, a józanság feltételei között számontartott tisztességesség, becsületesség, és hogy a Közösség átláthatóan, minden tekintetben valóban kifogástalan törvényességgel működjön.

Miközben az A.A.-csoportok világszerte autonóm módon működnek – s küldötteik országos Küldöttgyűléseiken, illetve, ahol rétegzettebb szerveződésű a Közösség, a csoportok és a Küldöttgyűlés szintjei közötti fórumokon igyekeznek összehangolni szolgálati tevékenységüket, és megtartani a tagság józanságának alapfeltételét, az A.A. egységét –, a Közösség egy New York-i globális szolgálati központtal is rendelkezik. A lokális A.A. Közösségek itt regisztrálják magukat az A.A. globális nyilvántartásába. A 180 országban jelen lévő A.A. mint világközösség roppant méreténél fogva, a különböző országok helyi viszonyainak eltérő sajátosságai okán, illetve a parancsuralmi szabályozás híján a Közösség nem képes – illetve nem is szándékozik – az egész világra kiterjedő egységes szervezeti struktúrát és működést kiépíteni. A szorosabb szervezeti szintű egységesség tulajdonképpen országos színtereken valósul meg, nemzetközileg a Közösség spontán módon növekvő, inkább sejtek laza hálózataként szerveződő „mozgalomnak" (Room 1993) mondható. Az országos szintű közösségi egységesség alól sajátos kivételt képez Mexikó, ahol nem egy, hanem két „versengő" Közösség van jelen. Az A.A. New York-i Általános Szolgálati Irodája (General Service Office) ezek közül az egyiket (Central Mexicana) ismeri el, s ez jogosult az A.A. Általános Szolgálati Konferenciája által jóváhagyott A.A.-irodalom kiadására. A másik, magát szintén A.A.-nak tartó szervezet (Sección México) egy belső viszály során az előbbiből szakadt ki,

és saját irodalmat ad ki, melyet alacsonyabb áron adva verseng a „hivatalos" szervezettel. Magát a józanodás programját tekintve egyébiránt nincs különbség közöttük, s a tagság jó része nem is tudja, hogy két Közösség létezik, illetve hogy ő maga melyikbe tartozik (Mäkelä 1996: 79–80.). A nemzetközi viszonylatban mutatkozó változatok, különbségek ugyanakkor mégis kevésbé hangsúlyosak, mint a hasonlóságok, az egységesség. Megfigyelhetők olyan helyi jellegzetességek, mint például a virágdekorációk használata a mexikói A.A.-meetingeken (Smith 2007). Szamoán egyes A.A.-meetingeken tükröződik a tiszteletadás helyi hagyománya, olyan módon, hogy a tagok a „külső társadalomban" betöltött rangjuknak megfelelő sorrendben szólalnak meg. Az USA-ban sok helyütt a Miatyánk közös elmondásával zárják az A.A.-meetingeket, míg Magyarországon ez, bár nem példa nélkül való, ritka. Hazánkban többnyire a Béke-ima elmondása az A.A.-meetingek szokásos záró eseménye. Mégis, az A.A. Közösségre igen jellemző a Hagyományok és a Lépések akkurátus követése, a meetingekre vonatkozó levezetési ajánlások betartása, s mindez nagyfokú egységességet kölcsönöz a Közösségnek, függetlenül attól, hogy a világ mely táján szerveződik. Adatközlőim gyakori megjegyzése, hogy bárhol járnak a világon, ugyanazt az otthonlét-érzést élik át a meetingeken, és ha a nyelvet nem is értik, a meeting lefolyásának hasonlósága alapján viszonylag jól tudják követni a történéseket. Úgy tűnik, az A.A. Közösség viszonylagos globális egységességében kulcsfontosságú az A.A.-irodalom közvetítő szerepe. Mint a mexikói példa mutatja, csak az A.A. Szolgálati Konferenciája által jóváhagyott irodalom számít hivatalos, szerzői jogokkal védett A.A.-irodalomnak, amelynek holdudvarában ugyan állandóan növekszik az A.A.-folklór, maga a „kanonizált" irodalom világszerte egységes. Az A.A. irodalmának különböző fordításait is a New York-i központban hitelesítik.

7.7. Megjegyzések az A.A. szervezetéhez

Az A.A. történetét bemutató fejezetben láttuk, hogy az A.A. programját lényegében az Oxford Csoport elveiből merítette. Hasonló történt a szervezeti és működési elvek esetében is. Mint láttuk, az Oxford Csoport nem tekintette magát önálló vallási felekezetnek, nem volt saját teológiai tanítása, templomai, hanem bármely keresztény egyházzal együttműködött. Lazán szerveződött, nem tartott fenn névjegyzéket, nem szedett tagsági díjat, nem volt állandó helye és szabályzata. Nem épített ki formális hierarchiát, „munkásait" nem fizette. Tagjait egyenlő embereknek tekintette, akik Isten útmutatása szerint élnek. Nem támogatott a kereszténység fundamentális tanításain kívül semmi egyebet, és nem bonyolódott felekezeti vitákba. E felsorolás valamennyi eleme erősen emlékeztet az A.A. fentebb ismertetett Hagyományaira. Az

A.A.-ban sincs kötelező tagsági díj, névjegyzék, nincs ingatlantulajdon. Nincs hatalmi hierarchia, kötelező szabályzat, professzionalizmus, és az A.A. sem bonyolódik saját küldetésén túl más ügyekbe. Az egalitást az A.A. kétszeresen is megalapozza: egyrészt az anonimitás-elv nagy mértékben egyenlősít, s kifogja a szelet az esetleges személyes ambíciók vitorlájából, másrészt a tisztségviselés rotációs rendszere általában megakadályozza, hogy a szolgálatok hatalmi pozíciókká torzuljanak, és bebetonozzák őket. Még az A.A. egyik emblematikus ismertetőjelének számító formula is, a „Sziasztok, … [keresztnév] vagyok, alkoholista", mely az A.A.-meetingeken minden megszólalást bevezet, félig-meddig az Oxford Csoport gyakorlatából származik, ahol „a tagok a »megosztásról« szóló gyűléseken körben ültek, és azt mondták: »A nevem ez és ez" – így vállaltak azonosságot a csoporttal.« (Alcoholics Anonymous 2010c: 220.)

Az A.A.-t gyakran képviseleti demokratikus vagy bázisdemokratikus működésű szerveződésnek tekintik, úgy vélem azonban, hogy a politikai ideológiákkal való párhuzamok tekintetében ennél egy lépéssel tovább lehet menni. A demokratikus politikai közösségek, még a bázisdemokrata elképzelések is, fenntartják rendszerük megvédése érdekében a mindenkire kötelező törvényt és a büntető szankciók alkalmazásának államilag monopolizált jogát. Az A.A. nem teszi ezt. Döntéshozatali mechanizmusai valóban emlékeztetnek a bázisdemokráciára: a Küldöttgyűlésben (politikai megfelelője a Parlament) Küldöttek (Képviselők) hoznak döntéseket, s a „jól informált csoporttudat" vagy „csoport-lelkiismeret" (parlamenti többség) a legfőbb döntéshozó, melynek döntései – legalábbis a nagy többséggel meghozottak – kötelezik a Közösség végrehajtó testületét, a Választmányt (politikai analógiája a Kormány) annak végrehajtására, illetve a Küldöttgyűlés küldöttei nem csupán utasítják, hanem szorosan el is számoltatják a választmányi tisztségviselőket. Különbség azonban a csoport-lelkiismereti döntések szigorának, kényszerítő és kötelező voltának hiánya a Közösség tagjai, illetve az autonóm A.A.-csoportok felé. Az A.A., mint említettem, nem alkot kötelező előírásokat, csak ajánlásokat fogalmaz meg tagjai számára, és nem szankcionálja a tagok vagy csoportok működésbeli elhajlásait. Az A.A.-t ilyen módon inkább egy kvázianarchisztikus közösségnek tekinthetjük, amennyiben anarchián természetesen nem káoszt, hanem a XIX. századi anarchisták által megfogalmazott együttélési módot értjük: az uralom- és kényszernélküliség szabadságra és emberi egyenlőségre épülő társadalmát, a társadalom tagjainak spontán és önkéntes, alulról szerveződő együttműködését, ahol a rend és a kooperációs működési formák az egyének saját legjobb belátásán alapulnak. Az anarchisták által elképzelt *modus vivendi* és az A.A. működésében további hasonlóság a „kölcsönös segítség" elképzelése, melyet Kropotkin a fajok fennmaradásában szerepet játszó releváns tényezőnek tekintett (Baráth 2005; Bozóki–Sükösd 1991). Mégis legfeljebb kvázianarchiáról lehet szó, hiszen az anarchistákkal ellentétben, akik az elnyomás alóli felszabadulás érdekében

3. kép. A magyarországi A.A. Általános Szolgálati Irodája korábban, a budapesti Ida utcában

az állam megszüntetésének szükségessége mellett érveltek, az A.A. Közössége a maga hatalomnélküliségét olyan törvényes társadalmi háttérfeltételek közepette valósítja meg, melyeket az államhatalom által gyakorolt kényszer szavatol. Az A.A.-nak magának nem kell szankcionálnia az együttélés szabályainak durva megsértéseit, hiszen az állam ezt egyébként is megteszi: az A.A. Közösségének tagjai egyben egy politikai közösség tagjai is. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az alkoholizmus okozta szenvedés természeti kényszerére és a „szeretetre" alapozott Közösség pusztán ajánlások révén, kényszerek és szankciók alkalmazása nélkül, 90 éve folyamatosan növekedik, és gyakorlatilag egységes szervezetként működik. E pozitív értelemben vett anarchisztikus működés kvázijellege másrészt abból adódik, hogy az államhatalom és a törvények ereje néhány területen jelen van a Közösség működésében, jelesül azokon a működési területeken, ahol – mint említettem – az A.A. a többségi társadalom szabályainak megfelelően, azzal érintkezve, jogi személyként működik. Éppenséggel megtehetné, hogy nem ölt semmiféle jogi formát, és működését egyfajta baráti közösségként szervezi meg, története során azonban más döntést hozott. Az első történelmi momentumok, amelyek az amerikai Alkoholista Alapítvány (az A.A. Általános Szolgálati Választmányának jogelődje) létrehozatalában közrejátszottak, a törvényes adománygyűjtés jogi hátterének megteremtése, illetve a születendő „Nagykönyv" szerzői és kiadási jogainak védelme voltak (Alcoholics Anonymous 2010c: 188, 193–194.). Az A.A. tehát az ingatlanok birtoklásának területén ugyan elutasítja a tulajdont, szellemi tulajdona, az A.A.-irodalom érdekében

a törvény védelméhez folyamodik, és bár amennyire lehetséges, igyekszik mindenféle peres bonyodalmat elkerülni, szerzői jogainak megsértése esetén erre, nem éppen anarchisztikus működést mutatva, rákényszerülhetne.

Úgy tűnik, a kvázi-anarchisztikus jelleg mellett a communitas és a struktúra Turner (2002; 2003) által alkalmazott fogalmai egy további lehetséges megközelítést kínálnak az A.A. Közösségnek leírására vonatkozóan. Turner az átmeneti rítusok elemzése kapcsán jutott el ezekhez a fogalmakhoz, mint olyan eredendő emberi igényekhez, amelyek társadalmaink alapvető formáló erői közé tartoznak. A communitas a közösségélmény, az egységben és egyenlőségben, az emberi kapcsolatok közvetlenségében való feloldódás, amely a legkülönbözőbb módokon, akár egy futballmeccsen való szurkolás, akár egy szekta formájában megjelenhet, de megmutatkozhat egy forradalom eksztázisában is, amely megsemmisíti a korábban létrejött, elmerevedett és diszfunkcionálissá vált társadalmi struktúrákat. Ezzel szemben a struktúra iránti alapvető szükséglet a stabilitást, szilárdságot és rendet, a hierarchiát, a jól definiált társadalmi rangokat és szerepeket képviseli – mintha a struktúra és a communitas fogalmaival a nietzschei szervező és feloldó elvek, a forma és mérték, s vele szemben a formabontó mámor, azaz az apollóni és a dionüszoszi erők köszönnének vissza (Nietzsche 1986). Turner a struktúra és antistruktúra történelmi dialektikájára, a struktúra időszakos kialakulásaira, feloldódásaira, majd visszarendeződéseire etc. utal. Az A.A. Közössége mintha a communitas és a struktúra között egyensúlyozna, s egyidejűleg törekedne megvalósítani mindkettőt, beoltva a józan mértéket a Közösségben való feloldódásba. Távolabbról, mintegy külsődlegesen nézve a Közösség a hatalmi hierarchia elutasításával, az egalitással, az anonimitással és a közösségi egységben való feloldódással a communitast, míg az ajánlásokban formát öltő „szabályokkal", például az absztinencia-elvvel vagy a Lépésekkel és Hagyományokkal, illetve a közösségi események rendszerességével s a bennük alkalmazott rítusokkal és határozott kommunikációs elvekkel (ld. később, a 7.9. fejezetben) a struktúrát erősíti. Közelebbről szemügyre véve, ezek az elemek gyakran egyenként is magukban hordozzák a communitas és a struktúra dialektikáját. Miközben a közösségi egység kommunizál, a tagok egységbe vonása – például a „kanonizált" A.A.-irodalom és az életnarratívák „uniformizáló" erejével – éppenséggel strukturál is. Az ajánlások, például az absztinencia-elv, a követésre „javasolt" Lépések és Hagyományok ugyan struktúrát visznek a Közösség életébe, azonban ezek általánossá válása egyszersmind az egységet is megerősíti. Az ajánlott „szabályokat", mint a Közösség mondja, tulajdonképpen nem ő maga „kényszeríti ki", hanem a közös „halálos ellenség", az alkohol fenyegetése. Maga az alkoholizmus kemény, megváltoztathatatlan természeti „ténye" az, ami strukturál, miközben ugyanez egyúttal a communitasban osztozók azonosságát is megalapozza. Hasonlóan, az A.A.-meetingek és -találkozók rendszeres ismétlődése, a meetingek ritualizált rendje strukturál, ugyanakkor azonban fel is old a közösségi rituális folyamatok megbízható

ismétlődésében. A rotáció elve talán a legplasztikusabb példája struktúra és antistruktúra kiegyensúlyozásának: egyfelől vannak definiált közösségi szerepek, szolgálati „pozíciók", ezek azonban nem kötődnek személyekhez, hanem állandó változásban vannak. A Közösség tehát erejét nagymértékben a tagok azonosulásának egységélményéből meríti, miközben felépíti és féken is tartja a fennmaradáshoz és működéshez szükséges struktúrát. Egyfajta minimális, önkorlátozó struktúra révén igyekszik fenntartani a majdnem strukturálatlan közösségiséget, melyet a természet és/vagy Felsőbb Erő strukturáló hatalma hoz létre.

Mindeközben az A.A. az önkéntes részvétel elvével az egyéni és csoportautonómiát, az individualizmust is igyekszik kiegyensúlyozni a Közösség egységességének szempontjával. A Hagyományok, az egységre törekvés ugyan alárendeződést, alázatot kívánnak az egyéntől és csoportoktól, ez az önkéntes alárendeződés azonban egyúttal az egyéni túlélés érdekében történik. Láttuk, hogy az alázat alapját jelentő önkéntességnek ezt a hangsúlyozását ugyancsak a természet kényszeríti ki, hiszen az alkoholista ego a Közösség elképzelése szerint nem viselne el kívülről vagy felülről ráerőszakolt kényszert. Hasonló jelentőséggel bír a közösségszerveződés alapjait tekintve a szolgálat fogalma. A szolgálat ugyancsak olyasvalami, ami biztosítja az egyén és a Közösség összhangját: a józanodó egyén a Közösséget, illetve ezzel együtt a „még szenvedő alkoholistákat" szolgálja, s mint láttuk, e szolgálat egyúttal saját józanságának, ezáltal pedig létezésének is alapfeltétele. A másik oldalról tekintve, a Közösség az egyének józanodásának szolgálatában áll. A szolgálat, mint az A.A. spiritualitásának tárgyalásakor láttuk, feloldja az „én" és a „másik" közötti szembenállást, és a spirituális fejlődést egy kooperatív és egymást feltételező rendszer keretébe helyezi. Az A.A. történetének bemutatásakor láttuk, hogy az A.A. kialakulásának egyik kulcsmozzanata a kölcsönösség, a „párbeszéd", az egymást segítés folyamatának kétirányúsága volt, amit mi sem példáz jobban, mint az az elképzelés, hogy a „még szenvedő alkoholistával" végzett tizenkettőzés legalább annyira segít a józanodó alkoholistának, mint pártfogoltjának. Hasonlóan, a Közösségben végzett szponzorálás éppúgy segíti a szponzort, mint a szponzoráltat.

Az olyan alapvető keretek, mint az anonimitás, az egalitás, illetve a hatalmi struktúra meglehetősen homogenizáló módon hatnak a Közösségre, s az A.A. maga is hangoztatja, hogy az alkohol nem válogat, szegényt és gazdagot egyenlővé, egyaránt alkoholistává tesz, s a Közösségben az alkoholisták egymás egyenrangú sorstársai. Az A.A.-tagok többnyire alapvetően valóban egyenlőnek tűnnek, s ha esetlegesen kialakul egy-egy csoportban valamilyen dominanciaharcból vagy nézetkülönbségből eredő feszültség, még mindig megvan a lehetőség arra, hogy a más nézetet valló tag egész egyszerűen új A.A.-csoportot indítson. Valamelyest árnyalni kell azonban ezt az ideálképet, hiszen gyakorlatilag lehetetlen, hogy egy csoport legalább informális szinten ne rendelkezzen státuszkülönbségekkel, illetve viselkedésszabályozó eszközökkel.

Nyilvánvaló, hogy ha nincsenek is kötelező érvényű szabályban rögzítve azok a lehetőségek, amelyekkel például egy gyűlésvezető élhet rendbontás esetén, mégiscsak rendre kell – ha úgy tetszik, „hatalmi szóval" – igazítania a gyűlést megzavarókat. S mint láttuk, ha formálisan nem is lehet kizárni valakit egy A.A.-csoportból, mégis előfordulhat, hogy a csoport „kiutálja" azokat, akik rendre visszaélnek tagságukkal.

Az A.A. Közösség belső differenciáltságának és a szociális kontroll gyakorlásának kérdéséről valamelyest árnyaltabb képet nyerhetünk Heath C. Hoffmann (2006) megfigyelései alapján. Az A.A.-nak Hoffmann szerint ha nincs is intézményesített hatalmi struktúrája, mégis vannak informális, „tekintélyben" megmutatkozó státuszkülönbségek a csoportokon belül, éspedig a programban eltöltött idő és a Közösségbe való integráltság foka szerint. Így informális státuszkülönbség képződik az „öregfiúk" (*oldtimer*ek) és „kezdők" (*newcomer*ek), illetve a Közösség erősen integrálódott és marginális helyzetben lévő tagjai között. A józanságban előrehaladottabb, tapasztaltabb tagok természetszerűleg nagyobb tekintély birtokában, nagyobb súllyal tudnak megszólalni a legkülönbözőbb kérdésekben. Éppígy, Hoffmann leírása szerint is megvannak a csoport normáitól való eltérésre az informális válaszadás eszközei, mint a tolerálás, a pletyka, az elkerülés, a kritika, esetenként kirakás a meetingről vagy kitiltás adott csoportból, illetve még ritkábban a kiközösítés. Egymás kritizálása – a szerző tanulmánya alapvetően ezt vizsgálja – viszonylag ritkán fordul elő a meetingeken, ez ugyanis a Közösség Hagyományai szerint ellenjavallt, amennyiben azonban mégis előfordul, többnyire kétféle módon történik: deviáns viselkedésként, vagy ellenkezőleg, valamilyen deviáns viselkedés kontrollálásának eszközeként. Amennyiben alacsony státuszú csoporttag kritizál valakit, az deviáns viselkedésnek minősül. Ha azonban magas státuszú tag kritizál nála alacsonyabb státuszút, esetleg vele egyenrangút, az a csoport normáitól való eltérés kontrolleszközének tekinthető. A kritika három szintje a közvetlen, nyílt bírálat, a közvetett forma, amikor valaki magáról beszél, de az előtte szólóhoz képest korrektív tartalommal, s végül a legenyhébb, a humoros megjegyzés, amely szintén kezelni igyekszik a devianciát, azonban a lehető legkevésbé elidegenítő módon. A nagyobb státuszkülönbség általában erősebb kritikát tesz lehetővé.

Mindezekkel a Közösség homogenitását differenciáló jelenségekkel ellentétben ugyanakkor, tegyük hozzá, a Közösségben gyakran hangsúlyozzák, újra és újra megerősítik, hogy az A.A.-meetingen mindenki egyenlő a másikkal, senki sem több, mint a másik, illetve senki sem rendelkezik hatalommal mások fölött. Az egalitást erősíti az A.A. 24 órás elve is, az, hogy a józanodó mindig az adott napra koncentrál. Eszerint nem számít tehát, hogy milyen régóta józanodik valaki: egy tréfás megfogalmazás szerint „az a legjózanabb közöttünk, aki a mai napon a legkorábban kelt". Többször hallottam A.A.-meetingeken, hogy utaltak arra: bárki, a kezdő józanodó is tud mély és tanulságos meglátásokat megosztani a gyűléseken, illetve megeshet, hogy

valaki, aki rövidebb ideje józanodik, előrébb tart, mint más, hosszabb ideje józanodó. E megfogalmazás azonban éppen arról tanúskodik, hogy akár tekintettel vagyunk a józanságban eltöltött időre, akár nem, mégiscsak vannak olyanok, akik a józanságban a Közösség vagy a csoport megítélése szerint előrébb járnak, illetve olyanok, akik kiemelkedően jól tudják kommunikálni az A.A. életmód általuk leszűrt tapasztalatait. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a Közösségnek ezek a tagjai fognak „szpíkerlistákra" felkerülni, azaz őket szokták megosztásra felkérni szpíkergyűléseken, s róluk gondolja a Közösség, hogy hitelesen tudják közvetíteni az A.A. szellemiségét akár a médiában, akár másutt. A valóban nem éles, de finoman érzékelhető státuszkülönbségek másrészt abban is tetten érhetőek, hogy a közösségi irodalomban szerepelnek olyan javaslatok, hogy egyes szolgálati posztokat hány év józanság után ajánlott betölteni (Alcoholics Anonymous 2007).

A Közösség szervezetének megértésében segítségünkre lehet Mary Douglas csoportkontroll szerinti társadalomosztályozása (18. táblázat), még ha ő maga a 12 lépéses csoportokkal nem is foglalkozott. Douglas a társadalmakat és csoportokat aszerint osztályozta, hogy milyen erősséggel valósul meg az egyének feletti kontroll két dimenzió, a csoport *(group)* és a rácsozat *(grid)* mentén.

18. táblázat. Mary Douglas csoport és rácsozat szerinti társadalom- és csoportosztályozása

	Gyenge csoport	**Erős csoport**
Erős rácsozat	*Izolált egyén* (pl. rabok a börtönben, az angol királynő etc.)	*Hierarchikus/Pozicionális*
Gyenge rácsozat	*Individualisztikus*	*Enklávikus* („idegen" helyre beékelődött, pl. disszidens kolóniák, szekták etc.)

A group dimenziója lényegében az egyénre gyakorolt csoportnyomás, a csoportelkötelezettség, a csoportba ágyazottság erősségét mutatja, ezzel szemben a grid-dimenzió individuum-fókuszú, az egyén szerepei és pozíciója szerinti szabályozottság, a strukturális kényszer erősségét jelzi. Az erős csoport kollektivizmust, idegenekkel szembeni éles elhatárolódást, nagyfokú egyén fölötti csoportkontrollt, az egyén erős csoportba ágyazottságát, illetve szolidaritást mutat. A gyenge csoportban ezzel szemben átjárható csoporthatár, individualizmus, egyéni autonómia és versengés jellemző. Az erős rácsozatú csoport és társadalom hierarchikus, erős formális-strukturális szabályozottsággal, nagyfokú belső differenciáltsággal, előírt egyéni szerepekkel és hatalmi viszonyokkal. Az ilyen jellegű csoportokban az egyén merev besorolása érvényesül a rendszeren belül, szűk az egyén önálló cselekvési tere, viselkedése szabályozott, jól kidolgozottak és hatékonyak az egyének fölötti kontroll eszközei és a konfliktusmegoldás módjai. A gyenge rácsozatot viszont egalitarizmus, a szerepek differenciálatlansága, formális-strukturális szabályozatlanság jellemzi

(Douglas 2007; Dupcsik 1993; Eriksen 2006). A douglasi osztályozás alapján úgy tűnik, hogy az A.A. Közösségét a jobb alsó sarokba eső viszonylag erős csoport és gyenge rácsozat jellemzi. Erős csoportra vall az az elképzelés, hogy az egyén a csoport nélkül nem képes talpra állni a szenvedélybetegségből: az egyén csoportba ágyazottsága tehát döntő elem; a névtelenség Hagyománya, mely szerint az elvek előbbre valók az egyes személyeknél; az egyéni élettörténetekben mutatkozó ismétlődő motívumok és mintázatok, szerkezeti hasonlóságok; valamint az éles csoporthatár: az A.A. elképzelése szerint, mint korábban is idéztem, „nem lehet csak egy kicsit alkoholistának lenni, vagy alkoholista valaki, vagy nem". A csoport-dimenzió erejét ugyanakkor gyengíti az, hogy az A.A. nem szigeteli el tagjait a csoporton kívüli világtól, illetve az, hogy a csoport iránti elköteleződés önkéntes, így nagyon különböző mértékű lehet. Úgy tűnik, mivel a józanodás valós érdekközösséget teremt, az A.A. még a csoport dominanciája mellett is egyensúlyt képes fenntartani egyéni és közösségi érdekek, individuum és közösség között, tekintettel az A.A. már jelzett, paradox individualizmusára: a józanodó egyénnek érdeke az erős Közösséghez tartozás. Ne feledkezzünk meg arról a körülményről sem, hogy bár a józanodás programja többé-kevésbé megszabja a józanodó szemléletét, életvitelét, beépül identitásába, azonban mégsem jár állandó együttléttel. A józanodó, mint láttuk, átlagosan heti kétszer egy órát tölt el társaival együtt a csoportban, hogy az ebből merített erővel, a csoport mint biztos háttér tudatával élhesse saját magánéletét a többségi társadalomban. A fentebb említett anonimitás egy másik implikációja, és ez már a gyenge rácsozatra enged következtetni, hogy a Közösség formális szinten a betöltött pozíciók tekintetében viszonylagos differenciálatlanságot mutat. A Közösség erősen egalitárius; ha vannak is tisztségek, azok ideiglenesek, és nem járnak mások fölötti hatalommal, illetve a „viselkedési szabályok", köztük a Tizenkét Lépés, nem kötelezőek, csupán ajánlottak, és „normaszegés" esetén nemigen vannak „hivatalos" szankcionálási lehetőségek. A gyenge rácsozat Douglas szerint nagymértékben korlátozza a konfliktuskezelés és a szankcionálás lehetőségeit, a gyenge rácsozatú csoportok jobbára csak a kiközösítés eszközét alkalmazzák. Az A.A.-ban, mint láttuk, még ez is problematikus: elvileg nincs olyan egyértelműen azonosítható kritérium, amely alapján a tagság valakitől megvonható lenne.

7.8. Szekta, önkéntes társulás, vagy egyik sem?

A fentiekből látható, akár Turner, akár Douglas elképzelései kapcsán, hogy a közösség eszméjével együtt minduntalan felbukkan a szekta fogalma. A szekta fogalmához gyakran társulnak olyan képzetek, mint a vezetőt övező személyi kultusz, a zártság, a manipuláció és „agymosás", a rendkívül erős csoporthoz

tartozás, a fanatizmus és ideológiai, főként vallási fundamentalizmus. A szekta avagy nem szekta kérdése, vitája az A.A. és a 12 lépéses közösségekről szóló szakirodalomban is ismétlődően felbukkan. Arminen (1998) szerint az A.A. mint Közösség leírásai két egymással ellentétes gyökérmetafora, a szekta, illetve a laza szerveződésű önkéntes társulás valamelyikéhez igazodnak. Mint írja, a pszichiáter Tiebout-tól eredeztethető az a megközelítés, amely az A.A.-t vallási közösségként írja le, Tiebout ugyanis a Felsőbb Erőnek történő önátadásban – melyet a megtéréshez hasonlít – látja az A.A. programjának kulcsmozzanatát. Ehhez az értelmezési tradícióhoz kapcsolódik Whitley, aki úgy írja le az A.A.-meetinget, mint amely a metodista liturgiához hasonlít, és erősen formalizált módon zajlik. Bufe (1998: 142–157.) Fox nyomán megkülönbözteti a „közösségi A.A."-t, amelyet szabad gyűlések és Közösség jellemez, illetve az „institucionális A.A."-t, azaz a „12 lépéses kezelőipart", és 23 különböző dimenziót – köztük a vallásos orientációt, az irracionalizmust és dogmatizmust, a kiválasztottságtudatot, a kizárólagosságigényt, az agymosást és manipulációt, a karizmatikus és autoritárius vezetést, a tagság gazdasági elnyomását etc. – vizsgálva úgy találja, hogy a „közösségi A.A." nem tekinthető vallási „kultusznak", bár ahhoz közelít, míg az institucionális A.A. egyértelműen „kultuszként" azonosítható. Tegyük hozzá ehhez, hogy az „institucionális A.A." fogalma eleve problematikus, hiszen az A.A. Közössége nem győzi lépten-nyomon hangsúlyozni, hogy semmi köze sincs a módszereit alkalmazó különböző kezelőintézményekhez, illetve az egészségiparhoz. A szociológus Bales már egyértelműen inkább önkéntes társulásként fogja fel az A.A. Közösségét, amelyet szerinte informalitás és terápiás célú funkcionalitás jellemez. Többször utaltam ugyanakkor az ismert tényre, hogy az A.A. programja a keresztény Oxford Csoport elképzeléseiből származik, így természetesen magán viseli a kereszténység lenyomatát. Az antropológus Antze (1987), mint az A.A. bibliai hátterének vizsgálata során bemutattam, több ponton strukturális megfelelést mutat ki az A.A. elképzelései és a protestáns teológia között. Jarrad nyomán Brandes (2002: 31.) is felvázol néhány, ugyancsak az A.A. és a protestantizmus között fellelhető hasonlóságot, többek között a surrender-koncepciót, a vallomást és tanúságtételt, az Istenhez fűződő személyes kapcsolatot, illetve a tekintélyt elutasító egalitárius szervezeti struktúrát. Clinebell (1967) és mások azonban kimutatták, hogy az A.A. nagymértékben különbözik a keresztény vallástól: hiányzik belőle a morális buzgalom, a pokol és a bűn fogalma, a büntető Isten képe, továbbá nélkülöz minden teológiai és eszkatológiai tanítást, s a Közösségnek nincs semmiféle papsága (Arminen 1998: 16–21.). Ha megkísérlem összegezni, melyek az A.A.-nak azok a vonásai, melyek egyes kutatókat a „szektás" működésre emlékeztetnek, és melyek azok, amelyek inkább egy önkéntes társuláshoz teszik hasonlóvá a Közösséget, az alábbi elemek állíthatók sorba:

„Szektás" vonások	Önkéntes társulásra jellemző vonások
– Párhuzamok a protestáns teológiával	– Nincs hierarchia
– A meetingek liturgikus jellege	– Nincsenek vezetők
– A Közösség elsőbbsége az egyénekkel szemben	– Nincs engedelmességre késztetés
– Személyes történetek hasonulása	– Demokratikus döntéshozatali mechanizmusok
– Életvitelbeli rendszeresség	– A tagok személyes igényeikhez alakíthatják a programot

Úgy tűnik, mindkét közelítés mellett és ellen lehet érveket felhozni, így önmagában valószínűleg egyik sem képes a csoport teljes leírására: akár a „szekta", akár az „önkéntes társulás" egyoldalú, félrevezető leírás. Az A.A. önértelmezése, mely szerint emberek *spirituális közösség*éről van szó, akik megosztják egymással közös életproblémájukat és annak megoldását, e két szélsőséges leírás közé mutat, s úgy tűnik, találóbb megfogalmazás. Azok az érvek mindazonáltal, amelyek elutasítják, hogy az A.A. szekta lenne, összességében erősebbeknek tűnnek. Megfigyeléseim szerint a magyar A.A. Közösségben valóban tapasztalható egyfajta dogmatikus hithűség, ami a teljes absztinencia szükségességét, avagy az alkoholizmus természetéről alkotott elképzelést illeti, s hasonlóan, igen nagyfokú a felépülési program elfogadottsága. Nem tapasztalható ugyanakkor a felépülés módszerét illető kizárólagosságigény: a tagok gyakran utalnak arra, hogy saját, nem feltétlenül általánosítható tapasztalataikról beszélnek, amelyek nem érvényesek mindenkire. Nem dominál a Közösségben a vallási orientáció, s a tagság meglehetős szabadsággal és változatossággal értelmezi, alkalmazza a programot. Minden bizonnyal hamis képet festenék az A.A.-meetingről, ha nem hangsúlyoznám atmoszférájának világiasságát vagy még inkább liberalizmusát. Következetesen tartják magukat ahhoz az alapelvhez, hogy a Felsőbb Erő mindenkinek magánügye. Nincs tehát a tagok által közösen elfogadott hit, csupán a problémáról és az alkalmazott módszerről kialakított nézetek közösek. Mint láttuk, a magyar Közösség mérsékelt érdeklődéssel viseltetik például a szponzorálás „intézménye" vagy a szolgálatvállalás iránt. Az „ajtók" nyitottak, sem a belépő, sem a Közösséget elhagyó, eltűnő tagokat nem helyezik nyomás alá. Autoriter szervezeti működésnek szikrája sem tapasztalható, ellenkezőleg, ha valami kérdéseket vethet fel a Közösség működésére vonatkozóan, az inkább éppenséggel demokratikussága vagy kvázianarchisztikus volta, különösen az, hogy miként kezelje a belső vitákat vagy a közösségi ügyek iránti közömbösséget.

Miként utaltam rá, az A.A. maga sem tekinti magát vallási közösségnek, s elutasítja az időnként ráaggatott „szekta" címkét.

7.9. Az A.A. működése

7.9.1. A.A.-találkozók

Az A.A. Közösségének tagjai időnként – területi, országos, regionális és világtalálkozókon – nagyobb számban is összegyűlnek. A Közösség hagyományosan ötévente rendezi világtalálkozóját, a Nemzetközi Konvenciót (más fordításban Kongresszust) több tízezer résztvevővel. A Konvenciót Észak-Amerika vagy Kanada különböző nagyvárosaiban szokták tartani: a következő, 90. évfordulós Konvenció 2025-ben, Vancouverben lesz.

Magyarországon rendszerint a négy évszaknak megfelelően évi négy nagyobb találkozót rendeznek: három területi és egy országos találkozót. A területi találkozók közül a télit rendszerint Szekszárdon, a tavaszit Budapesten, az őszit pedig Kecskeméten tartják. Az országos találkozó a nyári évszakban esedékes, s évről évre más városok látják el a házigazda szerepét.

4. kép. Kerámia emlékplakettek a 2006. és a 2007. évi szekszárdi találkozóról

E találkozók többnyire két, két és fél naposak, iskolákban és egyéb, több száz főt befogadni képes intézményekben bonyolítják hétvégéken.

Mint említettem, ezeken az alkalmakon ülésezik a Küldöttgyűlés. A találkozók rendszerint igen emelkedett, ünnepi hangulatban zajló, a közösségi érzés intenzív átélésére alkalmas események, melyek a tagok elmondása szerint egész évre szóló feltöltődést jelentenek. Felépítésüket tekintve leginkább konferenciákra emlékeztetnek, megnyitóval, plenáris naggyűlésekkel, különböző párhuzamos szekciókban zajló kisebb meetingekkel, A.A.-irodalom

5. kép. A 2008. évi szolnoki országos találkozó pódiuma
A fali dekorációk között látható középen az A.A.-logó, alatta a Béke-ima, balra a 12 Hagyomány, jobbra a 12 Lépés szövege

és A.A.-s tárgyak árusításával, büfével, közös étkezésekkel, esti – szigorúan alkoholmentes – táncos mulatsággal. A résztvevők kitűzőt viselnek keresztnevükkel, illetve városuk nevével. Többnyire az Al-Anon Családi Csoportok (alkoholisták hozzátartozói csoportjai) és az ACA Csoportok (olyan felnőttek csoportjai, akiket alkoholista szülők neveltek vagy egyéb diszfunkcionális családban nőttek fel) is részt vesznek a találkozókon, amelyek résztvevői – az érdeklődőkkel együtt – eltérő színű kitűzőt viselnek. A falakat gyakran az A.A.-ban használatos különböző szlogenek szövegei díszítik (6., illetve 7. kép, jobb és bal oldali kép).

6. kép. Két dekoráció a 2010. évi kecskeméti területi találkozón

7. kép. Három dekoráció a 2010. évi keszthelyi országos találkozón

Ha két párhuzamos szekció van, a főnapnak számító teljes szombati napon 2-2 délelőtti és 3-3 délutáni meetinggel akár 10 gyűlés is lehet egyetlen napon, melyeknek – értelemszerűen – a felén tud jelen lenni egy-egy résztvevő. A meetingek tematikusak vagy egyes célcsoportoknak meghirdetettek és általában nyitottak, azaz bárki, a Közösséghez nem tartozó érdeklődők is beülhetnek rájuk. A célcsoportoknak meghirdetett gyűlések között akadnak olyanok, amelyek nem egészen nyitottak, például csak nőknek vagy csak férfiaknak szólók, míg más gyűlések, például a fiataloknak szervezettek, lehetnek teljesen nyitottak. A tematikus meetingekre példaképpen szolgálhatnak a Tizenkét Lépés valamelyikét, a spirituális lelki értékeket, a család témáját, különböző érzelmeket, a józanodás a hétköznapokban területét etc. tárgyaló meetingek, amelyeket rendszerint – a szokásos bevezető rituálék után – egy felkért A.A. társ (szpíker) gondolatai vezetnek be, amelyet az A.A.-meetingeken megszokott módon egymást követő felszólalások követnek.

7.9.2. Az A.A.-gyűlés

Az A.A. Közösség működésének legfontosabb elemeit az A.A.-gyűlések (meetingek) jelentik. Mint láttuk, e meetingek az A.A.-találkozókon „nagy dózisban" vannak jelen, de természetesen a Közösség szempontjából ennél sokkal lényegesebb, hogy az év mindennapjain lehetőleg minél több helyen

legyenek A.A.-gyűlések. Mint említettem, az A.A.-meetingeket A.A.-csoportok szervezik a hét meghatározott napjára, megjelölt helyen és időpontban, s ezeket az információkat helyi gyűléslistákon, illetve a Közösség magyarországi honlapján[39] elhelyezett országos gyűléslistán teszik elérhetővé. A Közösség regionális (európai) honlapján[40] az angol nyelvű magyarországi gyűlések jelennek meg: 2012-ben három ilyen gyűlés volt Budapesten, jelenleg, 2024-ben pedig négy. Az A.A. Világszolgálat által működtetett globális honlapról[41] maga a magyar honlap és vele a teljes magyar gyűléslista érhető el. Egyes magyar A.A.-csoportok már 2012-ben virtuálisan, az Interneten működtek, mint a DunAA, illetve a Rózsaszín Felhő Csoport – 2024-re az online csoportok száma, vélhetően jórészt a Covid-járvány hatására, mint láttuk, jelentős mértékben (49-re) növekedett. A csoportok zöme azonban meghatározott fizikai helyen és időben gyűlésezik. Egy-egy A.A.-csoport Magyarországon általában egy, ritkábban két gyűlést tart hetente. Az A.A.-gyűlések tekintetében elsődleges szempont a megbízható, stabil működés, a gyűléslistán megadott telefonszámon való állandó elérhetőség, illetve a meetingek rendszeres megtartása. Nemcsak a meglévő tagok számára lényeges ez a megbízhatóság, hanem az új belépők fogadása szempontjából is: az A.A.-csoport elsődleges feladata az Ötödik Hagyomány szerint, mint láttuk, az üzenettovábbítás a „még szenvedő alkoholisták" felé, s az A.A.-tagok szerint az aktív alkoholistának könnyen kedvét szegheti egy-egy fel nem vett telefon, meg nem tartott meeting. Nem ritka, hogy egy-egy új A.A.-csoport hosszabb ideig egy-két taggal működik, majd az ő kitartásuknak köszönhetően idővel növekedésnek indul. A közelebbi A.A.-csoportok tagjai ilyenkor időnként ellátogatnak az új csoportba, támogatni, erősíteni a kezdeményezést.

7.9.2.1. Az A.A.-gyűlések menete

A tipikus A.A.-gyűlés helyszíne lehet jeltelen, vagy az eseményt a gyűlés idejére az épület kapujába kihelyezett tábla jelezheti. A gyűlések zöme egyházi, önkormányzati, szociális vagy különböző civil intézmények által fenntartott épületek termeiben zajlik, többnyire szerény körülmények között. Előfordul, bár – legalábbis Magyarországon – viszonylag ritkán, hogy a falakat A.A.-szlogenek vagy a Lépések és Hagyományok szövege díszíti.

8. kép. A.A.-meeting helyszínét jelző tábla

[39] https://anonimalkoholistak.hu/
[40] https://alcoholics-anonymous.eu/
[41] https://www.aa.org/

A résztvevők száma egy-egy A.A.-gyűlésen hazánkban változó, a nagyobb városokban többnyire 10-20 fő körül van, a kisebb településeken 10 fő alatt is lehet. A jelenlévők általában az asztalt körbeülve helyezkednek el, szemben az USA-ban jellemző, nagyobb, 50–100 vagy több mint száz fős meetingekkel, ahol a résztvevők széksorokon ülnek, az éppen felszólaló pedig a hallgatósággal szembeni pódiumon helyezkedik el. Magyarországon ez a frontális elrendezés csak az A.A.-találkozók nagy létszámú meetingjein jellemző, az „átlagos" A.A.-meetingeken az említett körkörös elhelyezkedés dominál. Az asztalra rendszerint üdítő és műanyag poharak vannak kihelyezve, melyekről az üdítőfelelős gondoskodik. Az USA-beli meetingek egyik „szimbóluma", a kávé, ritkán fordul elő a magyar gyűléseken, ez is inkább az A.A.-találkozókon jellemző, a büfében. A gyűlésvezető rendszerint az asztalfőn helyezkedik el, előtte csengő, gyertya, a gyűlés levezetéséhez szükséges írásos emlékeztető, kosárka, „hónapos" érmék, a gyűlésen elhangzottak titkosságára figyelmeztető tábla, esetleg néhány A.A.-pamflet vagy -könyv – utóbbiak külön asztalon is lehetnek.

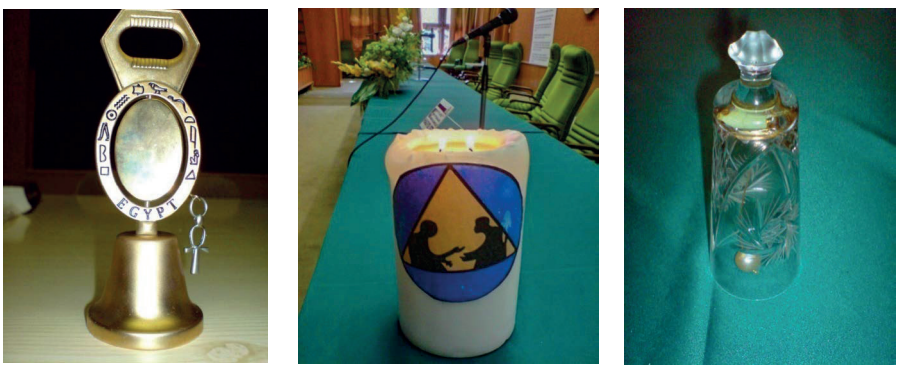
9. kép. Gyűlésvezetői asztalok a 2010. évi keszthelyi országos találkozón

Az A.A.-gyűlés 60 perc, pontos kezdetét és végét a gyűlésvezető, mint a rend jelképét, rendszerint precízen betartja. A „normál" A.A.-gyűlés menete egy pécsi meeting példáján (kisebb eltérések, változatok lehetségesek):

– Gyertyát gyújtanak, majd megszólal a gyűlés kezdetét jelző csengő. Érdeklődésemre, hogy van-e ezen tárgyak használatának valamilyen jelentése, azt a választ kaptam, hogy egyszerűen csak jelzik a gyűlés kezdetét, illetve segítenek megteremteni a gyűlés atmoszféráját. A gyertya folyamatosan ég a gyűlés alatt, míg a csengő csak egyszer szólal meg a meeting elején,

mintegy elválasztva a „szent" időt a „profán" időtől. A beszélgetés ekkor elhalkul, s a hétköznapi világhoz képest eltérő szabályok lépnek életbe.

Akár a csengőknek, akár a gyertyáknak – másodlagos szinten, formájuk, díszítésük révén, a tervezőjük vagy beszerzőjük kreativitásától függően – mindazonáltal lehet valamilyen sajátos, a Közösség elképzeléseit tükröző jelentésük.

10. kép. Csengők és gyertya a 2010. évi keszthelyi országos találkozón

A 21. ábrán középen látható gyertyát az A.A. logója díszíti, benne két beszélgető emberrel, megjelenítve az A.A. Közösség lényegét, a „mi józanodunk", az „egy alkoholista beszélget egy másik alkoholistával" eszméjét. Ahogy a „kör és háromszög" szimbólumban két alak helyezkedik el, úgy a gyertyának két lángja van. A bal oldali egyiptomi csengőben megjelenik egyfelől – valószínűleg nem szándékoltan – a spiritualitás multi- és transzkulturális jellege, s ami már inkább szándékolt utalás, az ankh-kereszt mint élet-szimbólum. Egy másik példa a csengő kialakításában megnyilvánuló szellemességre, kreativitásra a jobb oldali csengő: mint látható, a tárgy egy levágott talpú, leginkább borfogyasztásra használatos kristálypohárból lett kialakítva, melynek belsejébe zsinórral golyót erősítettek. A lefelé fordított pohár a Közösség által hirdetett teljes absztinencia, a józanodók által gyakran említett „letettem a poharat" szimbóluma.

– A gyűlésvezető bemutatkozik: „Sziasztok, … [keresztnév] vagyok, alkoholista.". Válaszolnak: „Szia … [keresztnév].". Köszönti a jelenlévőket, és közli, hogy a gyűlés zárt vagy nyitott. Megkéri egy társukat, hogy olvassa fel az Anonim Alkoholisták meghatározását:

„Az Anonim Alkoholisták olyan emberek közössége, akik megosztják egymással tapasztalataikat, erejüket és reményüket azért, hogy megoldhassák közös problémájukat, és segíthessenek másoknak felépülni az alkoholizmusból. A tagság egyetlen feltétele az ivással való felhagyás vágya. Az A.A.-tagság nem jár illetékkel vagy díjjal, mi önellátók vagyunk saját hozzájárulásainkból.

> Az A.A. nem szövetkezik semmiféle szektával, felekezettel, szervezettel vagy intézménnyel, nem politizál; nem kíván semmiféle vitába bocsátkozni, nem támogat, és nem ellenez semmilyen ügyet. Elsődleges célunk józannak maradni, és segíteni más alkoholisták józanodását."[42]

Ha van új érdeklődő a gyűlésen, rendszerint a Tizenkét Lépést is felolvassák, néha lépésről lépésre körbeadva a szöveget. Ezeket az alapszövegeket a legtöbb A.A.-tag kívülről tudja, mivel azonban lényegesnek tartják a szó szerinti pontosságot, a szövegeket nem fejből idézik, hanem mindig felolvassák.

– Az A.A. meghatározásának felolvasása után a felolvasó megkezdi a bemutatkozó kört, melyben körbe haladva mindenki bemutatkozik a bemutatkozó és a többi résztvevő kórusa közötti párbeszéddel:

> „– Sziasztok, … [keresztnév] vagyok, alkoholista.
> – Szia … [keresztnév]! (kórusban)
> – …napja nem fogyasztottam alkoholt/nem ittam/nem kellett innom" – vagy hasonló formula. Taps. (kórusban)"

Lényeges, hogy ez az egyén és csoport között zajló üdvözlési rituálé mindig azonos módon történjék, ami erősíti a csoporttal való kapcsolat ismerős, otthonos érzését. Az egyéniség üdvözlési köri kifejezésének ugyanakkor vannak lehetőségei, éspedig az „alkoholista" elé illesztett különböző jelzők formájában, amelyek idővel a tag jellegzetes „vezetéknevévé" válhatnak. Gyakrabban előforduló, ezért kevésbé karakterisztikus jelző például a „hálásan józanodó alkoholista", de vannak – az A.A.-tagokra igen jellemzően – önironikus, valóban egyedi jelzők, mint a „megátalkodott alkoholista", a józanodó önmagáról kialakított sajátlagos felfogására utaló „született alkoholista" vagy a „közvetett alkoholista", melyekről korábban is írtam. A „született", mint láttuk, arra utal, hogy nem talált olyan konkrét körülményt, amelyet alkoholizmusa okaként nevezhetne meg, míg a „közvetett" azt jelenti, hogy esetében nem alakult ki alkoholfüggőség vagy kontrollvesztés, ám az alkoholista karakterre, gondolkodásra jellemző jegyeket, a „paraalkoholizmust" felismerte magában.

A józan napok száma nem minden A.A.-csoporton kerül bemondásra. E különbségek mögött szemléletbeli különbségek vannak. Egyes csoportokban ragaszkodnak ahhoz, hogy a józanodás programja csakis a jelenről, „csak a mai nap"-ról szól, ilyen módon indifferens, hogy ki mennyi ideje józanodik. Az ilyen felfogású csoportokban nem szokás bemondani bemutatkozáskor a józan napok számát, amire további érvként hozzák fel, hogy a csoportban mindenki egyenlő, és nem ildomos, az alázattal nehezen összeegyeztethető, hogy a tagok józan napjaik számát „fitogtassák". A „csak a mai nap"

[42] https://www.anonimalkoholistak.hu/index.php/bemutatkozas/bemutatkozas (letöltés: 2025. március 28.).

filozófiáját az A.A.-ban természetesen mindenütt elfogadják, egyes csoportok azonban úgy vélik, van haszna a józan napok száma bemondásának, s ezt nem fitogtatásképpen teszik. A kezdő A.A.-tagok számára reményt adhat, amikor hallják, hogy amit szinte lehetetlennek gondolnak, mégis lehetséges: józanodásban idősebb társaik már hosszú ideje élnek alkohol nélkül. A pécsi A.A.-csoportok az utóbbi típusba, a napok számát bemondó csoportok közé tartoznak.

A bemutatkozó kör után a gyűlésvezető felolvassa a következőket:

„Nálunk hagyomány, hogy:
– elnémítom a zsebtelefonomat
– nyitott szívvel figyelek a szólóra
– kézfeltartással jelzem, ha szólni kívánok [más gyűléseken gyakran kiegészül a „mi tegeződünk", illetve a „mindenkit végighallgatunk" fordulattal]
– szabad nem beszélnem és nem kötelező a 7. Hagyomány
– saját érzéseimről és megoldandó feladataimról beszélek, igyekszem másoknak is időt hagyni [vagy más változatban: „A hozzászólónak javasoljuk az egyes szám első személy használatát. Csak magunkról és az alkohollal kapcsolatos dolgokról beszélünk. Nem minősítjük egymás véleményét és nem adunk tanácsot. Kérjük, hogy mindenki tartózkodjon a káromkodástól, nem ide illő beszédtől."]
– nem említek kezelőhelyeket és az ott dolgozók neveit
És nálunk hagyomány, hogy egy különös szeretettel segítek társaimnak, hogy még szebbnek lássák a jövőt. Kérem, hogy aki alkoholt fogyasztott vagy más hangulatjavító szer hatása alatt áll, ne beszéljen, csak hallgassa a többieket."

Ezek a tájékoztató megjegyzések bevezetik az esetleges újoncokat a meeting alatt érvényben lévő – s a „beszélés néprajza" (Hymes 1975) szempontjából jelentőséggel bíró – kommunikációs szabályokba. Az A.A.-gyűlésen kommunikációs alapszabály, hogy a „megosztásnak" nevezett megszólalások egymást követik, olyan módon, hogy – a köszönési rituálétól eltekintve – *nem zajlik párbeszéd*, a megszólalók nem reagálnak közvetlenül egymásra. A „mindenkit végighallgatunk" kitétel szerint A.A.-meetingen nem megengedett az, hogy a társak a beszélő szavába vágjanak. A gyűlésvezető azonban közbeszólhat, kérheti, figyelmeztetheti a megszólalót bizonyos esetekben:

1. ha valamilyen szer hatása alatt áll, és megszólal, megkéri, hogy maradjon csendben;
2. ha nem az alkoholizmussal és felépüléssel kapcsolatos dolgokról beszél, kéri, hogy ezeknél a témáknál maradjon;
3. ha nem ismeri a párbeszéd „tilalmára" vonatkozó szabályt, és kérdez vagy beszélgetést kezdeményez a gyűlésen, megkéri, ismerteti vele a szabályt, és megkéri, hogy kérdéseit a gyűlés után tegye fel;

4. ha nem önmagáról beszél, különösen, ha mást minősít, megkéri, hogy ezt mellőzze;
5. trágár beszéd esetén figyelmezteti a megszólalót;
6. nem illik túlságosan hosszan, néhány percnél tovább beszélni, s ha valaki esetében mégis ez történne, a gyűlésvezető egy idő után kéri, hogy fogja rövidebbre, másoknak is időt hagyva a megosztásra. Az A.A.-meeting nem parttalanul zajlik, mindenkinek, aki szólni kíván, az adott 60 percbe kell belefférnie. Ennek megfelelően egynél többször csak akkor illik megszólalni, ha a még meg nem szólalók láthatóan nem kívánnak megosztást tenni.

– A bevezető felolvasásokat követően a gyűlésvezető megkérdezi, hogy van-e a jelenlévők között olyan, aki egy napja, egy, kettő, három, hat vagy kilenc hónapja nem fogyaszt alkoholt.

11. kép (itt és a következő oldalon). „Hónapos” A.A.-kulcstartó biléták

Amennyiben van jelentkező, ünnepélyesen átad – józansága időtartamának megfelelően – egy „24 órás" vagy „hónapos" kulcstartó bilétát a józanodó társnak a többiek tapsa, illetve az alábbi szöveg kíséretében:

„Fontos vagy.
Egyszeri és megismételhetetlen, érték.
Ha elvesznél, az jóvátehetetlen lenne.
Vigyázz magadra,
segíts másoknak is a megmaradásban!"

A kulcstartó biléták, mint fent láthatjuk (11. kép), eltérő stílusúak lehetnek tervezőjüktől függően. Az alsó sorban látható 9 hónapos kulcstartó egyik adatközlőm tervezése. Mint elmondta, újítása, hogy a körben lévő háromszöget az A.A. két A betűje formázza. Utalt rá, hogy újabban terjedőben vannak szögletes alakú kulcstartók is.

– A gyűlésvezető a 24 órás és hónapos józanságra való rákérdezés mellett arra is utal, hogy ha van valaki, aki a csoportban szeretné ünnepelni a *„születésnapját"*, jelezze 2 héttel előre a gyűlésvezetőnek vagy a titkárnak. A józanság első napjának évfordulói, a „józan születésnapok", akárcsak az első év fent tárgyalt hónapos fordulói a józanodó számára ünnepi alkalmakat, a józanodással kezdődő újjászületés megünneplését jelentik. A tárgyak átadása mindig azonos módon történik, s az eseményt a józanodásban való előrehaladásban mérföldkőnek, státuszváltozással járó átmeneti rítusnak tekinthetjük, amely a józanodó – és egyben a csoport – számára megerősítést jelent (Gennep 2007; Turner 2002; B. Erdős – Kelemen – Csürke 2003; Kelemen–Erdős–Madácsy 2007). Születésnapjaikon a józanodók

már nem kulcstartó bilétát, hanem a józanodásban eltöltött éveket jelző érmét vesznek át a gyűlésvezetőtől vagy szponzoruktól, ugyancsak a fenti kísérőszöveg és taps közepette.

12. kép. „Éves" A.A.-érme elöl- és hátulnézetből (6 év józansággal)

A születésnapi rituálék nagyobb formátumúak, mint a hónaposak: ilyenkor az ünnepelt tortával vendégeli meg a jelenlévőket – akik között a csoporttagok mellett saját meghívottjai is ott lehetnek –, melynek szeleteit a gyűlést meg nem zavarva adják körbe a résztvevők. A születésnap jelentőségét mutatja, hogy ezen alkalmakkor a gyűlés menete is megváltozik. A szpíkergyűlésekhez – melyekre alább kitérek – hasonlóan a születésnapos az A.A.-meeting rendes megosztásaitól eltérően, hosszabban, gyakran meghatódottan beszél életútjáról, alkoholkarrierjéről és józanodásáról. A születésnapost követő hozzászólók ezt követően az ünnepelthez kapcsolódó élményeiket idézik fel.

Az egyik születésnapi A.A.-gyűlésen lehetőségem volt megfigyelni egy sajátos jelenséget, azt, amikor egy korábban visszaesett józanodó újra elkezdi ünnepelni a születésnapját. Egyszerű esetben a józanodó „leteszi a poharat", és attól kezdve botlás, visszaesés nélkül józanodik, évről évre megtartva józan születésnapját. Előfordulhat azonban, hogy a józanodó bizonyos idő, akár több év józanodás után absztinenciát szeg, egy alkalommal „megcsúszik", „megbotlik" vagy tartósabban visszaesik. Botlásával „lenullázza" józan napjai számát. Botlás után sokaknak nehéz visszamenni a csoportba: nem könnyű helyzet, amikor valaki, aki egyik héten a bemutatkozáskor több száz vagy több ezer józan napot mondhatott magáénak, a következő héten néhány napos józanodóként mutatkozik be. (A csoportok újra és újra megerősítik, hogy botlás után, még ha nehéz is, ajánlatos minél előbb elmenni egy A.A.-meetingre, és megosztani az élményt.) Jelen esetben a visszaeső, amikor újra józanodni kezdett, nem ünnepelte az évfordulóit egészen addig, amíg meg nem haladta a korábbi folyamatos absztinenciában eltöltött időt. Az általam megfigyelt meetingen negyedik születésnapját ünnepelte. Elmondta, hogy

az előző években nem ünnepelt, most kezdi el újra megtartani a születésnapjait. Korábban, három éves józanodást követően visszaesett. Az első három születésnapját annak idején megünnepelte, így azokat jelenlegi absztinens időszakában nem tartotta meg újra: „azok már megvoltak". A szóban forgó esetben tehát a korábbi visszaeső születésnapjai megünneplése tekintetében csak akkor érte utol önmagát, akkor érkezett el ismét saját születésnapi jelenébe, amikor elérte korábbi absztinens periódusának hosszúságát.

A születésnapokról szólva megemlítendő, hogy nemcsak az egyes józanodóknak, hanem az A.A.-csoportnak is lehetnek a megalakulástól számított évfordulós ünnepei, különösen kerek évfordulóknál, öt, tíz, húsz etc. év eltelte után. A csoportévfordulókon rendszerint a szokásosnál többen vannak jelen, más csoportok meghívottjaival, a csoporthoz egykor szorosabban kötődő, később elköltözött visszatérőkkel. Ezeken az alkalmakon felkért szpíker tart bevezető megosztást a csoport történetéről, életéről, s az őt követő hozzászólók szintén a csoporttal kapcsolatos élményeikről beszélnek. A csoporttagok üdítőkkel, süteménnyel készülnek az ünnepre, melyet a meeting után fogyasztanak el.

– A hónapos kulcstartó biléták átadását követően (ha volt jelentkező) a gyűlésvezető megkérdezi, hogy „Volt-e valakinek öröme, bánata, problémája", amit a meeting aktuálisan kijelölt témája előtt megosztana. Miután ezek elhangzottak, ismerteti a gyűlés témáját, és következhetnek az ezekkel kapcsolatos megosztások. A megosztások képezik az A.A.-meeting lényegét. Mint jeleztem, a gyűléseken a megszólalás nem kötelező. Egyik adatközlőm említette, hogy miután „bejött az A.A.-ba" – jellegzetes, gyakran hallható szófordulat –, egy évig egyáltalán nem szólalt meg, csak hallgatta a többieket. A megszólalók egymás után szólalnak meg, s minden egyes megszólalást kézfeltartás, majd bemutatkozás: „Sziasztok, … [keresztnév] vagyok, alkoholista", és az arra kórusban elhangzó válasz: „Szia … [keresztnév]!" előz meg. (A józan napok száma a bemutatkozó kör után, a megosztások során már nem hangzik el.) Az azonos formájú, folyamatosan ismétlődő bemutatkozás újra és újra megerősíti egyrészt a megszólaló alkoholista-identitását, másrészt ezzel egyúttal a Közösséghez tartozását is. A meeting mindig azonos menete, illetve a „liturgikus-rituális" elemek állandó ismétlődése összességükben szilárd mederben tartják a gyűlést, s az állandóság, stabilitás és a Közösséghez tartozás érzését erősítik. Megosztásai során mindenki önmagáról beszél a felvetett téma vonatkozásában. Miként utaltam rá, a gyűlésen nincs kérdés, párbeszéd, a korábbi szólóra való közvetlen reagálás, minősítés, helyesbítés, tanács, a másikhoz közvetlenül címzett beszéd. A gyűléseken kívül a hétköznapi kommunikáció mindezen eszközei természetesen használatosak a tagok között is – a gyűlés azonban valóban más, nem hétköznapi helyzet, amelynek szabályait a józanodók rendszerint betartják. Egymás közvetlen megszólításának „tilalma" azt a célt szolgálja, hogy az A.A.-meeting ne

válhasson ellenségeskedés, civakodás, vita fészkévé. Mint említettem, az A.A. szervezeti, működési elvei, programja, egyszóval a Közösségben minden azt a célt szolgálja, hogy a tagok józanodhassanak, és eljuttathassák üzenetüket más alkoholistáknak. E célok egyik alapfeltétele, mint láttuk, a Közösség egysége. Ha pedig vitákon keresztül az önzés, harag, neheztelés – az alkoholista gondolkodás fő jellemzői – megjelennének az A.A. „legszentebb" eseményén, a gyűlésen, az minden valószínűséggel a Közösség céljaival ellenkező irányba vezetne.

Egy alkalommal megfigyelhettem egy különös esetet, amikor az egyik A.A.-tag a meetingen az alkoholhoz való viszonyulásáról beszélt, és megemlítette, hogy nem okoz gondot számára, hogy jelen pillanatban is van egy üveg bor a táskájában, amit útközben vett, és valamilyen alkalomra visz a gyűlés után. Néhány hozzászólással később egy hozzászóló felindultan beszélt arról, hogy számára zavaró, hogy A.A.-meetingen egy üveg borral kell egy társaságban ülnie. Ezt követően több hozzászólás hangzott el, melyben a beszélők az alkoholhoz való viszonyukról beszéltek: tartanak-e otthon alkoholt, vagy sem, hogyan viselkednek alkohol közelében etc. Idővel az üveg bor tulajdonosa ismét megszólalt, ugyancsak feldúltan, és tovább árnyalta az alkoholhoz való viszonyulását. A meeting ebben a drámai, felfokozott hangulatban telt. Bár érzékelhető volt egyes hozzászólók hangján a felindultság, a felszólalók csak önmagukról beszéltek, egyetlen személyeskedő szó, a másikhoz közvetlenül intézett mondat sem hangzott el: a gyűlés kommunikációs szabályai féken tartották az indulatokat, és megakadályozták egy veszekedés kirobbanását.

Az egymás közléseire való közvetlen reagálás mellőzése mindazonáltal nem jelenti azt, hogy a megosztások semmilyen módon nem kapcsolódnak egymáshoz. Egyrészt általában adott valamilyen meghatározott gyűléstéma, amellyel kapcsolatban a megosztások elhangzanak, másrészt a megszólalók többnyire asszociatíve kapcsolódnak valamelyik korábban szólóhoz, nemritkán kifejezetten a „kapcsolódnék az előttem szólóhoz" bevezető formulával. Ilyen módon az A.A.-gyűlés szabályai elkerülik a közvetlen konfrontációt, a megosztások nem „egymással szemben" hangoznak el, hanem egymásnak szigorúan mellérendelt módon. Ez akkor is így van, ha a megosztások egymással ellentétes tartalmúak. Ha egy megszólaló nem vét valamilyen formai hibát a fentebb említettek közül, csupán tévesnek ítélt tartalma alapján a gyűlésvezető sem – a többi résztvevőről nem is beszélve – szakíthatja félbe, nem bírálhatja közvetlenül, akkor sem, ha az A.A. legalapvetőbb nézeteivel teljesen ellentétes véleményt fejt ki. Az utána szólók, ha nem értenek egyet vele, egyszerűen annyit tehetnek, hogy elmondják saját ellentétes – a Közösség nézeteivel összhangban lévő – tapasztalataikat. Azt mondhatjuk, hogy bár a csoport tagjai természetesen személyesen ismerik egymást, formális értelemben, a kommunikációs szabályok szintjén nem individuumok beszélnek egymással,

hanem a Közösség *anonim* tagjai és a Közösség. A megszólaló nem egyes személyekhez, hanem a Közösséghez beszél, a Közösség pedig feltétlen elfogadással meghallgatja. A hallgatók ugyanakkor nem egyszerűen egy személyt hallgatnak, egy személyről hallanak, hanem egy példát, egy tanúságtevőt arról, ahogy a Közösség, a Program ereje megnyilvánul, üzenetté válik egy személyben. A megosztások kettős funkciója: tehermentesítik a beszélőt mint vallomástevőt, illetve tanítanak, azonosulási mintát kínálnak a hallgatóknak. A megosztás dialektikájában az egyéni és a közös között körkörös áramlás alakul ki: az egyéni közössé válik, a közös egyéniesül.

– A gyűlés vége előtt néhány perccel a gyűlésvezető körbeindítja a kis kosarat, amelybe önkéntes pénzadományt helyezhetnek a Közösség tagjai – látogatóktól, mint például tőlem, nem fogadnak el adományt. A kosár körbejártakor az alábbi szöveget olvassa fel:

„Mai gyűlésidőnk véget ért, a kosár, amit körbeadunk a Hetedik Hagyományunk gyakorlásának a módja. A Hetedik Hagyomány értelmében minden A.A.-csoport legyen önfenntartó és hárítsa el a külső adakozásokat. Az összegyűjtött pénzből fizetjük a terembérletet, az irodalmat, és az üdítőt. Emellett csoportunk hozzájárul a különféle A.A. szolgálati bizottságok működéséhez, és ezzel segíti az A.A. üzenetének a továbbítását a területünkön, és az egész világon."

– Ezt követi a Zárszó felolvasása:

„A vélemények, amik itt elhangzottak, szigorúan azé a személyé, aki elmondta. Vedd ki belőle ami neked hasznos és hagy a többit. A dolgokat, amit itt hallottál, bizalommal mondták el, így neked is úgy kell kezelned, hogy »bizalmas«. Hagyd azokat a falak között a szobában, vagy raktározd emlékezetedbe. Egy pár fontos szó azoknak, akik nemrég óta vannak közöttünk: Bármi lehet a problémád, azok között ülsz, akiknek szintén voltak problémái. Ha segítségünket megpróbálod feltétel nélkül elfogadni, akkor van segítség számodra. Majd tapasztalni fogod, hogy nem lehet olyan kemény a helyzeted, ami át ne alakulna és olyan reménytelen a boldogtalanságod, ami nem változna. Mi nem vagyunk perfektek. A szívélyesség, amit neked adunk, lehet nem mutatja ki a melegséget, amit a szívünkben érzünk irántad. Lehet, hogy később rájössz, mi sem vagyunk szimpatikusabbak számodra, de mégis szeretsz bennünket egy különös módon, ugyanúgy, ahogy mi is szeretünk téged. Beszéljetek egymással. Vitassátok meg problémáitokat, de ne legyen pletyka… egymás kritizálása. Helyette jöjjön a megértés, a szeretet, a béke, hogy programunk terjedjen és fejlődjön…"

– Ekkor a gyűlésvezető megkéri a jelenlévőket, hogy mondják el együtt a Béke-imát (Serenity Prayer) egypercnyi csend után, melyet azokra gondolva töltenek el, akik még nem jutottak el a Közösségbe, illetve akik már nincsenek közöttük. A résztvevők körben állva, egymás kezét fogva mondják el az imát:

„Istenem, adj
lelki békét annak elfogadására,
amin változtatni nem tudok,
bátorságot, hogy változtassak,
amin tudok,
és bölcsességet, hogy felismerjem
a különbséget!"[43]

„Gyertek vissza!" – mondják az ima lezárásaképpen, továbbra is egymás kezét tartva, illetve eközben megszorítva. Ezzel ér véget az A.A.-gyűlés. Léteznek olyan változatok a gyűlés menetében, különösen az Egyesült Államokban, de néhány magyar A.A.-csoportban is, ahol az A.A. imája helyett a Miatyánkot mondják el.

7.9.2.2. Az A.A.-gyűlések típusai

Az A.A.-gyűlések lehetnek nyitottak vagy zártak. Egyes gyűlések – főleg a kezdők számára működtetett csoportok gyűlései – mindig nyitottak, más csoportok csak zárt gyűléseket tartanak, de a leggyakoribb Magyarországon az, hogy egy-egy csoport minden hónap egy kijelölt hetén nyitott gyűlést tart, a többi héten pedig zárt gyűlést. A *nyitott gyűlések*en bárki részt vehet, aki az A.A. Közössége iránt érdeklődik. Ezeken a meetingeken általában az alkoholizmussal és a felépüléssel kapcsolatos általánosabb, „tájékoztató" jellegű vagy a látogató feltételezett érdeklődésének megfelelő hozzászólások hangoznak el, amennyiben jelen van a Közösségen kívülről érkező érdeklődő. Az érdeklődők lehetnek szociális vagy egészségügyi területen dolgozó szakemberek, hasonló területeken tanuló diákok, alkoholproblémával küzdők családtagjai vagy éppenséggel alkoholproblémával küzdők etc. Az újonnan érkezőket általában a meeting előtt finoman meginterjúvolják jövetele célja kapcsán, s a csoportok gyakran külön felelőst neveznek ki fogadóemberként. Gyakori, hogy az érdeklődőkkel – igény esetén – a meeting után is beszélgetnek, különösen, ha az újonnan érkező érdeklődő alkoholproblémával küzd. Ilyen személy jelenléte esetén az ő segítése a gyűlés abszolút prioritása. Ha nincs érdeklődő, vagy – mint esetemben gyakran – az érdeklődő tapasztaltabb, nem igényel alapinformációkat, a nyitott gyűléseket zárt gyűlésként folytatják le. A *zárt gyűlések* értelemszerűen csupán A.A.-tagok részvételével zajlanak.

[43] A Béke-ima eredete vitatott, az eredeti változatot valószínűleg Reinhold Niebuhr protestáns teológus írta az 1930-as évek közepe táján (Alcoholics Anonymous 2010d).

Az A.A.-gyűlések nyitott vagy zárt voltuk mellett különbözhetnek célcsoportjuk, jellegük vagy témájuk szerint. A meghatározott *célcsoportok szerinti gyűlések* világszerte különbözhetnek vallás, etnikum, nyelv, dohányzó – nem dohányzó tagság, nem, életkor, foglalkozás, józanságban eltöltött idő etc. alapján. Magyarországon az A.A.-meetingek résztvevőinek célcsoport szerinti szűkítésében leginkább a nyelv (angol nyelvű gyűlések), a nem (csak nőknek vagy csak férfiaknak tartott gyűlések), a józanságban eltöltött idő (leggyakrabban a „kezdő" gyűlések), ritkábban, főleg A.A.-találkozókon az életkor (fiataloknak tartott gyűlések) és állítólagosan, nagyon ritkán, a foglalkozás (egyházi személyek, orvosok által tartott gyűlések) jelenik meg.

Jellegét tekintve az A.A.-gyűlés lehet szpíkergyűlés, kezdőgyűlés, lelkiismereti gyűlés (más néven ügyviteli vagy műhelygyűlés), illetve „rendes", „normál" A.A.-gyűlés. A *szpíkergyűlés* mindössze annyiban különbözik egy „normál" A.A.-gyűléstől, hogy egy előre felkért tag bevezetésképpen hosszabban beszél a gyűlés kijelölt témájáról. A csoportközi kapcsolattartók feladata részben éppenséggel az, hogy jól beszélő, tapasztalt tagokból, akiket szpíkerként meg lehet hívni A.A.-meetingekre, lajstromot készítsen. Mindazonáltal Magyarországon meglehetősen ritka, hogy egy-egy A.A.-csoport szpíkert hívjon meg valamely gyűlésére. Szpíkergyűlések hazánkban jellemzően A.A.-találkozókon zajlanak – ekkor viszont a gyűlések többsége szpíkergyűlés –, illetve ide sorolhatók a fentebb említett „születésnapi" és csoportévfordulós gyűlések is, amikor a kijózanodása évfordulóját ünneplő tag a meeting elején hosszabban beszél élettörténetéről, vagy a csoport megalakulásának évfordulóján felkért szpíker beszél a csoportról. A *kezdőgyűlések* nemcsak célcsoportjuk, hanem jellegük tekintetében is eltérhetnek a „normál" A.A.-meetingektől, annyiban, hogy más lehet az A.A.-gyűlés egyébként jellemzően szigorúan kötött kommunikációs struktúrája. A kezdőgyűléseken az érdeklődők tájékoztatásának hatékonysága érdekében megengedettek a kérdés-felelet, dialógus formájában zajló interakciók – az A.A.-ba először látogató érdeklődők többnyire egyébként sincsenek tisztában azzal, hogy egy „normál" A.A.-meetingen a megszólalásnak a hétköznapi kommunikációtól eltérő szabályai vannak, amelyek nem engednek meg közvetlen nyelvi interakciót. A kezdőgyűlések vezetése nagy felelősséggel jár, általában tapasztalt A.A.-tagokra bízzák, s levezetésük mikéntjével külön pamflet foglalkozik (Alcoholics Anonymous é. n.). Az olyan létesítményekben zajló gyűlések, amelyekben gyakran fordulhatnak elő újonnan érdeklődők, például a pszichiátriai/addiktológiai kórházi osztályokon, szociális intézményekben tartottak, gyakran kezdőgyűlésként működnek, s nemritkán minden gyűlésük nyitott. A *lelkiismereti (ügyviteli) gyűlések*, melyekről korábban tettem már említést, „technikai" jellegűek, a csoport pénzügyeivel, szolgálatszervezési, irodalombeszerzési kérdésekkel, csoportfelelősök beszámolóival és választásával, s ha helyben esedékes, találkozószervezéssel etc. foglalkoznak, rendszerint közvetlenül a „rendes" meeting előtt vagy után. Az A.A. Világszolgálat

A.A.-csoportokról készített pamfletje (Alcoholics Anonymous 2007: 10–12.) külön nevesít *csoportleltár-gyűléseket* – az üzenettovábbítás hatékonyságának értékelésére – ez azonban többnyire a lelkiismereti gyűlés része. Szerepel továbbá az említett pamfletben a *szolgálati gyűlés* fogalma, amely szolgálati tájékoztató jellegű: ez Magyarországon általában ugyancsak a lelkiismereti gyűlés része, illetve a rendes meetingek végén is elhangzanak rövid tájékoztatások (például valamely gyűlés helyszínének változásáról, temetésről etc.).

A *rendes* vagy *normál gyűlés* fogalmat az említett pamflet nem használja: a kifejezés alatt az A.A.-gyűlések leggyakoribb, legtipikusabb formáját értem. Ezek *témájuk* szerint különbözhetnek: a Közösség megkülönböztet megbeszélés gyűlést, illetve Lépés, Hagyomány és Nagykönyv gyűlést. A *megbeszélés gyűlés* egy, a gyűlésvezető által megjelölt, az A.A.-irodalomban hangsúlyos téma körül forog, amely lehet valamely jellemhiba, érzés, az alázat, a Felsőbb Erő, a szponzorálás, a felépülés eszközei, a visszaesési jelek etc. A megbeszélés gyűlések között megfigyeltem *problémamegoldó csoportot* is, amelynek témája a hétköznapi problémákkal való megküzdés mikéntje, ki milyen „technikákat" alkalmaz problematikus helyzetekben: hogyan tanuljanak meg nemet mondani, felülemelkedni kicsinyes problémákon, megküzdeni a félelmeikkel, problémák helyett feladatokat és lehetőségeket látni etc. E gyűlések módszerei különbözőek lehetnek: többnyire a tagok egymást követő szabad felszólalások formájában osztják meg a témával kapcsolatos gondolataikat, megfigyeltem azonban olyan gyűlést is, ahol a résztvevők A.A.-szlogeneket tartalmazó kártyákat húztak, s a húzott szlogennel kapcsolatos gondolataikat osztották meg. A magyar Közösségben előfordul a *szabad gyűlés* fogalma is, amelyben a megosztásoknak nincs előre meghatározott témája – ezeket a megbeszélés gyűlések közé sorolhatjuk. A megbeszélés gyűlések mellett vannak állandó témával rendelkező gyűlések, amelyek hétről hétre ugyanazon témakör különböző aspektusaival foglalkoznak, és amelyeket a hivatkozott közösségi pamflet *Lépés, Hagyomány és Nagykönyv gyűlés*ként nevesít. Léteznek olyan gyűlések, amelyek a „Nagykönyv"-et vagy más A.A.-irodalmat módszeresen olvasva haladnak, olyanok, amelyek az A.A. Lépéseit vagy Hagyományait veszik sorra, vagy olyanok, amelyek kidolgozott tematika és kérdéssorok alapján csak az önvizsgálattal, a Negyedik Lépéssel foglalkoznak etc. A csoportok gyűléseik tematikáját mindazonáltal szabadon formálhatják igényeik szerint. Egyik adatközlőm csoportja például gyakran foglalkozik bibliai témákkal. Egy másik adatközlőm a magyar pesszimizmusra jellemző specifikumnak tekinti, hogy sok gyűlés túlságosan múltba tekintő, az alkoholkarrierre, a problémákra koncentrál, és kevéssé a jelenre, a megoldásokra. Szerinte a magyar gyűlések gyakran azzal foglalkoznak, hogy „hogyan ittunk", szemben az észak-amerikai gyűlésekkel, melyek témája általában inkább az, hogy „hogyan józanodunk". Ő maga gyűlésvezetőként igyekszik megoldásközpontú gyűléseket vezetni erős önismereti, önfejlesztő hangsúllyal.

*19. táblázat. A pécsi A.A.-csoportok tematikája 2010 nyarán****

Csoportnév *gyűlésnap*	**Első hét**	**Második hét**	**Harmadik hét**	**Negyedik hét**	**Ötödik hét***
Kórházi Csoport *hétfő*	Szabad	Szabad	Szabad	Szabad	Szabad
Józan élet *hétfő*	Lépés	Érzés	Bill	Szlogen	Hagyomány
Negyedik Lépés *kedd*	Negyedik Lépés	Negyedik Lépés	Negyedik Lépés	Negyedik Lépés	Negyedik Lépés
Nefelejcs *szerda*	Aktuális problémák	Lépés	Visszaesési jelek	Család, munkahely	Negyedik Lépés
Szertelen *szerda*	Lépés	Szlogen	Probléma-megoldó/ Hagyomány	Nyitott	Szabad
Kocsis Terem Csoport *csütörtök*	Lépés	Hagyomány	Érzés	Nyitott / Problémamegoldó / Visszaesési jelek	Visszaesési jelek / Lelkiismereti
Lokomotív *csütörtök*	Visszaesési jelek	Nyitott (vagy Lépés)	Érzés	Hagyomány	Szabad
BazilikAA *péntek*	Szabad/ GE**/ Probléma-megoldó	Szabad/ GE/ Probléma-megoldó	Szabad/ GE/ Probléma-megoldó	Szabad/ GE/ Probléma-megoldó	Szabad/ GE/ Probléma-megoldó
Női Gyűlés *szombat*					
Józan élet *szombat*	Család	Irodalom	Lépés	Hagyomány	Szabad
Szabadság *vasárnap*	Lépés	Lépés	Lépés	Lépés	Lépés

* A hét egy-egy napja egy hónapon belül öt alkalommal is előfordulhat.

** GE = *Gondolkozz egyszerűen. Napi meditációk a tizenkét lépésről.* Nem az A.A. Közösség, hanem az USA-beli Minnesota-modell szerint működő, 12 lépéses módszerrel dolgozó Hazelden kezelőintézmény kiadványa (Hazelden Information and Educational Services 1989). Hasonló, a Közösség által kiadott mű a *Napi elmélkedések. Elmélkedések könyve, melyet A.A.-tagok írtak A.A.-tagoknak (NE)* című könyvecske (Alcoholics Anonymous 2008). Sok magyar A.A.-csoport az utóbbit használja: hazánkban mindkét mű használatban van. Lényegük, hogy az év minden napjára megadnak egy elmélkedésre szolgáló rövid idézetet, azzal a különbséggel, hogy a *Napi elmélkedések* csak az A.A.-irodalomból vett idézeteket tartalmaz, míg a *Gondolkozz egyszerűen* a legkülönbözőbb szerzőktől idéz, s az idézeteket a tizenkét hónaphoz társított Tizenkét Lépés logikája szerint tematizálja.

*** A táblázatban szereplő megnevezések magyarázata:

Aktuális pr. Az aktuális problémákról szóló gyűléseken a megszólalók az őket éppen leginkább foglalkoztató problémákról beszélnek.

Bill A gyűlés során a *Bill így látja* (Alcoholics Anonymous 1996) című idézetgyűjtemény valamely passzusával kapcsolatos gondolatok megosztása történik.

Család A gyűlés értelemszerűen a család témájára koncentrál, természetesen az alkoholizmus és a józanodás vonatkozásában.

Érzés	Az érzésgyűlés témája lehet egy kijelölt érzés, vagy a jelenlévők számára az adott időszakban megélt vagy bármilyen okból felmerülő, az alkoholizmussal és a józanodással összefüggésbe hozható érzések. Az érzések felengedése, tudatosítása, a róluk való beszéd a felépülés kardinális jelentőségű eleme, lévén, hogy magát a betegséget részben az érzelmi élet megbetegedésének tekintik. Egy a gyűlésekhez készült segédanyag, mely 58 érzést sorol fel, öt fő gyűjtőfogalmat emel ki ezek közül: félelem, szomorúság, szégyen, düh, öröm. A többi ötvennégyet ezek valamelyike alá sorolja be (10. melléklet).
GE	A *Gondolkozz Egyszerűen* című kiadványnak a gyűlés napjára eső passzusával kapcsolatban osztják meg gondolataikat a jelenlévők.
Hagyomány	A Hagyomány gyűlés témája az A.A. Tizenkét Hagyománya közül az, amelyik az éppen aktuális hónap sorszámával megegyezik.
Irodalom	Az A.A.-irodalom valamely passzusát választják témául, és a résztvevők az azzal kapcsolatos gondolataikat osztják meg.
Lelkiismereti	A lelkiismereti gyűlés fogalmát fentebb tárgyaltuk.
Lépés	A Lépés gyűlés témája az A.A. Tizenkét Lépése közül az, amelyik az éppen aktuális hónap sorszámával megegyezik.
Munkahely	Hasonló a család témájával foglalkozó gyűléshez, de munkahellyel kapcsolatos megosztások történnek.
Negyedik L.	A Negyedik Lépés csoport, minként utaltam rá, önismereti kérdésekre koncentrál. Használatban lehetnek segédanyagok, amelyek kérdésekkel segítik az önvizsgálatot. Ilyen esetben egy-egy meeting egy-egy kérdésre fókuszál, a résztvevők ezzel kapcsolatban mondják el gondolataikat, és hétről hétre, kérdésről kérdésre haladnak.
Probl.megold.	A problémamegoldó gyűlést fentebb tárgyaltam.
Szabad	A gyűlésnek nincs előre meghatározott témája, a jelenlévők megkötés nélkül beszélhetnek az alkoholizmussal, józanodással kapcsolatos gondolataikról.
Szlogen	A szlogengyűlésen a tagok az A.A. ismert szlogenjeivel kapcsolatban felmerülő gondolataikat mondják el. Mint láttuk, egyik lehetséges változata, hogy a jelenlévők kártyákat húznak, melyeken egy-egy szlogen olvasható, és ki-ki a neki jutó szlogennel kapcsolatos gondolatait osztja meg társaival.
Visszaesési j.	A visszaesési jelekről szóló csoportokon a résztvevők általában a Közösségben használatos, a visszaesés kockázatát növelő tényezőket felsoroló lista (5. melléklet) alapján vagy szabadon beszélnek a visszaesésről, annak elkerüléséről vagy a visszaesés kockázatát rejtő eseményekről, saját élményeiken keresztül.

7.9.2.3. Megjegyzések az A.A.-gyűlésekről

A Közösség, illetve szűkebb értelemben az A.A.-csoport mint támogató közösség minden bizonnyal a józanodást elősegítő faktorok között az első és leglényegesebb. Amint korábban is utaltam rá, gyakori az A.A.-ban, hogy a csoportot a család, az otthon metaforájával írják le, sőt nemritkán olyasvalamiként hivatkoznak rá, ami a családnál is több: olyan hely, ahol a józanodó alkoholistát igazán megértik, és ahol a legőszintébben önmaga lehet. A társak, a csoport felé mondott köszönetnyilvánítások szinte állandó elemei az A.A.-gyűléseken elmondott felszólalásoknak. Egyik adatközlőm egy alkalommal arról beszélt, hogy az alkoholisták isznak az örömre, isznak a bánatra, és mindenekelőtt a feszültségre és a haragra, egyvalamire

azonban nem lehet inni: az őszinte hála érzésére. Egy másik adatközlőm az A.A.-meeting emlékező-emlékeztetető funkcióját emelte ki: veszélyes elhagyni a meetingek rendszeres látogatását, mert a józanodó alkoholista könnyen elfelejti, honnan indult, és így könnyen vissza is juthat oda; a meetingen összegyűlők viszont, akár egy „emlékező közösség" (Assmann 1999; Swora 2001a), mindig emlékeztetik a józanodót arra, honnan jött, és ki ő: alkoholista. Az idősebb józanodók esetében különösen jelentős a kezdők és a visszaesők emlékeztető szerepe. Ismét másik adatközlőm a tükör hasonlatával érzékeltette a csoport lényegét: a csoport tagjai a meetingeken tett megosztásaikkal tükörként állnak egymás elé, a hallgatók társaikat hallgatva mélyebben tudnak önmagukba tekinteni, ami egy kölcsönösségre épülő rendszerben végtelen tükröződést, önismeretben való növekedést és lelki fejlődést jelent. Úgy tűnik, a csoportfolyamatokban a projekcióval, önkivetítéssel szemben elsődleges az introjekció, a másik magába vetítése, az ítélkezés helyett az elfogadás és befogadás, illetve azonosulás. Míg a hallgató befogad, és ezzel gyarapodik, addig a beszélő, ha problémájáról beszél, tehermentesül, megtisztul, megkönnyebbül, és ezzel erősödik, ha pedig öröméről, sikeréről, józanodásban alkalmazott megoldásairól beszél, akkor önbecsülése ugyancsak növekedik. Ilyen módon valósul meg a megosztásban az, amit a spiritualitás jelentéseinek leírásakor kölcsönös gyarapodásként írtam le. Ennek kétségtelenül elengedhetetlen feltétele, melyet a tagok ugyancsak gyakran említenek, a bizalom és biztonság atmoszférája, nemcsak abban az értelemben, hogy a megszólalók bízvást remélhetik, hogy társaik nem fogják kiszolgáltatni bizalmas közléseiket, hanem abban az értelemben is, hogy a tagok valami állandó, biztos pontként tekinthetnek a Közösségre, amely az őszinteséggel szemben feltétlenül elfogadó, és amelyre félelem nélkül ráhagyatkozhatnak. Egy másik hasonlat szerint az A.A.-meeting egymást követő megszólalásai egy szimfóniához hasonlíthatók, ahol az egymásba fonódó egyes megszólalások egy harmonikus egésszé szerveződnek.[44]

7.10. „Szent helyek"

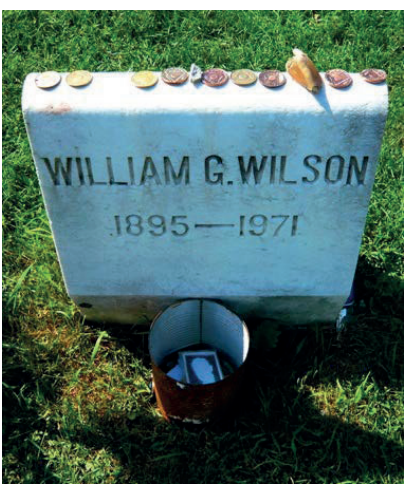
Bizonyos értelemben az A.A.-gyűléseket szent helyeknek tekinthetjük, amelyben a Felsőbb Erő nyilvánul meg, és amely, mint láttuk, a profán világtól elválasztott világ, attól eltérő szabályokkal. Ugyanez mondható el az A.A.-találkozókról is. Nem maguk a konkrét helyszínek rendelkeznek ezzel a különleges státusszal: az A.A. nem kötődik adott földrajzi helyekhez, A.A.-gyűlést szinte bárhol lehet tartani; magáról az A.A.-gyűlésről mint olyanról, a *meeting teréről* van szó.

[44] A gondolat prof. Baráth Árpád személyes közlése.

Az Egyesült Államokban, az A.A. „őshazájában" mindazonáltal kialakult a „zarándokhelyek" egy csoportja (Swora 2001a: 72.), melyeket földrajzilag is behatárolható „szent helyeknek" tekinthetünk (13. kép).

13. kép. Az A.A. néhány „szent helye" az Egyesült Államokban

Források:
http://www.rewritables.net/cybriety/
http://www.readthespirit.com/explore/2010/9/4/america-folks-so-tough-they-dont-need-a-last-name.html

A 13. képen balra Bill szülőháza, jobbra „Stepping Stones" – Bill és felesége, Lois New York-i háza –, középen pedig Bill sírja látható. Ezek és más, Dr. Bobhoz és az A.A. történetének kiemelkedő állomásaihoz köthető helyszínek józanodó „zarándokokat" vonzanak évről-évre. Látható, hogy az odalátogatók gyakran ott hagyják Bill sírján józan születésnapjaik számát jelző érméiket, vagy a sír előtti dobozban egyéb relikviákat vagy üzeneteket helyeznek el. Magyarországon – egyelőre – nem alakultak ki ilyen földrajzilag állandó szent helyek.

• 8. AZ A.A. ÉLETMÓD

8.1. Az A.A. kalendáriuma

Terepmunkám során jó ideig teljességgel arra koncentráltam, hogy mi és hogyan zajlik egy-egy A.A.-meetingen, milyen rituálék történnek, milyen „megosztások" hangzanak el. Nem volt tudomásom arról, hogy a meetingek tematikája a legtöbb A.A.-csoportban hétről hétre, hónapról hónapra meghatározott rendet követ. Az A.A.-irodalomban, illetve a szakirodalomban nem találkoztam erre tett utalással, adatközlőim pedig valószínűleg túl evidensnek tekintették ahhoz, hogy maguktól említést tegyenek róla. Akkor fogtam gyanút, amikor egy meetingen megütötte a fülemet a gyűlésvezető egy mellékes, technikai jellegű megjegyzése, hogy „mivel ötödik hó van, mai gyűlésünk témája az Ötödik Lépés". Ha tizenkét hónap van egy évben, és az A.A.-nak Tizenkét Lépése, illetve Tizenkét Hagyománya van, lehetséges, hogy az A.A. programja valami módon a naptári időegységek körforgásába illeszkedik? Ez a kérdés indított arra, hogy megvizsgáljam az A.A.-ban zajló ismétlődő események rendszerét, amelyet, mivel nem találtam rá meglévő szót, jobb híján az „A.A. kalendáriumának" neveztem el (Madácsy 2020).

A józanodás időbeli folyamata nem lineáris szerkezetű, nem úgy fest, hogy A pontban elkezdődik, majd bizonyos aktusok elvégzése után B pontban befejeződik. Mivel az alkoholizmus a Közösség tagjainak hite szerint gyógyíthatatlan, a józanodás egy egész életen keresztül tart, s eközben természetszerű, hogy egyik-másik Lépésre időszakosan visszatér a józanodó, attól függően, hogy aktuálisan mi foglalkoztatja. Egyéni szinten a programot minden józanodó a maga belátása, igényei szerint, a maga ritmusában végzi: ebben csekély mértékű az összehangoltság. Természetesen vannak alapvető hasonlóságok. Lehetséges, hogy reggel imával vagy elmélkedéssel kezdik a napot. A kezdő józanodók a „90 nap, 90 gyűlés" ajánlása alapján általában igyekeznek minél több meetingre eljutni, és később is eljárnak átlagosan heti két meetingre. Kezdők és nem kezdők szponzorukkal vagy anélkül dolgoznak a Tizenkét Lépés valamelyikén. Este – illetve napközben is, folyamatosan – általában elvégzik önvizsgálatukat, a „napi normál leltárt", melyhez egy, a Közösségben forgalomban lévő segédanyagot is igénybe vehetnek (9. melléklet). Mindez ugyanakkor esetleges, nincs megszabva, hogy mit, mikor és hogyan tegyen a józanodó – életrendjét magának alakítja ki. Mégis, természetszerű, hogy az egyén igazodik ahhoz a Közösséghez, amelyhez tartozik, és életét a Közösség által kialakított rend valamelyest, ha nem is túlságosan, strukturálni fogja.

A Közösség a folyamatosság és rendezettség érdekében, úgy tűnik, spontán módon, a kulturálisan tagolt időnek megfelelően minden időegységre vonatkozóan kialakította teendőit, eseményeit, működési rendjét. Ha a józanodás nem befejezhető, hanem folyamatos tevékenység, akkor természetes, hogy hosszú távon a körkörös működés a Közösségnek leginkább megfelelő forma. Az A.A. „kalendáriuma" tehát az egyes időegységekre vetítve így fest:

20. táblázat. Az A.A. kalendáriuma

NAPOK	A *Gondolkozz egyszerűen*, illetve a *Napi elmélkedések* című kiadványok az év minden napjára vonatkozóan tartalmaznak egy idézetet, amely napi elmélkedés tárgya lehet. Nem szükségszerű, hogy minden A.A.-tag forgassa ezeket a kiadványokat, de használatuk meglehetősen elterjedt. Az A.A.-meetingek is gyakran az aktuális napi idézetet teszik meg témájuknak.
HETEK	A heti rendszerességgel ismétlődő események a mindig azonos helyen és időben tartott A.A.-gyűlések.
HÓNAPOK (hetek a hónapban)	Sok A.A.-csoport a hónap egyes hetein más-más témával foglalkozik, majd a következő hónapban a kört elölről kezdi. Elképzelhető például, hogy minden hónap első hetén az adott hónap sorszámának megfelelő Lépés a téma (ezek az ún. lépésgyűlések), második héten pedig valamilyen, a közösségben jelentőséggel bíró érzelemmel foglalkoznak, mint a neheztelés, félelem, öröm, szeretet etc. Lehetséges, hogy a harmadik héten mindig a hónap sorszámának megfelelő Hagyomány a téma, majd a negyedik héten mindig nyitott gyűlés van, amelyre bármely érdeklődő bemehet. Mindezek természetesen csak példák, a különböző témák ismétlődésének igen sokféle változata elképzelhető. Tegyük hozzá, hogy nem törvényszerű, hogy minden A.A.-csoport gyűléseinek van ilyen módon megtervezett, ismétlődő tematikája. Bár a gyűlések tematikus ütemezése meglehetősen elterjedt, az is éppoly gyakori, hogy a gyűlések témáját az éppen aktuális gyűlésvezető spontánabb módon jelöli ki.
HÓNAPOK (hónapok az évben)	A Tizenkét Lépéssel és Tizenkét Hagyománnyal foglalkozó gyűlések, miként utaltam rá, beleilleszkednek az év tizenkét hónapjába. Minden hónapban a megfelelő sorszámú Lépéssel vagy Hagyománnyal foglalkoznak, az év befejeztével pedig a folyamat elölről indul. Ugyanezt a szerkezetet öltötte fel a Közösség havonta megjelenő magyarországi folyóirata, a *Lépésről Lépésre* (korábban *Folyó-irat*) is: számainak fő témája az adott hónap sorszámának megfelelő Lépés vagy Hagyomány. A havi ritmikába illeszkedik a Választmány ülésezése is. A hónapok rendjébe illeszthetők a hónapos kulcstartó biléták rituális átadásai is, bár a fentieknél lazább értelemben. Mint láttuk, az A.A.-tagok józanodásuk első évében, annak egyes időbeli állomásain bilétát (ami többnyire kulcstartó) kapnak a hozzájuk legközelebb álló, ún. „honi csoportjuktól", éspedig az első napon (24 órás biléta), majd 1, 2, 3, 6 és 9 hónap elteltével. E biléták átadásai tehát időben nincsenek közösségileg összehangolva, hanem az egyes tagok felépülésének egyéni előrehaladását követik, azonban mindig ugyanúgy zajlanak, és mégiscsak megnyilvánul bennük a hónapok szerinti tagolás logikája.

ÉVSZAKOK	Ugyancsak láttuk, hogy a négy évszaknak megfelelően négy nagy rendezvény ismétlődik Magyarországon évről-évre: tavasszal zajlik a budapesti területi találkozó, nyáron az országos találkozó (változó helyszínnel), ősszel a kecskeméti területi találkozó, télen pedig szekszárdi területi találkozó. A negyedévi ritmikába illeszkednek a találkozókon tartott Küldöttgyűlések is.
ÉVEK	Az országos találkozó az évente visszatérő események rendjébe is illeszkedik, ugyanis abból évente csak egy van. Éves visszatéréssel következnek a közösség történetének nevezetes dátumaihoz kapcsolódó évfordulók is, pl. június 10., az A.A. megalakulásának napja. A „józan születésnapok", a hónapos biléták átadásaihoz hasonlóan, lazább értelemben kapcsolhatók az évente visszatérő események rendjébe: az A.A.-tagok józanságuk első napjától számított „józan születésnapjaikat" ugyancsak honi csoportjukban ünneplik, ahol a józanságban töltött éveiknek megfelelő számmal ellátott érmét kapnak.
ÖTÉVES CIKLUSOK	Ötévente ismétlődik az A.A. világtalálkozója.

Ezek az események tehát állandó körforgásban ismétlődnek, biztosítva ezzel az időbeli rendezettség folyamatosságát. Az egyes tagok józanodása természetesen nem illeszkedhet teljes mértékben ebbe a rendszerbe: igen valószínűtlen, hogy februárban éppen a Második, márciusban pedig a Harmadik Lépéssel fognak foglalkozni. Az viszont nagyon is valószínű, hogy elolvassák a napi elmélkedés anyagát, elmennek a heti meetingekre, illetve valamelyik találkozóra. A közösségi kalendárium egy ideális rendet, a Közösség mint egész egységét tükrözi, melyhez az egyes józanodók kevésbé kiszámítható élete egyes elemekben lazán, másokban szorosan kapcsolódik.

Összességében tehát az A.A. kalendáriumának vannak olyan elemei, amelyeket az egész közösség követ, mint maga az, hogy a csoportok heti rendszerességgel tartanak gyűléseket, vagy a közösségi évfordulók; illetve vannak olyanok, amelyeket minden valószínűséggel a legtöbb A.A.-tag követ, mint a napi elmélkedések idézetei. Vannak olyan elemek, amelyeket egy ország vagy régió tagsága követ, mint a területi, országos és nemzetközi találkozók. Ismét más elemek lehetnek azok, amelyeket az egyes A.A.-csoportok követnek, például az, hogy a hét melyik napján tartják a gyűlésüket; illetve a csoportok, mint láttuk, követhetnek saját elképzelésük szerint ütemezett, kisebb-nagyobb ciklusokban ismétlődő tematikát, melyet sok esetben megkönnyít a hónapok, a Lépések és Hagyományok számának megegyezése. És vannak egyéni időpontokban, de mindenki számára megjelenő visszatérő elemek, mint a józan születésnapok. Az A.A. kalendáriuma így egyes elemeiben egységes és kötött, más elemeiben spontán módon kialakult és variábilis rendszerré áll össze, melyben az események állandó körforgásban ismétlődnek, biztosítva ezzel a közösség működésének időbeli folyamatosságát és rendezettségét.

8.2. Emberi kapcsolatok, hétköznapok

A szenvedélybetegségből felépülő közösségekben és környezetükben gyakran megjelenő vélemény, hogy a felépülők az egymás közötti kapcsolatokat preferálják. A 2009. évi országos találkozón lekérdezett kérdőívben így, e feltevés nyomán, a válaszadók kapcsolatait is vizsgáltam. Ami a párkapcsolatokat illeti, a házasok és élettársi kapcsolatban élők esetében, összeadva azokat, akiknek párja A.A.-tag, és akiké más 12 lépéses közösség tagja, csekély többségben vannak azokkal szemben, akiknek párja Közösségen kívüli. A nem hivatalos párkapcsolatok esetében a felépülő közösségeken belüli kapcsolatok aránya magasabb, mintegy kétharmadnyi (21. táblázat).

21. táblázat. A válaszadók párjának 12 lépéses közösségi tagsága a párkapcsolat típusa szerint (%)

	A.A.-tag	**Nem A.A.-tag**	**Más 12 lépéses közösség tagja**
Házastárs (N=37)	24,3	46	29,7
Élettárs (N=17)	29,4	47	23,6
Pár (nem hivatalos) (N=9)	55,6	33,3	11,1

A szoros baráti kapcsolatokra vonatkozó kérdésre adott válaszok azt mutatják, hogy az A.A.-s barátok száma átlagosan kétszerese a nem A.A.-s barátokénak, azaz a Közösség tagjai láthatóan az egymással való baráti kapcsolatokat részesítik előnyben. A válaszadók átlagosan

– 7,72 A.A.-taggal (N=104*),
– 3,86 A.A.-n kívüli személlyel (N=104*) és
– 2,59 más 12 lépéses közösség tagjával (N=113)

* A válaszok első két csoportban tapasztalható alacsonyabb száma az olyan nem számszerűsíthető válaszok kizárásából adódik, mint a „sok" vagy éppenséggel a „kevés".

állnak szoros baráti kapcsolatban.

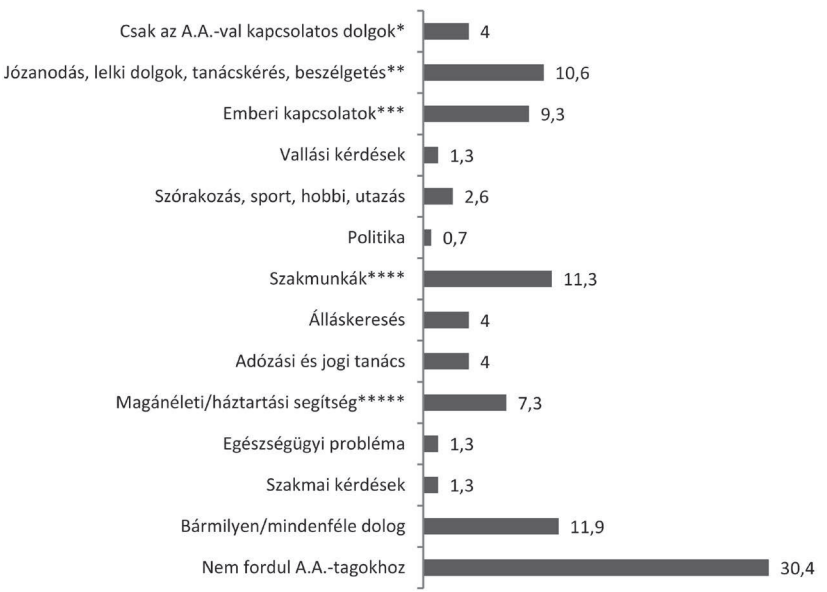
A kérdőív a szoros emberi kapcsolatok mellett a gyenge kapcsolatokat (Granovetter 1983) is vizsgálta: egyrészt azt, hogy ha az A.A.-tagoknak hétköznapi életük során valamilyen szakemberhez kell fordulniuk – akár terápiás, akár autójavítási vagy adótanácsadási etc. céllal –, előnyben részesítik-e azokat a szakembereket, akik maguk is A.A.-tagok, másrészt azt, hogy milyen ügyekben szoktak Közösségen belüli szakemberekhez fordulni. A válaszadók (N=110) közel kétharmada, 63,6%-a előnyben részesíti az A.A.-s szakembereket más szakemberekkel szemben. Jellegzetes indoklásaik szerint „megbízhatóbbak",

„hitelesebbek", „ismerik a problémámat", „nem csapnak be". Itt nyilvánvalóan tetten érhető az, hogy a józanodás programja a többségi kultúrában megszokottól nagyobb fokú őszinteséget, becsületességet kíván, s ez természetesen megjelenik a mindennapokban is: a válaszadók szerint az embernek kevésbé kell tartania attól, hogy egy józanodó A.A.-tag a hétköznapi életben becsaphatja, még akkor is, ha nem tudják egymásról, hogy társak a Közösségben – ha pedig tudják ezt, akkor szinte elképzelhetetlen, hogy nyerészkedés céljából egymást tudatosan félrevezessék. Az A.A.-s szakembereket nem preferáló egyharmad nem részesíti előnyben a nem A.A.-s szakembereket, hanem jellemzően a szakember szaktudását tekinti egyedül lényeges szempontnak, amely független attól, hogy az illető A.A.-tag-e, vagy sem: „A szakember az szakember."

Arra nézvést, hogy a józanodás programja miként keretezheti át az ember hétköznapi életét, munkavégzését, akár szélsőséges esetekben is, jó példát szolgáltat az egyik terepmunkám során folytatott kötetlen beszélgetésem, amikor egy A.A.-meetingről távozófélben a gyűlésvezetőről kiderült, hogy magas szinten űzi a küzdősportot, és esténként rendfenntartóként – úgymond „kidobóként" – dolgozik éjszakai szórakozóhelyeken. Világos, hogy ebben a munkakörben problémát jelenthet az alkohol állandó közelsége. Ez előfordul: a terepen találkoztam „kocsmárosként" dolgozó A.A.-taggal is, sőt, hallottam olyanról is, aki borászként dolgozik. Különösen az utóbbi felettébb kockázatos, elvben azonban lehetséges – még ha adatközlőim szerint valószínűtlen is –, hogy valaki akár ilyen körülmények között is fenntartsa absztinenciáját, ha józanodásában már elért egy stabil szintet. Ez esetben beszélgetőtársam közlésének inkább egy másik aspektusára lettem figyelmes: a kidobói munkakör első megközelítésben nehezen látszik összeegyeztethetőnek a józanodás programjával: nem annyira békés, szeretetteljes, hanem sokkal inkább stresszel, konfliktusokkal járó foglalkozásnak tűnik, és nem magától értetődő, hogy milyen módon hozható összhangba a spirituális életvitellel, az A.A.-életstílussal. Erre vonatkozó kérdésemre beszélgetőtársam, aki már A.A.-ba lépését megelőzően is ebben a munkakörben dolgozott, azzal a válasszal érzékeltette a változást, hogy „azelőtt vertem az embereket, most pedig védem őket".

Arra a nyitott kérdésre, hogy hétköznapi élete során milyen ügyekben szokott A.A.-tagokhoz fordulni, egy-egy válaszadó több választ is adhatott. Az így született összesen 151 választ a 12. ábrán látható 14 típusba soroltam be. Az ábra felülről számított első négy sávja a *lelki dolgok*, az 5–6. sáv az *egyéb dolgok*, a 7–12. sáv a *materiális dolgok* gyakoriságát mutatja. A 13. sávban megjelenő „Bármilyen/mindenféle dolog" ezek bármelyikébe tartozhat. A 14. sávban látható „Nem fordul A.A.-tagokhoz" adat óvatosan kezelendő. Megtévesztő lenne ezt a választípust automatikusan szembeállítani az 1–4. sávok választípusaival, és arra következtetni, hogy a válaszadók 30,4%-a semmilyen ügyben nem fordul sorstársaihoz. Lehetséges, hogy az 1–4. sávba

tartozók, illetve a 14. sávba tartozók eltérően értelmezték a kérdésben szereplő „hétköznapi életben előforduló ügyek" fogalmát. A józanodással bármilyen módon összefüggő lelki természetű ügyek az előbbi csoport számára a hétköznapi élet részét képezhetik, míg elképzelhető, hogy az utóbbiak egy része számára a hétköznapi dolgok a józanodástól elhatárolható, főként materiális dolgokat jelentik. Így, ha a fogalmakat azonosan értelmezték volna, lehetséges, hogy a 14. sávba tartozók egy része átkerült volna az 1–4. sávokba. Az mindenesetre biztonsággal állítható, hogy a 14. sávba tartozók közül „klasszikusan" hétköznapi ügyekben (3., 5–13.) senki nem fordul társaihoz, és valószínű, hogy legalább egy részüknek semmilyen kapcsolata nincs a társakkal az A.A.-meetingeken kívül.

12. ábra. A hétköznapi élet során milyen ügyekben szokott A.A.-tagokhoz fordulni? (%)

* A válaszadók hangsúlyozták, hogy *csak* az A.A.-val kapcsolatos dolgokban fordulnak sorstársaikhoz.

** A tanácskérés és beszélgetés némileg bizonytalanul besorolható fogalmak, résztvevő megfigyeléseim során szerzett tapasztalataim ugyanakkor azt mutatják, hogy leggyakrabban a józanodással kapcsolatosak.

*** Emberi kapcsolatok = családi, gyermeknevelési, munkahelyi, kapcsolati, párkapcsolati problémák.

**** Szakmunkák = autójavítás, különböző szerelési, felújítási munkák etc.

***** Magánéleti/háztartási segítség = személyszállítás, ügyintézés, számítógépes segítség, főzés, költözködés, szívességek etc.

Az eredmények másfelől részben megerősítik Mäkelä és munkatársai (1996), illetve Smith (2007) megállapításait, mely szerint az A.A. Közössége egyben egy olyan, informális támogató (világ)hálózatot alkot, amely a tagok kölcsönös segítségnyújtása révén megkönnyíti a társadalmi beilleszkedést, a legkülönbözőbb hétköznapi problémákkal való megküzdést. E tekintetben különösen jellemző, hogy az emberi kapcsolatokban jelentkező problémák megbeszélésében, szakmunkákban, álláskeresésben, adózási és jogi kérdésekben vagy magánéleti/háztartási ügyekben számíthatnak egymás segítségére. A fenti adatok ugyanakkor egyben azt is mutatják, hogy ez a leírás bármennyire is igaz, mégsem teljes, önmagában ugyanis nem alkalmas arra, hogy megragadja az A.A.-tagok hétköznapi interakciói kapcsán mutatkozó ambivalenciát.

A kérdőívből nyert adatok, illetve az azokat kiegészítő megfigyeléseim tanúsága szerint a tagság egy része mindenféle dologban társaihoz fordul, mások főként lelki/kapcsolati természetű problémákkal fordulnak egymáshoz, ismét mások materiális kérdésekben keresik egymást, míg egyesek „klasszikusan" hétköznapi ügyekben nem fordulnak társaikhoz, vagy egyenesen nem hajlandók erre. Azok között, akik nem fordulnak társaikhoz, lehetnek olyanok, akik stabil társadalmi egzisztenciával rendelkeznek, így nem szorulnak sorstársaik segítségére, illetve olyanok is, akik akár lakóhelyi, akár lelki vagy más okokból a Közösség viszonylag elszigeteltebb tagjai. Valószínű, hogy a hétköznapi ügyekben társaikhoz nem fordulók egy része, akár szándékával megegyezően, akár annak ellenére, az A.A.-meetingekre korlátozza a társakkal való kapcsolatát. Egyik adatközlőm szerint meglehetősen jellemzőnek tűnik, hogy a magyar józanodók hajlamosak a meeting után sietve távozni, és „visszazárkózni" a hétköznapokba. Más a helyzet azokkal, akik A.A.-s ügyekben ugyan keresik egymást a hétköznapokban is, „klasszikusan" hétköznapi ügyekben azonban *tudatosan* nem fordulnak társaikhoz. Vajon miért tesznek így, és mivel magyarázható, hogy a viselkedési spektrum másik szélén lévők éppen az ellenkezőjét vallják, vagyis mindenféle dologban egymáshoz fordulnak? Úgy tűnik, hogy az A.A. Közösségében egyidejűleg két alapvető, egymással teljes mértékben nem összeegyeztethető elképzelés él arról, hogy miként „illik" meetingen kívül egymás segítségét igénybe venni. Az egyik elképzelést vallók, akik egyfajta *családként* érzékelik a Közösséget, illetve akik a józanodást és a „civil" tevékenységeket nem választják el élesen, a 12. ábra kérdésére tipikusan így válaszolnak: „Bármilyen ügyben nagy család vagyunk." Az a kizárólagosság, melynek értelmében csak alkoholisták tartoznak a Közösséghez, és amely a világot A.A.- és nem A.A.-tagokra osztja, a premodern társadalmak rokonsági kötelékeire emlékeztet (Mäkelä 1996: 53.). Magam is sokszor megfigyelhettem, hogy A.A.-tagok kisebb klikkekben gyakran igen szoros, családi kötelékre emlékeztető kapcsolatot tartanak fenn egymással, és együtt főznek, ünnepelnek, nyaralnak etc., ami pedig a tágabb Közösséget illeti, bárhol találkoznak A.A.-tagok, puszival üdvözlik egymást, és rokonokként viselkednek. A másik elképzelést vallók ezzel szemben,

akik a józanodáson dolgozó egyfajta *„munkatársként”* vagy *„hittársként”* tekintenek egymásra, s akik a józanodás és a civil élet szféráit élesebben elhatárolják, továbbá ragaszkodnak az A.A.-ban gyakran hangoztatott elvhez, mely szerint a Közösség tagjai nem azért vannak, hogy pénzt, szállást etc. kérjenek tőlük, és kihasználják őket, jellegzetesen így fogalmaznak: „Nem *használom* őket más ügyben” – tudniillik a józanodáson kívül. E kijelentésből egyben az is kiérezhető, hogy megfogalmazója az A.A. ügyét „szent” ügynek tekinti, és nem tartaná helyesnek A.A.-s kapcsolatai „profán” természetű felhasználását. Úgy tűnik, a kétféle attitűd ambivalenciája szükségképpen jelen van egy olyan Közösségben, amelyben a tagok sorsazonosságot, egységet élnek át, ugyanakkor számolniuk kell az ebből következhető visszaélés és nemkívánatos függőség kialakulásának lehetőségével.

A kérdőív A.A.-meetingeken kívüli közösségi aktivitásokra vonatkozó egyik kérdése azt vizsgálta, hogy a válaszadók milyen jellegű kötetlen tevékenységeket végeznek társaikkal (22. táblázat).

22. táblázat. A.A.-s társakkal való kötetlen, meetingen kívüli tevékenységek típusai

Tevékenység*	Említések száma	Tevékenység*	Említések száma
beszélgetés/ baráti találkozás	25	*bibliakör*	1
főzés / borácsozás / piknik / szalonnasütés / kerti parti / vendégség	13	*istentisztelet*	1
buli/szilveszter/kikapcsolódás	4	*máriagyűdi zarándoknap*	1
kávéházi találkozás	4	*meditálás*	1
kirándulás/utazás	4	*pünkösdi erdei találkozó*	1
A.A.-találkozók	3	kölcsönös segítség	1
családi napok	2	közös rendezvények más önsegítő csoportokkal – Gamma Gt. Kék-kereszt, Lelki és Nyílt Nap, Szenvedélybetegek Napja	1
edzés/foci/horgászat	3	közös szakmai találkozók	1
koncert	2	motorozás	1
strandolás	2	mozi	1
bevásárlás	1	társ-születésnapok	1

* A vallási vagy meditatív tevékenységeket dőlt betűvel emeltem ki.

A fenti adatok kapcsán megjegyzendő, hogy az A.A.-találkozókra vonatkozó számot nem tekinthetjük reálisnak, hiszen a válaszadók valamennyien jelen voltak, ha másutt nem is, legalább a vizsgálat helyszínéül szolgáló pécsi országos találkozón. Sokan nyilvánvalóan a kérdésben megjelenő „kötetlen,

meetingen kívüli összejövetelek" kifejezés olvastán nem asszociáltak az A.A.-találkozókra. A társ-születésnapok (azaz józan születésnapok) csekély számú említésének oka, hogy bár az A.A.-tagok számos józan születésnapon vesznek részt, azokat zömmel az A.A.-meetingeken szokás tartani. A kötetlen összejöveteleket láthatóan a beszélgetések, baráti találkozások, közös főzések, kávéházi együttlétek, utazások és bulik dominálják. Egyik adatközlőm említette például a „bajaiak" által évről-évre megrendezett halászléfőzést.

8.3. Akronímák, szlogenek

A folklór az A.A. elképzeléseit rövid, tömör, könnyen megjegyezhető formákban, akronímákban és szlogenekben is megfogalmazta. Ezek a formulák nagy szerepet játszanak az A.A. nézeteinek indoktrinációjában, illetve alkalmazkodnak a felépülőben lévő alkoholisták működésmódjához: könnyen felidézhetőek, mantraszerűen mondogathatók, kétséges vagy válságos helyzetben gyors eligazítást, kapaszkodót nyújthatnak. Hallottam A.A.-tagot, aki értelmiségiként eleinte lenézte a szlogeneket, idővel azonban – mint mondta – neki is sokat segítettek. Szerepet játszanak a közösségi érzés kialakításában a Közösség számára ismert jelentéseket hordozó nyelvi konstrukciókként, ugyanakkor teret kínálnak a szubkultúrára jellemző nyelvi kreativitás kibontakoztatására is. Az A.A.-ban használatos *akronímák,* azaz *betűszavak* (7. melléklet) inkább angol nyelvterületeken, főleg az USA-ban használatosak, Magyarországon, a nyelvi átültetés nehézségei miatt, kevésbé elterjedtek. Az egyik akroníma például,

> HALT = Hungry, Angry, Lonely, Tired: Fix these situations before you make any decisions. (ÁLLJ/SZÜNET = Ne légy Éhes, Mérges, Magányos, Fáradt, mielőtt bármilyen döntést hozol.),

elterjedt, gyakran hallható a magyar Közösségben is, de a fordítási nehézségek miatt nem akronímaként. Néhány további példa az angolul használatos akronímák közül:

> BIG BOOK = Believing In God Beats Our Old Knowledge (NAGYKÖNYV = Az istenben való hit megzabolázza régi gondolkodásmódunkat)
> EGO = Easing God Out (EGO = Elhallgattatni Istent)
> FEAR = Forget Everything and Run! (polite version) (FÉLELEM = Felejts el mindent, és fuss! [udvarias változat])
> FEAR = F--k Everything and Run! (not recommended--it's what we used to do) (FÉLELEM = B--ssz/Sz--rj mindenre és fuss! (nem ajánlott--ezt csináltuk azelőtt)
> GOD = Group of Drunks (ISTEN = Részegesek csoportja [értsd: az A.A.])

MMM = Meetings, Meditation and Masturbation (recommended for the first year) (MMM = Meetingek, meditáció, maszturbáció [első évben ajánlott]. [Értsd: a józanodás kezdetén ajánlott minél többet gyűlésre menni, elmélkedni, és nem ajánlott párkapcsolatba kezdeni.])
NUTS = Not Using The Steps (HÜLYESÉG = Nem használni a Lépéseket)
PROGRAM = People Relying on God Relaying a Message (PROGRAM = Istenben bízó emberek üzenettovábbítása)
STEPS = Solutions To Every Problem in Sobriety (LÉPÉSEK = Megoldások a józanság minden problémájára).

Az A.A. története szerint mindkét alapító kedvelte a szlogeneket (6. melléklet), s közösségi használatukat valószínűleg Bill W. vezette be, lévén hogy az általa írt „Nagykönyv" már tartalmaz néhány szlogent:

Először a legfontosabbat! (más változatban: Első dolgok először!)
Élni és élni hagyni!
Lassan a testtel! (más változatban: Lassan siess!)
(Alcoholics Anonymous 1994a: 126.)

Bill minden bizonnyal vermonti gyermekéveiben, nagyapjától tanult jó néhány korabeli szólást, melyek józanodó alkoholistaként „új értelmet nyertek" számára (Alcoholics Anonymous 2010c: 220.). A szlogenek értelmezésében lehetséges némi játéktér. Az *„Első dolgok először!"* például jelentheti a prioritások felállításának szükségességét és ezen belül azt, hogy a józanság megőrzése a legfontosabb, minden más ezután következik. Dr. Bob viszont bibliai kontextusban értelmezte a szlogent: „Keressétek először az Ő országát…" (Alcoholics Anonymous 2010b: 142.). Egy alkalommal Dr. Bob egy másik A.A.-szlogent is magyarázott:

Tedd könnyedén! (más változatban: Vedd könnyedén!)

Mint mondta,

> „sokan, akik az A.A.-ba jönnek, félreértik a »Vedd könnyedén!« szlogent […]. Nem azt jelenti, hogy maradj a fenekeden, ne járj gyűlésre, és hagyd, hogy mások csinálják a programot helyetted. Nem azt jelenti, hogy ital nélkül könnyű az életed. A »Vedd könnyedén!« azt jelenti, hogy 24 órákban éled az életed." (Alcoholics Anonymous 2010b: 281.)

E szlogennek is lehet más értelmezése, például az, hogy „ne tulajdoníts túlságosan nagy jelentőséget a saját szerepednek", vagy „tanulj meg elengedni", vagy „bízd rá magad a Felsőbb Erődre, ne saját erőből akarj mindent megoldani". Ehhez hasonló jelentéssel bír egy másik szlogen is:

Engedd el – bízd Istenre!

Hasonlóan:

Ne analizáld, használd! (ti. a programot).

A fenti szlogenben a túlzott intellektualizálás, „okoskodás" bírálata nyilvánul meg: az A.A. szerint az senkit sem fog kijózanítani, ha nekiáll a program elemzésének, és – jó alkoholista módjára – mindenféle kifogásokat vet fel, ellenben ha valaki *csinálja* a programot, az bizonyára eredményhez vezet:

Működik, ha működteted! (más változatban folytatódik: …működtesd, mert megérdemled!).

A fentebb említett 24 órára egy másik, az A.A.-életstílus szempontjából kulcsfontosságú szlogen is utal:

Csak a mai nap!

Világos, hogy ez a szlogen is, mint korábban láttuk, bibliai eredetű. Egyik funkciója a „soha többé"-gondolat helyettesítése. A „soha többé" egyrészt félelmetes gondolat a kezdő józanodó számára: elviselhetetlen arra gondolni, hogy soha többé nem ihat. A *„Csak a mai nap!"* áthelyezi a súlypontot, könnyít a terhen, a jelenben hordozhatóvá teszi, s azt mondja, „hagyjuk a beláthatatlan jövőt, csak a mai nap ne igyál. Ha túl hosszú a nap, ne igyál egy órát, ha pedig túl hosszú az óra, bírj ki legalább egy percet. Mindig csak belátható időkeretben gondolkodj!" A „soha többé" egy másik értelemben a felfuvalkodott alkoholista ego fogadkozására jellemző, ami rendszerint kudarcba szokott fulladni, másrészt fölösleges és értelmetlen. Nem kell – mondják – a jövőre vonatkozó esküdözésbe bonyolódni, elég, ha egy nap, éspedig a mai nap nem iszik az ember. Mindez tágabb értelemben az A.A. életfilozófiáját is tükrözi: a jelenben élt valóságos, józan élet igenlését, a teljesíthető feladatokban gondolkodást, az ezzel való megelégedést, az emberi erő korlátozottságának elfogadását, szemben a múlt emlékeiben vagy a jövő fantáziavilágában élő alkoholista egóval, aki örökké elégedetlen, túl sokat akar, és végül semmit sem tesz.

Néhány szlogen, például a

Taníthatóvá válni (más változatban: Válj taníthatóvá!),

a lelki fejlődésre való készségre helyezi a hangsúlyt, mások a megelégedésre,

Ne azon keseregj, ami nincs, annak örülj, ami van!,

ismét mások a szeretetre:

Egyetlen módon lehet elmondani az igazságot, a szeretet hangján.

Korábban már említett szlogenek:

Annyira vagyunk betegek, amennyire betegek a titkaink (más változatban: Annyira vagy beteg, amennyi a titkod).

Én ittam – mi józanodunk.

Az első a titok és elzárkózás betegítő, illetve a „megosztás" és Közösség gyógyító voltára utal, a második pedig, hasonlóan, a régi idők egóját állítja szembe a „mi" jelenével, az ivás magányát a józanodók Közösségével, utalva arra, hogy amire egyedül nem képes az ember, az együtt lehetséges. Látható tehát, hogy az A.A.-szlogenek – melyeket az A.A.-tagok akár a meetingeken, akár a hétköznapi életben valóban használnak – egy életfelfogás tömör kifejezései, amely őszinte önismeret megszerzésére, lelki fejlődésre, közösségi életre, megelégedésre, egyszerűségre, tettekre, a jelenben élésre, józan megfontolásra és bölcsességre, mások tiszteletben tartására, szeretetre, erőlködés helyett a Felsőbb Erőre való ráhagyatkozásra sarkallja a józanodót. Ha a Béke-imát is hozzávesszük mindehhez, egy olyan életfelfogás mutatkozik meg bennük, amelynek birtokában a józanodó megkísérel egyensúlyba, harmóniába kerülni a világgal: megtanulja elfogadni a nem megváltoztatható adottságokat, megtenni mindazt, ami rajta múlik, a tőle telhető módon, és hajlandónak lenni fejlődni mindezekben.

8.4. Humor

Az A.A. Közösség egyik jellegzetességeként említhető a humor gyakori megnyilvánulása. Mint korábban utaltam rá, Heath C. Hoffmann (2006) a humor egyik funkcióját a szociális kontroll gyakorlásának finom eszközeként írta le. A humor helyenként az akronímákban is megcsillan, és egynémely akronímában az is érzékelhető, hogy ez a humor helyenként meglehetősen „vaskos". Ez az időnként felbukkanó vulgaritás nem egészen öncélú, hanem funkcióval rendelkezik: az egyenesség, őszinte szókimondás kifejezésének egy lehetséges eszköze, amely a program lényeges eleme, és tiszteletnek örvend a Közösségben – ezért is válthat ki tetszést, annak ellenére, hogy az A.A.-meetingek bevezető szövegének egyik határozott kérése éppen a trágárság kerülésére vonatkozik. Az erősebb szavak használata nem is jellemző a meetingeken, hanem inkább az A.A.-folklórban fordul elő, és ott is inkább

alkalomszerű. A vaskosabb humort tartalmazó mondatok nem csupán a keresetlen őszinteség, hanem egyúttal az A.A. antiintellektualizmusának, a finomkodás, „okoskodás", a túlzott spekulativitás elutasításának kifejezései is lehetnek. Mindezeket a jelentéselemeket érzékelhetjük például egy korábban már említett megjegyzésben, amelyet egyik adatközlőm Bill W.-t idézve említett, aki az Oxford Csoport és az „Alkoholista osztag" különbségét röviden a következőben ragadta meg:

> „Az Oxford Csoport tagjai a lelküket akarták megmenteni, az alkoholisták pedig a seggüket [ti. az életüket]."

Alaposabban megfontolva a mondat jelentésrétegeit, a szókimondás vállalása, és a finomkodás, okoskodás, intellektualizálás elutasítása mellett érzékelhető benne az önirónia is, amely rendkívül jellemző formája az A.A.-ra jellemző humornak (Swora 2001b: 11.). A trágárságot nagymértékben az önirónia teszi a közösségi folklórban elfogadhatóvá, az hogy jelen van benne egyfajta szándékoltság és ebből eredő stilizáltság: utal a részeg ember gyakran nem éppen választékos stílusára és ezzel a jelen közösségiséget megerősítő közös múltra.

Az önirónia az A.A.-meetingeken „szalonképes" formában jelentkezik, és mind az „alkoholista stigma" feldolgozásának, mind az egymáshoz hasonlóság, a közösségérzés, átélésének fontos eszköze. Ritkán telik el A.A.-meeting úgy, hogy a csoport ne nevetne valamelyik tag humoros megfogalmazásán, megjegyzésén. Egyik tipikus formája a humorizálásnak, amikor az előadott történetbe a megszokottal ellentétes, így viccessé váló szavakat fűznek bele, amelyek a normálistól való eltérést fejezik ki. Egy alkalommal például – ezúttal nem meetingen, hanem egy szakmai közegben zajlott nyilvános előadáson – egy gyermekéveiről beszélő józanodó nem azt mondta, hogy itt és itt nevelkedtem, hanem azt, hogy itt és itt *„neveletlenkedtem"*. Majd magyarázatképpen hozzáfűzte, hogy „szeretettúltengésben nevelkedtem", utalva arra, hogy meglehetősen elkényeztették, és teljes szabadságban, korlátok nélkül teltek gyermekévei. Egy másik alkalommal az egyik józanodó szót kért egy meetingen, és elmondta, hogy nehezen találta meg a gyűlés helyszínét. Útközben felhívta egy társát, aki útbaigazította: *„Ott van a mozival szemben. Könnyen megtalálod, egy pincében van.* (nevetés)." Ugyancsak derültséget kiváltó közlés volt, amikor az egyik józanodó az alkoholhoz való viszonyát ecsetelte, mondván, hogy *„a* pálinkát tisztán szeretem, a bort meg piszkosul". Az önirónia rendkívül jellegzetes eszköze az „alkoholista gondolkodás" kifigurázásának, ami egyrészt hozzásegít e gondolkodásmód abszurditásának megértéséhez, a múlt elfogadásához, és egyúttal finom elhatárolódást is jelent, távolságot teremt ezzel a gondolkodásmóddal szemben. Az önironikus utalások gyakori magyarázó formulája a *„jó alkoholista módjára"*, és ilyenkor rendszerint olyan tartalmú történet következik, amelyben a mesélő valamit végletesen túlzásba vitt, egója túltengett, „véletlenül"

alkohol közelébe került etc. Ékes példája a szenvedélybeteg ego kifordított gondolkodásának, amikor egy rehabilitációs intézményben egy politoxikomán józanodó nagy derültség közepette előadta, hogy mire gondolt akkor, amikor lepusztult, hajléktalan kéregetőként a munkába induló „átlagemberek" sietős, reggeli forgatagát nézte: *„Jól van, jól van, menjetek csak, nekem dolgoztok!"* – végletes függőségét és kiszolgáltatottságát hatalmi pozícióként, „eltartóit" pedig lenézett, munkájuk valódi céljáról mit sem sejtő szolgákként kreálva meg önmaga számára.

• 9. GREGORY BATESON RENDSZERELMÉLETI -KIBERNETIKUS A.A.-ÉRTELMEZÉSE

9.1. Bateson elgondolása

Az A.A.-ról antropológusok által írt munkák sorát Gregory Bateson egy pszichiátriai szakfolyóiratban 1971-ben megjelent *The Cybernetics of „Self": A Theory of* Alcoholism (A „szelf" kibernetikája: Az alkoholizmus egy elmélete) című cikke nyitotta meg, amely azóta is az e témában megjelent egyik legtöbbet idézett és legeredetibb tanulmány. Bateson szerteágazó munkássága köztudottan a szkizofréniakutatás területére is kiterjedt. Ezen keresztül került kapcsolatba az alkoholizmus jelenségével és az A.A.-val. 1949 és 1952 között egy Palo Altó-i (California, USA) kórházban dolgozott alkoholizmussal, illetve többségükben egyben szkizofréniával is kezelt betegek körében. Az itt kirajzolódó kutatási vonal később kereszteződött Bateson híres rendszerelméleti, illetve kibernetikai, komplex rendszerek információfeldolgozásával és (ön)szabályozásával kapcsolatos kutatásaival. Eredményeit a szóban forgó tanulmányában összegzi, kifejtve az aktív alkoholizmus episztemológiája és az A.A. „teológiája" szerinti episztemológia, illetve a szellem–anyag dualizmus világszemlélete és a rendszerelméleti-kibernetikai episztemológia közötti paradigmaváltás párhuzamait. E fundamentális ismeretelméleti kontextussal az A.A. jelenségét mély és termékeny szemléleti keretbe ágyazza, így jelentősége okán tanulmányát és annak néhány implikációját behatóbban tárgyalom.

Bateson nem a megszokott értelemben használja az „episztemológia" kifejezést. A fogalom hagyományos filozófiai terminusként a megismerés mikéntjével foglalkozó tudományt jelenti, szemben az ontológiával, amely a lét(ező) mibenlétét vizsgálja. Bateson úgy véli, e szembeállítás ma már nem tartható: az ember világgal kapcsolatos hitei (ontológia) meghatározzák az észlelésmódját (episztemológia), és észlelésmódja meghatározza a világgal kapcsolatos hiteit. Más szóval a megismerés és a világ között – Gadamer (2003) kifejezésével élve – egy hermeneutikai kör található, melyet nem lehet szétválasztani. Mivel az episztemológia és az ontológia egységére nincs szavunk, Bateson a teljes kört „episztemológiának" nevezi. Szerinte ez – a naturalizmussal összhangban lévő – megközelítés nem eredményez teljes relativizmust: a különböző kultúrák vagy egyének, illetve egyazon egyénekben zajló mély változásokat megelőző, illetve követő episztemológiái az ember nagyobb rendszerekhez való adaptációjának ismérve alapján egymással ütköztethetők és rangsorolhatók maradnak.

Az „okcidentális kultúra" meghatározó ismeretelméleti paradigmája évszázadokon át a szellem és anyag, szubjektum és objektum, alany és tárgy

megkülönböztetésére és szembeállítására épült. Ennek egyik markáns példája a modern filozófia atyjaként számon tartott Descartes filozófiája. A karteziánus ontológia a létezőket két radikálisan különböző szubsztancia, a *res cogitans* (gondolkodó dolog) és a *res extensa* (kiterjedt dolog) szerint osztályozta. Ez a megkülönböztetés az ember esetében test és „lélek" vagy „elme" – Batesonnál az angol terminológiának megfelelően: *mind* – elválasztását eredményezte, s ez alapot teremtett az akaraterő mítoszának, mely szerint a világtól és az emberi testtől tévesen elkülönültnek tekintett „szelfnek" kontrollálnia, uralnia kell testét és végső soron a világot.[45] Bateson szerint ez a szemlélet a kibernetika, a rendszerelmélet és az információelmélet megjelenésével, a környezettel, az organizmussal és az elmével kapcsolatos ismereteink fejlődésével meghaladottá vált. A régi vita, hogy az elme immanens része-e a világnak vagy valamilyen módon kívülálló, transzcendens, eldőlt az előbbi javára. Mint írja, „nincs olyan mentális karaktert mutató rendszer, amelyben bármely rész egyoldalú kontrollt képes gyakorolni az egész fölött" (Bateson 1971: 5.). Nyilvánvaló, hogy a gőzmozdony sebességét szabályozó mozdonyvezető nem uralhatja a teljes rendszert, melynek ő maga is részét képezi. Ebben az interaktív rendszerben az ő cselekvéseit is determinálják a teljes rendszer egyes elemei, beleértve saját korábbi cselekvéseit. A sebesség korrekciójához például, mint a fékezés, többek között idő szükséges, s annak elteltéig bizonyosan nincs hatalma a mozdony fölött. Ha meg akarjuk érteni egy biológiai esemény mentális karakterét, számításba kell vennünk azon zárt kauzális körök hálózatát, melyeken belül az esemény determinált. Az emberi viselkedés olyan önkorrektív rendszerekben zajlik, melyekben a rendszer határa sem az „én"-nel, sem a testtel nem esnek egybe. A favágás folyamata például a csapásirány állandó korrekcióját igényli egy az embernél tágabb, fa–szem–agy–izmok–fejsze–csapás–fa információtovábbító, kauzális körből álló rendszerben. Az emberi „szelf" itt nem önmagában, a világtól elhatárolt entitásként szerepel, mint a hagyományos dualisztikus felfogás javasolná, hanem egy tágabb rendszer immanens része.

A „Nagykönyv"-ben és az A.A. más műveiben gyakran találkozhatunk a „büszkeség" szóval, mint az aktív alkoholista egyik legjellemzőbb vonásával. Bill W. egyik kórházi kezelésére és mélypontjára így emlékezik: „Megsemmisítő csapás érte büszkeségemet. Most végre sarokba szorítottak: engem, aki olyan szépeket gondolt magáról, képességeiről és arról, hogy milyen jól tudja leküzdeni az akadályokat." (Alcoholics Anonymous 1994a: 7.) Bateson szerint ez a büszkeség az okcidentális kultúra dualisztikus episztemológiájában gyökerezik, amely – mint említettem – az embert önmagával és a világgal szembehelyezi, és az akaraterő révén egyoldalú kontrollt kíván gyakorolni

[45] Az anyag és szellem, test és lélek radikális megkülönböztetésének, illetve a szellemi szubsztancia felsőbbrendűségének tanítása valójában sokkal korábban, Platón nagy hatású filozófiája révén gyökeresedett meg az európai kultúrában, melyet a kereszténység, majd a racionalizmus – többek között Descartes – közvetített a modern „Nyugat" felé.

azon rendszerek fölött, melyeknek ő maga is részét képezi. Az alkoholista büszkeség egyébiránt még csak nem is a teljesítményen alapul, hanem akadályt nem ismerve, mindenre azt mondja, „képes vagyok rá" – a kihívásokra megszállottan reagál. Ha alkoholizmussal „vádolják" vagy egyéb módon meggyűlik a baja az alkohollal, büszkesége azt mondja, „képes vagyok józannak maradni". Azonban mihelyt sikerül neki, megszűnik a kihívás, elbizakodottá válik, megkockáztat egy italt, és ismét egy iszonyú tivornya közepén találja magát. A korábbi kihívást egy új váltotta fel: „Képes vagyok kontrollált módon inni", amely az italozásba való visszaesést eredményezi. Látható, hogy a büszkeség viselkedésstruktúrája nem szolgálja a józanság fenntartását. A büszkeség kihívás-komponense összekapcsolódik a kockázatvállalással. „Meg tudok tenni valamit, amiben a siker valószínűtlen, a bukás pedig katasztrofális lenne." (Bateson 1971: 9.) Az alkoholistának mégis mindig kihívásra, sőt kockázatos kihívásra van szüksége, s a kockáztatás gőgje végső soron majdnem öngyilkos attitűd. „Teljesen rendben van, ha valaki egyszer leteszteli az univerzumot, vajon az ő oldalán áll-e, de ha újra és újra így tesz […] csak azt bizonyíthatja, hogy az univerzum gyűlöli őt" – írja Bateson (uo.). A büszkeség pozitívuma lehet viszont, hogy a kétségbeesés mélyén meggátol*hat*ja az öngyilkosságot.

A büszkeség mindig egy, az „én"-nél nagyobb rendszer kontextusában értelmezhető, feltételez egy vagy több „másikat", azaz legalább egy viszonyt. A viszonyok Bateson szerint lehetnek szimmetrikusak, komplementerek vagy a kettő keverékei. A szimmetrikus relációban A és B viselkedése hasonló, s ha A fokozza a viselkedését, B is ezt teszi, és fordítva. Jó példa erre a fegyverkezési verseny vagy a bokszmérkőzés. A komplementer viszonyban A és B viselkedése különböző, de kölcsönösen illeszkedik egymáshoz. Minél inkább egy módon viselkedik A, annál inkább fokozódik B illeszkedő viselkedése. Példaként hozható fel a szülő és gyermek közötti gondoskodás-ráhagyatkozás. Mindkét típusú viszony eszkalálódhat, patológiássá válhat, hasadás (szkizma) keletkezhet benne. A szimmetrikus viszonyt mutató fegyverkezési verseny – vagy bármilyen rivalizálás – elszabadulhat, a komplementer szülő-gyermek kapcsolat túlzott formában beteges függőséget eredményezhet. A viszonyok ezen eszkalálódásának folyamatát Bateson szkizmogenezisnek nevezi. A kevert viszonyok szükségképpen csökkentik a szkizmogenezis lehetőségét. A fegyverkezési versenyt például lassítja, ha komplementer viselkedéselemek jelennek meg benne, mint amikor az egyik fél elismeri a másik előnyét, és alárendeli magát dominanciájának.

A szimmetrikus és komplementer viselkedések egymás ellentétei. Ha a fegyverkezési versenyben az egyik fél úgy értékeli, hogy a másik gyengül, akkor ő is kienged. Amennyiben azonban a viselkedése komplementer, az ellenkező történhet: látva, hogy a másik gyengül, ő maga fokozza a viselkedését, és uralmi-alávetettségi viszony alakul ki. Az alkoholista büszkeség dinamikájában az alkoholista szimmetrikus viszonyban van fiktív vagy valóságos

„másik"-jaival. Ha környezete gyengeséggel vádolja az ivás miatt, neheztel vagy megmutatja, hogy képes ellenállni az italnak. Csakhogy amennyiben az absztinencia sikeres, csökken a motiváció – a szimmetria ugyanis folyamatos szembenállást igényel. Az alkoholista – mint említettem – új kihívást keres, gyakran a kontrollált ivás kihívását, így újra és újra visszaesik aktív alkoholizmusába, s állapota és kapcsolatai az idő előrehaladtával fokozatosan romlanak. Felesége vagy férje komplementer szerepeket kezd erőltetni: hatalmat gyakorol vagy támogató, mindent eltűrő attitűdöt tanúsít, mindez azonban provokálja az alkoholistát, haragot és/vagy szégyent vált ki belőle. Sosem bírta a komplementer szerepeket (például a főnökével szembeni beosztotti szerepét). Az alkoholista szimmetrikus viszonya a mindenkori másikkal, a világgal eszkalálódó, szkizmogenetikus – vagy az A.A. kifejezésével élve progresszív – jellegű.

A szimmetrikus reláció, a büszkeség, az alkohollal való küzdelem a játszma egyik oldala csupán. Az A.A. a büszkeségből, önerőből fenntartott absztinenciát – Batesonnal ellentétben – sosem nevezte józanságnak, hanem csak szárazságnak,[46] amely, mint korábban láttuk, az alkoholista és környezete számára rendkívül feszült, hosszú távon nehezen tartható – sőt, az esetek többségében egyáltalán nem fenntartható állapot. Ez az állapot nemcsak kellemetlen, hanem irrealisztikus is, a „játszmában" szereplő valamennyi „másik" félig fiktív, paranoid vagy egyéb módokon eltorzított személlyé válik. Ennek az állapotnak természetesen van alternatívája: az ivás, ami váltást jelent a szimmetrikusból a komplementer relációba. Az alkoholistában, aki korábban az üveggel és a világgal folytatott harcában „csak azért is megmutatta", hogy képes nem inni, az ivással csökken az önkontroll és a másokkal való összehasonlítás, és az izoláció, a szembenállás, a szorongás, neheztelés és pánik varázsütésre eltűnik. Elárad benne a pszichológiai melegség érzése, ismét a csoport, az emberi színpad részévé válik – írja Bateson. A részegségben való ismétlődő feloldódás ugyan egyre katasztrofálisabb következményekhez vezet, az alkoholista büszkeség a végsőkig ragaszkodik ahhoz, hogy képes kontrollálni az italfogyasztást. Kérdés: amennyiben meg tudja állni, hogy egy ideig nem iszik, miért teszi meg mégis újra és újra, ha tudja, hogy szörnyű bajt hoz magára? A „Nagykönyv", mint láttuk, egyfajta megszállottsággal, az őrület egy kifinomult formájával, az akaraterő hirtelen kámforrá válásával magyarázza ezt a viselkedést. Ez elvezet az első italhoz, az első ital pedig, egyfajta „allergiás" reakció folytán, féktelen ivásba torkollik.

Bateson kibernetikus értelmezése – mely szemlátomást kerüli a biológiai függőség és sóvárgás fogalmait – szerint az ivás abbahagyására való képtelenségben nemcsak a már leírt szimmetriaszabályról, a kihívás csökkenéséről lehet szó, hanem arról is, hogy hiába „tudja" az illető, hogy szenvedést okoz

[46] Némileg zavarólag hat, hogy a büszkeségből fenntartott absztinencia szimmetrikus relációjának leírásában Bateson eltér az émikus terminológiától, és ezt az állapotot rendre „józan"-nak nevezi.

magának, maga a viselkedésminta a tudatosság tartományánál mélyebb, prelingvisztikus, elsődleges folyamatok szintjén van. Ezen a szinten – ellentétben a nyelvi-kognitív szinttel –, miként az álmok vagy az emlősök interakciói mutatják, nem lehet tagadást hordozó tartalmat vagy viszonyulást közvetlenül kifejezni, csak bonyolult imagináció vagy a tagadni kívánt tartalom eljátszása révén. Pozitív tartalmak, „állítások", például egy harapás, elsődleges folyamattal (vagyis magával a harapással), közvetlenül kifejezhetők. Ha viszont két emlős a „nem haraplak meg" negációt akarja közölni, ezt oly módon teszi, hogy nem valóságos, játék- vagy álharcot vív egymással, melyet elvisz a lehetetlenig. Ez a viselkedésfolyamat, miután az egyik állat leteperi a másikat – hasonlóan a logikában *reductio ad absurdumnak* nevezett közvetett bizonyítási eljáráshoz –, kifejezi, hogy „lehetetlen, hogy ha meg akarnálak harapni, akkor most ne haraptalak volna meg, tehát ennek az ellenkezője áll fenn". Ha mindezt az alkoholista viselkedésére vonatkoztatjuk, Bateson szerint elképzelhető, hogy az ivás prelingvisztikus szinten az önkontroll lehetetlenségét fejezi ki – amit persze tudatos szinten tagad –, újra és újra azt a negációt közölve, hogy „egyszerűen nem működik", „nem tudom kontrollálni az ivásomat". Az önkontroll tesztelésének távolabbi célja tehát annak bizonyítása, hogy a tesztelt viselkedés nem lehetséges.[47] Ez tökéletesen egybevág az A.A. ajánlásával, mely szerint, ha valaki meg akarja tudni, hogy alkoholista-e, legegyszerűbb, ha többször megkísérel kontrollált módon inni – feltételezve, hogy egy alkoholistának ez nem fog sikerülni. Az alkoholista büszkeség ironikus folyamatot generál: az önkontroll tesztelése, az „üveggel folytatott harc" (Bateson 1971: 12.) rendszerint e fiktív másikkal való összeborulásban végződik. Mindeközben szociális környezete az önkontroll mítoszát igyekszik az alkoholistára ráerőszakolni.

Hová vezet mindez? Az egyik út kétségtelenül az alkoholista halálához vezet. Egy másik lehetőség, hogy az alkoholista gyökeres, Bateson szavával élve, episztemológiai mélységű változáson megy keresztül, melynek során önmaga és a világ interaktív viszonyát meghatározó, gyakran tudattalan hitek, premisszák átalakulnak. Az A.A. szerint, mint láttuk, az erre kínálkozó legkedvezőbb alkalom a mélypont állapota, az alkoholista karrier pánikszakasza, mély krízisállapot, amelyben elveszíti büszkeségét, miután rádöbben, hogy legyőzetett, nem képes kontrollálni a szert, a szer erősebb nála.

Ha összeillesztjük a Bateson által lerakott építőköveket – melyet ő maga nem minden ponton tesz meg –, a folyamat rendszerelméleti megközelítésben a következőképpen írható le. Az alkoholista büszkeség az „akaraterő" révén küzd az absztinencia kellemetlenségeivel, míg rövid siker után motivációja

[47] A folyamatot Bateson szerint más oldalról is megvilágíthatjuk: létezik olyan pozitív visszacsatolási hurok, amelyben egy organizmus valamely kellemetlenségre úgy reagál, hogy fokozza a kellemetlenséget megelőző viselkedést, tesztelendő, hogy az okozza-e a kellemetlenséget. A tesztelési küszöb akár a halál is lehet, így ez a viselkedés szerinte összefügghet a freudi halálösztönnel.

meg nem szűnik. Küzdelme a „nyugati" kultúra alapvetően téves episztemológiáján, a szellem–anyag, szubjektum–objektum szétválasztásán és az akaraterő mítoszán alapul, így kudarcra van ítélve. Miután motivációja megszűnik, berúg, vagy legalábbis „megkockáztat egy italt": az önkontroll dualista, versengésre épülő, szimmetrikus viszonyokat tükröző episztemológiájából átlép a komplementer viszonyokban működő holisztikus rendszerelméleti-kibernetikai episztemológiába, azaz „megadja" magát a nála nagyobb rendszernek. Bateson a szokványos előítéletességtől figyelemre méltóan eltérő, antropológustól azonban mégsem szokatlan módon valamelyest érzékelhető szimpátiával ír az alkoholista ivásáról. Elmélete a szokványoshoz képest fordított „rangsort" tételez fel az akaraterőből, kínlódva fenntartott száraz, illetve a részeg állapot között: az utóbbi szubjektív korrekciója az előbbinek, és bár az ember mint homeosztatikus rendszer biológiai állandóságának fenntartása szempontjából éppenséggel nem tökéletes válasz, a nagyobb rendszerrel szembeni komplementaritása episztemológiailag mégis korrektebb, mint az itallal való szimmetrikus megküzdés „nyugati" kultúra által sulykolt episztemológiája. Rendszerelméleti-kibernetikai nézőpontból eleve nem világos, hogy hol húzódnak az „én" határai, és az üveggel szemben folytatott küzdelem során ki/mi is küzd ki/mi ellen. Bateson egyetért az A.A. társalapítójával, Bill W.-vel, aki az alkohollal szembeni tehetetlensége elismerésével, illetve egy Felsőbb Erőnek való önátadásával véget vetett az akaraterő mítoszának. Egyetértve az A.A. filozófiájával, nem hisz abban, hogy az alkoholista „lelke" feloszthatóó jó és rossz félre, s előbbi legyőzheti az utóbbit: az alkoholista teljes személyisége alkoholista személyiség, amely nem tud küzdeni az alkohol ellen. Az A.A. egy mondását idézi: az ivással szemben „próbálni az akaraterőt használni olyan, mint amikor valaki a cipőfülénél fogva akarja felemelni saját magát" (Bateson 1971: 3.). Az üveggel való küzdelem során „száraz" és „nedves" időszakok váltogatják egymást, s az átmeneti feloldódást hozó részegségek hosszú távon nem adnak enyhülést, az alkoholista állapota folyamatosan romlik. Az eseménysor a mélypont felé tart, ahol bebizonyosodik, hogy az önkontrollra való képesség hite mögött meghúzódó teljes episztemológia tarthatatlan, zsákutcába vezet. Olyan anomáliát hordoz magában, amely szétfeszíti az alkoholista test–lélek, ember–világ dichotómiákat tartalmazó premisszarendszerét. Bateson ezt az anomáliát a szkizofréniakutatásaiból híres, ellentétes parancsokat tartalmazó „kettős kötés" fogalmával írja le, mely a következő kétségbeejtő csapdahelyzettel szemléltethető: „Abba kell hagynom az ivást, különben meghalok, csakhogy lehetetlen abbahagyni." Az önkontroll szimmetrikus küzdelme eszkalálódott, a szkizmogenetikus folyamat elérte a végpontját. A probléma az adott rendszeren belül megoldhatatlan, s az alkoholistának lehetősége nyílik arra, hogy feladja a büszkeségét. Az A.A. szerint azokon az alkoholistákon, akik még nem érték el a mélypontot, ritkán lehet segíteni. Másként fogalmazva, aki egy-egy száraz időszak után visszatér az iváshoz,

még nem érte el az igazi mélypontot, annak „még innia kell" – miként az A.A.-tagok szokták mondani. Gyakran éppen jóakarói, az orvos, a család, a barátok segítik „talpra állni", hogy ha megtépázva is, de visszatérhessen a büszkesége.

Az alkoholista büszkeségből az A.A. kínálta felépülésbe való episztemológiai átmenet batesoni leírása szoros párhuzamot mutat azzal, ahogy Thomas Kuhn a tudományos paradigmaváltás jelenségét leírta: az egy-egy paradigmában válságot okozó anomáliák, például a geocentrikus szemlélet nehézségei egy új, radikálisan eltérő, heliocentrikus szemléletben lesznek feloldhatók. A nagy paradigmaváltások megváltoztatják a fogalmakat, a problémákat és megoldási mintázatokat, magát a tudományos látásmódot, és mint Kuhn írja, „még azt a föltevést is megkockáztatom, hogy bizonyos értelemben átalakítják a világot" (Kuhn 2002: 115.). Bateson szerint ilyen fundamentális jelentőségű a szubjektum–objektum szimmetrikus szembeállítására épülő dualisztikus, hagyományos „nyugati" episztemológiából a rész–egész komplementaritásában gondolkodó kibernetikus episztemológiába történő átmenet. Az emberi „szelf" – Bateson a szót következetesen idézőjelbe teszi –, mint említettem, rendszerelméleti-kibernetikai összefüggésben nem a környezettől elhatárolt, teljesen autonóm entitás, hanem mindig egy nagyobb rendszer vagy környezet elválaszthatatlan, immanens és determinált része. Ez a gondolat további és szembeszökő rokonságot mutat a fenomenológiával – talán elég a heideggeri egzisztenciális analitikából ismert „világban-benne-lét" fenoménre utalnunk (Heidegger 1989: 155–169.), melyre Bateson (1971: 3.) „személyiség-a-világban" (personality-in-the-world) terminusa erősen emlékeztet. Bateson szerint a fentihez hasonló episztemológiai váltás mutatkozik meg abban is, ahogy az alkoholista büszkeség csődjére az A.A. egy gyökeresen új episztemológiát ajánl megoldásul. A rendszerelméleti-kibernetikai episztemológia szerinte több ponton figyelemre méltó párhuzamot mutat az A.A. nézeteivel, illetve szervezeti működésével.

(1) A hasonlóság egyértelműen megfigyelhető az A.A. felépülési programjának első két Lépésében: „1. Beismertük, hogy tehetetlenek vagyunk az alkohollal szemben –, hogy életünk irányíthatatlanná vált. 2. Eljutottunk arra a hitre, hogy egy nálunk hatalmasabb Erő helyreállíthatja lelki egészségünket." Az alkoholista „szelf" ezzel az „önátadásnak" nevezett mozzanattal indul el a valódi józanság felé. Ami az egyik – Bateson szerint hibás – episztemológiában egyedül és önerőből lehetetlen, az egy másikban, egy nagyobb rendszer részévé válva – éppen az egyoldalú kontrollra törekvés feladásával – lehetséges. Amit mindezzel kapcsolatban Bateson leszögez: az A.A. szerint létezik egy, az emberi „szelfnél" nagyobb Erő. A kibernetika ennél valamelyest továbbmenve úgy fogalmazna, hogy a „szelf" csak kis része egy nagyobb, a környezetével együtt alkotott, próba-tévedés (trial-and-error) elven működő rendszernek. Valójában az így felfogott önkorrektív, mentális karakterrel rendelkező rendszerek azok, amelyek a gondolkodást és cselekvést végzik,

döntést hoznak etc. A kibernetika mindezen túl azt is elismeri, hogy bármely embercsoport – mint az A.A. Közössége – együtt is formálhat ilyen „gondolkodó-és-cselekvő rendszert" (Bateson 1971: 14.). Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy az alkoholista, mihelyt átadja élete irányítását a Felsőbb Erőnek, egy nála nagyobb rendszer részeként észleli önmagát, miként az is, hogy a rész és egész viszonya szükségképpen komplementer viszony. A komplementaritás természetesen azonos rendszerszinten is megjelenhet, s elmondható, hogy az A.A.-tagok valamennyi viszonyukban komplementaritásra törekednek, kerülik a szimmetrikus versengést.

(2) Bateson ezen túlmenően az A.A. „teológiájának" más elemeit is megkísérli rendszerelméleti fogalmakkal leírni. A Felsőbb Erő mint „saját felfogásunk szerinti Isten" személyes, s intim módon kapcsolódik az egyes személyekhez, ami kibernetikai megfogalmazásban úgy hangzik, hogy bár mindenki szükségképpen komplementer viszonyban van a nála nagyobb rendszerrel, „az én viszonyom a nagyobb rendszerhez szükségképpen különbözik másokétól". A rendszerbe való integrálódás stíluskülönbségei egyben arra is magyarázattal szolgálhatnak, hogy miért lesz egyesekből alkoholista, másokból pedig nem.

(3–4) A Felsőbb Erővel való kedvező viszony a „mélypont" és az „önátadás" révén tárul fel. Az ennek az Erőnek való ellenállás éppúgy katasztrófát idéz elő az alkoholista életében, mint a modern technika emberének szembenállása környezetével. Mivel a túlélés egysége nem az egyed vagy a faj, hanem a nagyobb rendszer, melyben él, a környezetét elpusztító ember önmagát is elpusztítja.

(5) A Felsőbb Erő továbbá nem jutalmaz vagy büntet: az egyoldalú kontroll értelmében vett hatalom idegen az A.A. gondolatrendszerétől, miként az a kibernetikai rendszerekben sem lehetséges. Ahogy az A.A. szervezete szigorúan demokratikus, „istensége" sem kényúr, hanem köti a rendszerdeterminizmus. Éppígy nincs egyoldalú kontroll az A.A.-szponzor és az általa pártfogolt józanodó között sem, illetve az A.A. központi irodája és az egyes A.A.-csoportok között sem.

(6) Szűkszavúsága, ugyanakkor problematikussága miatt érdemes szó szerint idézni Bateson következő gondolatát: „Az Anonim Alkoholisták első két »lépése« együttvéve az addikciót mint ennek az Erőnek a manifesztációját azonosítja." (Bateson 1971: 15.) Kérdéses, miért kell a fentebb is idézett első két Lépésből[48] erre a következtetésre jutni. Abból, hogy a Felsőbb Erő helyreállíthatja az alkoholista lelki egészségét, nem következik, hogy maga az addikció ezen Erő manifesztuma. Arra valóban vannak utalások az A.A.-tagok élettörténeteiben, hogy az addikció – mintegy isteni eszközként – felfogható

[48] 1. Beismertük, hogy tehetetlenek vagyunk az alkohollal szemben – hogy életünk irányíthatatlanná vált.
2. Eljutottunk arra a hitre, hogy egy nálunk hatalmasabb Erő helyreállíthatja lelki egészségünket.

úgy, mint ami az alkoholista ego összetörésével „helyes" útra vagy legalábbis választás elé kényszeríti az alkoholistát. Ám még ha ezt is szem előtt tartjuk, az addikció nem sokkal inkább az alkoholista és a Felsőbb Erő, illetve további rendszerelemek viszonyának, valamint az alkoholista önmagával való relációjának manifesztuma-e? Másfelől Bateson (1971: 9.) alkoholista büszkeségről adott elemzése szerint míg a büszkeség a „szelfen" kívülre helyezi az alkoholizmust, addig az A.A.-ban józanodók arra törekednek, hogy a „szelfen" belülre helyezzék. Erre utal a „Nagykönyv" korábban is többször idézett leírása az alkoholizmus gyökeréről:

> „Önzés – én-központúság! Úgy gondoljuk, ez minden bajunk gyökere. […] Úgy gondoljuk tehát, hogy bajainkat tulajdonképpen magunk okoztuk, belőlünk fakadnak. […] Nekünk, alkoholistáknak mindenekelőtt az egocentrizmustól kell megszabadulnunk. Kénytelenek vagyunk, különben végez velünk! Isten lehetővé teszi a szabadulást. […] Először is – fel kellett hagyni azzal, hogy megjátsszuk Istent, mert az sehova sem vezetett. Másodszor – úgy határoztunk, hogy életünk színdarabjában ettől kezdve Isten lesz a rendező. Ő a Főnök, mi a beosztottak." (Alcoholics Anonymous 1994a: 59.)

Ez a leírás, úgy tűnik, nem egyeztethető össze Bateson állításával. Világosan kirajzolódik belőle az analógia a bűnről szóló keresztény tanítással, mely nem Istent, hanem a szabad akarattal visszaélő teremtményeket teszi felelőssé a rosszért. A „Nagykönyv"-ben és Bateson tanulmányában olvasható állítások összeegyeztethetőségéhez arra lenne szükség, hogy az individuális „szelf" és a Felsőbb Erő azonos, vagy legalábbis előbbi az utóbbi „manifesztuma" legyen. Ezzel a lehetőséggel kapcsolatban felmerülő problémák, hogy 1) nem világos, pontosan milyen relációt értsünk a „manifesztuma" alatt; illetve 2) ha tagadjuk az individuális létezők legalább átmenetileg fennálló realitását, és mindent feloldunk az Erőben mint Egyben, vajon milyen értelemben fogunk addikcióról beszélni? Ki fog függeni, és kitől vagy mitől? Bateson idézett állítása mindezeken túl nem egyeztethető össze saját egyéb, a (2) pontban kifejtett elgondolásaival sem, melyek szerint az egyén szükségképpen csak rá jellemző, sajátlagos viszonyban van a nála nagyobb rendszerekkel, s ezzel magyarázható, miért lesz egyesekből alkoholista, másokból pedig nem. Úgy tűnik, túl azon a problémán, hogy nem tudni, pontosan mit is értsünk „manifesztáció" alatt, Bateson szóban forgó megfogalmazásában homályban marad az addikció viszonyjellege. Amikor az alkoholista büszkeség „teljes kontextuális definíciójáról" (Bateson 1971: 9.) ír, kifejti, hogy a fogalom szükségképpen magában foglal valamely „másikhoz" való viszonyt. Bateson koncepciójából következően nyilvánvalóan egy viszonystruktúrának kellene fennállnia az addikció esetében is: az addikció, mint mentális karakterrel rendelkező állapot vagy folyamat, szükségképpen relációt feltételez (valaki

függ valakitől vagy valamitől) egy információátadó rendszeren belül, tehát nem lehet pusztán az Erő manifesztuma. Egy A.A.-taggal folytatott beszélgetésemből, melyre korábban is utaltam, inkább az világlott ki, hogy számára – és feltehetően más tagok számára is – az Alkohol és a Felsőbb Erő sokkal inkább egyfajta látens, implicit dualisztikus rendszer elemeiként jelennek meg, melyben az alkoholista e két, nála hatalmasabb erő valamelyikétől függ. Ezt erősíti meg számos általam látogatott A.A.-meetingen elhangzott vélemény, amely az alkoholt kvázi megszemélyesített formában, veszedelmes ellenfélként, míg a Felsőbb Erőt vele ellentétes hatalomként jellemezte. A „Nagykönyv" egyik leírása is arra inti olvasóját, hogy „Ne feledje: alkohollal van dolgunk. Alattomos, megtévesztő, hatalmas erejű alkohollal! Ha nem kapunk segítséget, leteper minket. De van Valaki, aki mindenre képes. Ez nem más, mint Isten." (Alcoholics Anonymous 1994a: 55.) Innen nézve Bateson szóban forgó állítása ugyancsak problematikus, ne feledjük azonban, hogy ezek az ellenpéldák is csupán vélemények és ajánlások, amelyek, miután az A.A. tartózkodik az „okoskodástól", a témák túlzott intellektualizálásától, és nincs is erre vonatkozó dogmatikus „tanítása", nem általánosíthatók minden további nélkül. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a „Nagykönyv" mégiscsak a legfőbb referenciaszöveg a Közösségen belül. Attól a fogalmi különbségtől bízvást eltekinthetünk, hogy Bateson mondatában addikcióról, míg a „Nagykönyv" idézett passzusában alkoholról van szó, miután az utóbbi leírás nyilvánvalóan az alkoholaddikciót jeleníti meg.

(7) Bateson egyik kulcsfontosságú megállapítása, hogy az egyének és az Erő közötti egészséges viszony komplementer, ami ellentéte az alkoholista büszkeségnek, amely az imaginárius másikkal való szimmetrikus viszonyra épül.

(8) A Felsőbb Erővel való egyéni kapcsolat ezenkívül tükröződik az A.A. szociális struktúrájában. Az A.A. Közössége mint rendszer, ahogy a 6.4. fejezetben is említettük, tulajdonképpen egy durkheimi értelemben vett vallás abban a tekintetben, hogy az egyén és a közösség közötti kapcsolat párhuzamos az egyén és Isten közötti kapcsolattal. A Felsőbb Erő és az A.A. közötti megfeleltethetőséget vagy analógiát jól tükrözi az A.A. egyik korábban ugyancsak idézett akronímája: GOD = Group of Drunks.[49] „Az A.A. egy bármelyikünknél nagyobb erő"[50] – idéz állítása igazolásaképpen Bateson (1971: 15.) egy olyan mondatot, melynek alanya valóban akár a Felsőbb Erő vagy Isten is lehetne. Hozzáfűzhetjük ehhez azt is, hogy sok ateista A.A.-tag számára kifejezetten az A.A. Közössége vagy „honi csoportja" jelenti a Felsőbb Erőt. Fenti gondolatait rendszerelméleti-kibernetikai terminusokkal úgy összegzi Bateson, hogy az egyén és az Erő viszonya legjobban a „része" relációval írható le.

(9) Az A.A.-tagok anonimitása is jól illik Bateson rendszerelméleti-kibernetikus episztemológiájába. Korábban láttuk, hogy a fogalom az A.A.

[49] E meglátás Nagy Zoltán személyes közlése.

[50] Alcoholics Anonymous 2003: 288. (Bateson természetesen egy korábbi kiadást idéz.)

Közösségében jóval többet jelent, mint a leleplezéstől való puszta védelmet. Az A.A. története során, a szervezet sikereivel párhuzamosan a tagok számára kísértéssé vált, hogy előnyként használják tagságukat a többségi társadalomban való érvényesülés során. Márpedig a reflektorfény veszélyes, az aktív alkoholizálás mélyén húzódó önközpontúságot aktiválhatja. Éppígy a szervezet egésze számára is végzetes lehet, ha politikai, vallási vitákba, szociális reformokba bonyolódik. Bár az alkoholista hibái ugyanazok, mint azok az erők, amelyek szétszakíthatják világunkat (elsősorban az önzés), nem az A.A. dolga, hogy megmentse a világot. Csak saját problémájára, az alkoholizmusra koncentrál. Az anonimitás az önzés ellensúlya: a Tizenkettedik Hagyomány szerint „hagyományaink spirituális alapja, a névtelenség mindig emlékeztet bennünket arra, hogy az elvek előbbre valók az egyes személyeknél". Az anonimitás tehát szintén mély kifejezése a rendszerviszonynak, valamely nagyobb egész részeként való létezésnek. Hozzávehetjük ehhez az A.A. Első Hagyományát, mely szerint „közös boldogulásunk álljon az első helyen, személyes felépülésünk az A.A. egységétől függ".

(10) Az imahasználat szintén a rész–egész viszony komplementaritását erősíti már azáltal is, hogy az imádkozó kéri a kapcsolatot. A „saját felfogás szerinti Isten", aki az A.A. hite szerint az őszinte kérést bizonyosan nem utasítja vissza, Bateson szerint olyan „önmegerősítő tautológia", amely gyógyírt nyújt a mélypont kettős kötésére. A korábbi kettős kötés gyötrelmet okozott, lerombolta a dualista, szimmetrián alapuló episztemológia premisszáit, és az alternatívanélküliség kétségbeeséséhez vezetett. Az A.A. leggyakrabban alkalmazott imája, a Béke-ima viszont ezzel ellentétes premisszarendszeren alapul, oldó hatással van a kettős kötésre, és helyreállítja a rész–egész viszonyt. Idézzük újra:

„Istenem,
adj lelki békét annak elfogadására,
amin változtatni nem tudok,
bátorságot, hogy változtassak, amin tudok,
és bölcsességet, hogy felismerjem a különbséget!"

A kibernetikus episztemológiában a túlélés egysége sosem az individuum, írja Bateson, hanem a teljes rendszer, amely egyaránt fennáll az alkoholista és az A.A. közötti viszonyban, illetve az élőlény és a környezet közötti viszonyban. Hasonlóan, a rendszeres imákban megfogalmazódó kérések is állandóan megerősítik a rész–egész viszony komplementaritását.

(11) Az A.A. szervezete egyébiránt különbözik az olyan természetes rendszerektől, mint a család vagy az erdő. Egyetlen célja van – eljuttatni az üzenetet a „még szenvedő alkoholistához" –, s ezt kívánja maximalizálni. A biológiai rendszerek ezzel szemben sokcélúak és a maximum helyett inkább optimumra törekvők. Az A.A. maximalizáló törekvése azonban komplementer

jellegű, nem áll versengő viszonyban a környező világgal, szolgáló és nem térítő, hódító jellegű.

Összességében nézve a leírtakat, kérdés, mondja Bateson, hogy a büszkeségből a józanságba, a szimmetriából a komplementaritásba történő átmenet miért tekinthető olyan fundamentális jelentőségűnek, hogy episztemológiai változásról beszélhetünk. Ez egyrészt azzal indokolható, hogy az elmébe mélyen beágyazott és nehezen változó premisszákról van szó, másrészt azok a premisszák, amelyek a (leg)nagyobb rendszerre, a világra vonatkoznak, mindig fundamentálisak. Márpedig az alkoholista gondolkodásból a józan gondolkodásba való átmenetben a kettő között átfedés figyelhető meg: az elmébe mélyen beágyazott premisszák változása a teljes univerzumról alkotott elképzelés változását hozza magával, így episztemológiai mélységű. További kérdésként vethető fel, hogy mit jelent az episztemológiailag „helyes" és „téves". A szimmetrikus büszkeségből a józanság komplementaritásába történő átmenet tekinthető-e *helyes* irányba tett korrekciónak? A komplementaritás mindig jobb-e, mint a szimmetria? Az A.A. szerint az alkoholista számára igen: számára még az olyan nem alkoholisták esetében ártalmatlan szimmetrikus, versengő viselkedés is veszélyes lehet, mint a sakk vagy a tenisz. Az igazi kérdés persze ennél mélyebb szinten van: ha fundamentális hiteink alapján szimmetrikus, versengő viszonyban vagyunk a nálunk nagyobb rendszerrel, bizonyosan episztemológiai tévedésben vagyunk, a nagyobb rendszerrel való viszonyunk ugyanis szükségszerűen komplementer. Az ilyen irányba történő episztemológiai változás tehát ebben az értelemben valóban korrektív.

Bateson elismeri, hogy hipotézisei korlátozott érvényűek. Nem állítható, hogy a leírtak minden alkoholistára igazak, hogy az A.A. által javasolt az egyetlen helyes és lehetséges út, és hogy viselkedésünk során minden tranzakciónak komplementernek kell lennie. Azt viszont állítja, hogy a nem-alkoholista világnak van mit tanulnia a kibernetika episztemológiájából és az A.A.-tól. Ha továbbra is a karteziánus elme–anyag dualizmus keretei között működünk, valószínűleg további szembeállításainkat is meg fogjuk tartani Isten és ember, elit és tömeg ember és környezet etc. között. Márpedig annak a fajnak a túlélése, mondja Bateson, amely egyszerre rendelkezik fejlett technikával és ezzel a szemlélettel, kétségessé válhat (Madácsy 2009).

9.2. Bateson méltatása és bírálata

Bateson kibernetikus episztemológiájának A.A. programra való alkalmazását többnyire méltatják az A.A.-val foglalkozó kutatók, elismerve eredetiségét, jelentőségét, az A.A.-ról szóló diskurzusban betöltött kiemelkedő szerepét számos tudományterületen, köztük az antropológiai szakirodalomban is. Antze (1987: 176–177.) úgy említi Bateson tanulmányát, mint hosszú időn

keresztül az egyetlen s „igen eredeti" A.A.-ról szóló antropológiai művet – ehhez azonban tegyük hozzá, hogy megállapítása figyelmen kívül hagyja William Madsen (1974) néhány évvel később megjelent *The American Alcoholic* (Az amerikai alkoholista) című könyvét. Míg Denzin (1987a: 58.) a terület „legprogresszívebb elméleteként" említi, Cain (1991) az A.A.-ban való józanodást mint „episztemológiai változást" értelmező „jól ismert elemzésként" hivatkozza meg. Wilcox (1998: 121–122.) az „alkoholista gondolkodást" az alkoholista egyén episztemológiai hibájaként értelmező batesoniánus felfogást a múlt antropológiai művei, illetve saját kutatásai alapján az emberi alkoholfogyasztással és alkohollal való visszaéléssel kapcsolatos négy alapvető tény között szerepelteti, mint az USA-ban élő alkoholisták alkoholizmusának elsődleges okát. Frois (2009: 107.) a Bateson „sokat idézett" tanulmányában megjelenő rendszerelmélet holisztikus szemléletére hivatkozik, leszögezve, hogy „valóban, a csoport mint egész az, ami fontos".

9.2.1. A magányos ivó problémája

A méltató szavak mellett azonban megfogalmazódtak bírálatok is, amelyek egyes részleteiben vitatják a rendszerelméleti-kibernetikai szemléletnek az A.A. alkoholizmus- és felépüléskoncepciójára való alkalmazását. Denzin (1987a: 59.) szerint Bateson elgondolása arról, hogy a büszkeségből fenntartott absztinenciából a részegségbe való átmenet rendszerelméleti-kibernetikai terminusokkal leírható a szimmetrikusból a komplementer viselkedésbe való átmenetként, problematikus, mert nem tud kielégítően számot adni a magányos ivók viselkedéséről. E kritika feltételezi, hogy a szimmetrikus viszonyokból a komplementer viszonyokba való átmenet a társas kapcsolatokban zajlik. Úgy tűnik, Denzin kissé szigorúan ítél Bateson fölött, mert bár az említett gondolatokat valóban nem fejti ki teljességgel, az elgondolása adta keretek között mégis leírható az említett jelenség, különösen, ha tekintettel vagyunk az alkoholizmus progresszivitására, illetve szereplőire. Bateson maga is számol azzal a lehetőséggel, és kifejezetten utal rá, hogy „ahogy a dolgok rosszabbra fordulnak, az alkoholista valószínűleg magányos ivóvá válik" (Bateson 1971: 12.). Amikor a szimmetrikus viszonyból a komplementer viszonyba történő átmenetről beszél, akkor nem csupán az alkoholista és a valóságos emberi „mások" közötti viszonyról lehet szó. Az alkoholista viszonyul önmagához is, a fiktív „másokhoz" is, például elhunyt szülőkhöz, és ami különösen fontos, az italhoz mint „másikhoz" is. Amíg az ivás nem kontrollvesztett, addig az ital használható arra is, hogy társas kapcsolatokban oldja a feszültséget. Amikor azonban az alkoholista ivása kontrollvesztetté válik, és nem képes társadalmilag elfogadott módon inni, az ital lesz az az elsődleges „másik", akivel szemben szimmetrikus küzdelmét folytatja – bár ez a küzdelem aligha választható el az emberi „másokkal" való

kapcsolatoktól, hiszen az alkoholista itallal szembeni küzdelmével, mellyel bizonyítani kívánja, hogy képes kontrollálni ivását, nemcsak önmagának, hanem – a büszkeség-struktúrának megfelelően – másoknak is bizonyítani kíván. Az ital iránti sóvárgása és a társadalmilag elfogadható viselkedés követelménye ez esetben egyidejűleg nem elégíthető ki. Ha ilyen körülmények között elveszíti a küzdelmet, és lerészegedik, természetes, hogy miközben „megadja magát" az italnak, és ezzel a vele való kapcsolatában szimmetrikusról komplementer viszonyra vált, mindezt hozzá hasonlóan kontrollvesztett személyekkel, vagy egyedül fogja megtenni.

9.2.2. Bateson, az A.A. és a sztoikus filozófia

Egy másik szerző, Brundage bírálatára ugyancsak érdemes kitérni, aki Bateson és az A.A. elképzeléseit – figyelemre méltó módon – a sztoikus filozófiával hozza összefüggésbe. Brundage úgy véli, hogy Bateson kibernetikus episztemológiája bizonyos pontokon valóban párhuzamba állítható az A.A. programjával, egyes kérdésekben azonban eltérnek egymástól. A két elgondolás szerinte egyezik abban, hogy „a Felsőbb Erő és a *helyes* viszony ehhez az erőhöz döntő", illetve a helyes viszony kialakítása – az episztemológiai korrekció, ahogy Bateson mondaná – mély átalakulással, „megtéréssel" jár együtt (Brundage 1985: 47.). Bateson számára semmilyen elme vagy intelligencia (mind) nem lehet transzcendens, valamiféle világunkon kívülálló létező, vagyis ha létezik végső, mindent átfogó elme, intelligencia vagy Isten, akkor ő is immanens eleme a rendszeregésznek. E panteisztikus, immanens istenség gondolata Brundage szerint megfeleltethető a „Nagykönyv" lapjain felbukkanó „Világegyetem Szelleme" vagy „Teremtő Intelligencia" fogalmainak, melyeknek fontos szerepe lehet az A.A. ateista és agnosztikus tagjai Felsőbb Erőről kialakított elképzelésében. Tegyük azonban hozzá ehhez, hogy ezen Brundage által említett hasonlóság korlátozott, hiszen az A.A. Közösségének sok keresztény vagy egyéb vallású hívője megmarad a maga transzcendens istenségénél: az A.A. a „saját felfogás szerinti Isten" formulával elhatárolódik bármilyen állásfoglalástól az immanencia versus transzcendencia kérdésben.

Brundage ugyanakkor a fenti hasonlóságokon túl az A.A. és Bateson emberi szelfről alkotott felfogásában különbséget vél felfedezni. Mint írja, „Bateson számára a szelf mint elme tehetetlen illúzió, egy elavult gondolkodásmód műterméke", míg „az A.A. számára a gondolkodó és ítéletalkotó elme döntő" (Brundage 1985: 47.). Ezenkívül szerinte Batesonnál a rendszerdeterminizmus átveszi a szabad akarat helyét, míg az A.A.-ban a szabad akarat életbevágóan fontos. Mint Brundage utal rá, Batesonnál az alkoholista „megtérése", spirituális élménye, az, amikor a hagyományos, dualisztikus episztemológiából átvált a kibernetikus episztemológiába, s egy nagyobb egész komplementer részeként észleli önmagát, *„nem akaratlagos"*

(involuntary) (Brundage 1985: 44.; Bateson 1971: 14.; kiemelés – M. J.). Ezzel szemben, folytatja, az A.A. Harmadik Lépése például, mely szerint „elhatároztuk, hogy akaratunkat és életünket a saját felfogásunk szerinti Isten gondviselésére bízzuk", nem képzelhető el szabad akarat nélkül. Brundage szerint árulkodó, hogy Bateson tanulmányának gondolatmenete csupán az A.A. Első, Második, Tizenegyedik és Tizenkettedik Lépésével foglalkozik, a többit azonban, melyek az önvizsgálattal, a jellemhibáktól való megszabadulással és a jóvátételről szólnak, nem tárgyalja. A pontosság kedvéért jegyezzük meg, hogy Bateson implicite a Hetedik Lépésről[51] is szót ejt, amikor arról ír, hogy az imában megfogalmazott *kérések* erősítik a rész–egész viszony komplementaritását (Bateson 1971: 16.). Bateson szerint, folytatja Brundage, mindezeken túl a bűn vagy az egyéni morális felelősség eszméje episztemológiai tévedés. Összegezve tehát, úgy tűnik, hogy Brundage Bateson-interpretációja szerint a nagyobb rendszer determinizmusa feloldja az egyént mint individuumot, s ha nincs szelf és nincs egyéni akarat, akkor nincs bűn és egyéni felelősség sem (Brundage 1985: 44.). Ezzel szemben – véli Brundage – az A.A.-tagok úgy tekintenek magukra, mint akik szabad akarattal rendelkeznek, és morális felelősséget vállalnak jellemükért és tetteikért, s a Bateson által figyelmen kívül hagyott, Harmadiktól Tizedikig terjedő Lépések éppen az utóbbiról szólnak.

E feltételezett különbségekből Brundage arra következtet, hogy Bateson kibernetikai episztemológiája korántsem áll olyan közel az A.A. gondolatrendszeréhez, mint véli. Gondolatmenete folytatásában arra törekszik, hogy Bateson és az A.A. nézetei között feltételezett feszültséget feloldja, oly módon, hogy a két gondolatrendszert egy harmadik, a sztoikus filozófia keretei között kísérli meg újraértelmezni. A sztoikusok is úgy vélik, hogy az egyén a nagyobb egész elválaszthatatlan részeként létezik, illetve – akárcsak Bateson Brundage értelmezésében – a szigorú determinizmus hívei. Mint írja, „a sztoikusok számára, miként Bateson számára, ezek az erők, illetve minden forma és folyamat a világegyetemben a determinizmus kényszere alatt áll" (Brundage 1985: 49.). Ugyanakkor, mint Long és mások nyomán folytatja, a sztoikusok mégiscsak beengedik gondolatrendszerükbe a szabad akaratot. Long e kérdéshez írt egyik kommentárja szerint

> „a probléma az, miként tartható fönn az emberi autonómia az oksági köteléken belül. Khrüszipposz amellett érvel, hogy minden cselekvésben meg kell különböztetnünk a külső hatást és az elme válaszát. Azt állítja, külső okok felelősek azokért a »benyomásokért«, amelyek az elménék a cselekvés egy lehetséges menetét nyújtják. Magán az emberen múlik azonban, hogyan válaszol a benyomásra. […] a sztoikusok az akaratlagos cselekvés kritériumát nem a »szabadságomban áll, hogy most másként cselekedjek« mozzanatában keresik […]. Az ember hatalmának nem az az

[51] „Alázatosan kértük őt hiányosságaink felszámolására."

ismérve, hogy szabadságában áll másként cselekedni, hanem hogy szándékosan cselekszik." (Long 1998: 213–215.; Brundage 1985: 50.)

A sztoikusok ezt a gondolatot többek között a szekérhez kötözött kutya hasonlatával tették szemléletessé: a kutya maga dönthet arról, hogy vonszoltatja magát, vagy önszántából fut a szekér után, azonban akár így, akár úgy tesz, a szekérrel együtt kell haladnia (Long 1998: 234.). Brundage a „szabadságomban áll másként cselekedni" és a „szándékosan cselekszem" közötti finom, ám meglehetősen problematikus distinkciót kísérli meg arra használni, hogy kibékítse Bateson és az A.A. elképzelései között felfedezni vélt feszültséget. Főként a „megtérés" *(conversion)* kulcsmozzanatára koncentrál: ha Batesonnál a „megtérés" határozottan nem akaratlagos, míg az A.A. Harmadik Lépése implikálja a szabad akarat mozzanatát, akkor, mint írja, „sztoikus nézőpontból mindkettőjüknek igaza van", amennyiben a mentális aktusokat úgy fogjuk fel, mint amelyek szándékosak, mégsem állnak teljességgel akaratunk uralma alatt (Brundage 1985: 50.).

Brundage érvelése kétségkívül elegáns, azonban több ponton problematikus. Egyrészt a „szabadságomban áll másként cselekedni" – melynek lehetőségét a sztoikusok determinizmusa kizárja –, illetve a „szándékosan cselekszem" megkülönböztetésével a Tarka Csarnok filozófusai sosem voltak képesek megnyugtatóan feloldani azt az ellentmondást, amely determinista felfogásuk és az etikai tanításukhoz szükséges szabad akarat eszméje között feszült. Számukra a világ – maga a világot átható isteni értelem (tüzes pneuma, Logosz vagy Természet) és az emberi elme is – anyagi természetű, amelyben csakis hatást kelteni vagy elszenvedni képes létezők kaphatnak helyet, és amelyben valamennyi esemény determinált. A monizmus és a kauzalitás szigorú felfogásának e kombinációja pedig végső soron a szabad akarat lehetetlenségének a sztoikus etika számára igen kényelmetlen problémáját eredményezi: valójában nincs kellően erős érvük amellett, hogy valóban képesek vagyunk „szándékosan cselekedni", szabad akaratunkból helyeselni vagy elutasítani bármely bennünket érő „külső" hatást, és nem pusztán „külső" okok kényszerének hatására helyeslünk vagy utasítunk el valamit. Amennyiben viszont fenntartják az ember bizonyos fokú belső szabadságát, milyen alapon vonják ki ezen alapvetően anyagi természetű lelki mozgásait a szükségszerűség hatalma alól? Mint Long (1998: 235.) fogalmaz, „a belső szabadság lehetősége és a jónak meg a rossznak az a megkülönböztetése, melyről a Természet mint gondviselő gondoskodik, nem egykönnyen egyeztethető össze azokkal a faktuális szükségszerűségekkel, amelyeket a Természet mint fátum alapoz meg". A sztoikus filozófia tehát – bármennyire is ragaszkodnak képviselői ahhoz, hogy megőrizzék az emberi szabadság etikumhoz szükséges minimumát egy determinisztikus világban – nem alkalmas a szabadság és a determinizmus kibékítésére, s így nem építhetünk belőle hidat az A.A.-nak tulajdonított akaratszabadság és Bateson feltételezett determinizmusa között.

A másik probléma Brundage gondolatmenetében, hogy amikor Batesonnak a szelf, a szabadság, a felelősség tagadását tulajdonítja, túlságosan sarkítottan értelmezi Bateson determinizmusfogalmát: mintha a batesoni rendszeregész, illetve a benne működő determinizmus teljességgel feloldaná, illetve megfosztaná szabad akaratától az emberi egyént. Bateson valóban monista, akárcsak a sztoikusok, hiszen egész gondolatvilágát áthatja a karteziánus dualizmus rendszerelméleti-kibernetikai meghaladásának törekvése. Determinizmusa azonban korántsem tűnik olyan szigorúnak – még a sztoikusokénál is szigorúbbnak –, mint Brundage véli. Bateson szerteágazó munkásságának egyik átfogó jellemzője az ökológiai szemlélet, s e kereten belül vissza-visszatérő eleme a modern technikával felvértezett ember viselkedésének veszélyessége miatti aggodalom, aki akár a nála nagyobb, őt fenntartó rendszer önmagára nézve káros átalakítására is képes. Mindez „felelősséget" ró az emberre, vagy legalábbis szabad tetteit következményekkel terhesekként jeleníti meg. Az önkorrekcióra képes, biológiai állandóságuk fenntartására törekvő – homeosztatikus – információfeldolgozó rendszerek, mint az egyes emberi lények vagy a különböző állatfajok egyedei, kétségkívül Bateson rendszerében is identifikálható, egyedi entitásoknak tekinthetők. Ha a rendszeregész szempontjából indifferens is, hogy egy-egy egyed vagy faj túlél-e különböző, létfenntartó rendszerében lezajló – akár saját maladaptív viselkedése keltette – változásokat, az ilyen jellegű *következmény* maga a túlélésre *törekvő* egyed számára bizonyára nem közömbös. Még ha a túlélés ösztönét, a túlélés *akarását* az egyénnél nagyobb, tehát nem individuális szintű rendszer determinánsai eredményének tekintjük is, e determináló erők akkor is az *egyén* fennmaradását szolgálják. Bateson valóban tagadja, hogy a mentális karakterrel rendelkező rendszerek határai egybeeshetnének a test bőrfelületével vagy egy olyan rejtélyes létezővel, amelyet a hagyományos metafizika nyomán „elménk" nevezünk. Elméletileg az is lehetséges, hogy a parciális létezők *végső soron,* a legátfogóbb Elme perspektívájából nézvést feloldódnak egyfajta parmenidészi Egyben vagy sztoikus Logoszban. Azzal azonban, hogy Bateson e parciális rendszereket mindig tágabb rendszerek immanens részeként, aktusaikat pedig e tágabb rendszerek kauzális köreiben zajló eseménysorokként értelmezi, még nem állítja azt, hogy ezek az egyedi entitások *az információfeldolgozó emberi elme rendszerszintjén* ne léteznének. Valójában ez a kérdés, az egyedi emberi szelf végső ontológiai státuszának kérdése nem is igazán érdekes Bateson számára, egyértelmű állásfoglalást ezzel kapcsolatosan nem tesz. Mint írja, „a buddhisták azt állítják, hogy a szelf egyfajta fikció. *Ha így van,* akkor a feladatunk az lesz, hogy azonosítsuk a fikció fajtáit. De pillanatnyilag elfogadom a »szelfet« mint heurisztikus fogalmat, mint létrát, amely hasznos annyiban, hogy felmásszunk rajta, még ha talán el is dobjuk vagy hátrahagyjuk egy későbbi állomáson" (Bateson 1979: 135.; kiemelés – M. J.). Ha Bateson maga elismerte is a buddhizmus gondolkodására tett hatását (Kamilar 2002: 104, 127.), úgy tűnik, nem gondolta, hogy az egót

– ami a buddhistáknál pillanatról pillanatra újraépülő, nem pedig stabil és folyamatosan fennálló entitás – egy csapásra fel kellene vagy lehetne adni. Akár illúzió a szelf, akár nem, jelenleg, egyediségünk megélése szintjén azt tapasztaljuk, hogy „valaki" létezik, döntéseket hoz, és ezek alapján cselekszik. Sőt, a parciális információfeldolgozó rendszerek az őket tartalmazó nagyobb rendszerekben *szükségképpen* egyedi módon léteznek: gondoljunk csak arra, hogy a kiterjedéssel rendelkező entitások nem foglalhatják el ugyanazt a térbeli pozíciót. Mint az előző fejezetben, az A.A. által hirdetett nézetek és a batesoni rendszerelméleti-kibernetikai elképzelések közötti párhuzamok taglalásának (2) pontjában említettem, Bateson szerint az egyének nagyobb rendszerhez való viszonya szükségképpen különböző, s ez alapvető fontosságú az olyan „stíluskülönbségek" magyarázata szempontjából, hogy miért lesz egyesekből alkoholista, másokból pedig nem. Abban már valóban egyértelmű Bateson állásfoglalása, hogy illúzió azt feltételezni, hogy az egyén a „világtól" teljesen elhatárolható, azzal szembeállítható, „környezetétől" független és autonóm létező, s *egyoldalú* kontrollt képes gyakorolni a teljes rendszer fölött, melynek maga is része. Egyoldalú kontroll gyakorlása szerinte még a legátfogóbb Elme – az egyszerűség kedvéért nevezhetjük Istennek – számára sem lehetséges, mert köti a rendszer determinizmusa. Ha kissé profán példával próbáljuk megvilágítani Bateson e kikötését, azt mondhatjuk, hogy Isten talán képes lehet egy nyulat hóddá változtatni, de *minimum* az olyan alapvető determinánsokat ő sem kerülheti meg, hogy a kiindulópont egy, a fajra jellemző felépítésű nyúl, a végpont pedig ugyancsak egy fajspecifikus módon felépülő hód legyen, és a kettő között az előbbitől az utóbbihoz vezető változás történjen. Bateson (1971: 15.) elemzett tanulmányának egyik idevágó passzusában, amelyben az A.A. szervezetére és istenségére vonatkozóan tesz meglehetősen lakonikus utalásokat, úgy fogalmaz, hogy „az egyoldalú kontroll értelmében vett hatalom eszméje idegen az A.A.-tól. Szervezetük szigorúan »demokratikus« (az ő kifejezésük), s még istenségüket is köti az, amit rendszerdeterminizmusnak nevezhetnénk." Ha az isteni cselekvés korlátait tekintetbe vesszük, még inkább érvényes lesz mindez az olyan kevésbé átfogó, korlátozottabb cselekvési lehetőségekkel rendelkező információfeldolgozó rendszerre, mint az ember. Bateson (1971: 5.) fentebb már idézett, gőzmozdony-hasonlattal illusztrált kategorikus kijelentése szerint „nincs olyan mentális karaktert mutató rendszer, amelyben bármely rész egyoldalú kontrollt képes gyakorolni az egész fölött". Immanens rendszerbe ágyazottsága azonban – és itt ismét vitatnom kell Brundage Bateson-interpretációját – nem szünteti meg a döntéseket hozó, cselekvő egyént. Minden biológiai (és kulturális, illetve civilizációs) rendszer önszabályozó (Bateson 1972: 436.), az önszabályozás pedig elképzelhetetlen a külső és belső „környezetre" adott reakció szabadságának legalább egy minimuma nélkül. Bateson (1979: 127.) megfogalmazása szerint „a rendszerek azon típusa, melyet *elménck* nevezek, képes a szándékosságra és a választásra önkorrekciós lehetőségei révén". Nem

arról van tehát szó, hogy a batesoni „szelf" semmilyen döntési és cselekvési szabadsággal nem rendelkezik, hanem arról, hogy amennyiben cselekvéseinek kauzális köreiben „külső" determinánsok is vannak, nem cselekedhet „egyoldalúan", azoktól függetlenül. Választási lehetőségei mindazonáltal maradhatnak a determinánsok által meghatározott keretek között.

Innen jól megközelíthető a felelősség és a bűn problematikája is. Brundage fejtegetése szerint, miután Batesonnál nincs szelf, a morális felelősség nem a szelfet terheli, hanem a nagyobb rendszert, melyben a gondolkodás, a döntéshozatal, a cselekvés zajlik. Ezek szerint tehát Batesonnál „a bűn fogalma »nonszensz«" (Brundage 1985: 44.). Bateson egy híres konferenciaelőadásában[52] valóban használja a „nonszensz" szót a bűnnel kapcsolatban, azonban a bűn fogalmának puszta elutasításánál árnyaltabb kontextusban. Gondolatmenete szerint a homo sapiens földi tényked̈ése, például egyes növényi fajok gyomként való megbélyegzése és kiirtása, jó eséllyel megzavarja az ökológiai rendszerek versengés és kölcsönös függés kettősségén alapuló egyensúlyát, s a korábban kiegyensúlyozott rendszeregész darabokra töredezik. E nagyobb rendszert megzavaró emberi tevékenység a tudatos szándék (conscious purpose) szerinti működésre vezethető vissza. A tudat a teljes elménk csupán része, a rész pedig nem képes megjeleníteni az egészet, miként a televízió képernyője sem képes megmutatni a teljes folyamatot, ami a televízióban zajlik. Ha az adottakhoz képest további folyamatokat akarnánk megmutatni, az további áramköröket igényelne, melyeket ismét további áramkörök beiktatásával mutathatnánk meg, és így tovább. A tudatosság tehát mindig korlátozott, a teljes elménk csupán egy részét tárja elénk. Azt a folyamatot, hogy a tudattalanul zajló percepció során milyen részinformációk kerülnek tudatunk képernyőjére, a törekvéseink vezérlik. Így működik Bateson szerint az egyes ember, de így működnek az olyan nagyobb rendszerek is, mint a tudomány. Ha ebből a célorientált működésből adódóan a tífusz problémája az orvostudomány látóterébe kerül, további célja a probléma megoldása lesz. Miután talál valamilyen hatásosnak tűnő ellenszert, a problémát megoldottnak tekinti. A célorientált tudat a legrövidebb, leghatásosabb úton törekszik elérni az aktuálisan kívánt célt. Megoldási trükkök – amelyek gyakran igen értékesek – készleteit halmozza fel, a tágabb rendszer megértése azonban nem érdekli. Bateson a tudatossággal és a célorientáltsággal szembeállít egy episztemológiailag adekvátabb állapotot, a bölcsességet, amely „a nagyobb interaktív rendszer tudása – azé a rendszeré, amelynek megzavarása valószínűleg a változás exponenciális görbéjét eredményezi" (Bateson 1972: 441.). Miért veszélyesebb ma a célorientált tudatosság, és

[52] Az előadás „Conscious Purpose versus Nature" címmel hangzott el 1968-ban a London Conference on the Dialectics of Liberation című rendezvényen. Az előadás szövege Bateson *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology* című kötetében is megjelent (1972, 434–446.). Az előadás szövegrészleteit innen idézzük.

miért van nagyobb szükségünk a bölcsességre, mint valaha? A modern technika által a bennünket is tartalmazó nagyobb rendszerre kifejthető hatások mértékének extrém megnövekedése miatt. Márpedig „a rendszerbölcsesség hiánya mindig *büntetéssel* jár". Mondhatni, „a rendszerek […] *megbüntetik* bármelyik fajt, amely elég balga ahhoz, hogy szembeszegüljön ökológiájával. Nevezhetjük a rendszererőket »Istennek« is, ha tetszik" (uo. 442.; kiemelések – M. J.). Bateson itt természetesen a rendszeregyensúlyt felborító működésmód *következményeiről* beszél, és nem a keresztény értelemben felfogott, erkölcsi jelentéssel átitatott büntetésről, a következmény terhe, a *felelősség* azonban szekularizált formában mégiscsak megjelenik. Az érvelésnek ezen a pontján Bateson sajátos átiratát adja Ádám és Éva mítoszának. Az almát, amely túl magasan volt, leleményes módon, egymásra helyezett dobozokra felmászva sikerül megszerezniük. Ahogy az alma megszerzésének módját kigondolták, „ez volt a hiba. Elkezdtek célirányosan gondolkodni." (Uo.) Bateson sajátos megfordításban fogalmaz: az emberpár kiűzte a kertből saját teljes rendszertermészetét és a kert teljes rendszertermészetét. Ezzel pedig kiűzték Istent a kertből. Kiszakadtak létezésük egészlegességéből, s ezzel a célirányos, tervszerű gondolkodás számára az önfenntartás mint munka tárult fel: Ádámnak ettől fogva verejtékkel kellett megszereznie kenyerét. Ádám ekkor arra gondolt, hogy „ez egy bosszúálló Isten", és sosem lett volna szabad megenni azt az almát. Egyrészt Istent vádolja – Bateson szerint ez a célorientált gondolkodásmódból eredő hiba esetén az emberi viselkedésre szinte univerzálisan jellemző projekció –, másrészt önmagát: „Én vétkeztem." (Uo. 443–444.) Különösnek tűnik számára, hogy miközben tökéletesen racionálisan, a józan észnek megfelelően cselekedett, bajban találja magát, és mit sem tudva az okról, talán igazságtalannak érzi a történteket. „Nem látja önmagát a rendszer részeként, melyben a probléma fennáll, és vagy a rendszer másik részét vádolja, vagy önmagát. Példázatomban Ádám kétféle *nonszenszt* kombinál: azt a nézetet, amely szerint »én vétkeztem«, és azt, amely szerint »Isten bosszúálló«." (Uo.; kiemelés – M. J.) Bateson szerint, sajnálatos módon, leggyakrabban a célorientált gondolkodásmód szerint jár el az ember problémái megoldási kísérletei során, s így a rendszeregésszel való bölcs együttműködést feláldozza a gyors, rövid távú hasznosság oltárán, még ha halványan tudatában is van annak, hogy az nem szolgál hosszú távú megoldással. Ez az attitűd karöltve jár a modern nyugati ember „alázatának" hiányával, „tudományos arroganciájával" (uo. 444–445.), aki egyfajta autokrataként úgy képzeli, hogy teljhatalommal rendelkezik az univerzum fölött. E téves episztemológia megdőlt: „az ember csupán része egy nagyobb rendszernek, és a rész sohasem kontrollálhatja az egészet" (uo. 445.). Nemhogy az univerzumot nem uralhatja egyoldalúan, de még az önkontrollja lehetőségei is korlátozottak. Bateson az A.A.-tagok alkoholizmustapasztalatával egyetértőleg amellett érvel, hogy „semmi esetre sem vagyunk lelkünk kapitányai" (uo.). Szerinte arrogáns és téves gondolat tehát, ha az előálló

problémákat nem holisztikusan, a nagyobb rendszer felől közelíti meg az ember, hanem egyoldalúan Istent (másokat, a világ tökéletlenségét etc.) vagy önmagát hibáztatja, esetleg ezeket kombinálja. A „hiba", más szóval „bűn" tehát létezik, csakhogy paradox módon éppen annak az „én"-nek a rendszeregészből való kiszakadásában áll, aki azt állítja, hogy „*én* vétkeztem". Mégis, lehetséges, hogy a célorientált tudat orvosságának megtalálása valamiképpen az egyénen múlik. Bateson az álmokban megnyilvánuló freudi tudattalanra utal, s hozzáveszi az álomhoz a művészet kreativitását is, beleértve ebbe a vallások színe-javát. Ezekben az aktivitásokban mindig a teljes egyén vesz részt. A művészben esetleg ott lehet a mű létrehozásának célirányos törekvése, de a létrehozás folyamatában el kell altatnia ezt az arroganciát, hogy átadhassa magát a tudatos elméjét csak kevéssé igénylő kreatív folyamatnak. Bateson szerint az 1960-as évek drogfogyasztó pszichedelikus mozgalma is a maga módján ezt a bölcsességet kereste, elutasítva a többségi társadalom túlzott célorientáltságát. Ám ez – véli – ilyen módon nem valósítható meg: „Nem egyszerűen az szükséges, hogy kikapcsoljuk a tudatosságot, s ezzel engedjük feltörni a tudattalan tartalmakat. Ha így teszünk, azzal csupán felváltjuk a szelf egy részleges felfogását egy másikkal. Úgy sejtem, a két nézőpont szintézise szükséges, ez pedig jóval nehezebb." (Uo. 446.)

9.3. Összegző megállapítások Bateson A.A.-értelmezése kapcsán

1) Bateson a „célorientált tudatosság" és a „bölcsesség" fogalmaival kétféle – úgymond – tudatállapotot kísérel meg leírni, s az előbbit episztemológiailag alapvetően tévesnek ítéli. Az utóbbit, a „bölcsességet" nem tekinti teljességgel ellentétesnek vagy elhatárolandónak az előbbitől, hanem a célirányosan működő én és a rendszeregészbe illeszkedő, holisztikusan működő, tudattalanból forrásozó én (amennyiben az én szó egyáltalán használható még ebben a kontextusban) egyesülésében látja. Ez az alapgondolat nemcsak a sztoicizmussal rokonítható, hanem az egyetemes vallási-filozófiai hagyomány több képviselőjével és áramlatával. Az európai filozófiatörténetből említhető az érzéki sokféleséggel szemben a logosz által megragadott lét egységét hirdető Parmenidész (1992), aki monizmusa révén állítható párhuzamba Batesonnal, vagy a romantika, amely, akárcsak Bateson, a világot eltárgyiasító és „leigázó"[53] és ezzel az embert és környezetét szembeállító felvilágosult ráció

[53] A kifejezéssel a felvilágosodás egyik előfutára, Francis Bacon *Novum Organum*ára kívánok utalni, aki a modern tudomány programjának korai megfogalmazójaként annak feladatát a természet uralásában és emberi szolgálatba állításában jelölte meg. Az árnyaltabb megfogalmazás kedvéért azonban jegyezzük meg, hogy Bacon elképzelései talán még nem is annyira álltak távol Batesonétól, mint felvilágosult követőié, ha tekintetbe vesszük, hogy Bacon a természet feletti uralom megszerzésének útját – a szavak helyett a

ellenében a szubjektum és objektum kettősségének meghaladására törekszik, olyan fogalmak megalkotásával, mint a schellingi „abszolútum" vagy a hegeli „abszolút szellem" (Schelling 2003; Hegel 1979). Példaként említhető továbbá a zen buddhista Suzuki, aki ugyancsak polemizál a világot és a szelfet eltárgyiasító tudományos gondolkodással, a „tudó és a tárgy" dichotómiájával (Suzuki 1989: 44–45.), s ehelyett a kettősség mögötti egységről (uo. 28.), illetve az individuális tudatosság és a „kozmikus tudattalan" összeolvadásának lehetőségéről (uo. 27, 72.) beszél (Madácsy 2013b). A kínai tanítások közül kiemelhetjük a taoista „bölcs" „nem-cselekvését" (vu-vej, Weöres Sándor fordításában „sürgés nélkül"), erőlködésmentes illeszkedését a „nagyobb rendszerbe", amely láthatóan igen közel áll a célorientált és a rendszeregészbe illeszkedő tudatot szintetizáló batesoni és nem kevésbé az A.A. józan alkoholistája által elérni kívánt „bölcsességhez":

„Ezért a bölcs
sürgés nélkül működik,
szó nélkül tanít,
nézi az áramlást és hagyja, nem erőlködik,
alkot, de művét nem birtokolja,
cselekszik, de nem ragaszkodik,
beteljesült művét nem félti,
s mert magának nem őrzi,
el se veszíti."

(Lao Ce é. n.: 2. vers)

E ponton szinte kínálják magukat a batesoni nézetekkel való összehasonlításra azok a már említett keresztény tanítások is – elsősorban Pál apostol levelei és nyomában a hit általi megigazulásra építő protestáns teológia –, melyek szerint az ember saját akaratából nem képes kitörni a bűn állapotából, s elérni az üdvösséget, hanem ez csak az isteni kegyelem segítségével valósulhat meg (vö. pl. Pál levele a rómaiakhoz 9,14–24). További összehasonlításhoz adódnak azok a keresztény képzetek, amelyek az ártatlanság egységtudatát és vele szemben az ember bűnbeesésével jelentkező meghasonlását – önmagával és a világgal való szembekerülését – öntik formába, hiszen maga Bateson is éppen a paradicsom-mítoszt veszi kölcsön szabad felhasználásra. A bűnbeesést Bateson a célorientált gondolkodásnak felelteti meg, a bölcsesség viszont nem analóg az ártatlansággal, hanem a kettő szintézise.

Ha ismét felidézzük az Anonim Alkoholisták Béke-imáját, a fenti gondolatmenetek alapján immár mélyebben megérthetjük Bateson és az A.A. elképzelései közötti hasonlóságot: mindkettő esetében van az emberi életnek

dolgokhoz fordulás, az indukció alkalmazása és a hatékony nemzetközi kutatásszervezés mellett – a megismerő elme saját előítéleteitől, „idolumaitól" való megszabadulásában, így bizonyos értelemben a megismerés *alázatában* látta.

olyan tartománya, amely kívül esik korlátozott hatáskörén, és amelyhez ilyen módon legfeljebb alkalmazkodni tud, illetve van olyan tartománya, amelyben aktív, cselekvő hatást fejthet ki, és végül mindkettő használja a „bölcsesség" kifejezést, amely az előző kettő különbségét észlelő és egyúttal őket egy rendszerbe integráló közvetítő fogalom.

Mire is célozhat Bateson a bűnbeesés történetének újraértelmezésével, amely előadásának sajátos mitikus színezetet kölcsönöz? Vélhetően jelezni kívánja, hogy a rendszeregészhez igazodó bölcsesség és a célorientáltság közötti mély, paradigmatikus különbség a legősibb időktől fogva mint a *conditio humana* egyik alapproblémája van jelen, s egyúttal kapcsolódik is az ezt kifejező szellemi hagyományhoz. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy valamiféle ezoterikus tanítást képvisel. Bateson szilárdan a tudomány talaján áll, amely azonban szerinte a „bölcsesség" képviselte rendszertudat ellenfeleként maga is sokáig a dualizmus mítoszának rabja volt, és amely a rendszerelméleti-kibernetikai paradigma megjelenésével rátalált a „bölcsesség" helyes episztemológiájára. Az, hogy a rendszerelméleti-kibernetikai fordulatra alkalmazott kedvenc gyakorlati példája az Anonim Alkoholisták Közössége, „amely egyedüliként jegyez számottevő sikert az alkoholizmus kezelésében" (Bateson 1971: 1.), egyben az egyént eltárgyiasító s az alkoholizmus kezelésében tehetetlennek bizonyult hagyományos „nyugati" tudomány kritikája is. Minden kritikája ellenére azonban sem Bateson, sem az egyébként meglehetősen antiintellektualista A.A. nem veti el a tudományt, hanem felhasználva eredményeit, egyesíteni kívánja azokat a rendszeregész vagy a „Felsőbb Erő" bölcsességével.

2) Bateson rendszerelméleti-kibernetikai modellje tehát kizárja azt, hogy létezzen a világtól független ember, aki ismeretei bővülése révén elméletileg „mindenhatóvá" válhat, és egyoldalú kontrollt gyakorolhat a világ és eltárgyiasított önmaga fölött. E modell ugyanakkor nem zárja ki, sőt számos gondolatában előfeltételezi, hogy a rendszeregész részeként felfogott ember a maga rendszerszintjén a rendszerdeterminánsok tényezők – melyek fölött nincs hatalma – adta keretek között szabadon cselekedhet, és ezzel akár a nála nagyobb rendszer folyamatait is befolyásolja. Az A.A. nézetei tehát, köztük a Brundage által idézett Harmadik Lépés,[54] amely mind az emberi szabad akaratot, mind az azt meghaladó „erők" meglétét feltételezi, ütközés nélkül modellálhatók a Bateson által felvázolt elmélet segítségével.

3) Láttuk azonban azt is, hogy az emberi akarat korántsem mindenható. Batesonnál a nagyobb rendszer – melynek az illuzórikusan elhatárolt „szelf" valójában a része – determináló erői korlátozzák az akaratot. Az A.A. elgondolásai ezzel párhuzamosak: a puszta akarat az alkoholizmus legyőzésére nem elégséges, ahogy a lelki fejlődéshez sem. Az ember mint nagyobb egészbe

[54] „Elhatároztuk, hogy akaratunkat és életünket a saját felfogásunk szerinti Isten gondviselésére bízzuk."

illeszkedő rész valójában semmit sem tehet egyedül, önerőből, önhatalmúlag. Úgy fogalmazhatnánk, hogy mind Bateson, mind az A.A. esetében, akár az önuralom, akár mások uralása értelmében véve, az uraló akarat elutasításáról, lehetetlenségéről van szó. Ehelyett a rendszerbe komplementer módon illeszkedő, a nagyobb rendszerhez alkalmazkodó, a Felsőbb Erőre ráhagyatkozó akaratról beszélhetünk. Az egóból kiinduló aktív és ható akarat helyett a rendszeregészhez vagy Felsőbb Erőhöz viszonyuló, elfogadó, befogadó akaratról. Metaforikus példaként hozható fel a ható, uraló akarat elégtelenségére az elalvás példája: nem tudunk parancsszóra, az akarat erőfeszítése révén elaludni, hanem csak az alvásra való ráhagyatkozás révén. Szándékunkban állhat elaludni, de végül is nem kizárólag rajtunk múlik, hogy el fogunk-e aludni. Az A.A. ebben az összefüggésben gyakran „hajlandóságról" beszél: akarni azt jelenti, hogy hajlandóvá válni a Felsőbb Erő akaratának az elfogadására. A Lépések közül valamennyi ezt a szemléletet közvetíti. A ráhagyatkozásra való hajlandóság az emberi akarat része a józanodás, a spirituális ébredés, a lelki fejlődés folyamatában, azonban a józanodó nem önmagát változtatja meg: csak nyitottá teszi magát arra, hogy a Felsőbb Erő akarata formálja őt.

4) Mint láttuk, Brundage Bateson-kritikája két okból is problematikus: 1) a sztoikus filozófia nem oldotta meg a szabadság kontra determinizmus problémáját, így nem közvetíthet az A.A. szabadságfogalma és Bateson állítólagos szigorú determinizmusa között; 2) Bateson determinizmusfogalma korántsem olyan szigorú, mint Brundage feltételezi: nem szünteti meg az egyéni szabadságot, csupán azt utasítja el, hogy egy rendszer bármely eleme egyoldalú kontrollt gyakorolhat a teljes rendszer fölött. Ugyanakkor a sztoikusok felemlítése az A.A. kapcsán valóban jogos: úgy tűnik, a sztoicizmusban – bár Brundage ezeket nem említi – van legalább három olyan mozzanat, amely az A.A. elképzeléseivel rokonítható:

a) A sztoikusok nagy gondot fordítottak arra, hogy megkülönböztessék az ember életének azokat a tartományait, amelyek hatalmában állnak, azoktól, amelyek nem állnak hatalmában. Ennek egyik talán legvilágosabb megfogalmazása Epiktétosznál olvasható:

> „Bizonyos dolgok hatalmunkban vannak, más dolgok nincsenek. Tőlünk függ[55] a véleményünk, az ösztönös vágyunk, a törekvésünk és ellenszenvünk, egyszóval mindaz, amit egyedül alkotunk meg. Nem tőlünk függ a testünk, a vagyonunk, a hírnevünk és a tisztségeink, tehát mindaz, amit nem egyedül hoztunk létre.
>
> Azok a dolgok, amelyek hatalmunkban vannak, természetüknél fogva szabadok, semmi sem akadályozza, semmi sem köti őket. Azoknak a dolgoknak azonban, amelyek nincsenek a hatalmunkban, nincs erejük

[55] Fentebb láttuk, hogy a szabadságnak ez a fajta tételezése problematikus, nem egyeztethető össze a sztoikus természetfilozófia determinizmusával.

önmagukban, másoktól függenek, egy kívülálló megakadályozhatja vagy elsajátíthatja őket.

Emlékezz erre: ha a természetüknél fogva függő dolgokat függetleneknek tartod és a más dolgait sajátaidnak tekinted, akkor minduntalan akadályokba ütközöl, bánkódni és háborogni fogsz, káromolod az isteneket és az embereket, de ha csak azt tartod a tiednek, ami valóban a tied, a más tulajdonát pedig a helyzetnek megfelelően a másénak tartod, akkor sohasem leszel a kényszer hatalmában, senki sem fog utadba állni, nem fogsz senkit szidalmazni és vádolni, és semmit sem kell majd akaratod ellenére végrehajtanod; senki sem árt neked, és nem lesz ellenséged sem, mert nem történik veled semmi baj." (Epiktétosz 1942: I.)

E gondolatok nyilvánvalóan nagyfokú hasonlóságot mutatnak az A.A. Béke-imájával (Chesnut é. n.) és általában véve életszemléletével. Az A.A. szerint is éles határt kell húzni – amennyiben lehetséges – ama dolgok között, amelyeken az ember képes változtatni, és azok között, amelyeken nem. A.A.-meetingeken, illetve adatközlőimtől számtalan alkalommal hallottam, hogy az előbbi tartományba az ember maga tartozik bele: önmagán változtathat – bár ebben sincs korlátlan hatalma, hiszen a Felsőbb Erő segítségére szorul –, másokat vagy a világot azonban nem változtathatja meg.

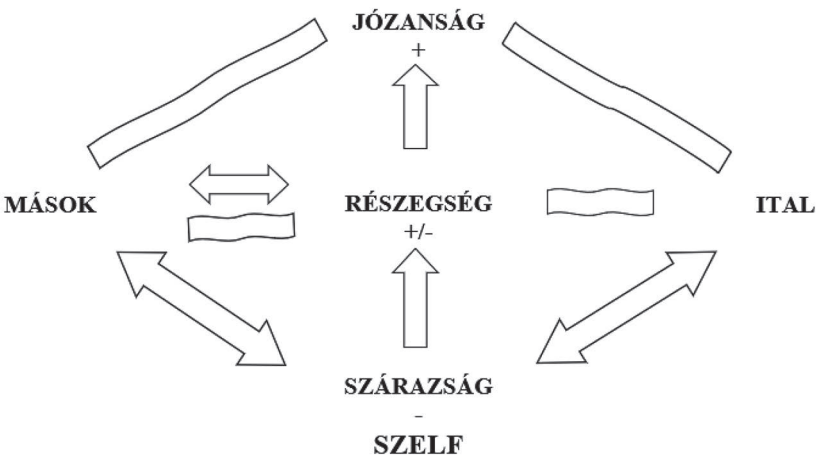
b) Figyelemre méltó hasonlóság ezen túlmenően, hogy amiképp a józanságra és lelki fejlődésre törekvő A.A.-tagok az alkoholszenvedély – sőt általában minden szer- és viselkedésfüggőség, illetve általában véve az „alkoholista gondolkodás" – rabságából kívánnak megszabadulni, úgy a sztoikusok is életfeladatként tekintették az apatheiára, a szenvedélymentességre törekvést.
c) Végül párhuzam vonható aközött is, hogy miként a sztoikusoknál a pathosz, a szenvedély uralma megzavarja, ellehetetleníti az értelem helyes használatát, úgy az A.A.-ban józanodó alkoholisták szerint az alkoholizmus elveszi az „elme épségét".

5) A magam részéről Bateson A.A.-értelmezésével kapcsolatban az eddigiekhez képest két további kritikai észrevételt fogalmazok meg.

a) Bateson nem alkalmazza az A.A. számára kardinális jelentőségű függőségfogalmat, holott a rendszeregész és a rendszer–rész viszonya a rész felől nézve leírható függőségként. Az addikciót ez alapján tekinthetjük úgy, hogy a nagyobb rendszerektől való természetes függőség elutasítása kényszeres, nem természetes függőséget eredményez az alrendszerek szintjén.
b) Mint korábban említettem, Bateson rendre eltér az émikus nyelvhasználattól, amikor „józannak" nevezi az A.A. által inkább „száraznak" nevezett állapotot, holott a kettő között döntő különbség van. A szárazság, mint láttuk (5.4. fejezet), önerőből, kínlódva fenntartott absztinencia, amely tovább hordozza az „alkoholista gondolkodás" vagy „karakter" jegyeit, így

végső soron nem is különbözik az aktív alkoholizmustól. A józanság ezzel szemben az „alkoholista gondolkodástól" való megszabadulást is jelenti, amely önerőből nem lehetséges.

Az, hogy Bateson tanulmányában nincs világosan megkülönböztetve a *szárazság* és a *józanság* állapota, illetve ezeknek a *részegség*hez és egymáshoz viszonyított rendszerhelyzete, értelmezési zavarokat okoz. Ha ezeket az „episztemológiai" rendszerszinteket egy függőleges tengelyen helyezzük el, amelyet keresztezünk a *mások* (Isten, emberek, fiktív mások, világ) – *szelf* – *ital* (amely ugyancsak egyfajta „másik") vízszintes tengellyel, az alábbi (13.) ábrát kapjuk:

13. ábra. A szelf önmagához, „mások"-hoz és az italhoz való viszonya a szárazság, részegség és józanság rendszerszintjein

Sajátos ellentét, hogy míg az akaraterő mítoszát elfogadó „nyugati" ember azt mondaná, hogy ha egy alkoholistáról van szó, a szárazság „jobb" állapot, mint a részegség. Bateson szerint azonban a szárazság (bár az A.A. szóhasználatától idegen módon a „józanság" szót használja), azaz az önerőből, kínlódva fenntartott állapothoz képest a részegség, mint egy nagyobb erőnek (rendszernek) való önátadás episztemológiailag korrektív lépésnek számít. Magyarázatként hozzáfűzhetjük ehhez, hogy míg a száraz alkoholista minden fontos szereplővel, másokkal, az itallal és önmagával egyaránt feszültségben van, addig a részeg alkoholista eleinte mind önmagával, mind az itallal, mind másokkal „harmóniába" kerül. Idővel a másokkal és önmagával való viszonya megromlik. Az alkoholizmus tipikus progressziója szerint a szerhasználat, amely eleinte fokozta a szelf önmagával és másokkal való összhangját, e viszonyokat utóbb hatványozottan rontja. Bateson a kezdeti

száraz–részeg episztemológiai korrekciót explikálja, azonban azt már nem fejti ki világosan, hogy az ismételt berúgások miatt másokkal keletkező feszültség egy további, második episztemológiai korrekciót tesz szükségesé. E második korrekció a *józanság* szintjére lépés, amely a Felsőbb Erőre való ráhagyatkozással, erőlködésmentesen fenntartott absztinencia rendszerszintje, ahol mind az itallal (való negatív), mind a másokkal való viszony, valamint a szelf önmagával való viszonya rendeződik. Bateson ír a szárazság–részegség korrekcióról, ír a józanságról, de nem ír részegség–józanság korrekcióról, így nem látható egyértelműen a nagyobb rendszereknek történő komplementer önátadási folyamat minden lépése: a szárazság feszültsége az ivás nagyobb rendszerében oldódik fel, míg az ivás feszültsége a józanság még nagyobb rendszerében (Madácsy 2013b).

• 10. AZ ALKOHOLISTA EGZISZTENCIA

Az értekezésben – kiegészítő adatok kíséretében – megkíséreltem feltárni, hogy az A.A.-ban józanodók miképpen gondolkodnak önmagukról, az alkoholistákról. Ennek során néhány ponton megmutatkozott, hogy az alkoholista *más*, mint a többségi társadalomhoz tartozó „normi": rendelkezik néhány alapvető vonással, amelyek eltérőek másoktól, viszont a csoport tagjaira egyaránt jellemzőek. Ezeket az alapvonásokat a következőkben az alkoholista egzisztencia leírásával kívánom összegezni.

Az „alkoholista egzisztencia" kifejezés használatakor mindenekelőtt jeleznem kell, hogy egyrészt kapcsolódok az egzisztencializmus egzisztenciafogalmához annyiban, amennyiben ez az irányzat az egzisztenciát mint önmagához viszonyuló létet határozza meg (vö. pl. Heidegger 1989: 100–101.), aki a világban meghatározott módon van, lehetőségeihez mérten választásokat tesz, melynek során vagy megvalósítja, vagy elveszíti önmagát. Másrészt azonban – miután az A.A. elképzeléseire fókuszálok – eltérek attól a modelltől, amelyet a függőség egzisztencialista felfogása során bemutattam (5.3.1.3. fejezet). E felfogás hívei az ember azon egzisztenciális alapmeghatározottságát, mely szerint mindenkor elkerülhetetlenül választási helyzetekkel szembesül, az alkoholisták aktív ivási időszakára is vonatkoztatják, azt állítva ezzel, hogy ivásukat illetően mindig van választásuk. Ez az elgondolás ütközik az A.A. ama felfogásával, hogy az alkoholista – saját erejét alapul véve – *teljességgel tehetetlen* a függőségével szemben.

Az egzisztenciális alapjellemzők között elsőként említendő, hogy a Közösséghez tartozás alapvető feltétele az alkoholistaként való önmeghatározás, amely az A.A. és a kereszténység strukturális párhuzamait tekintve alapvető analógiát mutat: ahogy a kereszténységben – Pál apostol nyomán – egy közös „gyengeség", a bűn az az egyetemes jellemző, amely az emberiség közös sajátja, s azt sorsközösséggé teszi, úgy az A.A.-ban is egy közös „sorscsapás", az alkoholizmus a legalapvetőbb vonás, amely tagjainak identitást ad, és belőlük sorsközösséget formál.

Az alkoholista az A.A. jellemzése szerint mindenekelőtt beteg, amely számára – jaspersi fogalomhasználattal élve – egzisztenciális „határszituáció" (Jaspers 2008: 110–111.), megváltoztathatatlan léthelyzet. „Más világ polgára", amelyben a többség által ismerthez képest más természettörvények működnek: rá az alkohol a „normi"-któl eltérő hatással van. Betegségéből adódóan alkoholfüggő, azaz az ivásra ellenállhatatlan késztetést érez, s nem

képes tartósan alkohol nélkül meglenni – folyamatosan iszik, vagy ha vannak száraz időszakai, azok idővel ivásba fordulnak. Ivásának kontrollálására tett kísérletei az A.A. elgondolása szerint elkerülhetetlenül kudarcra vannak ítélve. „Normális", kontrollált ivásra a józanság elérése után sem képes többé. Mivel beteg, állapotáról nem tehet, azért nem felelős: alkoholizmusa kialakulása kezdeti szakaszában – a betegség részeként – nincs tudatában annak, hogy kezdi elveszíteni a kontrollt ivása fölött. Függőségének, az alkohollal szembeni tehetetlenségének csak a „mélyponton" ébred tudatára, ekkor viszont már nem képes arra, hogy saját erejéből leküzdje iváskényszerét. Felelőssége utólagos: felépülését követően jóvátételt nyújt az ivási karrierje során okozott károkért; bár nem felelős azért, mert ivott, utólagosan mégis felelősséget vállal azokért a tettekért, amelyeket ivása során elkövetett. Aktív alkoholista időszakában elméje hibásan működik, szabad akaratától megfosztott állapotban van. Utólagos felelősségvállalása ellenére, még ha a mindenkori szabad választást tételező egzisztencialisták vagy a gyakran erkölcsi modellben mozgó „közgondolkodás" számára ez kétségesnek tűnik is, az A.A. ragaszkodik ahhoz, hogy az alkoholista nem tehet a betegségéről, így nem is tehető felelőssé érte.

A felelősség kérdését más oldalról megközelítve, az A.A. elképzelése szerint akkor, amikor az alkoholista a mélypontján keresztül eljut az alkohollal szembeni vereségig, s a Felsőbb Erő segítségével józanodni kezd, alapvetően megváltozik a helyzete az alkoholizmusával szembeni felelőssége tekintetében. Amíg nem volt birtokában a megoldás alkoholfüggőségével szemben, addig tehetetlen volt, és nem volt felelős, miután azonban már a megoldás birtokában van, van választása, s így már felelőssé válik azért, hogy iszik-e, vagy sem.

Az A.A. az alkoholista három alapvető állapotát különbözteti meg: lehet ivó, száraz vagy józan. Az ivó és a száraz állapot csak tüneti szinten különbözik – előbbi iszik, míg az utóbbi önerőből és általában csupán átmeneti időszakokban absztinens, mondhatni, az előbbi pozitív, az utóbbi negatív alkoholfüggő –, lényegében azonban mindkettő egyaránt aktív alkoholista: az egóvezérelt alkoholista karakternek megfelelően működik. Túlnövekedett egójából adódóan izolálódik, a világgal, másokkal és önmagával feszültségterhes, szorongással és haraggal teli, irrealisztikus viszonyban van, melyet alkohollal való tudat- és hangulatmódosítással próbál feloldani. A józan alkoholista viszont alapvetően különbözik az előző kettőtől: nem egóvezérelt módon, hanem egy Felsőbb Erőnek való önátadása, akaratára való ráhagyatkozása s az ennek keretében megvalósuló lelki fejlődése révén karakterében is megváltozik, így a leírt feszültséget mélyebb szinten oldja fel, és valóságosan szabaddá válik alkoholfüggőségétől. Önmaga meghaladását önmaga feladása teszi lehetővé. Mint Antze rávilágított, az alkoholista drámája analóg a protestantizmus által felvázolt emberi drámával: tehetetlen, ki van szolgáltatva, rabja az alkoholnak/bűnnek, melynek végső kétségbeesésében ébred tudatára, ahonnan a Felsőbb Erő / isteni kegyelem segítségével éri el a józanságot/megváltást.

Az alkoholfüggőségtől való megszabadulás nem jelent egyszersmind mindennemű függéstől való szabadságot. Az alkoholista egzisztencia abban is hasonlít a keresztény egzisztenciára, hogy az alkoholista is elkerülhetetlenül függő lény. Augustinus (1997: 80, 136–137.) szerint az eredendő bűn az, hogy az ember önmagát gőgösen Isten helyére állítva, szabad akaratával visszaélve elfordul Istentől az alacsonyabb rendű javak felé. Ennek következtében elveszíti szabad akaratát, és a bűn rabjává válik. Ahogy elfordul Istentől, akitől elkerülhetetlenül függ, másféle, az anyagi világtól való elkerülhető függésben találja magát. Hasonló az alkoholista egzisztenciális meghatározottsága is. Ilyen módon nem az a kérdés, hogy miképpen alakul ki a függőség, vagy miért van az, hogy az egyik ember függő, a másik pedig nem. Az A.A. – és a kereszténység – emberképe szerint végső soron minden ember függő, a kérdés csupán az, hogy mitől függ: tudatosan vállalja Istentől – vagy valamely Felsőbb Erőtől – való függését, egóját háttérbe szorítva ráhagyatkozik, s ez szabaddá teszi egyéb függéseitől, vagy önmagát előtérbe tolva megtagadja ezt az eredendő függőséget, s ekkor szükségszerűen egyéb függőségekbe bonyolódik. Világos ugyanakkor, hogy az A.A.-ban józanodó alkoholista különbözik a keresztény hívőtől annyiban, hogy a Felsőbb Erő számára nem okvetlenül Istenként definiált lény, hanem bárki vagy bármi lehet, aki nem ő maga, nem egy másik ember, és egy a sajátjánál nagyobb hatalom birtokosa. Egy nagyobb rendszer, mondhatnánk Bateson kifejezésével. Az A.A. spiritualitása eszerint lényegében abban összegezhető, hogy a józanodó egy nagyobb rendszer részeként ismeri fel önmagát. E nagyobb rendszerhez való alkalmazkodásával elkezdenek oldódni feszültségei, önmagával és a világgal való viszonya fokozatosan rendeződik. Bateson A.A.-interpretációja ebben erős: a „rendszer" neutrális fogalma jól illeszkedik az A.A. „Felsőbb Erő"-fogalommal kifejezett világnézeti semlegességéhez. Bateson ugyanakkor mellőzi az A.A. kereszténységtől kölcsönzött függőségfogalmát, ami az A.A. elképzeléseinek megértéséhez ugyancsak nélkülözhetetlen.

A fentieket a szabadság kérdése felől megközelítve azt mondhatjuk, hogy az alkoholista léthelyzete nem teszi lehetővé azt, hogy szabadon dönthessen, függ-e valamitől, vagy sem – valakitől vagy valamitől mindenképpen függ. Alkoholfüggőségét szabad akaratából nem tudja megszüntetni. Megteheti azonban, hogy átadja magát egy másik, a Felsőbb Erőtől való függésnek (vö. Augustinus 1997: 121.), és e ráhagyatkozással megszabadulhat alkoholfüggésétől. Az tehát nem áll szabadságában, hogy függés vagy nem függés kérdésében döntést hozzon, az viszont igen, hogy a kétféle függés közül válasszon. Jól látható ez a józanodó és az A.A. Közösség viszonyából is. Az A.A. Közössége az alkoholista számára maga is a Felsőbb Erő egy manifesztuma – vagy maga a Felsőbb Erő –, s mint láttuk, az alkoholista az A.A. nézetei szerint élete végéig „A.A.-függő" lesz: meetingekre kell járnia ahhoz, hogy józan maradhasson. Egyik függőségét tehát felváltotta egy másik függőséggel.

Az A.A. által megformált alkoholista egzisztencia ugyanakkor egy figyelemre méltó újítást hordoz a keresztény kultúrkör „átlagemberéhez" képest, nevezetesen a változási moratórium felfüggesztését. A nem alkoholista ember elkövethet bűnöket. Lehetséges, hogy élete végéig bűnben él, nem tér meg, s így kárhozat, „lelki halál" lesz az osztályrésze. Eközben mindazonáltal fizikailag nem hal meg: fizikailag nem hal bele abba, ha például a Tízparancsolat bármely pontját megszegi. Ezzel egyúttal moratóriumot élvez: fizikai élete végéig lehetősége van arra, hogy megtérjen Istenhez, s az ő segítségével hátat fordítson a bűnnek. Lehetséges, hogy úgy okoskodik, hogy ereje teljében a maga javát keresi, és majd időskorában foglalkozik spirituális kérdésekkel. Az alkoholista egzisztencia esetében ezzel szemben a moratórium felfüggesztésre kerül. Az ő esetében nincs vagy jóval kisebb a különbség a fizikai és a „lelki" halál között: ő az alkoholfogyasztásba mindkét értelemben belehal. Gyakran hallani A.A.-tagokat, amint úgy vélekednek, hogy még egy visszaesést már nem élnének túl. Ilyen módon az alkoholizmus az „átlagosnál" kiélezettebb egzisztenciális helyzetet teremt: a „megtérés" vagy „lelki ébredés" az alkoholista esetében egyben a puszta fizikai túlélés kérdésévé is válik, ami, ha úgy tetszik, a változásban különleges ösztönzést jelenthet számára. Számára nincs haladék, tetteinek következményei jelenvalóbbak, azonnalibbak, szigorúbb következetességre intők, így az idő is sürgetőbb számára. Ahogy a Tizedik Lépésben is olvashatjuk: „haladéktalanul beismertük, amikor hibáztunk". Ez az állandó halálközelség, amely a legkisebb megingást is végzetessé teheti, minden bizonnyal hathatós szerepet játszik abban, hogy az A.A.-ban józanodók többsége nagyobb önismerettel rendelkezik, illetve nagyobb fokú önreflektivitással, tudatossággal él, mint a társadalom nem alkoholista, hibái révén bekövetkezhető közeli halállal nem fenyegetett tagjai.

Az alkoholista, akárcsak a keresztény hívő, paradox élethelyzetben van, két világ – az önzés uralta „földi világ" és a „Lélek világa" – határán, melyben a jelentések egymás ellentétébe fordulnak. Az egyik legtalálóbb megfogalmazása ennek az a jézusi mondás, hogy „aki meg akarja menteni életét, az elveszti, aki pedig elveszti életét énértem, az megtalálja" (Mt 16,25). Ami előnyös az egyikben, az hátrányos, sőt végzetes a másikban: aki önmagát egoisztikusan érvényesíti, Istenné teszi, elnyerheti önmagát „földi mércével" mérve, de elveszíti azt az önmagát, aki a „Lélek világában" lehetne. A „Lélek világában" ezzel szemben önmaga feladásával, a Felsőbb Erőre való ráhagyatkozással és mások szolgálatával válhat önmagává. Hasonlóan: az önkontroll feladása, a Felsőbb Erőre való ráhagyatkozás szabaddá teszi, míg a Felsőbb Erőtől való függés elutasításának szabadsága saját szenvedélyeinek rabjává. Egyik oldalon az önfeladás teszi önmagává, és a szolgálat szabaddá, a másik oldalon pedig önmaga előtérbe állításával veszíti el magát, és az ego – látszólagos – uralma révén válik szolgává. Ebben a paradox dialektikában gyökereznek a józanodók olyan megfogalmazásai (vö. Kelemen – B. Erdős 2004: 96–100.), amelyek

megütközést keltve, ellentétesek azzal, amit a „normi"-k jónak, előnyösnek gondolnak: „Milyen szerencse, hogy alkoholista vagyok!" Ebben a megfogalmazásban az alkoholizmus már megszűnik tehernek lenni, hátrányból előnnyé, értelmetlenből értelmessé válik, olyan erőforrássá, amely hozzásegíti a józanodót az újjászületéshez, a Közösség és a Felsőbb Erő megtalálásához.

• 11. ÖSSZEGZÉS

A következőkben röviden összefoglalom, hogy az értekezés milyen főbb gondolati lépéseken haladt keresztül, illetve milyen nóvumokkal igyekszik hozzájárulni az Anonim Alkoholistákról végzett korábbi kutatásokhoz.

A bevezető fejezetek leginkább hangsúlyos részei az értekezés alapjául szolgáló empirikus kutatásokat mutatták be, köztük 650 órányi résztvevő megfigyeléssel, 32 rögzített – ebből 25 magam által készített és 7 mástól kölcsönzött –, illetve számos rögzítetlen interjúval és egy 126 válaszadó bevonásával készült kérdőíves vizsgálattal. Mindezek ismertetése közben kitértem a kutatás módszertani és etikai megfontolásaira. A terepmunkára alapozott etnográfiai leírás dilemmái kapcsán írtam a leírásban jelentkező fenomenológiai (émikus) igényről, azaz a jelentések önmagukból való kibontásának törekvéséről, illetve, mivel ennek maradéktalan érvényesítése nem lehetséges, az ezzel szemben, a kutató oldaláról elkerülhetetlenül megjelenő interpretativitás étikus szempontjáról. Az émikus–étikus leírás feszültségét feloldandó, a posztmodern antropológia dialógusról alkotott elképzeléséhez kapcsolódtam, mely leírásaiban a kutató és a vizsgált kultúrát képviselő adatközlők párbeszéde alapján kísérli meg megalkotni a konszenzusos jelentéseket.

A magyar A.A. Közösségről mind ez idáig nem készült etnográfiai leírás, e tekintetben az értekezésnek nincs tudományos kutatási előzménye – ezt tekintem tehát az értekezés legfőbb nóvumának.

A magyarországi tagság körében végzett kérdőíves vizsgálatom előzménye egy, a magyar A.A. Közösség által végzett kérdőíves vizsgálat volt. A Közösség által, illetve az általam végzett kutatásban egyaránt vizsgált változók a tagok neme, életkora, foglalkozása, tagságának időtartama, absztinenciában eltelt ideje, honi csoporttal és szponzorral rendelkezése, az A.A. előtt igénybe vett segítségei, illetve A.A-ba jutásának közvetítői. Számos más kérdés tekintetében azonban – mint azzal kutatásaim kezdetén szembesültem – nem állt rendelkezésre semmilyen, akárcsak valamelyest is általánosítható adat, így az alapvető adatgyűjtést kutatásaim nélkülözhetetlen feladatának ítéltem. Különösen érdekelt a felvetődő kérdések között az az alapvető etnográfiai kérdés, hogy a Közösség tagjai miképpen követik, hogyan valósítják meg „ténylegesen" az A.A. programját. Vajon valóban érvényre juttatják mindennapjaik során az A.A. irodalmából megismerhető elveket? Mint a kérdőíves vizsgálatból, illetve a terepmunka egyéb tapasztalataiból leszűrődött, a szponzorálás és az üzenettovábbítás, valamint az átfogóbb közösségi ügyekben

való részvétel tekintetében mérsékeltebbnek mondható az aktivitás, más tekintetben azonban a program követésében megnyilvánuló akkurátusság jellemzi a tagságot. Kérdőívem a következő kérdésekben gyűjtött a magyarországi A.A.-ról korábban feltáratlan adatokat:

a) alkoholista karrier időtartama,
b) A.A. előtti leállási kísérletek sikertelenségének vélt oka,
c) egyéb addikciók,
d) az A.A. program tényleges megvalósításának miértje,
e) a tagok világnézete, a Felsőbb Erőről és a spiritualitásról kialakított elképzelései,
f) visszaesések,
g) a józanodás protektív tényezői,
h) közösségi aktivitások,
i) társas kapcsolatok,
j) A.A.-meetingeken kívüli egymáshoz fordulás,
k) a fenti demográfiai adatokon túl: lakhely, munkavégzés típusa, végzettség, családi állapot, az együtt élő társ A.A.- vagy egyéb közösségi tagsága, gyermekek száma.

A Közösség történetét, illetve hit- és eszmerendszerét elsősorban az A.A.-t ért három nagy szellemi hatás, a kereszténység, a legalábbis részben tudományos betegségkoncepció és a pragmatikus filozófia kontextusában tárgyaltam. E hatások együtteséből formálódott meg az A.A. spiritualitáseszménye, melynek jelentéseivel behatóbban foglalkoztam. Mint kutatásaim során kirajzolódott, a spiritualitás szféráján belül több és árnyaltabb jelentés kapcsolódik a Közösséghez, illetve a lelki élethez, mint valamely transzcendens istenséghez: úgy tűnik, a Felsőbb Erő mint Közösség – hasonlóan ahhoz, amit Durkheim (2004) a *társadalom* gyógyító erejéről, a közösen végzett rítusok felemelő hatásáról mond – határozottabban kifejezésre jut a tagok józanodásában, mint az Istenként felfogott Felsőbb Erő. A spiritualitás témájához kapcsolódva bevezettem a „metavallás" fogalmát, amely tartalmilag, „dogmatikailag" túllép bármely tételes valláson, s független azoktól, de szerkezetében megőriz egy, a kereszténységből vett általános formát – az egyénileg értelmezett Felsőbb Erőnek való önátadást, az arra való ráhagyatkozás spirituális mozzanatát –, amely bármely vallással vagy akár szekuláris világnézettel kompatibilis lehet. Az A.A. hit- és eszmerendszeréről szóló leírások között ugyancsak hangsúlyosabban szerepeltettem az A.A. elképzeléseinek bibliai hátterét, a „spirituális betegség" jelentésambivalenciáját, illetve – mély társadalmi vitássága okán – az alkoholizmusért viselt felelősség témáját.

A közösségformálódás narratív folyamatai között tárgyaltam – Eliade *illud tempus*a nyomán – a mitikus idő jelentőségét, illetve bevezettem a „mitikus mi" fogalmát. A közösségi gyógyító folyamatok leírásában többek között a turneri „szenvedés közössége" és a „ku-solola" fogalmait alkalmaztam.

A magyarországi A.A. Közösség szervezeti felépítésének leírásában nem támaszkodhattam korábbi kutatásokra, így a tagsággal kapcsolatos alapvető adatokhoz hasonlóan ezek megismerése is feltáró munkát igényelt.

A szervezeti és működési elvek elemzése során alkalmaztam Turner communitas és struktúra fogalompárját, melynek tükrében a Közösség a kettő között egyensúlyozó rendszernek mutatkozott. Ennek árnyaltabb megértését tette lehetővé Douglas csoportkontroll szerinti osztályozási rendszerének alkalmazása, melynek alapján úgy tűnik, hogy az A.A. Közössége az erős csoport – gyenge rácsozat (enklávikus) típusba sorolható. Az A.A.-t mindezek mellett kvázianarchisztikus közösségként írtam le, amely a közösségi folyamatok szabályozásában ugyan nem alkalmaz kényszert, de működésének háttérfeltételeit az államhatalom biztosítja. A szervezeti és működési elvek mellett igyekeztem feltárni a különböző színtereken megvalósuló közösségi aktivitásokat, kapcsolatokat, az anyagi kultúrát, illetve egyes életstílusbeli sajátosságokat. E vizsgálódások hozadékaként feltártam többek között a magyarországi Közösség ismétlődő aktivitásainak „kalendáriumát". További lényeges eredménynek mutatkoztak azok az adatok, melyek arra utalnak, hogy a Közösség tagjai általában előnyben részesítik a Közösségen belüli kapcsolatokat a Közösségen kívüliekkel szemben. Lényegesnek tartom továbbá annak megértését, hogy az alkohol kísértésének lappangó fenyegetése olyan fejlődési motivációt jelent az A.A.-ban józanodó alkoholisták többsége számára, amelynek hatására figyelemre méltó önismeretre, tudatosságra, becsületességre tesznek szert.

A fentieken túl behatóbban foglalkoztam Bateson rendszerelméleti-kibernetikai A.A.-értelmezésével, részben jelentősége, részben magyarázó ereje, részben pedig problematikussága okán, s nem kevésbé azért, mert a magyar kulturális antropológiai szakirodalomban Bateson recepciója meglehetősen hiányosnak mondható. Számomra igen izgalmasnak mutatkozott Bateson elgondolásában, hogy a rendszerelmélet és a kibernetika, illetve az ezekkel szemléleti rokonságot mutató A.A. új „episztemológiáját" úgy mutatja be, hogy közben kontrasztként fundamentális bírálattal illeti a dualisztikus paradigmával, illetve az akarat-mítosszal jellemezett „nyugati" kultúrát. Egy ponton ugyanakkor, a szárazság–részegség–józanság rendszerszintjeinek megkülönböztetésében megkíséreltem a szerző gondolatait továbbvinni.

Az értekezés zárásaként végül felvázoltam az „alkoholista egzisztencia" néhány jellemzőjét:

– a sorsközösséget,
– a tehetetlenséget és az akaraterő kudarcát,
– a függőség elkerülhetetlenségét,
– az egó elmozdítását a világ centrumából és a Felsőbb Erőre való ráhagyatkozást,
– a függőségek közötti választás szabadságát,
– az utólagos felelősséget,

– a moratórium felfüggesztését mint a kétféle – fizikai és „lelki" – értelemben vett halál azonosulását, illetve
– a „földi világ" és a „Lélek világa" határán való létezésből adódó paradox élethelyzetet s a jelentések ebből adódó ellentétükbe fordulását;

ilyen módon összegezve azokat a meglátásokat, amelyek kutatásaim során az alkoholistaként való létezés, illetve függőség „természete" kapcsán felmerültek bennem, megmaradva természetesen az A.A. hit- és eszmerendszerének keretei között.

• FELHASZNÁLT IRODALOM

A.A. GRAPEVINE

1993 *Whatever Happened to the Circle and Triangle?* http://silkworth.net/pdfGSC/Around-AA-Dec-1993.pdf (letöltés: 2010. június 24.).

AL-ANON FAMILY GROUP

2005 *…Életünk minden megnyilvánulásában. Avagy hogyan fordítsd hasznodra a krízist.* Virginia Beach: Al-Anon Family Group Headquarters, Inc.

ALCOHOLICS ANONYMOUS

1992a *44 kérdés. Kérdések és válaszok az Anonim Alkoholistákról.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

1992b *Szükséged van-e az A.A.-ra? Tizenkét kérdés, amelyre csak Te válaszolhatsz.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

1994a [2001] *Anonim Alkoholisták. Az alkoholizmusból felépült sok ezer férfi és nő története.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. [*Alcoholics Anonymous. The Story of How Many Thousands of Men and Women have Recovered from Alcoholism.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. First printed in 1939.]

1994b *Eljutottunk a hitre. A.A.-tagok lelki élményei.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

1995a, 2011 [2007a] *Tizenkét Lépés és Tizenkét Hagyomány.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. [*Twelve Steps and Twelve Traditions.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. First printed in 1953.]

1995b *Kérdések és válaszok a szponzorálásról.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

1996 *Bill így látja. Az A.A.-életstílus.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

1998 *Bill W., az A.A. társalapítója három előadása orvosi társaságok előtt.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

2005 *The A.A. Service Manual Combined with Twelve Concepts for World Service by Bill. W.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

2007 *A.A.-csoport.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

2008 *Alcoholics Anonymous 2007 Membership Survey.* http://www.aa.org/pdf/products/p-48_07survey.pdf (letöltés: 2010. június 28.).

2008a *Napi elmélkedések. Elmélkedések könyve, melyet A.A.-tagok írtak A.A.-tagoknak.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. (Első kiadás: 1990.)

2009 *Hogyan beszéljünk nem-A.A. összejöveteleken?* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc.

2010a [2003a] *Az Anonim Alkoholisták felnőttkorba lép. Az Anonim Alkoholisták Közösségének rövid története.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. [*Alcoholics Anonymous Comes of Age. A Brief History of A.A.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. First printed in 1957.]

2010b [2003b] *Dr. Bob és a derék öregfiúk. Az amerikai Közép-Nyugat korai A.A.-s emlékéveivel megtűzdelt életrajz.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. [*Dr. Bob and the Good Oldtimers. A Biography, with Recollections of Early A.A. in the Midwest.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. First printed in 1980.]

2010c [2007b] *Add tovább. Bill Wilsonnak és az A.A. világméretű elterjedésének a története.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. [*Pass it On. The Story of Bill Wilson and how the A.A. Message Reached the World.* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. First printed in 1984.]

2010d *Frequently Asked Questions about A.A.'s History.* http://www.aa.org/subpage.cfm?page=287#dos (letöltés: 2010. június 24.).

2012a *2011–2012 Conference-Approved Literature & Other A.A. Material (A.A. Literature Catalog).* New York: Alcoholics Anonymous World Services, Inc. http://www.aa.org/lang/en/en_pdfs/aacatalog.pdf (letöltés: 2012. október 7.).

2012b *Estimates of A.A. Groups and Members as of January 1, 2012.* Service Material from the General Service Office. http://www.aa.org/lang/en/en_pdfs/ smf-53_en.pdf (letöltés: 2012. november 9.).

2024a *A.A. Around the World*. https://www.aa.org/aa-around-the-world (letöltés: 2024. március 20.).

2024b *Literature Listing.* https://www.aa.org/resources/literature?terms=&format=36&items_per_page=24&sort_bef_combine=title_ASC (letöltés: 2024. március 20.).

é. n. *Javaslatok kezdők gyűléseinek levezetésére.* https://www.anonimalkoholistak.hu/images/2021/pdf/javaslatok_kezdok.pdf

AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION

1995 *A DSM-IV diagnosztikai kritériumai. Zsebkönyv.* Budapest: Animula.

2013 *DSM-5 referencia-kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz*. Budapest: Oriold és Társai.

ANONIM ALKOHOLISTÁK

1996 *A Névtelen Alkoholisták magyarországi Szolgálati Irodájának Működési Szabályzata.* Budapest: A.A. Információs Szolgálat.

2008 Kérdőív – 2008. Kézirat. Megtalálható a magyarországi A.A. Általános Szolgálati Irodájában.

2023 *Az Anonim Alkoholisták szolgálati kézikönyve: Magyarország.* Budapest: Anonim Alkoholisták.

https://www.anonimalkoholistak.hu/images/2022/Anonim_Alkoholist%C3%A1k_magyarorsz%C3%A1gi_K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9g%C3%A9nek_Szolg%C3%A1lati_k%C3%A9zik%C3%B6nyve_2022pdf.pdf (letöltés: 2024. március 20.).

2024 *Irodalom.* https://www.anonimalkoholistak.hu/index.php/aa-tagoknak/irodalom (letöltés: 2014. március 20.).

ANTZE, Paul

1987 Symbolic Action in Alcoholics Anonymous. In: DOUGLAS, Mary (ed.): *Constructive Drinking. Perspectives on Drink from Anthropology.* Cambridge: Cambridge University Press, 149–181.

ARMINEN, Ilkka

1998 *Therapeutic Interaction. A Study of Mutual Help in the Meetings of Alcoholics Anonymous.* Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies.

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

AUGUSTINUS, Aurelius (SZENT ÁGOSTON)

1859–1861 *Szent Ágoston hippói* püspöknek az Isten városáról írt XXII könyve. Pest: Boldini.

1997 A szabad akaratról. In: uő: *A boldog életről. A szabad akaratról.* Budapest, Európa Kiadó, 43–251.

AURELIUS, Marcus

1991 *Elmélkedések.* Budapest: Kossuth Kiadó.

BABBIE, Earl

2003 *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest: Balassi Kiadó.

BACON, Francis

1995 *Novum Organum I. – Új Atlantisz.* Budapest: Nippon Kiadó.

BARÁTH Árpád

1996 Lépésről lépésre a javulásig: egy komplex „művészet-terápiás" program hatékonysága háborús és egyéb eredetű traumák kezelésében. *Pszichoterápia* 5 (2): 93–102.

2005 Önsegítő csoportok, társadalmi szolidaritás és szociális munka a 21. század küszöbén: Kritikai áttekintés. *Civil Szemle* 2 (4): 45–76.

„BAREFOOT" BILL L. (anonim szerző)

2002 *The Truth of What Happened to the Triangle in the Circle. From Rick T., Area 20 Archivist, Illinois.* http://www.barefootsworld.net/aacircletriangle.html (letöltés: 2010. június 24.).

2003 *The Circle and Triangle.* http://www.barefootsworld.net/aaworkstepsintro.html (letöltés: 2010. június 24.).

BARLEY, Nigel

2006 *Egy zöldfülű antropológus kalandjai. Feljegyzések a sárkunyhóból.* Budapest: Typotex Kiadó.

BARNOWSKI-GEISER, Waltraut
2020 *Apa, anya, pia: Hogyan találhatják meg a szenvedélybeteg szülők felnőtt gyermekei mégis a boldogságot.* Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat.
BATESON, Gregory
1971 The Cybernetics of „Self": A Theory of Alcoholism. *Psychiatry* 34 (February): 1–18.
1972, 1987 Conscious Purpose versus Nature. In: uő: *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology*, Northvale, New Jersey – London: Jason Aronson Inc., 434–446.
1979 *Mind and Nature. A Necessary Unity.* New York: E. P. Dutton.
BEATTIE, Melody
2008 *Ne függj senkitől! A társfüggőségről mindenkinek*. Budapest: Édesvíz Kiadó.
B. ERDŐS Márta – KELEMEN Gábor – CSÜRKE József
2003 A felszabadulási rituálék szerepe egy élhető világ kialakításában. *Addiktológia* 2 (1): 65–84.
B. ERDŐS Márta – KELEMEN Gábor – CSÜRKE József – BORST, Joan (szerk.)
2011 *Reflective Recovery. Health Learning in Twelve Step Communities.* Budapest: Oriold & Co. Publisher.
B. ERDŐS, Márta – MADÁCSY, József – MUCSI, Georgina – MOLNÁR, Dániel – CSÜRK,E József – MÁNDI, Nikoletta – KELEMEN, Gábor– BRETTNER, Zsuzsanna
2011 The Power of 12-Step Fellowships and Anti-alcoholism Clubs in Hungary. A Comparative Qualitative Study. In: ERDŐS, Márta – KELEMEN, Gábor – CSÜRKE, József – BORST, Joan (eds.): *Reflective Recovery. Health Learning in Twelve Step Communities.* Budapest: Oriold & Co. Publisher, 109–146.
BERNE, Eric
1984 *Emberi játszmák.* Budapest: Háttér Kiadó.
BÉKÉSI Tímea – KASSAI Szilvia
2022 *Újraépített életek: Történetek szenvedélybeteg szülők felnőtt gyermekeiről.* Budapest: HVG Könyvek.
BIBLIA
1979 Kiadja: a Magyar Bibliatanács megbízásából a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest.
BNO-10.
BNO-10. A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása. I. *kötet.* Budapest: Népjóléti Minisztérium, 1995. http://www.gyogyinfok.hu/magyar/fekvo.html (letöltés: 2012. június 3.).
BORSÁNYI László
1988 A mefigyelési technikák az etnológiai terepmunkában. *Ethnographia* 99 (1): 53–82.
BOZÓKI András – SÜKÖSD Miklós (vál., szerk.)
1991 *Anarchizmus.* Budapest: Századvég Kiadó. http://mek.oszk.hu/02000/02003/html/index.htm (letöltés: 2010. szeptember 23.).

BRANDES, Stanley
2002 *Staying Sober in Mexico City.* Austin: The University of Texas Press.
BRAUDEL, Fernand
1985 *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus. XV–XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen.* Budapest: Gondolat Kiadó.
BREDNICH, Rolf Wilhelm
1982 Az életrajzi módszer alkalmazása a néprajzi anyaggyűjtésben. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában.* (Documentatio Ethnographica, 9.) Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 61–73.
BRUNDAGE, Victoria
1985 Gregory Bateson, Alcoholics Anonymous, and Stoicism. *Psychiatry* 48: 40–51.
BUBER, Martin
1999 Én és Te. Budapest: Európa Könyvkiadó.
BUDA Béla
1992 *Az alkohológia új távlatai. Utak az alkoholproblémák megértéséhez, megelőzéséhez és korai kezelésbevételéhez. Válogatott tanulmányok.* Budapest: Alkoholizmus Elleni Bizottság.
BUFE, Charles
1998 *Alcoholics Anonymous. Cult or Cure?* Tucson: See Sharp Press.
BUNZEL, Ruth Leah
1940 The Role of Alcohol in Two Central American Communities. *Psychiatry* 3: 361–383.
CAIN, Carol
1991 Personal Stories: Identity Acquisition and Self-Understanding in Alcoholics Anonymous. *Ethos* 19 (2): 210–253.
CHESNUT, Glenn
é. n. *Ancient Origins of the Serenity Prayer.* http://www.a-1associates.com/aa/INFO%20LIST/serenityprayer.htm (letöltés: 2012. november 10.).
CLIFFORD, James
2005 Az antropológia szélein. *Lettre Internationale* 57: 73–77.
2007 On Ethnographic Authority. In: ROBBEN, Antonius C. G. M. – SLUKA, Jeffrey A. (eds.): *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader.* Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing, 476–492.
CLINEBELL, Howard John
1967 *Understanding and Counselling the Alcoholic Through Religion and Psychology.*Nashville: Abingdon Press.
CONNORS, Gerard J. – WALITZER, Kimberly S. – TONIGAN, Scott
2008 Spiritual Change in Recovery. In: GALANTER, Marc – KASKUTAS, Lee Ann (eds.): *Research on Alcoholics Anonymous and Spirituality in Addiction Recovery.* (Recent Developments in Alcoholism, 18.) New York: Springer Science + Business Media, LLC., 209–227.

DEMETROVICS Zsolt
2001 *Droghasználat Magyarország táncos szórakozóhelyein.* Budapest: L'Harmattan Kiadó.
2007a A drogfüggőség pszichodinamikus megközelítése. In: uő (szerk.): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 313–324.
2007b Az addiktológia alapfogalmai. In: uő (szerk.): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 27–45.
DENZIN, Norman K.
1987a *The Alcoholic Self.* Newbury Park – Beverly Hills – London – New Delhi: Sage Publications.
1987b *The Recovering Alcoholic.* Newbury Park – Beverly Hills – London – New Delhi: Sage Publications.
1993 *The Alcoholic Society. Addiction and Recovery of the Self.* New Brunswick – London: Transaction Publishers.
1999 Interpretive Ethnography for the Next Century. *Journal of Contemporary Ethnography* 28 (5): 510–519.
DICK B. (anonim szerző)
1997 *Basic Ideas Early A.A.s Took from the Bible.* http://www.dickb.com/ archives/ bible_ aa.shtml (letöltés: 2009. május 17.).
2001 *Why Early A.A. Succeeded. The Good Book in Alcoholics Anonymous Yesterday and Today. (A Bible Study Primer for A.As and other 12-Steppers).* Kihei–Maui–Hawaii: Paradise Research Publications, Inc.
DOUGLAS, Mary
1987 A Distinctive Anthropological Perspective. In: uő (ed.): *Constructive Drinking. Perspectives on Drink from Anthropology.* Cambridge: Cambridge University Press, 3–15.
2007 *A History of Grid and Group Cultural Theory.* http://www.chass.utoronto.ca/epc/ srb/cyber/douglas1.pdf (letöltés: 2009. 10. 11.).
DUPCSIK Csaba
1993 Mary Douglas kulturális antropológiája. *Szociológiai Szemle* (3–4): 177–184.
DURKHEIM, Émile
2004 *A vallási élet elemi formái.* Budapest: L'Harmattan Kiadó.
EBNER, Ferdinand
1995 *A szó és a szellemi valóságok. Pneumatológiai* töredékek. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
ELEKES Dóra – FÁBIÁN Gábor – HOFFMANN Kata – KARAFIÁTH Orsolya – KEMÉNY István – KOVÁCS András Péter – MATTIK Dora
2022 *Láthatatlan árvák. Szépirodalom és szakirodalom az Elfeledett Gyermekekről.* Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat.
ELEKES Zsuzsanna
2004 *Alkohol és társadalom.* Budapest: Országos Addiktológiai Intézet.
2009 *Egy változó kor változó ifjúsága. Fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztása Magyarországon – ESPAD 2007.* Budapest: L'Harmattan Kiadó.

ELIADE, Mircea
1998 *Az örök visszatérés mítosza avagy a mindenség és a történelem.* Budapest: Európa Könyvkiadó.
2006 *Mítoszok, álmok és misztériumok.* Budapest: Cartaphilus Kiadó.
EPIKTÉTOSZ
1942 *Epiktétos* kézikönyvecskéje avagy a *stoikus* bölcs breviáriuma. Budapest: Officina.
ERIKSEN, Thomas Hylland
2006 *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálantropológiába.* Budapest: Gondolat Kiadó.
FEISCHMIDT Margit
2007 Az antropológiai terepmunka módszerei. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 223–242.
FROIS, Catarina
2009 *The Anonymous Society. Identity, Transformation and Anonymity in 12 Step Associations.* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
FROMM, Erich
1993 *A szeretet művészete.* Budapest: Háttér Kiadó.
GADAMER, Hans-Georg
2003 *Igazság és módszer.* Budapest: Osiris Kiadó.
GEERTZ, Clifford
2006 Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában.* Budapest: Panem Kiadó, 712–741.
GEREVICH József
1983 *Terápiák társadalma – társadalmak terápiája. Változatok a „kakukkfészekre".* Budapest: Magvető Kiadó.
1985 Az önsegítés elve – és hazai megvalósulásának nehézségei. *Alkohológia* 2: 1–18.
GRANOVETTER, Mark
1983 The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory* 1: 201–233.
GRIFFIN, Kevin
2004 *One Breath at a Time: Buddhism and the Twelve Steps*. Emmaus, Pennsylvania: Rodale Inc.
GYÁNI Gábor
2000 *Emlékezet és a történelem elbeszélése.* Budapest: Napvilág Kiadó.
HANKISS Ágnes
1980 „Én-ontológiák". Az élettörténet mitologikus áthangolása. In: FRANK Tibor – HOPPÁL Mihály (szerk.): *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat.* II. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 30–38.

HARSCH, Helmut
1990 *Alkoholizmus. Hogyan segítsenek magukon a szenvedélybetegek, a hozzátartozóik és a barátaik?* Eisenstadt: Prugg Verlag.
HAZELDEN INFORMATION AND EDUCATIONAL SERVICES
1989 *Keep it simple. Daily Meditations for Twelve-Step Beginnings and Renewal.* Center City, Minnesota: Hazelden Foundation.
HEATH, Dwight
1987 A Decade of Development in the Anthropological Study of Alcohol Use, 1970–1980. In: DOUGLAS, Mary (ed.): *Constructive Drinking. Perspectives on Drink from Anthropology.* Cambridge: Cambridge University Press, 16–69.
HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich
1979 *A szellem fenomenológiája.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
HEIDEGGER, Martin
1989 *Lét és idő.* Budapest: Gondolat Kiadó.
HÉRA Gábor – LIGETI György
2006 *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása.* Budapest: Osiris Kiadó.
HIRSCHFIELD, Jerry
1994 *The Twelve Steps for Everyone… Who Really Wants Them.* Center City, Minnesota: Hazelden Foundation. (Originally published by Compcare Publishers in 1975.)
HOFFMANN, Heath C.
2006 Criticism as Deviance and Social Control in Alcoholics Anonymous. *Journal of Contemporary Ethnography* 35 (6): 669–695.
HOFFMANN Tamás
2001 *Európai parasztok. Életmódjuk története.* II. *Az étel és az ital.* Budapest: Osiris Kiadó.
HOPPÁL Mihály
2008 Jegyzetek a terepmunkáról: módszer és technika. In: KÉZDI NAGY Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története.* Budapest: Nyitott Könyvműhely, 321–335.
HORVÁTH Szilveszter
é. n. *Kérdezz – felelek: Alkoholizmus.* http://www.szenvedelybetegsegito.hu/k-f%20alkoholizm.html (letöltés: 2012. november 26.).
HUMPHREYS, Keith
2004 *Circles of Recovery. Self-Help Organizations for Addictions*. Cambridge: Cambridge University Press.
HUNT, Geoffrey – BARKER, Judith C.
2001 Socio-cultural Anthropology and Alcohol and Drug Research: Towards a Unified Theory. *Social Science & Medicine* 53: 165–188.
HYANNINEN, Vilma – KOSKI-JYANNES, Anja
2002 A függő viselkedésmódokból való felépülés narratívái. In: RÁCZ József (szerk.): *Drog és társadalom. Az addikció mintázatai.* Budapest: Új Mandátum, 268–286.

HYMES, Dell H.
1975 A beszélés néprajza. In: PAP Mária – SZÉPE György (vál. és szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások.* Budapest: Gondolat Kiadó, 91–146.
1992 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: PLÉH Csaba – SÍKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés.* II. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó, 86–132.
JAKABHÁZY Zsigmond
1910 *A különféle élvezeti szerekről.* Előadatott az E.M.E. orvostudományi szakosztályának 1910. decz. hó 10.-én tartott szakülésén. http://epa.oszk.hu/01400/01496/00013/ pdf/188-201.pdf (letöltés: 2010. augusztus 12.).
JAMES, William
2008 *The Varieties of Religious Experience.* London – New York: Routledge.
JASPERS, Karl
2008 *Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek.* Budapest: Katalizátor Könyvkiadó.
JELLINEK, Elvin Morton
1960 *The Disease Concept of Alcoholism.* New Haven: Hillhouse Press.
1985 Az alkoholfüggőség kialakulásának fázisai. In: BUDA Béla – BONTA Mihály (szerk.): *Viselkedés? – Betegség? – Társadalmi probléma? Szemelvények az alkohológia szakirodalmából.* Budapest: Medicina Könyvkiadó, 15–35.
JOHNSON, Thomas – ROBINSON, Elisabeth A. R.
2008 Issues in Measuring Spirituality and Religiousness in Alcohol Research. In: GALANTER, Marc – KASKUTAS, Lee Ann (eds.): *Recent Developments in Alcoholism. Volume 18. Research on Alcoholics Anonymous and Spirituality in Addiction Recovery.* New York: Springer Science + Business Media, LLC., 167–186.
JUDIT és mtsai (anonim szerzők)
é. n. *Az A.A. segélytelefon működési szabályzata.* Kézirat. (Megtalálható az értekezés szerzőjénél.)
JUNG, Carl Gustav
1961 *Dr. Carl Jung's Letter To Bill Wilson, Jan 30, 1961.* http://www.barefootsworld.net/jungletter.html (letöltés: 2008. november 22.).
KALAPOS Miklós Péter
2007 *Bevezetés az alkohológiába. Orvostanhallgatóknak és szakorvosjelölteknek.* Budapest: Medicina Könyvkiadó.
KAMILAR, Scott
2002 A Buddhist Psychology. In: OLSON, R. Paul (ed.): *Religious Theories of Personality and Psychotherapy. East Meets West.* New York – London – Oxford: The Haworth Press, 85–139.
KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor
2008 Résztvevő megfigyelés a saját társadalomban – korszakok szimbolikája. In: KÉZDI NAGY Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története.* Budapest: Nyitott Könyvműhely, 369–410.

KÁRPÁTI Endre
1979 *A magyarországi alkoholizmus elleni küzdelem múltjából.* Budapest: Medicina Könyvkiadó.
KEATING Thomas – S. Tom
2014 *Isten terápiája és a szenvedélybetegségek: A középpontba vezető ima és a tizenkét lépés.* Budapest: Ursus Libris.
KELEMEN Gábor
1994a Az Alcoholics Anonymous avagy a józanság filozófiája. In: uő: *Az addikciók széles spektruma.* Budapest: Országos Alkohológiai Intézet, 158–171.
1994b Az alkoholprobléma kezeléstörténetének vázlata. In: uő: *Az addikciók széles spektruma.* Budapest: Országos Alkohológiai Intézet, 114–157.
1994c A kodependenciáról. In: uő: *Az addikciók széles spektruma.* Budapest: Országos Alkohológiai Intézet, 15–38.
2005 Foucault és a spiritualitás. *Szociológiai Szemle* (3): 101–107.
2009 Kényszerfogyasztók. Interjú B. Péterrel. *Addiktológia* 8 (1): 72–114.
2023 Addikció és szégyen. *Lege Artis Medicinae* 33 (4): 209–220
KELEMEN Gábor – B. ERDŐS Márta
2004 *Craving for Sobriety. A Unique Therapeutic Community in Hungary.* Pécs: University of Pécs – Leo Amici 2002 Foundation.
KELEMEN Gábor – B. ERDŐS Márta – MADÁCSY József
2007 Voices of Sobriety: Exploring the Process of Recovery through Patient Testimonials. *Addiction Research & Theory* 15 (2): 127–140.
KELEMEN Gábor – CSÁKINÉ KIRÁLY Lívia
2004 *Pszichiátriai és szenvedélybetegek szociális ellátása. Segédanyag a szociális szakvizsgához.* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
KELEMEN Gábor – GÁL Béla
1990 *Kontrollvesztő alkoholizmus. Kettős leírás.* Budapest: Országos Alkohológiai Intézet.
K. Laci (anonim szerző)
2010 A vég és a kezdet. *Lépésről Lépésre* 5 (8–9–10.)
KOVÁCS Éva
2007a Interjús módszerek és technikák. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 269–277.
2007b Narratív biográfiai elemzés. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 373–396.
KÖRNYEY Edith – KASSAI-FARKAS Ákos
2009 Alkoholfogyasztás és következményes egészségkárosodások. In: DEMETROVICS Zsolt (szerk.): *Az addiktológia alapjai II.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 63–91.
KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL)
2010 *Magyarország, 2009.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. http://portal.

ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2009.pdf (letöltés: 2010. október 20.).

2024 *Az alkoholisták gondozása.* https://www.ksh.hu/stadat_files/ege/hu/ege0030.html (letöltés: 2024. február 10.).

KUHN, Thomas

2002 *A tudományos forradalmak szerkezete.* Budapest: Osiris Kiadó.

KURTZ, Ernest

1991 *Not-God. A History of Alcoholics Anonymous.* Center City, Minnesota: Hazelden.

KÜLLŐS Imola

1982 A személyes dokumentumok kutatása a magyar folklorisztikában. In: uő (szerk.): *Az életrajzi módszer. Alkalmazásai és eredményei a néprajzban és az antropológiában.* (Documentatio Ethnographica, 9.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 163–173.

KVALE, Steinar

2005 *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba.* Budapest: Jószöveg Műhely Kiadó.

LAJTAI László

1999 Drogok a kulturális és pszichiátriai antropológia szemszögéből. *Belügyi Szemle* 15 (6): 37–47.

2007 Alkoholhasználat és alkoholfüggőség. In: DEMETROVICS Zsolt (szerk.): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 73–105.

LAO CE

é. n. *Tao te King. Az út és erény könyve.* http://mek.oszk.hu/00100/00191/00191.htm (letöltés: 2012. szeptember 6.).

LEFEVER, Robert

1988 *Spirituality for Atheists and Agnostics.* Nonington: Promis Recovery Centre Ltd.

2001a A szenvedélybetegség koncepciója. In: KELEMEN Gábor – B. ERDŐS Márta (szerk.): *Az addiktológia horizontja.* Pécs: PTE Egészségügyi Főiskolai Kar, 111–125.

2001b Spiritualitás. In: KELEMEN Gábor – B. ERDŐS Márta (szerk.): *Az addiktológia horizontja.* Pécs: PTE Egészségügyi Főiskolai Kar, 145–153.

2007 *Kényszeres segítés.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem – Leo Amici 2002 Alapítvány.

LEHMANN, Albrecht

1982 Autobiográfiai módszerek. Lehetőségek és eljárások. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer alkalmazásai és eredményei a néprajzban és az antropológiában.* (Documentatio Ethnographica, 9.) Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 47–61.

LEWIS, Ioan M.

2004 Antropológia és a kortárs világ. *Anthropolis* 1 (1): 20–37.

LONG, Anthony Arthur
1998 *Hellenisztikus filozófia.* Budapest: Osiris Kiadó.
LOYOLAI SZENT Ignác
1994 *Lelkigyakorlatok.* Budapest: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.
LUHRMANN, Tanya M.
2005 Clifford Geertz, avagy a gondolkodás mint viselkedés. *Lettre Internationale* 57: 72–73.
LYOTARD, Jean-Francois
1993a A posztmodern állapot. In: HABERMAS, Jürgen – LYOTARD, Jean-Francois – RORTY, Richard: *A posztmodern állapot.* Budapest: Századvég, 7–145.
1993b Széljegyzetek az elbeszélésekhez. In: HABERMAS, Jürgen – LYOTARD, Jean-Francois – RORTY, Richard: *A posztmodern állapot.* Budapest: Századvég, 146–150.
MacANDREW, Craig – EDGERTON, Robert B.
1969 *Drunken Comportment. A Social Explanation.* Chicago: Aldine Publishing.
MADÁCSY József
2009a Miként valósítják meg magyarországi tagok az Anonim Alkoholisták programját? (Poszter-prezentáció.) *Addiktológia a változó kihívások korában – A Magyar Addiktológiai Társaság VII. Országos Kongresszusa.* Siófok, 2009. november 19–21.
2009 Gregory Bateson és az Anonim Alkoholisták. In: Fischer F. – Ormos M. – Harsányi I. (szerk.): *Kutatási füzetek 15.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 155–169.
2009a Twelve Steps towards the Promised Land of Sobriety: An Interview with Doctor Robert Lefever. *Szociális Szemle* 2 (1–2): 81–88.
2009b Az Anonim Alkoholisták programjának bibliai háttere. In: HUBAI Péter – MAJSAI Tamás (szerk.): *A Te könyvedbe mind ezek béirattattak. Szümposzion a Bibliáról.* Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola, 239–262.
2010a Közelítések és értelmezési keretek az Anonim Alkoholisták etnográfiai és kulturális antropológiai kutatásában. In: Mészáros József – Harcsa István (szerk.): *A krízis mint esély. Andorka-konferencia.* Budapest: Barankovics Alapítvány – Gondolat Kiadó, 158–168.
2010b *Az Anonim Alkoholisták Közössége egy magyarországi kérdőíves vizsgálat tükrében. Szakdolgozat.* (Kézirat formájában megtalálható a PTE BTK Társadalomtudományi Könyvtárában.)
2011 Portrait of a Tipical Member of the Hungarian Alcoholics Anonymous. Results of an Empirical Study. In: ERDŐS, Márta – KELEMEN, Gábor – CSÜRKE, József – BORST, Joan (eds.): *Reflective Recovery. Health Learning in Twelve Step Communities.* Budapest: Oriold & Co. Publisher, 167–192.
2012 Alkoholkarrier, józanodás, életvilág. A magyarországi Anonim Alkoholisták egy a Közösség 2009-es pécsi országos találkozóján készült kérdőíves vizsgálat tükrében. *Szociális Szemle* 5 (1): 43–73.

2013a *„A mélypont ünnepélye". Az Anonim Alkoholisták Közössége Magyarországon.* (Doktori értekezés.) Pécs: PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Néprajz- és Kulturális Antropológia Program. https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16066/madacsy-jozsef-phd-2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés: 2024. április 2.).

2013b Gregory Bateson és az Anonim Alkoholisták II. In: Fischer F. – Ormos M. – Harsányi I. (szerk.): *Kutatási füzetek 18.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 171–191.

2014 Az alkoholizmusért viselt felelősségről. In: ERDŐS Márta – MÁRK Mónika (szerk.): *Felépülő közösségek. Kelemen Gábor 60. születésnapjára.* Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 122–126.

2016a A spiritualitás fogalma az Anonim Alkoholisták közösségében. *Szociálpedagógia* 4 (1–2), 16–26.

2016b Mérföldkövek az addiktológiai segítés történetében: Kölcsönös- és önsegítő mozgalmak. In: BORDA Viktória – VOJTEK Éva (szerk.): *Addiktológia: Oktatási segédanyag kulturális közösségfejlesztők és médiaszakemberek számára.* Pécs: 4 Dimenzió Társadalomtudományi Egyesület, 82–102.

2020 Etnográfiai terepmunka az Anonim Alkoholisták magyarországi közösségében. *Ethnographia* 131 (3), 486–502.

MADSEN, William

1974 *The American Alcoholic. The Nature-Nurture Controversy in Alcoholic Research and Therapy.* Springfield, Illinois: Charles C. Thomas Publisher.

MÄKELÄ, Klaus et al.

1996 *Alcoholics Anonymous as a Mutual-Help Movement. A Study in Eight Societies.* Madison: The University of Wisconsin Press.

MALINOWSKI, Bronislaw

2007 Method and Scope of Anthropological Fieldwork. In: ROBBEN, Antonius C. G. M. – SLUKA, Jeffrey A. (eds.): *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader.* Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing, 46–57.

MARCUS, George E. – FISCHER, Michael M. J.

1995 Az antropológia mint kultúrkritika. *Lettre Internationale* (18). http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre18/14.htm (letöltés: 2012. október 20.).

MARSHALL, Mac

1983 „Four Hundred Rabbits": An Anthropological View of Ethanol as a Disinhibitor. In: ROOM, Robin – COLLINS, Gary (eds.): *Disinhibition: Nature and Meaning of the Link. N.I.A.A. Research Monograph No. 12, Proceedings of a Conference Held in February 1981.* Berkeley: U.S. Department of Health and Human Services, 186–204.

MARSHALL, Mac – AMES, Genevieve M. – BENNETT, Linda A.

2001 Anthropological Perspectives on Alcolohol and Drugs at the Turn of the New Millennium. *Social Science & Medicine* 53: 153–164.

MÁTÉ Gábor

2012 *A sóvárgás démona. Ismerd meg függőségeidet.* Budapest: Libri Kiadó.

MANDELBAUM, David G.
1965 Alcohol and Culture. *Current Anthropology* 6: 281–293.
MATINEE, Catherine
1992 *Kati vagyok, alkoholista.* Budapest: A szerző kiadása.
McIVER WEATHERFORD, Jack
1990 Cocaine and the Economic Deterioration of Bolivia. In: SPRADLEY, James P. – McCURDY, David W. (eds.): *Conformity & Conflict: Readings in Cultural Anthropology.* Seventh Edition. Glenview–London: Scott, Foresman/Little, Brown Higher Education, 447–458.
MONTANARI, Massimo
1996 *Éhség és bőség. A táplálkozás európai kultúrtörténete.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
MOTYKA, Marek A. – AL-IMAM, Ahmed
2020 Pragmatism of the Alcoholics Anonymous Fellowship. *Global Journal of Health Science* 12 (6), 119–127.
NAGY Zoltán
2005 Az alkoholfogyasztás kultúratudományi megközelítése. In: *Dialógus a józanságról. Drogprevenciós konferencia.* Pécs: Leo Amici 2002 Alapítvány – PTE BTK Szociális Munka Tanszék. http://szocialismunka.hu/files/tiny_mce/Nagy%20Zolt%C3%A1n-%20Az%20alkoholfogyaszt%C3%A1s%20kult%C3%BAratudom%C3%A1nyi%20megk%C3%B6zel%C3%ADt%C3%A9se.pdf (letöltés: 2007. március 8.).
NAGY Zsolt
2015 *„…életünk minden megnyilvánulásában." A felépülés életrendje és értékrendje 12 lépéses programokban józanodó szerfüggők körében.* (Doktori értekezés.) Budapest: ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola, Interdiszciplináris Doktori Program.
NIETZSCHE, Friedrich
1986 *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus.* Budapest: Európa Kiadó.
PAKSI Borbála
2007 A magyarországi drogfogyasztás társadalmi mintázata. In: DEMETROVICS Zsolt (szerk.): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 379–413.
PARMENIDÉSZ
1992 [Töredékek.] In: HITSEKER Mária (szerk.): *Görög gondolkodók.* 1. *Thalésztól Anaxagoraszig.* Budapest: Kossuth Kiadó, 83–92.
PATTON, David
2004 Becoming a Living Witness: The Oxford Group Way of Life. *Quodlibet Journal* 6 (3). http://www.quodlibet.net/articles/patton-oxford.shtml (letöltés: 2011. november 20.).
PIKÓ Bettina
2007 A devianciák szociológiai és szociálpszichológiai modelljei. In: DEMETROVICS Zsolt (szerk.): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 357–377.

RABINOW, Paul
2007 Fieldwork and Friendship in Morocco. In: ROBBEN, Antonius C. G. M. – SLUKA, Jeffrey A. (eds.): *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader.* Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing, 447–454.
RÁCZ József
1988 *A drogfogyasztó magatartás.* Budapest: Medicina Könyvkiadó.
1999 *Addiktológia. Tünettan és intervenciók*. Budapest: Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem.
RÁCZ József – HOYER Mária
1995 „Pörgés és punnyadás", I–II–III. *Szenvedélybetegségek* 3 (4): 244–250.; (5): 331–336.; (6): 414–421.
RÁCZ József – HOYER Mária – KOMÁROMI Éva – SASVÁRI Andrea
2000 *A drogkérdésről – őszintén.* Budapest: B + V Kiadó.
ROBBEN, Antonius C. G.
2007 Reflexive Ethnography. In: ROBBEN, Antonius C. G. M. – SLUKA, Jeffrey A. (eds.): *Ethnographic Fieldwork. An Anthropological Reader.* Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing, 443–446.
ROHR, Richard
2016 *Lélegezni a víz alatt. A 12 lépéses felépülési programok spiritualitása.* Budapest: Ursus Libris.
ROOM, Robin
1984 Alcohol and Ethnography: A Case of Problem Deflectation? *Current Anthropology* 25: 169–192.
1993 Alcoholics Anonymous as a Social Movement. In: McCRADY, Barbara S. – MILLER, William R. (eds.): *Research on Alcoholics Anonymous*. New Brunswick: Rutgers Center of Alcohol Studies, 167–187.
2001 Intoxication and Bad Behaviour: Understanding Cultural Differences in the Link. *Social Science & Medicine* 53: 189–198.
ROSALDO, Renato
2003 A bánat és a fejvadászok őrjöngésének kapcsolata. In: BICZÓ Gábor (szerk.): *Antropológiai irányzatok a második világháború után.* Debrecen: Csokonai Kiadó, 257–278.
SAINT-EXUPÉRY, Antoine de
2011 *A kis herceg.* Budapest: Móra Könyvkiadó.
S. ÁGNES (anonim szerző)
2011a Emlékeztető a Küldöttgyűlésről. *Lépésről Lépésre* 6 (6): 20–24.
2011b Emlékeztető a 2011. 07. 15.-én megtartott Küldöttgyűlésről. *Lépésről Lépésre* 6 (9): 16–20.
SÁROSI Péter
2007 Egy „nemes kísérlet" kudarca. Az amerikai szesztilalom. *Beszélő* 12 (2): 39–57. http://beszelo.c3.hu/cikkek/egy-%E2%80%9Enemes-kiserlet%E2%80%9D-kudarca (letöltés: 2012. június 27.).

SCHELLING, Friedrich Wilhelm Joseph
1997 Filozófiai levelek a dogmatizmusról és a kriticizmusról. *Magyar Filozófiai Szemle* (3–4): 541–594. http://minerva.elte.hu/mfsz/mfsz_9734/WEISS.pdf (letöltés: 2012. augusztus 29.).
SEDGWICK, David
1994 *The Wounded Healer. Countertransference from a Jungian Perspective.* New York: Routledge.
SCHÜTZ, Alfred
1984 Az idegen. In: HERNÁDI Miklós (vál.): *Fenomenológia a társadalomtudományban. Válogatás.* Budapest: Gondolat Kiadó, 405–413.
SCHOEN, David E.
2020 *The War of the Gods in Addiction: C. G. Jung, Alcoholics Anonymous, and Archetypal Evil.* Asheville, N.C.: Chiron Publications.
SMITH, Annette R.
2007 *The Social World of Alcoholics Anonymous. How It Works.* New York – Lincoln – Shanghai: iUniverse, Inc.
SONTAG, Susan
1983 *A betegség mint metafora.* Budapest: Európa Könyvkiadó.
SPICER, Paul
2001 Culture and Restoration of Self among Former American Indian Drinkers. *Social Science & Medicine* 53: 227–240.
SPRADLEY, James P.
1979 *The Ethnographic Interview.* New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
STEFFEN, Vibeke
1997 Life Stories and Shared Experience. *Social Science & Medicine* 45 (1): 99–111.
STÖRIG, Hans Joachim
1997 *A filozófia világtörténete.* Budapest: Helikon Kiadó.
SUZUKI, Daisetz Teitaro
1989 Előadások a zen-buddhizmusról. In: FROMM, Erich – SUZUKI, Daisetz Teitaro: *Zen-buddhizmus és pszichoanalízis.* Budapest: Helikon Kiadó.
SWORA, Maria Gabrielle
2001a Commemoration and the Healing of Memories in Alcoholics Anonymous. *Ethos* 29 (1): 58–77.
2001b Personhood and Disease in Alcoholics Anonymous: A Perspective from the Anthropology of Religious Healing. *Mental Health, Religion and Culture* 4 (1): 1–21.
SZASZ, Thomas S.
2001 *Szertartásos kémia.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
2002 *Az elmebetegség mítosza. A személyes magatartás elméletének alapjai.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
SZÁSZ Anna
2011 *Boldog józanodók. Az Anonim Alkoholisták Magyarországon.* Budapest: Sík Kiadó.

SZIKSZAY Petronella
2000 A Minnesota modell – (M. M.). In: KELEMEN Gábor (szerk.): *Tele-dialógus. Tanulmányok az öngyilkosság-megelőzés kommunikatív perspektíváiról.* Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 218–222.
SZIKSZAY Petronella – TÓTH Miklós
2007 *Deviáns alkohológia. A Minnesota Modell első tíz éve.* Szeged: Kiút Alapítvány.
THE LAYMAN WITH A NOTEBOOK (anonim szerző)
2008 *What Is the Oxford Group?* First published in 1933 by Oxford University Press, London. http://stepstudy.files.wordpress.com/ 2008/ 05/ what_is.pdf (letöltés: 2008. október 15.).
THOMSEN, Robert
1999 *Bill W.: The Absorbing and Deeply Moving Life Story of Bill Wilson, Cofounder of Alcoholics Anonymous.* Center City, Minnesota: Hazelden.
THUNE, Carl E.
1977 Alcoholism and the Archetypal Past. A Phenomenological Perspective of Alcoholics Anonymous. *Journal of Studies on Alcohol* 38 (1): 75–88.
TITON, Todd Jeff
1982 Az élettörténet. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer. Alkalmazásai és eredményei a néprajzban és az antropológiában.* (Documentatio Ethnographica, 9.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 85–96.
TOBIASSEN, Anna Helene
1982 Az életrajzi módszer. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer.* (Documentatio Ethnographia, 9.) Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 75–84.
TODD, Tracy Allen – JOANNING, Harvey – ENDERS, Linda – MUTCHLER, Laura – THOMAS, Frank N.
1990 Using Ethnographic Interviews to Create a More Cooperative Client-Therapist Relationship. *Journal of Family Psychotherapy* 1 (3): 51–63.
TREMKÓ Mariann – TÓTH András – MOLNÁR Rudolf – PETKE Zsolt
2016 A spiritualitás megjelenése a szenvedélybetegek 12 lépéses kezelési modelljében. *Lege Artis Medicinae* 26 (11–12): 503–512.
TURNER, Victor
2002 *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra.* Budapest: Osiris Kiadó.
2003 A liminális és a liminoid fogalma a játékban, az áramlatban és a rituáléban. A komparatív szimbológiáról. In: DEMCSÁK Katalin – KÁLMÁN C. György (szerk.): *Határtalan áramlás. Színházelméleti távlatok Victor Turner kultúrantropológiai írásaiban.* Budapest: Kijárat Kiadó.
URBÁN Róbert és mtsai
2005 *A dohányzás egészségpszichológiája.* Budapest: Országos Addiktológiai Intézet.
van GENNEP, Arnold
2007 *Átmeneti rítusok.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó.

VOLENIK, Antun
2021 Spiritual Principles of Alcoholics Anonymous. *Psychiatria Danubina* 33 (Suppl 4), 974–980.
WALTER, Howard Arnold
é. n. *Soul Surgery. Some Thoughts on Incisive Personal Work.* (Originally published by John Johnson at the Oxford University Press [1. ed. 1919]. This electronic edition is distributed by www.stepstudy.org. http://www.bbsgsonj.com/documents/ soulsurgery.pdf (letöltés: 2009. május 18.).
WHITE, Michael
2001 A fogyasztói kultúrának szóló kihívás. Átmeneti rítusok és elfogadó közösségek. In: KELEMEN Gábor – B. ERDŐS Márta (szerk.): *Az addiktológia horizontja.* Pécs: PTE Egészségügyi Főiskolai Kar, 9–15.
WHITE, Tom
2003 *Bill W. A Different Kind of Hero. The Story of Alcoholics Anonymous.* Honesdale, Pennsylvania: Boyds Mills Press.
WHITE, William L. – KURTZ, Ernest
2008 Twelve Defining Moments in the History of Alcoholics Anonymous. In: GALANTER, Marc – KASKUTAS, Lee Ann (eds.): *Research on Alcoholics Anonymous and Spirituality in Addiction Recovery.* (Recent Developments in Alcoholism, 18.) Springer Science+Business Media, LLC.
WILCOX, Danny M.
1998 *Alcoholic Thinking. Language, Culture, and Belief in Alcoholics Anonymous.* Westport: Praeger Publishers.
WILLIAMS, Richard H.
2003 Jack London and *John Barleycorn. Alcoholism Treatment Quarterly* 21 (1): 89–98.
WILSON, William Griffith (BILL W.)
1961 *Bill Wilson's Letter to Dr. Carl Jung, Jan 23, 1961.* http://www.barefootsworld.net/wilsonletter.html (letöltés: 2008. november 22.).
WOITITZ, Janet Geringer
2002 *Alkoholbetegek felnőtt gyermekei.* Budapest: Félúton Alapítvány.
WHO (WORLD HEALTH ORGANIZATION)
2004 *Global Status Report on Alcohol 2004.* Geneva: WHO Department of Mental Health and Substance Abuse.
2018 *Global status report on alcohol and health 2018.* Geneva: World Health Organization. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/274603/9789241565639-eng.pdf?sequence=1 (letöltés: 2024. február 8.).
2024 *Alcohol, recorded per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol).* https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/alcohol-recorded-per-capita-(15-)-consumption-(in-litres-of-pure-alcohol) (letöltés: 2024. február 8.).

WURM, Christopher
2003 Vajon hasznos-e a függőség fogalmának alkalmazása? Egzisztencialista megfontolások. *Addiktológia* 2 (3–4): 487–497.
ZACHER Gábor
é. n. *Mindennapi függőségeink*. egeszseg.bdf.hu/segedlet/Zacher/Mindennapi_fuggosegeink.pps (letöltés: 2012. szeptember 20.).

• MELLÉKLETEK

1. melléklet. A magyar nyelven megjelent A.A.-irodalom jegyzéke

Könyvek és brosúrák (booklets) az első angol nyelvű kiadás sorrendjében:

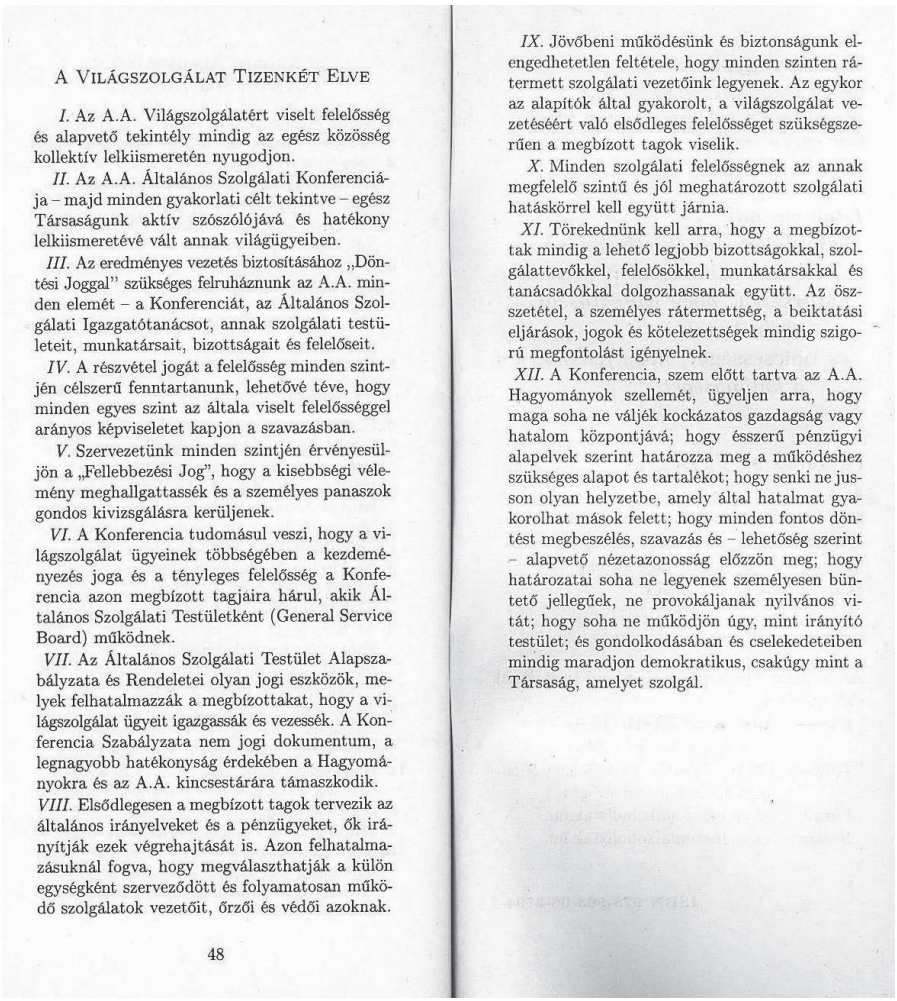
[1939] *Anonim Alkoholisták. Az alkoholizmusból felépült sok ezer férfi és nő története.* (A Közösségben a „Nagykönyv" megnevezés terjedt el. A mű hangoskönyv [mp3] formában is megjelent.)
[1953] *Tizenkét Lépés és Tizenkét Hagyomány*
[1957] *Az Anonim Alkoholisták felnőttkorba lép. Az Anonim Alkoholisták Közösségének rövid története*
[1967] *Bill így látja. Az A.A.-életstílus (az A.A. társalapítójának írásaiból)*
[1973] *Eljutottunk a hitre. A.A.-tagok lelki élményei*
[1975] *Józan élet. Néhány módszer, amit A.A.-tagok használnak az ivás elkerülésére*
[1980] *Dr. Bob és a derék öregfiúk. Az amerikai Közép-Nyugat korai A.A.-s emlékeivel megtűzdelt életrajz*
[1984] *„Add tovább". Bill Wilsonnak és az A.A. világméretű elterjedésének a története*
[1990] *Napi elmélkedések. Elmélkedések könyve, melyet A.A.-tagok írtak A.A.-tagoknak*

Pamfletek:

44 kérdés
A.A. a büntetés-végrehajtó intézetekben
A.A. az idősödő alkoholisták számára – soha nem késő
A.A. ismertető büntetés-végrehajtási szakemberek számára
A.A.-tagok a gyógyszerekről és egyéb drogokról
A fiatalok és az A.A.
A Klérus kérdez az Anonim Alkoholistákról
Az A.A.-csoport
Az A.A. a kezelőintézetekben
Az A.A. és a drogfüggők
Az Anonim Alkoholisták egy tag szemszögéből
Az Anonim Alkoholistákról szakemberek számára
Az újonnan jövők kérdezik

Bill W., az A.A. társalapítója három előadása orvosi társaságok előtt Ha Ön szakember…
Híd – Ideiglenes kapcsolattartás a kezelőintézetek és az A.A. között
Hogyan beszéljünk nem-A.A. összejöveteleken?
Hogyan működik?
Hová forduljak?
Jack Alexander újságcikk az A.A.-ról
Javaslatok kezdők gyűléseinek levezetésére
Kérdések és válaszok a szponzorálásról
Ki, én?
Kis kártya (Meghatározásunk, Béke-ima, Tizenkét Lépés és *Tizenkét Hagyomány)*
Legyünk barátságosak az A.A. barátaival: barátainkkal az alkoholizmus elleni fronton
Levél egy alkoholista nőhöz
Mit jelent a névtelenség?
Néhány szóban az A.A.-ról
Önfenntartás: Ahol a pénz és a lelkiség találkozik
Szükséged van-e az A.A.-ra?
Van alkoholista az életedben?

2. melléklet. A Világszolgálat Tizenkét Elve

A Világszolgálat Tizenkét Elve

I. Az A.A. Világszolgálatért viselt felelősség és alapvető tekintély mindig az egész közösség kollektív lelkiismeretén nyugodjon.

II. Az A.A. Általános Szolgálati Konferenciája – majd minden gyakorlati célt tekintve – egész Társaságunk aktív szószólójává és hatékony lelkiismeretévé vált annak világügyeiben.

III. Az eredményes vezetés biztosításához „Döntési Joggal" szükséges felruháznunk az A.A. minden elemét – a Konferenciát, az Általános Szolgálati Igazgatótanácsot, annak szolgálati testületeit, munkatársait, bizottságait és felelőseit.

IV. A részvétel jogát a felelősség minden szintjén célszerű fenntartanunk, lehetővé téve, hogy minden egyes szint az általa viselt felelősséggel arányos képviseletet kapjon a szavazásban.

V. Szervezetünk minden szintjén érvényesüljön a „Fellebbezési Jog", hogy a kisebbségi vélemény meghallgattassék és a személyes panaszok gondos kivizsgálásra kerüljenek.

VI. A Konferencia tudomásul veszi, hogy a világszolgálat ügyeinek többségében a kezdeményezés joga és a tényleges felelősség a Konferencia azon megbízott tagjaira hárul, akik Általános Szolgálati Testületként (General Service Board) működnek.

VII. Az Általános Szolgálati Testület Alapszabályzata és Rendeletei olyan jogi eszközök, melyek felhatalmazzák a megbízottakat, hogy a világszolgálat ügyeit igazgassák és vezessék. A Konferencia Szabályzata nem jogi dokumentum, a legnagyobb hatékonyság érdekében a Hagyományokra és az A.A. kincsestárára támaszkodik.

VIII. Elsődlegesen a megbízott tagok tervezik az általános irányelveket és a pénzügyeket, ők irányítják ezek végrehajtását is. Azon felhatalmazásuknál fogva, hogy megválaszthatják a külön egységként szerveződött és folyamatosan működő szolgálatok vezetőit, őrzői és védői azoknak.

48

IX. Jövőbeni működésünk és biztonságunk elengedhetetlen feltétele, hogy minden szinten rátermett szolgálati vezetőink legyenek. Az egykor az alapítók által gyakorolt, a világszolgálat vezetéséért való elsődleges felelősséget szükségszerűen a megbízott tagok viselik.

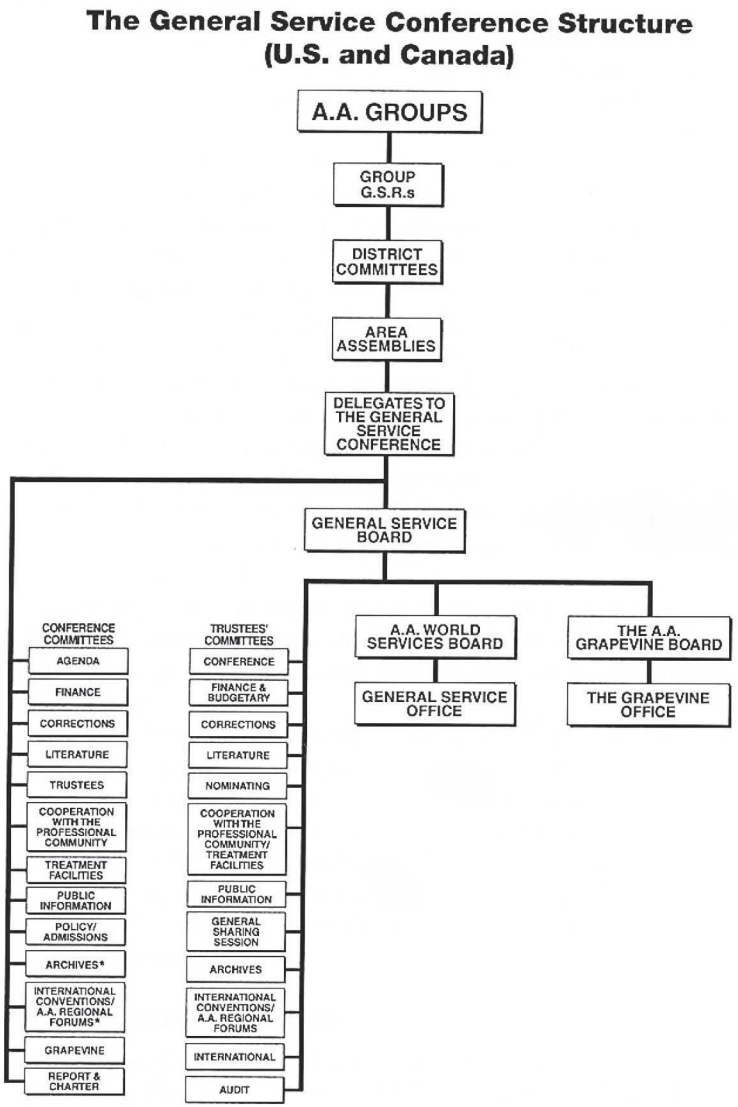
X. Minden szolgálati felelősségnek az annak megfelelő szintű és jól meghatározott szolgálati hatáskörrel kell együtt járnia.

XI. Törekednünk kell arra, hogy a megbízottak mindig a lehető legjobb bizottságokkal, szolgálattevőkkel, felelősökkel, munkatársakkal és tanácsadókkal dolgozhassanak együtt. Az összetétel, a személyes rátermettség, a beiktatási eljárások, jogok és kötelezettségek mindig szigorú megfontolást igényelnek.

XII. A Konferencia, szem előtt tartva az A.A. Hagyományok szellemét, ügyeljen arra, hogy maga soha ne váljék kockázatos gazdagság vagy hatalom központjává; hogy ésszerű pénzügyi alapelvek szerint határozza meg a működéshez szükséges alapot és tartalékot; hogy senki ne jusson olyan helyzetbe, amely által hatalmat gyakorolhat mások felett; hogy minden fontos döntést megbeszélés, szavazás és – lehetőség szerint – alapvető nézetazonosság előzzön meg; hogy határozatai soha ne legyenek személyesen büntető jellegűek, ne provokáljanak nyilvános vitát; hogy soha ne működjön úgy, mint irányító testület; és gondolkodásában és cselekedeteiben mindig maradjon demokratikus, csakúgy mint a Társaság, amelyet szolgál.

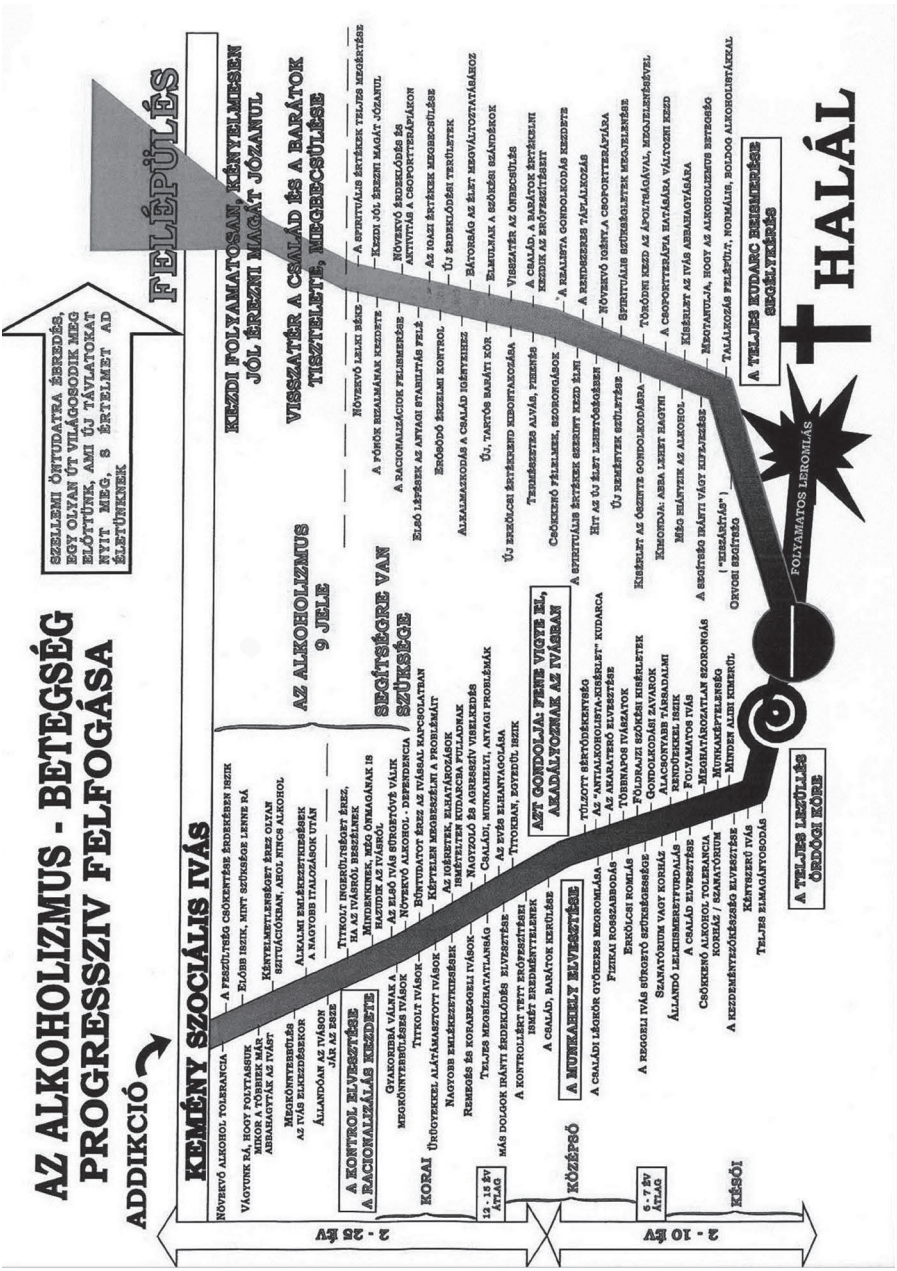
(Alcoholics Anonymous 2007: 48–49.)

3. melléklet. Az Általános Szolgálati Konferencia az USA-ban és Kanadában

(Alcoholics Anonymous 2005: 16.)

4. melléklet. Az alkoholizmus-betegség progresszív felfogása

5. melléklet. Visszaesési jelek

A visszaesés tünetei.

KIMERÜLÉS:
Az alkoholista hajlamos arra, hogy önmagát túlhajszolva dolgozzon, sietve be akarja pótolni az addig elveszett időt, mértéktelen ivás után most a munkában nem tud mértéket tartani. Fontos a jó egészségi állapot, a megfelelő pihenés. Mert, ha jól érzed magad, jó a közérzeted, helyesen is gondolkodsz. Ha rosszul érzed magad, a gondolkodásod is megváltozik, ha nagyon rosszul érzed magad, meglátod, az iváson gondolkodsz. Azt hiszed, hogy az ivás nem árthat.

TISZTESSÉGTELENSÉG:
Mely apró, felesleges hazugságokkal, csalásokkal kezdődik munkatársakkal, barátokkal, családtagokkal szemben. Majd jönnek a nagyobb hazugságok önmagunk számára. Ezt a jelenséget nevezik racionalizációnak, kifogásokat keresel arra, miért nem teszed meg azt, amit nem akarsz megtenni, illetve miért teszel olyant, amit nem kellene.

TÜRELMETLENSÉG:
A dolgok nem mennek elég jól, elég gyorsan, mások nem azt csinálják, amit tenniük kellene - vagy, amit vársz tőlük?

KÖTEKEDÉS:
Kicsinyes, nevetséges dolgokról vitatkozol. Szükséged van arra, hogy mindig, mindenben neked legyen igazad. "Értsd meg már végre, hogy nekem van igazam! Ezzel indokot keresel az ivásra?

DEPRESSZIÓ:
Érthetetlen rosszkedv, megmagyarázhatatlan kétségbeesés, mely visszatérő időszakokban tör ránk. Ezt az érzést úgy győzhetjük le, ha beszélünk róla.

FRUSZTRÁCIÓ:
Az életben a dolgok nem mehetnek úgy, ahogy azt te akarod, elképzeled. Mindig emlékezz arra, hogy akadályokkal fogsz találkozni.

ÖNSAJNÁLAT:
"Miért éppen énnekem kell alkoholistának lennem? "Miért éppen velem történnek ezek a dolgok? "Úgy érzem senki sem becsüli, amit teszek. Vajon értük teszem?

ELBIZAKODOTTSÁG:
Úgy érzed, nem kell már félned az alkoholtól, te lettél újra az erősebb, kibírod azt, hogy nem iszol. Másokat is meg akarsz győzni erről, ezért olyan helyekre jársz, ahol körülötted mindenki iszik. Bizonyítani akarsz, neked az ivás már nem „gond". Előbb-utóbb te is a pohár után nyúlsz.

MEGELÉGEDETTSÉG, ÖNTELTSÉG:
"Nekem már eszembe sem jut az ivás, nem is gondolok arra, hogy valaha ittam. A nem ivás ezután már nem tudatos; tevékenység többé. Veszélyes dolog nem figyelni, nem gondolni rá, nem törődni betegségünkkel. Még akkor is legyen benned egy kis veszélyérzet, ha minden a legjobban megy körülötted! Ez megvéd a visszaeséstől.

TÚL SOKAT VÁRSZ MÁSOKTÓL:
"Ha én megváltoztam, mások miért nem? Valóban jó dolog, ha ők is megváltoznak, de, ha nem, az ivás akkor is a te problémád marad. Lehet, hogy hosszabb időre van szükségük ahhoz, hogy bízzanak benned. Nem várhatod el tőlük, hogy megváltoztassák életstílusukat, csak azért, mert te ezt már megtetted.

FELHAGYSZ A RENDSZERESSÉGGEL:
Meditáció, napi leltár, ima, részvétel az A.A-meetingen. Mindezek a te programodat jelentik, segítenek a rendszeres, következetes, józan életviteledben, megakadályozzák az önteltségedet, megelégedettségedet, az unalmat. Nem engedheted meg magadnak, hogy unatkozz! Azt sem engedheted meg magadnak, hogy eleged legyen a felépülésedből. Mindig túl nagy ár ezért a visszaesés!

HANGULATJAVÍTÓ GYÓGYSZEREKET SZEDSZ:
Úgy érzed, szükséged van arra, hogy időnként tablettákkal enyhítsd a gondjaidat. A nyugtató szedés, még, ha orvosi javaslatra történik is, az egyik legravaszabb csapda számodra! Még akkor is, ha az alkoholon kívül sohasem volt problémád a kémiai szerekkel. Jusson eszedbe, újra becsapod magad, ez az út csak a visszaeséshez vezet. Ennek pont a fordítottja igaz a gyógyszerfüggő emberre, ha elkezd inni.

A TÚL SOKAT AKARÁS:
Ne tűzz ki olyan célokat, melyeket normális erőkifejtéssel nem tudsz elérni! Ne várj túl sokat! Mindig nagyszerű érzés, ha nem várt jó dolgok történnek veled. Amíg a legjobb "formádat" nyújtod, elérhetsz mindent, amit szeretnél, de lehet, hogy nem olyan gyorsan, mint gondolod.

TÚLSÁGOSAN BORÚLÁTÓ VAGY:
Lehet, hogy rendezetlennek, hiábavalónak látod életed, mert csak a még megoldatlan problémáiddal törődsz. Senki sem szeret dicsekedni, de jó érzés emlékezni arra, honnan indultunk és most mennyivel jobb az életünk.

„EZ NEM TÖRTÉNHET MEG VELEM":
Veszélyes dolog így gondolkodni! Minden megtörténhet veled is és ez annál valószínűbb, minél óvatlanabb vagy. Ne feledd, betegséged progresszív, ha visszaesel, rosszabb állapotba kerülsz!

MINDENHATÓSÁG:
Ez az érzés az előbb felsoroltak közül több tünet kombinációjából származik. Már mindenre megvan a kész válaszod, a magad és mások számára. Már senki sem tud újat mondani neked. Kinyilatkoztatsz, figyelmen kívül hagyod mások tanácsait, javaslatait - te mindent jobban tudsz. Szinte biztos, hogy küszöbön áll a visszaesés, hacsak alapvető változás nem történik gondolkodásodban.

6. melléklet. A.A.-szlogenek

A.A. Szlogenek

- Csak az Isten segítségével!
- HALT (Hungry, Angry, Lonely, Tired) – Ne légy éhes, mérges, magányos, fáradt!
- Csak a mai nap
- Egység – Szolgálat – Felépülés
- Tedd könnyedén!
- Gondolkozz, gondolkozz, ...
- Aki lelkiismeretesen követte programunkat, nem vallott kudarcot.
- Nem fogjuk visszasírni a múltat, de az ajtót sem kívánjuk rácsukni.
- Ami nincs eltörve, nem kell megragasztani.
- Lassan siess!
- Tedd egyszerűen!
- Első dolgok először
- Élni és élni hagyni
- Ne adj tanácsot, amíg nem kérnek tőled!
- Én ittam – Mi józanodunk.
- A leghosszabb út is az első lépéssel kezdődik.
- Tanítható vá lni.
- Engedd el – bízd Istenre!
- Nem félek a holnaptól, mert láttam a tegnapot és szeretem a mai napot.
- Ha valamiben egyformák vagyunk az az, hogy mindent akarunk, de azonnal.
- A remény nem követelés.
- Amikor odafigyeltem a hibáimra, fejlődtem.
- Egyetlen módon lehet elmondani az igazságot: a szeretet hangján.
- Annyira vagyunk betegek, amennyi titkunk van.
- Napról napra.
- Minden nap szerte a nagyvilágban elkezdődik a gyógyulás,

amikor az egyik alkoholista beszél egy másik alkoholistával és megosztják tapasztalataikat, erejüket és reményüket.

- Ne elemezd, használd!
- Utólag könnyű!
- Ingyen kaptad, ingyen add!
- Nyugodtan mondj nemet!
- Ne azon keseregj ami nincs, annak örülj ami van!
- Jobb vigasztalni, mint vigaszt kapni.
- Soha többé!
- Ki vagyok? Honnan jövök? Hová tartok?
- Ne próbálj máról holnapra szentté válni!
- Nincs jobb tanítónk, mint a jó öreg balsors, ha okulunk belőle.
- Csak azok ócsárolják az imát, akik sohasem próbálkoztak vele komolyan.
- Szeressük mindig a legjobbat másokban, és soha ne féljünk a legrosszabbtól.
- A legjobb Isten akaratáért imádkozni mások, vagy magunk számára – bármi legyen az.
- Elég-e a józanság?
- Gondolkozz mielőtt beszélsz!
- Az őszinteség önmagunkhoz és másokhoz kijózanít, de a türelem tart meg józannak.
- A mai nap hátralevő életed első napja.
- A leghosszabb az út a fejtől [észtől] a szívig.
- Mások becsapásának a gyökere majdnem mindig önmagunk becsapása.
- Egyedül nem megy!

(Forrás: http://www.barefootsworld.net/aaacronyms.html)

7. melléklet. A.A.-akronímák

A.A. Acronyms

AA = Absolute Abstinence
AA = Adventurers Anonymous
AA = Altered Attitudes
AA = Altruistic action
AA = Attitude Adjustment
ABC = Acceptance, Belief, Change
ABC = Ashtrays, Broom, Coffee
ABC = Ashtrays, Broom, Chairs
ACTION = Any Change Toward Improving One's Nature
AGAINS=After Grandious And Insane Neurotic Stupidity
ALCOHOLICS = A Life Centered On Helping Others Live In Complete Sobriety
ANONYMOUS = Actions Not Our Names Yield Maintenance Of Unity and Service
ANONYMOUS = Actions Not Our Names Yield Maintenance Of Uninterrupted Sobriety
ASK = Ass-Saving Kit
BAR = Beware!, Alcohol!, Run!
BAR = Beware!, Alcoholic Ruin
BIG BOOK = Believing In God Beats Our Old Knowledge
DEAD = Drinking Ends All Dreams
DENIAL = Don't Even Notice I Am Lying
DETACH = Don't Even Think About Changing Him/Her
DUES = Desperately Using Everything but Sobriety
EGO = Easing God Out
EGO = Edging God Out
FAILURE = Fearful, Arrogant, Insecure, Lonely, Uncertain, Resentful, Empty
FAITH = Fear Ain't In This House
FEAR = Few Ever Arrive Rejoicing
FEAR = Failure Expected And Received
FEAR = False Evidence Appearing Real
FEAR = False Expectations Appearing Real
FEAR = Fear Expressed Allows Relief
FEAR = Feelings Every Alcoholic Rejects
FEAR = Fighting Ego Against Reality
FEAR = Forget Everything and Run (polite version)
FEAR = F--k Everything and Run! (not recommended--it's what we used to do)
FEAR = Face Everything and Recover! (definitely recommended)
FEAR = Forgetting Everything's All Right (not really!)
FEAR = Frantic Effort to Appear Real
FEAR = Frantic Efforts to Appear Recovered
FINE = Faithful, Involved, kNowledgeable and Experienced
FINE = Feeling Insecure, Numb and Empty
FINE = Frantic, Insane, Nuts and Egotistical
FINE = Freaked out, Insecure, Neurotic and Emotional

FINE = Frustrated, Insecure, Neurotic and Emotional
FINE = F--cked, Insecure, Neurotic and Emotional
GAYS = Go Ask Your Sponsor
GIFT = God Is Forever There
GOD = Good Orderly Direction
GOD = Group of Drunks
GOYA = Get Off Your Ass
GUT = God's Undeniable Truths
HALT = Honestly, Actively, Lovingly Tolerant
HALT = Hope, Acceptance, Love and Tolerance
HALT = Hungry, Angry, Lonely, Tired: Fix these situations before you make any decisions.
HALT = Horny, Arrogant, Lazy and Tragic: if you're any one of these, get to a meeting!
HALTS = Hungry, Angry, Lonely, Tired and Stupid
HALTS FEAR = Hope, Acceptance, Love and Tolerance Stops Forgetting that Everything's All Right
HELP = His Ever Loving Presence
HELP = Her Ever Loving Presence
HELP = Hope, Encouragement, Love and Patience
HOPE = Happy Our Program Exists
HOPE = Having Organized Priorities Everyday
HOPE = Hearing Other Peoples' Experience
HOPE = Hang On! Peace Exists…
HOW = Honesty, Open-mindedness, Willingness (That's how we do it)
HOW = Honest, Open-minded and Willing
ISM = I, Self, Me
ISM = Incredibly Short Memory
ISM = InSide Me
ISM = I Sabotage Myself
ISM = I Sponsor Myself
KISS = Keep It Simple, Stupid
KISS = Keep It Simple, Sugar
KISS = Keep It Simple, Sweetheart
KISS = Keeping It Simple, Spiritually
MMM = Meetings, Meditation and Masturbation (recommended for the first year)
NUTS = Not Using The Steps
OUR = Openly Using Recovery
PACE = Positive Attitudes Change Everything
PAID = Pitiful And Incomprehensible Demoralization
PMS = Poor Me Syndrome
PMS = Pour More Scotch
PROGRAM = People Relying on God Relaying a Message
RELATIONSHIP = Real Exciting Love Affair Turns Into Outrageous Nightmare, Sobriety Hangs In Peril
RID = Restless, Irritable and Discontented
SLIP = Sobriety Loses Its Priority
SOB = Sober Old Bag

SOB = Sober Old Bastard
SOB = Sober Old Biker
SOB = Sober Old Bitch
SOBER = Son Of a Bitch, Everything's Real
SPONSOR = Sober Person Offering Newcomers Suggestions On Recovery
STEPS = Solutions To Every Problem Sober
STEPS = Solutions To Every Problem in Sobriety
STEPS = Solutions To Every Problem in Society
STOP = Sicker Than Other People
TIME = Things I Must Earn
WILLING = When I Live Life, I Need God
YET = You're Eligible Too

8. melléklet. Segédlet a Negyedik Lépéshez

Segédlet a negyedik lépéshez

Magatartás:

1. Tudom-e a múltat múltnak tekinteni és képes vagyok-e arra, hogy egy új úton elinduljak?
2. Realisztikus vagyok-e a képességeimet és a korlátaimat illetőleg?
3. Hajlandó vagyok-e beismerni, hogy a családommal és a barátaimmal fenntartott kapcsolatom javításra szorul?
4. Képes vagyok-e annak elfogadására, hogy nem irányíthatok embereket, helyzeteket és dolgokat?
5. Hálás vagyok-e a józanságomért? Az abból fakadó új gondok ellenére is.
6. Megbocsátottam-e szüleimnek mindazon hibákért melyeket nevelésemben elkövettek?
7. Igyekszem-e egészséges kapcsolatokat kialakítani, melyekben ÉN igazán Én lehetek?
8. Megtanultam-e, hogy történjen bármi, mások kezeljenek bárhogy, nekem mindig módomban áll, hogy önmagam maradhassak?

Felelősség:

1. Van-e valóságos célom? Realisztikusan határozom-e meg a céljaimat?
2. Figyelembe veszem-e anyagi körülményeimet, amikor döntéseket hozok?
3. Tudok-e lazítani amikor magam vagyok?
4. Tudok-e bocsánatot kérni amikor hibáztam?
5. Jó példa vagyok-e gyermekeim, társaim számára?

6. Hajlamos vagyok-e arra, hogy tevékenységeket arra használjak fel, hogy az egyedüllét elől meneküljek?
7. Hálás vagyok-e mindazért ami megadatott?

Önbecsülés:

1. Megbecsülöm-e önmagamat, fizikai, szellemi és lelki vonatkozásban?
2. Ha a tükörbe nézek szeretem-e amit ott látok?
3. Büszke vagyok-e a megjelenésemre?
4. Megfelelően táplálkozom-e?
5. Pihenek-e eleget?
6. Van-e bátorságom ahhoz, hogy elejét vegyem, hogy mások a testemet akaratom ellenére használják?
7. Szeretem-e önmagamat?
8. Tudom-e magamról, hogy szerethető vagyok-e?
9. Ha mások kitaszítanak maguk közül, továbbra is úgy gondolom-e, hogy szerethető vagyok?
10. Érzelmileg egészséges emberekkel veszem-e körül magam?
11. Élvezem-e a saját társaságomat?
12. Értékelem-e kellőképpen a saját képességeimet?
13. El tudom-e fogadni a korlátaimat?
14. Tudatában vagyok-e annak, hogy nekem is szabad tévednem?

Szeretet:

1. Tudatában vagyok-e annak, hogy az egészséges önszeretetre szükség van a másokkal alkotott kapcsolataimban?
2. Ráébredtem-e már, hogy amikor azt mondom: "szeretni tudnálak, hogyha ...", akkor amiről beszélek, akkor az nem szeretet.

3. Szeretetemben következetes vagyok-e a családommal, másokkal szemben?
4. Szembe néztem-e valaha a kedvesemmel fenntartott szexuális kapcsolatom válságával?
5. Nyílt és becsületes vagyok-e kapcsolataimban?
6. Felismerem-e a különbséget elválás (távolságtartás) és közömbösség között?
7. Képes vagyok-e arra, hogy szeretet adjak anélkül, hogy annak ellenértékét várnám?
8. .Engedem-e, hogy a Felsőbb Erő a kapcsolataimban érvényre juthasson?

Érettség:

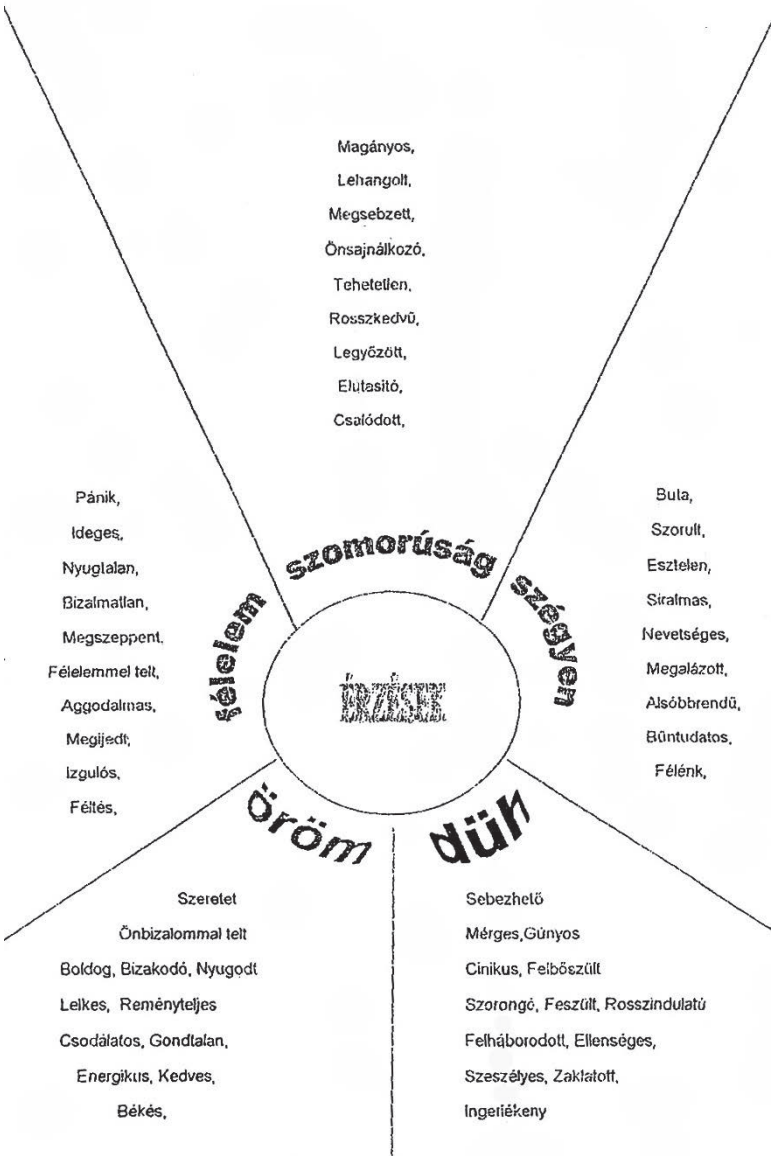
1. Ráébredtem-e már, hogy az élet nem fekete és fehér, jó vagy rossz, hanem inkább a kettő között található?
2. Életemből elengedtem-e már mindazon embereket és helyzeteket, amelyeket nem tudok megváltoztatni?
3. Tudok-e őszintén önmagamba nézni?
4. Engedem-e, hogy mások is ismerhessék az igazi énemet?
5. Sikerült-e kifejlesztenem egy türelmes, megbocsátó magatartást önmagammal szemben?
6. Türelmes vagyok-e másokkal szemben?
7. Tisztelettel viszonyulok-e másokhoz?
8. Igyekszem-e megelőzni, hogy annak érdekében, hogy megkaphassam amit akarok másokat kihasználjak?
9. Képes vagyok-e nemet mondani?

9. melléklet. Segédlet a napi normál leltárhoz

A NAPI NORMÁL LELTÁR

Előnyök, amik célhoz vezetnek:	Terhek, amik hátráltatnak:
MEGBOCSÁJTÁS	HARAGTARTÁS
BÁTORSÁG	FÉLELEM
MÉRSÉKELÉS	ÖNSAJNÁLAT
ALÁZAT	ÖNIGAZOLÁS
EGYSZERŰSÉG	ÖNFONTOSSÁG
ÖNFEJLŐDÉS	ÖNPUSZTÍTÁS
BECSÜLETESSÉG	BECSTELENSÉG
TÜRELEM	TÜRELMETLENSÉG
SZERETET	GYŰLÖLET
ŐSZINTESÉG	HAMIS BÜSZKESÉG
BIZALOM	FÉLTÉKENYSÉG
NAGYLELKŰSÉG	IRÍGYSÉG
AKTÍVITÁS	LUSTASÁG
HATÁROZOTTSÁG	HATÁROZATLANSÁG
EGYENES, ŐSZINTE	SUMÁKSÁG
POZITÍV GONDOLKODÁS	NEGATÍV GONDOLKODÁS
MAGASABB GONDOLKODÁS	BECSTELEN GONDOLATOK
ELNÉZŐ MAGATARTÁS	KRITIZÁLÁS
DÍCSÉRNI, NEM BÍRÁLNI	SZÓSZÁTYÁRSÁG PLETYKÁLKODÁS

10. melléklet. Érzések

11. melléklet. Kérdőív az A.A. 2009. évi országos találkozójáról

KÉRDŐÍV

Jelen kérdőív a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszékén készült tudományos kutatás és a kutatási eredmények publikálása céljából készült. A kérdőívek adatait szigorúan bizalmasan kezeljük. A megjelenő publikációkban a kérdőívből nyert adatokat általánosítjuk, illetve a személyek beazonosítására alkalmas adatokat töröljük, vagy megváltoztatjuk.

A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim.

Kérjük, kitöltés után tegye a kérdőívet a regisztrációs asztalnál elhelyezett dobozba, vagy két héten belül juttassa el az alábbi címre!

Köszönjük, hogy a kérdőív kitöltésével segíti az A.A.-ról végzett kutatásunkat!

A kapcsolattartó személy elérhetőségei:

Madácsy József
PTE BTK
Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék
7624 Pécs, Rókus u. 2.
06 70/2288-654
madacsy@btk.pte.hu

* * *

Kérjük, ahol megadjuk a válaszlehetőségeket, ott húzza alá, a kipontozott sorokba pedig írja be a megfelelő választ!

1. Mennyi ideig tartott aktív alkoholista karrierje? ……

2. Voltak-e sikertelen kísérletei az ivás abbahagyására az A.A.-hoz való csatlakozása előtt? (Húzza alá a választ!) IGEN NEM
Ha igen, milyen módszerekkel próbálkozott? ……
……
Ön szerint mi volt a sikertelenség oka? Ha több ok volt, állítsa az okokat fontossági sorrendbe, kezdve a legfontosabbal!
1)
……
2)
……
3)
……

4)
……
5)
……

3. Van-e az alkoholizmus mellett más függősége? VAN NINCS

Ha igen, mi az, vagy melyek azok?……
……
4. Mennyi ideje nem fogyaszt alkoholt (megszakítás nélkül)? ……..

5. Mennyi ideje tagja az A.A.-nak? ……..

6. Kinek vagy minek a közvetítésével jutott el az A.A.-ba? (Például barát, orvos, újságcikk, szociális munkás stb.) ……
……

7. Van-e honi csoportja? VAN NINCS

Ha igen, melyik csoportot tekinti honi csoportjának? (város, csoportnév):
……
Milyen szempont alapján választotta honi csoportjának az adott csoportot? Ha több szempont volt, állítsa ezeket fontossági sorrendbe, kezdve a legfontosabbal!
1)
……
2)
……
3)
……

8. Átlagosan hány meetingen vesz részt hetente? ……

9. Milyen szolgálatokat végzett eddigi A.A tagsága során? Mennyi ideig?
…… ……..
…… ……..
…… ……..
…… ……..
…… ……..

Végezte-e már a tizenkettedik lépést olyan A.A.-meetingeken, amelyek helyszíne kívül esik az Ön által rendszeresen látogatott meetingek városának területén ?
IGEN NEM

Ha igen, évente átlagosan hány alkalommal? ……

Gyakorolta-e már a tizenkettedik lépést A.A.-meetingeken kívül?
IGEN NEM

Ha igen, hol?	Évente átlagosan hány alkalommal?
……	……
……	……
……	……
……	……
……	……

12. Van-e szponzora? VAN NINCS

Ha igen, tagságának hányadik hónapjától? ……

13. Van-e szponzoráltja? VAN NINCS

Ha igen, hány szponzoráltja van? ……

14. Állítsa fontossági sorrendbe az Ön által olvasott A.A.-s vagy a programhoz kapcsolódó irodalmakat!

1) …… 5) ……
2) …… 6) ……
3) …… 7) ……
4) …… 8) ……

15. Mennyi időt tölt naponta
az A.A.-irodalom olvasásával? ……
önvizsgálattal? ……
elmélkedéssel? ……
imával? ……

16. Milyen jellemhibák kiküszöbölésén dolgozik józanodása során? Állítsa fontossági sorrendbe ezeket, kezdve a legfontosabbal!

1) …… 5) …… .……
2) …… 6) ……
3) …… 7) ……
4) …… 8) ……
5) …… 9) ……

17. Hány embertársától kért bocsánatot aktív alkoholizmusa során okozott sérelmekért? ……

18. Hány embertársának nyújtott jóvátételt aktív alkoholizmusa során okozott károkért? ……

19. Vallásos volt-e az A.A.-ba való belépése előtt?
IGEN NEM EGYÉB: ……

Ha nem, milyen világnézetűnek vallotta magát? ……
Ha igen, melyik vallási felekezethez tartozott? ……
Milyen rendszerességgel gyakorolta a vallása szertartásait? (Húzza alá, vagy írja be a választ!)

Hetente többször Havonta néhányszor Csak ünnepi alkalmakkor Egyéb: ……

20. Vallásos-e jelenleg? IGEN NEM EGYÉB:……

Ha nem, kit vagy mit tekint Felsőbb Erőnek? ……
Ha igen, melyik vallási felekezethez tartozik? ……
Milyen rendszerességgel gyakorolja vallása szertartásait? (Húzza alá, vagy írja be a választ!)

Hetente többször Havonta néhányszor Csak ünnepi alkalmakkor Egyéb: ……

21. Ha volt meghatározó jelentőségű találkozása az Ön felfogása szerinti Felsőbb Erővel, írja le, hogyan történt! ……
……
……
……
……
……
……
……
……
……

22. Írja le, hogy mit jelent az Ön számára az A.A. programjában a spiritualitás! ……
……
……
……
……
……
……

……
……
……
……

23. Mi volt életében az a meghatározó esemény, amely a józanodás útján elindította?
……
……
……
……

24. Amióta belépett az A.A.-ba, volt-e botlása, visszaesése? IGEN NEM

Ha igen, Ön szerint mi volt ennek az oka? Ha több ok volt, állítsa az okokat fontossági sorrendbe, kezdve a legfontosabbal!
1)

2)
……
3)
……

25. Mik azok a tényezők az A.A. programjában és közösségében, illetve azon kívül, amelyek az Ön józanodását leginkább segítik? Állítsa fontossági sorrendbe ezeket!

1) …… 6) ……
2) …… 7) ……
3) …… 8) ……
4) …… 9)……
5) …… 10)……

27. Van-e az A.A. programjának olyan eleme, amellyel nem tud azonosulni?
……
……
……
……

28. Jár-e az A.A.-s társakkal kötetlen, meetingen kívüli összejövetelekre?

IGEN NEM

Ha igen, milyen jellegű összejövetelek zajlanak
hetente többször: ……
havonta néhányszor: ……
évente néhányszor: ……

29. Hány A.A.-taggal van szoros baráti kapcsolatban? ……..

30. Hány más 12 lépéses csoporttaggal van szoros baráti kapcsolatban? ……..

31. Hány emberrel van szoros baráti kapcsolatban, akik nem tagjai az A.A.-nak? ……

32. A hétköznapi élet során milyen ügyekben szokott A.A.-tagokhoz fordulni? (Például autójavítás, jogi tanácsadás stb.)
……
……
……

33. Előnyben részesíti-e az A.A.-s szakembereket más szakemberekkel?
IGEN NEM EGYÉB: ……

Miért? ……

34. Az ön életkora: ……
35. Neme: FÉRFI NŐ
36. Lakhelye (csak a helységnév): ……..
37. Jelenlegi munkahelye (Húzza alá, vagy írja be a választ!):
1. TELJES MUNKAIDŐS
2. RÉSZMUNKAIDŐS
3. ALKALMI
4. NINCS
5. EGYÉB: ……..
38. Foglalkozása: ……
39. Legmagasabb iskolai végzettsége: ……
40. Folyamatban lévő tanulmányok: ……

41. Családi állapota (Húzza alá, vagy írja be a választ!):
1. HÁZAS
2. ÉLETTÁRSI KAPCSOLATBAN VAN
3. KAPCSOLATBAN VAN
4. EGYEDÜLÁLLÓ
5. ELVÁLT

6. KÜLÖN ÉL
7. ÖZVEGY
8. EGYÉB: ……

42. Ha van társa, melyik alábbi csoportba tartozik? (Húzza alá, vagy írja be a választ!)
1. A.A.-TAG
2. NEM A.A.-TAG
3. MÁS 12 LÉPÉSES CSOPORT TAGJA
4. EGYÉB: ……

43. Vannak-e gyermekei? (Húzza alá a választ!)
1. ÖNNEL EGY HÁZTARTÁSBAN ÉLŐ 2. KÜLÖN ÉLŐ 3. NINCS

A sorozat eddig megjelent kötetei

1. Sárkány Mihály: Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában
2. Louis Dumont: Bevezetés két szociálantropológiai elméletbe
3. Vászolyi Erik: Ausztrália bennszülött nyelvei
4. Émile Durkheim: A vallási élet elemi formái
5. Fehéren, feketén: Varsánytól Rititiig I–II. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére
6. Nagy Zoltán: Az őseink még hittek az ördögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál
7. Fodor István: A bantu nyelvek
8. Vargyas Gábor: Dacolva az elkerülhetetlennel. Egy közép-vietnami hegyi törzs, a brúk kultúrája és vallása
9. Arnold van Gennep: Átmeneti rítusok
10. Lugosi Győző: Rizsföldjeim határa a tenger. Államszerveződés Madagaszkáron a gyarmati uralom előtt
11. Farkas Judit: Ardzsuna dilemmája. Reszocializáció és legitimáció egy magyar Krisna-hitű közösségben
12. Hofer Tamás: Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről
13. Vidacs Bea: Egy szebb jövő képei. A futball a kameruni közgondolkodásban
14. Tatyjana Minnijahmetova: Az ismeretlen ismerős. Tanulmányok a baskortosztáni udmurtok vallásáról
15. Leonard Mars: Mi volt Ónán bűne? Válogatott etnográfiai tanulmányok a zsidó kultúra témaköréből (2., javított kiadás)
16. Hesz Ágnes: Élők, holtak és adósságok. A halottak szerepe egy erdélyi falu társadalmában
17. Ruttkay-Miklián Eszter: Testi-lelki rokonság. A szinjai hantik rokonsági csoportjai
18. Landgraf Ildikó – Nagy Zoltán (szerk.): Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére
19. Kisdi Barbara: Mint a földbe hullott mag. Otthon szülés Magyarországon – egy antropológiai vizsgálat tanulságai
20. Mészáros Csaba: Tekintély és bizalom. Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben
21. Moreh Christian: Alcalái románok. Migráció és társadalmi differenciálódás
22. Társadalom és gazdaság. Sárkány Mihály válogatott szociálantropológiai és gazdasági antropológiai írásai
23. Farkas Judit: Leválni a köldökzsinórról. Ökofalvak Magyarországon
24. Sárközi Ildikó Gyöngyvér: A mártírium homályából. Sibe ősök és hősök a kínai nemzetépítés oltárán
25. Régi Tamás: Hogyan gondolkodnak a „bennszülöttek"… például a turistákról?
26. Bronislaw Malinowski: Nemiség és elfojtás a vad társadalomban
27. Nagy Zoltán: Egy folyó több élete. Hantik és oroszok a nyugat-szibériai Vaszjugán mentén
28. Vargyas Gábor: A megértés édes öröme. Terepmunka, politika, etika a Közép-vietnámi Felföldön
29. Sárközi Ildikó Gyöngyvér (szerk.): Sirin mama nyugati hadjárata, avagy egy istennő születésének csodás története
30. Molnár Ágnes (szerk.): Szervezeti antropológia. Elméletek és módszerek a formális szervezetek kutatásában
31. Borbély Sándor: Informális gyakorlatok. Hétköznapi gazdasági és politikai cselekvések Kárpátalja határvidéki régiójában
32. Fuksz Márta: A Szekszárdi borvidék árutermelő borászatai a rendszerváltást követően (1990–2024)
33. Beszélgetések Sárkány Mihállyal. Közreadja Vargyas Gábor